

Philipp Vandenberg
DOLINA FARAONA

Znanost o starini je lijepa djevojka bez miraza.
Jean Frangois Champollion

I

Počelo je s barutom

Očekivao je mnogo, ali ne stol prostrt za troje u unutrašnjosti golema granitnog sarkofaga. »Nije baš prostrano, ali je čisto i udobno«, smatrao je Mariette.

Žuta prašina dizala se za kopitima bijelca, kojeg je Mariette gonio pustinjom. »Allez, allez!« — uzvikivao je uzastopno u vrući pustinjski vjetar i udarao mamuzama konja u slabine. Desnicom je držao uzde, dok je ljevicom obuhvatio paket barutnih sipki. »Allez!«

Negdje između sela Abusira i Sakkare, gdje je iz pješćanih dina stršalo nekoliko napola propalih piramida, vijorila je na koplju trobojnica. Uz jednoličan napjev mučilo se tridesetak felaha da drvenim lopatama i košarama oslobodi zidine, koje su jedva metar virile iz pijeska, pod teretom golema kamenog bloka. »Bonnetov!« — viknuo je jahač, skočio s konja i zavitlao paket baruta. Felasi su prestali raditi. Dotrčao je Bonnetov i privezao konja.

»Ovime ću dići u zrak sve piramide«, smijao se Mariette. Zatim se okrenuo radnicima i viknuo: »Mičite se, budale, inače će vam preci zujati oko ušiju. Odbijte!«

Francois Auguste Mariette nije baš birao ton u ophođenju, pa se tog tridesetogodišnjeg Francuza, odjevenog poput felaha iz sela u dolini Nila, izdaleka također moglo držati Egipćaninom. Kosa mu je bila duga i raščupana, gusti se brkovi opustili a žuta brada na preplanulom licu bila je nenjegovana.

Felasi su bacili košare u pijesak i potrčali prema većim piramidama da potraže zaklon. »Jesi li priredio rupu za eksploziv?« — upitao je Mariette svog pomoćnika. Ovaj je pokazao duboku pukotinu ispod zidina: »Nadam se da je dovoljno duboka.« Mariette je promotrio otvor, stavio unutra šipku baruta, zatim drugu, pa treću. Smotao je tri vrpce za potpaljivanje i namjestio metar dugačak fitilj. Zatim je glasno zapjevao refren Marseillaise: »Na oružje, građani...«, zapalio fitilj i otrčao u zaklon.

Uz zaglušujući prasak, poletjeli su komadi zidina, kamenje i pijesak tako visoko u zrak da se načas zamračilo nebo, kao na starim mozaičkim prikazima muka. Mariette i njegov pomoćnik pohitali su na mjesto eksplozije. Oči su ih pekle od pustinjske prašine. Kašljući i teško dišući, piljili su u moćni krater, nastao eksplozijom. Polako,

sasvim lagano, izdvojio se iz žutosmeđeg oblaka na rubu kratera ljudski lik.

»Bonnefov!« — uzviknuo je Mariette zaprepašteno. «Bonnefoy, uštipni me za nogu!« Ali Bonnefoy, naviknut na sva moguća iznenađenja svog majstora i gospodara, nije se mogao pokrenuti. Pred njima je ležao mumificirani leš čovjeka, kao da su ga upravo ovdje spustili pogrebnici. Lice mrtvaca pokrivala je zlatna maska. Na prsima ležao mu je sokol raširenih krila, izrađen iz zlata i emajla. Na zlatnom lancu oko vrata visile su mu amajlije s imenom princa Kamoze.

Auguste Mariette iskopao je barutom iz pustinjskog pijeska omiljenog sina Ramsesa II, onog Kamozu koji je dugo bio namjesnik u obližnjem Menifisu, pa čak i više od toga, otkrio je ulaz u labirint, gdje je prije 3000 godina skrivena čitava galerija skupocjenih sarkofaga iz 19. do 22. dinastije. To se zbilo 15. ožujka 1852.

Auguste Mariette, sin nekog pomorskog oficira iz Boulogne sur-Mera, krenuo je prije godinu i pol u pustinju, opremljen trima mulama, magarcem i šatorom. Nitko tada nije niti pomislio da bi to putovanje moglo biti početak nevjerojatne arheološke karijere, a ponajmanje on sam. U međuvremenu, zaboravljen je i ugovor. Gospoda iz pariškog Louvrea poslala su ga u Egipat sa 6000 franaka u džepu da kupi stare svitke papirusa. Lov na papiruse nije tada bila samo stvar muzeja, nego i izrazito pomodna pojava. Nije ni čudo, jer su se upravo unatrag nekoliko godina mogli tumačiti zagonetni znakovi staroegipatskog pisma, ili se bar tako vjerovalo.

Međutim, Mariette se najviše zanimao za piramide kod Gize. Ondje u pijesku kopalo je nekoliko beduina u potrazi za skrivenim blagom. Auguste, uzoran đak gimnazije u Boulognei, sjećao se jedne rečenice grčkog pisca Strabona. Negdje na prijelazu stoljeća, stari je napisao: »U pustinji, gdje vjetar gomila pješčane dine, nalazi se i Serapisov hram. Pod pijeskom mogli smo razabrati brojne sfinge, neke gotovo potpuno zatrpane, a neke manje. Iz toga smo zaključili da bi put k tom hramu mogao biti vrlo opasan zbog nepredvidivih pješčanih oluja.« Sfinge, lavove s ljudskim glavama, Mariette je već viđao u raznih trgovaca. Odgovor, koji se uvijek ponavljao, glasio je da su nađene negdje u pustinji kod Sakkare.

Trebam li drugima prepustiti slavu i dobit tih otkrića? — proletjelo je Marietteu kroz glavu, dok je magarca i mule s prtljagom skretao put juga. Utonuo u misli, zamalo se spotakao na kamenu glavu, koja je

visila iz pijeska. Pokušao je golim rukama osloboditi nalaz, ali uzalud; glava je pripadala divovskoj sfingi. Mariette je ostavio mule i prtljagu te požurio kroz pješčane dine prema Sakkari.

»Bakšiš, bakšiš!« — vikao je već izdaleka. Rezultat nije izostao. Vratio se s divljom hordom od 30 felaha i počeo kopati još istoga dana.

Nevjerojatno što je sve pustinja dala već nakon nekoliko dana. Iz pijeska su izranjale sfinge, jedna za drugom, neke odmah ispod površine, a druge i do 10 metara ispod zemlje, ukupno 134 nestvarna bića. Na udaljenosti od 6 metara s bloka naletjeli su na čitavu aleju, na kraju koje, slutio je Mariette, mora ležati prilaz Serapisovu hramu.

Kopao je, grabio lopatom i rovaio, posvuda pijesak, među zubima, u kosi, pod odjećom, pijesak, uvijek samo pijesak.

Nakon jedva pola godine Auguste Mariette je potrošio svojih 6000 franaka. Našao je grobove i statue, zacijelo vrijedne nalaze, ali ulaz u podzemni hram nije našao.

»Bonnefov«, rekao je jedne večeri u šatoru svom pomoćniku, »naš san neće se ostvariti. Pustinja će sačuvati svoju tajnu.« Bonnefov, gotovo dvostruko stariji od Mariettea, vidio je razočaranje na arheologovu licu. »Možemo biti zadovoljni našim nalazima. Ako samo dio toga pošaljemo u Pariz, u Louvreu će biti više nego zadovoljni.«

»Ali nemamo ni jednog jedinog papirusa. A oni žele samo svitke papirusa!«

»Našli smo 134 sfinge«, odvratio je Bonnefov, »a svaka vrijedi više od ukupnih troškova iskapanja!«

Mariette se razbjjesnio: »Kakva nam korist od 134 kolosa u Libijskoj pustinji? Svaki teži najmanje 20 tona. Transport do Pariza stoji više nego što takva stvar vrijedi.«

»Ali grobna oprema i statue ...«

Konačno su se složili da najbolje nalaze slože u šest drvenih sanduka te da ih teretnim brodom pošalju u Pariz. Mariette je pismom najavio skupocjenu pošiljku i bojažljivo upitao je li Louvre spreman financirati još jednu sezonu iskapanja, jer se nada velikom otkriću.

Ne sačekavši pošiljku, pariška Akademija znanosti, nadajući se bogatim nalazima, odobrila je 30 000 franaka. Pothvat je bio spašen.

Jednog vedrog novembarskog jutra popustio je jedan kamen pod težinom nekog radnika i survao se u dubinu. Uz gromoglasnu jeku udario je o neki svod, a za sobom je ostavio crnu pukotinu u tlu. Pozvali su Mariettea. Iz otvora je dopirala hladna struja zraka. Francuz je legao

na trbuh. »Drži me za noge, Bonnefov!« Zatim se uvukao u uzak otvor. »Donesi krpu i petrolej!« — zapovjedio je nestrpljivo svom pomoćniku. Krpu, natopljenu petrolejom i zapaljenu, ubacili su u otvor, kroz koji se zatim ponovno progurao Mariette. Kašljući, okrenuo se iz otvora. Lice mu je bilo nepomično. Ostali, u uskom krugu oko njega, uzalud su s njegova lica pokušavali pročitati uspjeh ili neuspjeh. Njegov izraz lica ostao je krut. Nitko se nije usudio uvući u rupu, koja se tu, pred njima, otvorila. Sef se polako okrenuo, pogledao svakom u oči, prišao konačno Bonnefoyu i udario ga objema rukama po ramenima. »Mon cher!« — zaurloao je, »mislim da smo našli što smo tražili.«

Poredani u svečanu povorku svi su smjeli baciti kratak pogled u podzemni labirint, gdje su na dnu još uvijek sukljali plameni jezici iz krpe natopljene petrolejom. Bacali su duge sjene na svod, koji se činio beskrajnim, a na Čijim su se stranama nazirale niše. Morseovi aparati i telegrafi odaslali su diljem svijeta senzaciju: »Pronađen podzemni Serapisov hram, južno od Kaira. Naslućuju se neizmjerne blaga. Egipatska vlada obustavlja iskapanja.«

Kairo, 14. svibnja 1853.

»Hotel d'Orient« djelovao je prilično bijedno, iako se nalazio u novoj, otmjenoj četvrti Ismailiji. Žaluzine visokih prozora nisu se, vjerojatno, nikada otvarale. Međutim, stranac nije imao izbora. »Hotel d'Orient« slovio je kao najbolje konačište u gradu, a ujedno i kao jedino u kojem je mogao odsjesti Nijemac, a da ne strepi za život. »British Hotel«, izgrađen prije deset godina bio je namijenjen isključivo Englezima koji su putovali u Indiju. Dok su dvojica slugu u dugačkim odorama skidala prtljagu s magarca, koji ju je dopremio iz nilske luke u Baluku — a to su bile dvije grube vreće s natpisom »Osterreichischer Lloyd« — stranac je stupio u mračno predvorje.

Sunčeve zrake, propuštene kroz šareno staklo na zakrivljenim prozorima, bacale su šarena svjetla na sagove, koji su se mjestimično preklapali. Pri svakom koraku dizao se iz njih oblačić prašine. Zidovi su bili ukrašeni plavim i crvenim pločicama s ornamentima. Sa stropa su visile goleme mjedene svjetiljke, u kojima su treperili šareni plamičci.

»Salam!« Iza portirske lože na desnoj strani klanjao se šef recepcije, evropski odjeven. Na glavi je nosio crveni fes. Pri svakom naklonu resa

je padala naprijed u kavu koja se posluživala na malim drvenim stolićima na otvorenom. Sve to, zajedno s zamamnim mirisom vodenih lula, dočaravalo je atmosferu tisuću i jedne noći. »Pentz!« Stari konzul predstavio se kratko, kako to, po njegovu mišljenju, i dolikuje Prusu. U to ime prešutio je i plemićki naslov. Zapravo se zvao barun von Pentz.

»Dakle, dolazite iz Berlina, mladiću?«

»Tako je, gospodine konzule!«

»Poželjeli ste malo pustolovine, zar ne?«

»Njegovo veličanstvo milostivo mi je odobrilo stipendiju za istraživanje egipatskih starina.« Brugsch je iz džepa izvukao pismo.

»Ovo je pismena preporuka Alexandera von Humboldta.«

Pentz je pogledom preletio preko redaka, a zatim je potapšao mladića po ramenu i rekao: »No, a sada ću vas upoznati s ostalim gostima. Grofa Schonburga i njegovu dražesnu ženu već poznajete.«

Okupilo se birano društvo: dr Theodor Bilharz, otprilike Brugschove dobi. »Njegova istraživanja organa električne jegulje poznata su diljem svijeta«, rekao je von Pentz, »prošle godine otkrio je uzročnika opasne bolesti koju prenose crvi. Po njemu je prozvana bilharzijom!«

Austrijski generalni konzul von Huber, nizak, debeo, pognut, crno obojene kose i brkova, djelovao je više boemski, pa je von Pentz primijetio: »Moj dragi kolega, u isti mah uvjereni neženja i obožavatelj ženskih draži, osim toga istančan kolekcionar i arheolog.«

Bila su prisutna i dva posjetitelja iz Beča: dr Jemtschik, medicinar, čija je glavna životna preokupacija bio lov, i dr Natterer, prirodoslovac, kojega su u Egipat otjerale ljubavne brige.

»Hajde, recite nam«, navaljivao je dr Jemtschik, dok su sluge iznosile mirisnu ovčevinu, »kako je moguće, samo zbog žene, pobjeći s Dunava čak do Nila?«

»O, ne govorite tako!« — dodao je barun von Huber, »ljubavni su konci zamršeni«. Zatim se, suosjećajno, obratio dru Nattereru: »Ona vas je varala?« Natterer je kimnuo glavom. Kad je vidio da su sve oči uprte u njega, počeo je pripovijedati. Neka čestita krojačka pomoćnica bila mu je vjerna deset godina, premda je znala da se njegov otac protivi toj vezi. Međutim, tada joj je dodijalo čekanje, napisala mu je oprostajno pismo, te se navrat-nanos udala za drugoga. On sad namjerava, na trgu robova u Kairu, kupiti ženu koja će zauvijek biti njegovo dobro plaćeno vlasništvo. To namjerava sasvim ozbiljno.

Dr Jemtschik se, od zadovoljstva, udarao po bedru i ponavljao: »To je strahovito mudra zamisao, strahovito mudra zamisao!« Ugledavši nepovjerljivo lice mladog Brugscha, upitao je oprezno: »A kako je s vama, ne trebate li možda i vi ženu?« Berlinčaninu je sve to bilo vidno neugodno. Nasmiješio se zbunjeno i pokazao prsten na svojoj ruci. »Moje su potrebe zadovoljene!«

Dr Jemtschik nije odustajao: »Predlažem da sutra svi zajedno krenemo na trg robova u suk Khan-en-Khalili i pomognemo dru Nattereru pronaći ženu.« Društvo je bilo oduševljeno prijedlogom.

»Brugsch, ta i vi ćete s nama!« — htio je znati dr Jemtschik. Brugsch je odgovorio da je on, doduše, došao u Egipat da se bavi ovdašnjim starinama, dok o ženama nije bilo nikada govora. Uvjeren je, međutim, da mu njegovo veličanstvo kralj, neće odmah obustaviti milostivo odobrenu stipendiju, ako jednom baci pogled i na žive ljepote ove zemlje.

»Kako ste uopće došli na egiptologiju?« — htio je znati pruski konzul.

»Počelo je kad sam imao dvanaest godina«, odgovorio je Brugsch.

»Bio sam individualac, nikada se nisam igrao s drugom djecom. Ali kad god je bilo moguće, potajno sam se prikradao u Oranienburšku ulicu, u kojoj se nalazio maleni muzej s egipatskim umjetninama i drugim nalazima. Ulaz je bio slobodan. Prije svega zanimala su me zagonetna slova na izlošcima. Počeo sam ih kopirati, na zadovoljstvo direktora muzeja. Sa šesnaest sam stekao već toliko znanja da sam mogao napisati gramatiku demotskog jezika — to je jezik i pismo koje su upotrebljavali u Egiptu od 7. stoljeća prije naše ere.«

»Čudesno, zaista čudesno«, uzviknuo je pruski konzul, dok je žena nasljednog grofa Schonburga dobacila učenjaku pogled pun divljenja.

»Ako ste odrasli u Berlinu, mora da ste doživjeli i martovsku revoluciju?« — pitao je konzul.

»O, da, i predobro je se sjećam«, rekao je Brugsch, »i to ne baš s radošću. Dok sam ja u gimnaziji na kolnskom Ribljem trgu polagao maturu, na ulicama je bjesnio ustanak. Moj je otac bio mobiliziran. Kad se vratio kući, doviknuo sam mu u svom mladenačkom nerazumijevanju: — Oče, narod je pobijedio! — na što mi je opalio zvučnu pljusk.«

Gosti su se glasno nasmijali, a Brugsch je nastavio: »Ali nešto je za mene bilo još mnogo gore. U to je vrijeme u našoj obitelji živjela jedna bogata tetka. Oduševljeno je hvalila stečenu slobodu, te je dala

nekoliko nepromišljenih izjava o despotizmu i vojnoj privredi, zbog čega joj je moj otac naredio da se nosi iz kuće.«

Tada se pruski konzul digao sa svog mjesta, podigao čašu i uzviknuo: »Živjelo njegovo veličanstvo kralj Friedrich Wilhelm IV!« Gosti su se brzo digli i također posegnuli za čašama, uzvikujući uljudno: »Živio, živio, živio!«

Sutradan su jahali na četiri magarca ulicom Muški prema bazaru: Jemtschik, Bilharz, Brugsch i Natterer, zbog kojeg se i išlo.

Sharia-el-Muski, prozvana prema princu Mušku, Saladinovu potomku, slovila je kao najbogatija ulica na cijelom Istoku. Prodavali su se ne samo egzotični proizvodi, umjetnički radovi, namještaj i tepisi, skupocjeno vezene haljine, biseri i zlatni nakit, začini, namirnice i med nego i opijum i robovi.

Tisućama posjetilaca nudila se roba na štandovima i u dućanima pod svodovima i baldahinima, ili naprosto u uličnoj prašini. Grede i užad razapetu preko ulice prekrivale su rogozne prostirke i tkanine, stvarajući zaklon zasljepljujućom sunčevom svjetlošću. Obrtnici su zvonkim udarcima čekića oblikovali bakar i mjed u trbušaste posude, prodavači kruha punili su pećnice sušenim devinim izmetom, kojim su ih obilno opskrbljivali ulični dječaci za jedan pijastar. Dostojanstveni šeici pušili su na pločniku iz svojih opijumskih lula. Posvuda na cesti klečali su i ležali prosjaci — prljavi, propali, slijepi, polumrtvi — ispruženih ruku i mrmljali: »Bakšiš.« Žene u dugim svijetlim haljama, tamnih očiju skrivenih iza crnih vela, nosile su na glavama teške terete — robu koju su kupili njihovi muževi. Djeca su skakutala između zaposlenih trgovaca i kupaca, s namjerom da prikupe hranarinu, katkada za čitavu obitelj. Hitra poput lasica, bježala su s plijenom kroz gomilu i nestajala odjednom u tamnim vežama.

Pred velikom zgradom iz crvene opeke i pješčanika zaustavila se četvorka i predala magarce na čuvanje kućnom sluzi. Nutarnje je dvorište bilo okruženo drvenim galerijama, koje su se, trošne i krhke, uzdizale jedna iznad druge na četiri kata. Sićušni prozori s umjetnički oblikovanim rešetkama propuštali su malo svjetla u prostorije iza njih, u koje je, navodno, bilo smješteno dvije tisuće robova iz Sudana i Abesinije.

Trgovac robljem, skupocjeno obučen Arapin s bijelim turbanom, crvenom bradicom i odvratno uljudnim izrazom lica, držao je svoje male, debele ruke zadovoljno skrštene na izbočenom truhu. Rukama i

nogama te s nekoliko arapskih riječi objasnio je Jemtschik debelom da traže ženu. Trgovac robljem zamolio ih je da ga slijede po kamenom stepeništu na gornju galeriju. Otvorio je neka vrata, kroz koja ih je zapuhnuo smrad tjele-sa. U polumraku, kroz koji se probijala kosa zraka sunca, nazirala se neka žena, koja je u sredini prostorije na slabom žaru pekla lepinje. Dva tuceta tamnoputih žena i djevojaka, naslonjenih na zidove prazne sobe, do vrata zašivenih u vreće, apatično je zurilo preda se. Cereći se, trgovac ih je pozvao da se približe. Brugsch je osjetio neugodno stezanje u grlu. Progutao je slinu i pomislio na trenutak ne bi li odatle trebao jednostavno pobjeći. Toliko ga je pogodio taj prizor.

Valja reći da ropstvo nipošto nije bilo ozloglašeno. I u Turskoj, Španjolskoj i Americi još uvijek se trgovalo ljudima. Crne djevojke iz Abesinije ili Sudana bile su najjeftinije, jer su, uglavnom, imale spuštenu stopala, debele usne i loše zube, pa su služile samo u kućanstvu za pranje rublja ili u kuhinji. Prema zakonima Otomanskog Carstva, kojem je pripadao i Egipat, nisu bile potpuno bespravne, a nakon sedam godina rada stjecale su slobodu. Bijeli robovi bili su skuplji od crnih. Bili su žilaviji, a slobodu su stjecali tek nakon devet godina. Većina ih je stizala s Kavkaza. Otmjena gospoda kupovala su na trgu robova osmogodišnje, devetogodišnje djevojčice, davala im izvrstan odgoj, pa ih onda primala u svoj harem, što se za robinju smatralo povoljnim. Najljepše među njima učile su plesati i muzicirati, te su bile oslobođene svih poslova koji bi mogli naškoditi njihovom glasu ili glasnom. Iz tog razloga dolazile su zgodne djevojke dobrovoljno na trg robova, u nadi da će ih zapaziti neki šejk. Za privlačnu djevojku plaćalo se do 100 000 pijastara, pogotovo ako se moglo dokazati da je još djeвица.

U međuvremenu, tri su muškarca promatrala djevojke ispitujućim pogledom. One njih nisu udostojile ni jednog jedinog pogleda. Kad bi zastali pred nekom ženom, pristupao je trgovac, otvarao vreću na vratu i spuštao je, da pokaže jedno stvorenje golo, kako ga je alah stvorio. Većina žena prepuštala se ravnodušno tom postupku. Neka žena raščupane kovrčave kose pljunula je debelom u lice kad je pokušao otvoriti vreću, a on je uzvatio udarcem svoje debele desnice. Natterer se zaustavio pred jednom mladom djevojkom. Trgovac je prstima pokazao da joj je tek četrnaest a zatim je otvorio vreću iz koje

je izašlo poput gazele vitko i brončano stvorenje, krhke i nježne građe. Djevojka se nasmiješila.

»Ova i ni jedna druga!« — uzviknuo je dr Natterer oduševljeno i pomilovao je rukom po licu. Promotrio je besprijekorno tijelo odozgor do dolje i dodao: »Bit će joj kod mene dobro.« Trgovanje, koje je uslijedilo, vodilo se poluglasno i potrajalo je više od sata. Našli su se na sto talira Marije Terezije, i Natterer je kao dodatak dobio i dugu haljinu. Austrijanac je posadio malu na magarca, ne toliko iz učtivosti, koliko iz straha da ne pobjegne. Zatim su polako krenuli prema »Hotel d' Orientu«.

»Vi znate«, počeo je putem Brugsch, »da ste ovom kupovinom preuzeli na sebe veliku odgovornost.«

Natterer je začuđeno pogledao Brugscha. »Kako to mislite?« — upitao je ne zaustavljajući se.

»Pa, morate pred vašim konzulom izjaviti da želite djetetu zamijeniti roditelje, te da ćete se pobrinuti za školovanje.« »Roditelje?« Natterer se nasmijao. »Sto znači roditelje?« Nježno je otapšao malu: »Ovo nije moja kćerka, nego buduća žena!«

Bila je to burna noć, u kojoj Brugsch, u sobi pokraj Nattererove, nije usnuo. Budući da mu je barun von Pentz ponudio sobu u svom velikom stanu, preselio se sutradan u pruski konzulat u ulici Muški. Mjesto iskapanja usred pustinje nije se moglo previdjeti. Trobojnica, iako malo očerupana nakon zadnjeg miniranja, izdaleka je pokazivala put. Nakon četverosatnog jahanja zaustavio se Brugsch ispred egzotične građevine iz zemljane opeke, što ju je Mariette izgradio prilikom iskapanja. Zgrada je bila toliko bijedna, da je Brugsch najprije pomislio kako je to neka stara staja, te je već htio odjahati dalje. Više od dva tuceta majmuna divljalo je oko kuće, sjedeći na ravnom krovu i skačući kroz otvorene prozore. Pogled na stranca ih je uznemirio, divlje su skakali oko kuće i ispuštali pištave krikove. Tada su se otvorila vrata. Nutarnji zidovi nisu se ni po čemu razlikovali od vanjskih. Bili su iz grube, nepečene, tri tisuće godina stare zemljane cigle. »Potječe iz Serapisova hrama«, usput je primijetio Mariette, susrevši se sa začuđenim pogledom svoga gosta. Tri su sobe bile sprijeda, dok su kuhinja, prostor za odmaranje i spremište bili u stražnjem dijelu kuće, zbog svježine. Divlja svinja i gazela živjele su tu kao domaće životinje. Sa stropa je visila paučina, a po podu su gmizali gušteri. Bilo je očito da

je taj čovjek, koji je već trinaest mjeseci živio u pustinji, bogu iza leđa, bio opsjednut mišlju da pijesku otme sva blaga.

Zato Brugsch baš nije bio oduševljen kad mu je Mariette, nakon što su razmijenili nekoliko uzajamnih komplimenata, preporučio da stanuje pod njegovim krovom. Budući da je već prihvatio poziv pruskog generalnog konzula, nije sada mogao tek tako odbiti njegovu gostoljubivost.

»Oho?« — primijetio je Francuz, »moj dom za vas, očito, nije dovoljno dobar?«

»Kako da ne!« — uvjeravao ga je Brugsch, »osobito je primamljiva blizina iskopina.«

»Ako vas zaista zanimaju moje iskopine, ne možete svakodnevno jahati četiri sata ovamo i isto toliko natrag.« Dok je govorio, Mariette je oprezno posegnuo za sačmaricom, koja je nabijena ležala na stolu. Prasak, i pred njima se na podu okrenula zmija u posljednjem trzaju. Ne komentirajući događaj, Mariette je nastavio: »Zajedno bismo bili dobar tim. Ja sam, možda, dobar arheolog, ali je moje poznavanje pisma skromno. O vama se, naprotiv, govori da ste danas najbolji znalac rukopisa. Prema tome, ne okolišajte, nego sutra uzmite konje i prenesite ovamo svoju prtljagu. Dogovoreno?«

Brugsch je zapanjeno gledao kako pripitomljena divlja svinja proždire razmrskane ostatke zmije i nije se usuđivao proturječiti. Ako je postojala šansa da nađe na bilo kakve nalaze, tada je to bilo ovdje.

U taj je čas ušao Bonnefov. »Mon ami, monsieur Brugsch iz Berlina«, predstavio je arheolog svoga gosta.

»O, monsieur je Prus«, odgovorio je pomoćnik začuđeno.

Na to će Mariette: »Očito! Ali Prus po mojem ukusu!«

Time je tema bila jednom zauvijek okončana.

»Bonnefov«, rekao je Mariette i naklonio se Brugschu, »mi ćemo danas našeg prijatelja primiti u Serapisovu hramu.« Pri tom je namignuo jednim okom.

»Razumijem«, odgovorio je ovaj, »poduzet ću što je potrebno.«

Okrenuo se i nestao. Mariette ga je ispratio pogledom. »Pariška akademija poslala mi ga je kao pomoćnika, no on prije svega mora upravljati našim imetkom. Ja, naime, ne znam baratati s novcem. Nije ni čudo, kad ga nikada nisam imao. A vi, mon ami'.

Brugsch je slegnuo ramenima. »Moj je otac bio u konjici. To je ugledno, ali ne osobito unosno zanimanje. Neki vojnik mi je bio i

dadilja. Bio sam sretan da je bilo dovoljno novaca da me pošalju u francusku gimnaziju ...«

»Koliko znam, studirali ste u Parizu?«

»Da, bila su to lijepa vremena. Alexander von Humboldt me preporučio vlasniku malog hotela u Rue Petit Augustin, gdje sam mogao jeftino stanovati. U početku mi studij nije bio lak. Pariz mi se činio drugim svijetom, u usporedbi s kojim se moj dragi Berlin činio selom. Notre-Dame, Louvre ...«

»Palais Royal«, upao je Mariette.

»Palais de Justice!*

»Place de la Concorde!«

»Place Vendome!«

»Mon ami!« uzviknuo je Mariette pun oduševljenja, »vi niste Prus, vi ste Francuz!« Na to ga je zagrlio i poljubio.

»O da«, blistao je Brugsch, »poznajem najjeftinije lokale i najpopustljivije namiguše.«

Mariette je natočio neko tamno piće iz bakrene posude u dvije čaše te je jednu pružio svom sugovorniku: »Za naše prijateljstvo i uspješnu suradnju. Živjela Pruska!«

»Živjela Francuska!«

»Zapravo«, glasno je razmišljao Mariette, »htio bih se vratiti u Francusku. Nemojte misliti da je ovo ispunjenje moga životnog sna. No, tako to u životu biva. Snovi se rijetko ostvaruju.«

Brugsch je začuđeno pogledao novog prijatelja. Upravo on, proslavljeni istraživač, za kojeg se govorilo da će faraonima oteti sve tajne, zar se taj čovjek žalio na svoju sudbinu?

»A što vam je životni san?« — upitao je Nijemac.

»Prijatelju moj«, odgovorio je Mariette, »krenuo sam krivim putem. Moje carstvo, moj ideal je svijet ljepote. Nekada sam sanjao o tome da postanem pisac ili pjesnik. No moram se pomiriti sa sudbinom i opravdati glas proslavljenog pronalazača Serapisova hrama.«

»O, kad bih bar ja uživao takav glas!« — smijao se Brugsch.

Mariette je otpio dobar gutljaj i laktom obrisao kutove usana. »Vi ste visoko obrazovan čovjek, Brugsch, čitate hijeroglifike kao jelovnik. Ja sam, međutim, samouk. Znanje sam mukotrpno stjecao sam.«

»Ako vam mogu biti od pomoći, bit će mi čast i zadovoljstvo.«

»Sedam godina«, nastavio je Mariette, »provodio sam svaku slobodnu minutu učeći staroegipatski, a tada sam dobio namještnje u Louvreu

kao znanstveni asistent. Zna li što znači od jutra do večeri kopirati natpise? Bio sam već napola lud, vidio sam još samo hijeroglif, posvuda samo hijeroglif, na svim zidovima. Tada su me poslali ovamo, da u koptskim samostanima kupim svitke papirusa. Još i danas čekam patrijarhovu dozvolu za posjet samostanu. Tako sam iskopao Serapisov hram.«

Bonnefov je stupio na vrata: »Spremno je, maitre.«

»Onda dobro«, Mariette je ustao, »sada ćemo sići u svete Serapisove dvorane.«

Ulaz je bio na nekoliko koraka od kuće. Topli pustinjski vjetar se smirio i ustupio mjesto tihom predvečerju. Predvođen Marietteom, sišao je Brugsch k neukrašenom ulaznom portalu. Dolje je vodio uski kosi hodnik. Mariette je u tišini nosio karbidnu lampu. Njemu je srce snažno lupalo. Titravo svjetlo lampe oživljavalo je scene.

Svećenici obrijanih glava vukli su mumiju svetog bika Apisa, ukrašenu poput mrtva faraona zlatom i dragim kamenjem, kroz aleju sfingi do podzemnog labirinta. Svete pjesme i mirisni oblaci pratili su sablasni obred, koji je svršavao u tami ispred golemog granitnog sarkofaga. Već sutradan, svećenici će se baciti na traganje za novim rogatim bogom, vozit će se Nilom uzvodno i nizvodno, pretražujući plodne zelene pašnjake u potrazi za mladim crnim bikom s bijelim trokutom na čelu, polumjesecom na vratu i slabinama, a čvorom pod jezikom. Da, to je bio on, sveti bik Apis, živ simbol plodnosti, utjelovljenje boga stvoritelja Ptaha, koji se, umirući, sjedinio s bogom mrtvih Ozirisom, pa je prozvan Oziris-Apis, Serapis.

Stigli su do jednog poprečnog hodnika, i Mariette je lampom pokazao da krenu lijevo. Nakon nekoliko metara put je okrenuo prema nekom svodu. Brugsch je pogledao desno. »Moj Bože!« — pobjeglo mu je, pa je stavio ruku na usta. Pred njim se pojavila, u sjaju svjetala bezbrojnih svijeća, više od 300 m dugačka galerija, red hodnika visokih 3 m. sa svodom visokim 8 m. Sa svake strane, dublje unutra, bile su komore, ukupno 24, s golemim crvenim i crnim sarkofazima iz asuanskog granita, svaki je bio dug najmanje 4 m, a visok 3 m, svi glatki i bez ukrasa.

»Dobro došli u Serapisovo carstvo mrtvih«, rekao je Mariette i zamahnuo karbidnom lampom, tako da mu je sjena preobrazila lice u zastrašujuću masku. Brugsch se sve više divio tom čovjeku. Jednom u

životu htio je otkriti nešto veliko, jednom u životu kao prvi stupiti na tlo na koje još nije stupio nitko od doba faraona. Život bi dao za to! »Dođite, prijatelju!« Francuz je osjećao ganuće drugog i oprezno ga je vodio pokraj sarkofaga. »Na žalost, svi su bili prazni«, rekao je tiho i uklonio svjetlo s divovskih sarkofaga. »Provaljeni su još u staro doba i opljačkan im je skupocjen sadržaj. Doduše, postoje ljudi koji vjeruju da sam ja opljačkao sarkofage i sakrio blago. Istina je da sam snažan i jak, ali kod ovih grdosija od 70 tona nemam nikakvih šansi.« Smijao se. Mariette i njegov pratilac sišli su preko kamenja i ruševina, koje su neprobrane ležale uokolo. »Ono što su posted jeli pljačkaši grobova«, objasnio je, »u rano kršćansko doba rasjekli su, razbili i razrušili fratri samostana. Evo ovdje, vidite!« Pokazao je granitne dijelove koji su, bez sumnje, bili dio neke skulpture. »Pljačkašima grobova činila se bezvrijednom, a fratriba je predstavljala pogansku sliku idola.« Pri svakom koraku dizao se suh oblak prašine, koji je nagonio na kašalj, a svjetlo svijeeće činio još difuznijim.

Na kraju galerije, pred najvećim sarkofagom, gorjela je baklja. Poklopac Apisova sarkofaga bio je odmaknut, a na otvor su bile naslonjene ljestve. Čuli su se glasovi.

»Priredio sam vam malo iznenađenje«, rekao je Mariette, utisnuvši Brugschu u ruku karbidnu svjetiljku. »Ja moram ići prvi.«

Francuz se popeo ljestvama, dao znak svom prijatelju da ga slijedi i nestao u otvoru sarkofaga. Brugsch je očekivao mnogo, ali ne stol za troje u unutrašnjosti golemog granitnog sarkofaga. »Nije baš prostrano, ali je čisto i udobno«, smatrao je Mariette.

Mariettea, Brugscha i Bonnefoya posluživao je Hasan, koji je sa stolica u kutu donosio svježi sir, sušenu ribu, maslac i, u čast svečanom događaju, bocu bordeauxa. Bila je to duga noć. Srca su se zagrijala u raspravi o tome koliko je, zapravo, staro čitavo zdanje, pred koliko je tisuća godina Kamoza utisnuo u pijesak ovu neobičnu galeriju.

»Brugsch, što mislite«, pitao je Mariette svog sugovornika, »kad je, prema vašem računu, živio Kamoza?«

Upitani je slegnuo ramenima. »Moramo se pomiriti s tim da to nije bilo tako davno, bar ne toliko koliko smo do sada pretpostavljali. Vi, zacijelo, znate da je vaš Champollion datirao početak I dinastije, a time i zapisivanje egipatske povijesti, još u 5867. pr. n. e.«

»Osobno vjerujem da je to bilo 5004. godine, ali i to je samo jedna teorija ...«

»A Richard Lepsius«, prekinuo je Brugsch svog domaćina, »misli da je I dinastija započela 3892. pr. n.e.«

Blaženi od pića, obojica su počela na veliko računati kada je počela 19. dinastija, u kojoj je živio Kamoza. Međutim, crveno vino i nedostatak kisika već su im pomutili čula. Oko ponoći odlučili su izaći iz podzemlja.

Nebo nad pustinjom blistalo je zvijezdama. Odnekud je dopiralo zavijanje šakala, koji je za boga mjeseca Khonsa pjevao tužaljku. Mora da noć nije bila drukčija dok je ovdje još boravio Kamoza.

Majmuni su se oglasili i diglo se nekoliko šišmiša kad je Mariette otvorio vrata svoje kuće. Bez riječi je uhvatio Brugscha za ruku i povukao ga je u jednu od stražnjih prostorija. Mariette je otvorio vrata i posvijetlio. Brugsch je u početku uzalud pokušavao nešto razaznati.

Tada je u treperavom svjetlu svjetiljke ugledao iscereno mumijino lice. »Kamoza!« — viknuo je Francuz, »Kamoza. koliko ti je godina?« Energično kucanje. Heinrich Brugsch je skočio iz kreveta. Potrajalo je trenutak dok nije shvatio da sve to nije bio san. Ne, on je noć zaista proveo zid do zida s Kamozinom mumijom.

»Ako se želite tuširati, morat ćete ustati!« Marietteov glas. Tuširati? Ovdje u pustinji bez vode? Možda u nekom sarkofagu bika Apisa? Kad je izišao pred vrata, Mariette se već bavio higijenom. Stajao je gol golcat u pijesku ispred dugačkog reda seljačkih djevojaka, koje su živahno brbljale i hihotale, a svaka je držala krčag vode na glavi. Djevojke su se penjale na kameni blok pred arheologom, te su mu, zadovoljno daščući, izljevale vodu na glavu.

»Ne smijete im to odbiti«, rekao je Mariette, »zbog vas su danas došle u dvostrukom sastavu; inače dolazi samo polovica!« Čim bi jedna ispraznila krčag, ustupala bi mjesto drugoj. Stupajući u gušćem redu jedna za drugom, s praznim krčazima na glavama, odmah su kretale kući u selo.

»Tako udobno nisam se tuširao ni u pruskom konzulatu u Kairu«, rekao je Brugsch dok su sjedili za doručkom u istraživačevu dvorištu.

Mariette se široko nasmijao: »Da, da, život u pustinji, daleko od civilizacije, također ima svojih draži.« Jedan mu je majmun sjedio na ramenu, no činilo se da to Francuza nimalo ne smeta. Međutim, kad mu je majmun uznemireno skočio s ramena i počeo trčati uzrujano amo-tamo po pijesku, digao se Mariette i pogledao prema sjevernom

horizontu, gdje se k nebu dizao taman oblak prašine. Zatim je otišao u kuću i vratio se s dalekozorom.

»Mislim da ćemo imati posjet«, rekao je nakon pogleda u dalekozor, »i to, čini mi se, neželjen posjet. Ispričajte me, molim vas, na trenutak.« Uzeo je štap i povlačio crtu po pijesku koja je okruživala kuću, aleju sfingi i prilaz Serapisovu hramu. Zatim je podigao uvis francusku zastavu, spuštenu prethodne večeri, te pozvao svoje radnike kopače s posla, dok je svom pomoćniku pružio sačmaricu. Sam je uzeo oružje i zauzeo položaj iza svježe označene granične linije.

»Ljudi!« — viknuo je, dok je Muhamed, predradnik, prevodio.

»Mislim da nam turski paša želi oteti plodove našeg rada. Ali, ne bojte se, mi ćemo im očitati lekciju!«

Felasi su se derali kao da idu u rat. Mrzili su turske gospodare, pa im je svaki povod da im se suprotstave bio dobrodošao. Sada se pred njima zaustavilo pola tuceta jahača, makedonskih Arnauta, koji su u to vrijeme obavljali policijsku službu u Egiptu. Njihov predvodnik Je sjahao, izvadio iz taške na sedlu dokument i htio prići Marietteu.

»Stoj!« Francuz je podigao pušku i pokazao pušća-nom cijevi liniju koja ih je razdvajala. Zatim je viknuo prestrašenom kapetanu: »Ni koraka dalje! Iza ove crte počinje francuski teritorij. Pustinja je slobodna zemlja i ne pripada nikome. Ja sam zauzeo ovaj dio pustinje.« Kapetan je pokušao uvjeriti Mariettea da ih je poslao paša da obustave iskapanja i donesu skupocjene nalaze, te da se više nijedan nalaz ne smije iznijeti iz zemlje.

Mariette je odstupio dva koraka i stao pored svog naoružanog pomoćnika. Brugsch, uvjeren da je Francuz spreman na sve, sklonio se iza kuće. Čuo je kako je Mariette napeo pušku i najavio odlučnim glasom: »Pucat ću u svakoga tko pokuša stupiti na francusko suvereno područje!«

Trenutak je vladala tišina bez daha. Naoružani vojnici bili su, doduše, u većini, ali arnautski kapetan, suočen s neočekivanom situacijom, nije znao što da čini. Da zauzimanjem toga terena ne izazove diplomatski spor? Izdao je kratku zapovijed, i jahači su se okrenuli i odjahati odakle su i došli.

Mariette se smijao. Smijao se tako da su mu niz iz-brazdano lice tekle suze. Njegov je smijeh djelovao zarazno. Odjednom su se smijali svi, kao da se žele osloboditi neke more: francuski pomoćnik, felasi i Brugsch.

»Oprostite zbog kratkog prijekida!« — rekao je Mariette. »Mrzim kad me ometaju za doručkom. Hasane, još kave za našeg prijatelja!« Brugsch, koji je bio ozbiljno zabrinut za vlastiti život, divio se francuzovoj hladnokrvnosti. Ovaj je, pokrivajući rukom usta, rekao: »Morate znati da sam naručio brod, očekujem ga sutra. On treba moje iskopine odvesti u Pariz. Razumijete?«

Međutim, Mariette nije znao da taj brod pod francuskom zastavom već plovi uzvodno Nilom. Vijest o tome stigla je i do Abas-paše, koji je potom naredio policijsku akciju. Ljutit paša pokušao je lukavstvom prijeći Francuza.

Sutradan je poslao u Sakkaru nekog starog, bezubog bimbašu. Ovaj je Marietteu dostojanstveno saopćio da više neće biti ometana iskapanja u »francuskoj pustinji«, te da je on određen da nadgleda transport spomenika na egipatsko područje i da ih najzahvalnije primi kao vlasništvo vlade.

Što činiti? Na Nilu se upravo usidrio teretnjak.

Mariette je dao natočiti rakije te je s bimbašom otpočeo slijedeći razgovor: »Monsieur le major, drago mi je što sam vas upoznao. Vi ste dobar čovjek, kojem mogu pokloniti svoje najveće povjerenje.«

»Bog neka vam podari svaku sreću, presvijetli Mariette, i dug život!«

»Moram vam, u najvećoj tajnosti, povjeriti da sam jučer otkrio nešto veliko, u zlatu ...«

Obred se naglo prekinuo. »Gdje je zlato? Odmah ga predajte!« — vikao je starac.

»Dopustite da završim«, umirivao ga je Mariette, »želim vam reći gdje sam ga sakrio. U zdencu!«

»Gdje je zdenac? Moram vidjeti zlato!«

»Stojim vam na raspolaganju. Sidite sami i uvjerite se.«

»Alaha mi, i hoću.«

»Ali vodite računa o dobi. Dva moja radnika morala bi vas spustiti po užetu u dubinu od 30 lakata.« »Bit će tako. I to odmah!«

»Kako želite«, mislio je u sebi Mariette. »Ljudi, na posao!«

Uzetom su spustili bimbašu u neku staru grobnu jamu, a kad je bio dolje, bacili su za njim uže.

Mariette je hinio zaprepaštenje: »Monsieur le major, ispalo nam je uže. Ali, ne brinite, nabavit ćemo novo u Kairu!«

Odozdol se čuo glas starca koji je psovao, kleo, prijetio. Nema uopće nikakva blaga, nasamarili su ga. To neće ostati bez posljedica.

Razbojnici!

Lakrdija je trajala 24 sata. U međuvremenu, odvijao se brižno smišljen pothvat. Marietteovi ljudi otkopali su ulaz u neki grob, zatrpan pijeskom. Čudeći se, gledao je Brugsch kako ljudi iz jame vuku drvene sanduke i toware ih na karavanu deva. Svaki sanduk nosio je natpis: Louvre—Pariz.

Kad je parobrod sa skupocjenim teretom već plovio niz Nil, pustili su majora iz zatvora. Mariette je brzo stišao njegov bijes time što mu je u ruku utisnuo šaku francuskih zlatnika. Znao je odagnati i bimbašinu brigu što da ovaj pokaže paši. Iz druge jame dao je izvaditi druge sanduke, pune krhotina i drugorazrednih nalaza. Pašu to, uostalom, nije smetalo. Nalaze je dao dopremiti u tvrđavu, gdje im je dao izglati reljefe i natpise, kako bi izgledali što ljepše, pa ih je pokazivao inozemnim posjetiocima kao posebnu znamenitost.

Paša Abas I ležao je na divanu, ruku prekriženih preko debela trbuha, s bičem pokraj sebe. Njegovo lice s crnom bradom imalo je uobičajeno tmuran izgled, a usta su mu bila samo crta. Nosio je široke turske hlače i fes. Do nogu mu je zijevao lav. Dva gola nubijska roba iza di-vana hladila su ga nojevim perjem. Abasija, rijetko neukusan, plavo obojen dvorac na Nilu kod Heliopolisa, bio je samo jedna od pola tuceta rezidencija, u kojima je, naizmjenice, boravio egipatski vicekralj po milosti turskog sultana. Poput rimskih careva, živio je u stalnom strahu od atentata. Narod ga je zvao »Okrutni«, jer je bio patološki sadist. »Moji će unuci žeti što sam posijao«, izjavio je jednom, navodno, njegov djed Mehmed Ali. Međutim, njegov unuk, koji je mrzio gotovo sve evropsko, zatvarao je škole, sveučilišta i tvornice što ih je bio otvorio Mehmed Ali. Abas nije žeo, nego je samo uništavao. Strah koji se krio iza njegove agresije nije bio neosnovan. Na čelu opozicije, pritisak koje je sve više jačao, stajali su njegov ujak Said i nećak Ismail. Abas je pljesnuo rukama. Čopor crveno livriranih slugu navalio je kroz sporedna vrata u sobu za primanje. Pred sobom su gurali mladu ženu vezanih ruku. Bila je odjevena u ružičastu prozirnu odjeću, koja se sastojala iz široke bluze i lepršavih dimija. Usta joj je zakrivao nježni veo.

Djevojka je pala na koljena pred pašinim divanom, tiho jecajući. Predvodnik slugu izvukao je spis i teatralno pročitao da je Emini, osmoj ženi Abasa I, dokazano brakolomstvo, pa je, po vrhovnoj zapovijedi, osuđena na smrt utapljanjem. Ne pokazujući nikakve osjećaje, uzeo je paša bič i dobacio ga vodi. Dvojica slugu uspravila su ucviljenu ženu, strgla joj odjeću s tijela i počela po njoj udarati, da su joj na tijelu ostajale crvene masnice. Žena se srušila bez glasa. Konačno su je OIKSVijestenu strpali u vreću, zajedno s mačkom i mačićima koja je divlje frktala, i sve zavezali u svežanj. Abas je nevoljkom kretnjom dao slugama znak da se udalje.

Ostao je Hasan-paša Monasterli, njegov povjerenik i savjetnik.

»Hasanc«, pitao je paša zabrinuto, »zar zaista nitko ne zna da smo ovdje?«

Nakon što ga je Hasan u to uvjerio, upitao ga je Abas: »Kakve novosti donosiš?«

«Nema novosti. Međutim, trebao bi povesti računa o tome da zabraniš prodaju hašiša. Muškarci samo leže uokolo pušeci i sanjareći.» »Ma što«, viknuo je Abas nevoljko, »muškarci trebaju nekakvo zadovoljstvo. Ako zabranim hašiš, kupovat će tu grčku rakiju, koja im u glavama budi revolucionarne misli. Hašiš zaglupljuje, a rakija čini suprotno. Meni je draže da puše hašiš.«

Hasan je znao da paša ne trpi protivljenje, pa uopće nije pokušao iznijeti protuargumente. Predao mu je papir s nizovima brojki. »To su proračuni francuskih inženjera za izgradnju brane na Nilu. Lijevo, troškovi u slučaju da se za to upotrijebe piramide, a desno, ako se potrebna građa dobije iz kamenoloma u Asuanu.«

Abas se začudio: »Ako dobro vidim, onda je nova građa jeftinija od rušenja piramida?«

»Tako je.«

»I ti misliš da je to moguće?« »Očito.«

Paša je časak šutio, a onda zaključio: »U ime alaha, ostavite onda te bezvrijedne kolose!«

Pred ulazom u palaču sluge su upravo tovarile na kolica vreću s osuđenicom kad je stigla neka kočija. Iz nje su izašli von Pentz i Brugsch. Lakaj im je prepriječio put: »Zao mi je, ekselencijo, što vam moram saopćiti da je njegova visost upravo napustila dvorac!«

Pentz ga je odgurnuo u stranu: »Najavi njegovoj visosti dolazak pruskog generalnog konzula i učenjaka, dra Brugscha. Ali brzo, nemamo vremena!« Lakaj je otrčao.

»Ovdje se s ljudima ne smije postupati drukčije. Kad god je moguće, žele pašu zatajiti. Dođite!«

Ne čekajući odgovor, koračali su duž hodnika obloženog plišem, u kojem su svjetlucala zrcala i kristalni lusteri. Prigušenim glasom von Pentz je rekao: »Paša je pravi neotesanac. a mi Prusi ne uživamo kod njega baš velik ugled. Mrzi sve Evropljane, osim Britanaca, ali ako mu obećate blaga, dobit ćete dozvolu za iskapanje.«

»Zašto baš Britanci?« — pitao je Brugsch. »Mislim, zašto baš oni uživaju njegove simpatije?«

Diplomat se nasmijao: »Englezi su izumili novu igračku, parnu željeznicu. Nagovorili su pašu da položi prugu od Kaira do Aleksandrije, kroz deltu Nila. Navodno su već na cilju. No sumnjam da jedan takav lokomobil može opstati u pustinji.«

Lakaj se vratio i, klanjajući se gotovo do poda, rekao: »Njegovo veličanstvo vas očekuje.«

»No, dakle«, mrmljao je barun von Pentz, gurnuvši Brugscha ispred sebe u prostoriju za primanje. Paša je još uvijek ležao, mrgodno pogledavajući i pušeci iz svoje vodene lule. Iza njega stajao je Nubar efendija, dvorski dragoman, kojeg je zapala teška dužnost da prevodi sve razgovore s turskog na francuski i obratno, jer je visočanstvo govorilo samo turski.

Pruski konzul predstavio je učenjaka, kad je, nenajavljeno, ušao engleski konzul, sir Charles Murray. Paša ga je pozdravio s oduševljenjem, pozvavši ga da sjedne. Barun von Pentz se razbjesnio i zahtijevao da se Englez udalji, jer je on došao prvi, propisno se najavio i bio primljen.

Abas je to odbio kretnjom ruke, razmijenio nekoliko turskih rečenica sa sir Charlesom, a zatim je uz pomoć Nubar efendije počeo grditi Pruse i, na kraju, napadati konzula osobno.

»Znate li što ste vi«, doviknuo mu je na to barun von Pentz, sav uzrujan, i pričekao da dragoman prevede svaku riječ, »vi ste potomak običnog makedonskog trgovca duhanom.«

Nubar efendija je probljedio, sir Charles se usiljeno smješкао, dok je Brugsch počeo strepiti za svoj život. Abas je odbacio cijev lule. tako da se prevrnula posuda s dimom, a iskrice su frcale na skupocjeni sag.

Skočio je i nestao kroz tapecirana vrata. Brugsch nije slutio ništa dobro, a o dozvoli za iskapanje više nije bilo govora.

»I vaša je odluka neopoziva, mon ami?«

Brugsch je kimnuo. »Znate, Mariette, jednostavno mislim da je bolje biti nekoliko mjeseci izvan dohvata paši-ne ruke, bar tako dugo dok se ne stiša njegov bijes. S tim čovjekom morate biti spremni na sve.«

»Ako se usudi prekoračiti preko ovog praga...« Mariette je posegnuo za oružjem, koje mu je, kao i uvijek, bilo nadohvat ruke. Samo šišmiši, koji su prhnuli kroz otvoren prozor, prekidali su noćnu tišinu u arheologovoj kući nad Serapisovim hramom.

»No nije samo paša taj koji me tjera na jug«, ponovno je započeo Brugsch, »ne znam možete li shvatiti da me nešto tjera da sam dođem do nekog otkrića. Jasno, ovdje se još mnogo toga može učiniti, ali sve će to ipak ostati vaše otkriće.«

Mariette je posegao za čašom i strusio rakiju. »Razumijem vas, monsieur Brugsch. Vaše je znanje veće od mojega, i zaslužili ste vlastitu šansu. Iako ćete mi jako nedostajati, mislim da znam što smjerate ...«

Brugsch je upitno pogledao svog prijatelja.

»Teba. Doima kraljeva«, rekao je Mariette oklijevajući.

»Imate pravo. Vjerujem da je ondje zakopan ključ egiptologije. Sve spoznaje koje smo dosad stekli o povijesti starog Egipta zapravo su samo konstrukcije bez temelja. Znamo štošta, ali ne znamo čak ni kad počinje ta povijest. Jasno, vi Francuzi već deset godina imate kraljevsku ploču iz Karnaka, koja navodi redoslijed faraona od najstarijih vremena do 18. dinastije. I ploče na sarkofazima bika Apisa potvrdile su tu listu. Međutim, treba li navesti godine vladavine jednog Ramzesa ili Tutmozisa, moramo svi biti oprezni, jer tu prestaje naša mudrost.«

»A kako kanite doći do tih podataka? Stari pisari nisu nikad počinjali pisati svoje bilješke uvodom — U godini tog i tog vladara prije Krista —«

»Taj je cilj teško postići, ali mu se možemo bar približiti tako da skupimo što više povijesnih informacija i usporedimo ih. Siguran sam da ćemo jednog dana moći reći, s najvećom sigurnošću, kada su izgrađene piramide i kada je živio Ramzes Veliki.«

»A zašto se nadate da ćete odgovor naći upravo u Dolini kraljeva?«

»Sasvim jednostavno. Jer su kraljevi bili ti koji su stvarali povijest i jer su njihova djela ovjekovječena u njihovim grobovima.«

»Dobro, dobro, mon ami, ali mi znamo njihove grobove. Belzoni je, još prije 35 godina, tvrdio da u Dolini kraljeva nema drugih grobova, osim onih koje je on otkrio, a vaš je Lepsius to svojom pruskom ekspedicijom izričito potvrdio.«

Brugsch se nakašljao: »Ni Belzoni, ni Lepsius nisu nepogrešivi. Sva dosadašnja otkrića potvrdila su da se povijest ove zemlje razvijala kontinuirano. Stoga ne vjerujem u to da su u Dolini kraljeva sahranjeni jedan ili dva faraona 18. i 19. dinastije. Gdje, onda, ostali imaju svoje posljednje počivalište?«

Mariette je šutio. Natočio je rakiju. »Možda postoji još neka dolina ...«

»Moguće je«, smatrao je Nijemac, »ali tada je moramo tražiti. Moramo pretražiti sve natpise u hramovima Karnaka, Gurne, Luxora da nađemo bilo kakvu uputu. Možda nas to odvede dalje. U svakom slučaju, činjenica je da je Diodorus, grčki povjesničar, koji je proputovao Egipat u prvom stoljeću prije naše ere, spominjao 47 kraljevskih grobova. On je mogao naći samo sedamnaest. I Strabon je spominjao četrdesetak grobova. Je li ih vidio ili ne — ne znamo. Ali od 18. do 20. dinastije vladalo je više od 30 faraona. Gdje su oni, pitam se. Ukupno ima 21 grobni prilaz, svejedno pripada li pećinskom grobu ili raskošnoj grobnici. Uz to, većina ih čak i ne pripada kraljevima. Razumijete li sada zašto sam tako radoznao?«

Mariette je, smiješeći se, dohvatio svoju čašu i nazdravio Brugschu: »Već uviđam kako bi bilo besmisleno moliti vas da ostanete. Vaše srce i razum već su odavno u dolini...«

II

Jedan čovjek i 5000 godina prošlosti

Sjene treperava svjetla svijeće poigravale sušena suprotnom zidu, oživljavajući izbočene reljefe. Skotni nilski konj otvorenih ralja izronio je pred njim, zatim ondje prijeko, pa još jednom ovdje. Nije li nosio krunu i žezlo? — Ipet! prostrujilo je Brugschu kroz glavu. Ležao je u svetištu božice Ipet.

Na mjestu gdje je prije tri tisuće godina bog Amon bio ukrcan u čamac da bi bio prebačen s one strane Tebe, u carstvo mrtvih, stajao je dr Heinrich Brugsch pokraj dva drvena sanduka s putnom prtljagom i

bespomoćno se okretao. Na njega su nasrtali goniči magaraca, trgovci i prosjaci, i svatko ga je htio odvući u drugom smjeru.

Zar je to Teba sa stotinu vrata, kraljica svih gradova? Za Brugscha je to, prije svega, bilo razočaranje. Luxor, trgovište u Gornjem Egiptu, pomalo je razaralo hramove i zatrpavalo ih kućama, kolibama i stajama, tako da su se, samo ponekad, iza zidova kuća i visokih temelja mogle prepoznati stare građevine.

U to vrijeme stranci nisu baš često dolazili u Luxor, pa je Brugsch izazivao neprestano zanimanje stanovnika. »Français?« — upitao je jedan posebno nadobudan.

»Non«, rekao je Brugsch, »Pruska!«

»O, Pruska.« Felah je rukama objasnio Brugschu da pričeka, a sam je nekamo otrčao. Uskoro se vratio s nekim bjelobradim starcem, koji je već izdaleka doviknuo Brugschu: »Eila mit Weila!«* Brugsch je bio zbunjen. Starac je na mješavini njemačkog, francuskog i arapskog rastumačio da je on Auad iz sela Shck Abd el-Gurne, s druge strane Nila, te da je prije deset godina bio vodič

• žuri polako! (prim, prev.)

Prusu Richardu Lepsius. Htio je znati je li već našao smještaj.

Brugsch je zaniijekao. »Ah dobro«, rekao je Auad i pozvao nekoliko poluodraslih ljudi, koji su stajali uokolo, da se pobrinu za efendijinu prtljagu. Povukao je stranca za sobom. Prijateljski se okrećući, upitao ga je da li je dobro putovao.

Da.

A je li poznavao Lepsiusa? Da.

Istraživač kao i Lepsius? Da.

»GuttU

Brugsch je, s razlogom, odgovarao kratko. Pred njim se pojavila slika golemog hrama, usred gomile kuća. Dijelom srušen do poprečne grede stupova, služio je hram **kao** temelj kućama i jednoj džamiji. Zar je to hram Amona od Tebe?

Preko hrpa ruševina i između stupova koji su iz njih virili vodio je Auad stranca do stepenica, izgrađenih usred hrama iz opeka nilskog blata. Brugsch je pogledao gore. Ondje, u zraku, na kapitelima stupova, dominirao je nestvarni dvorac. »*La Maison de France*«, rekao je Auad pobožno i zamolio svog pratioca da ga slijedi po strmim stepenicama. Gore iza luka vrata sterala se prostrana terasa. Brugsch je trenutak

pomislio da sanja: neki obojeni sluga sjekikom je zamahnuo prema divno oslikanom drvenom sarkofagu. Prus je priskočio i zadržao mu desnicu u kojoj je držao sjekiru.

»Pitaj ga što to radi!« — viknuo je Auadu, sav uzrujan. Ovaj je sa slugom razmijenio nekoliko riječi. — »Drva za kuhinju«, glasio je odgovor. Brugsch mu je oduzeo sjekiru, kad je osjetio da netko iza njega stoji. »Dajte ovamo sjekiru«, rekao je neki glas. Kad se Brugsch okrenuo, ugledao je pred sobom pristala muškarca tamne kose i brižno nakovrčanc brade.

»Oprostite, monsieur*, promucuo je Brugsch, »ali vaš sluga umalo nije sasjekao ovaj sarkofag!«

Kučedomaćin se smijao: »Ja sam mu to naredio. Mojoj se ženi ne sviđa kuhati na devinoj balezi, koja životinjski smrdi. Želite li možda kupiti antikvitete?«

»Zovem se dr Brugsch, iz Berlina. Istraživač sam.«

»Bien venu, monsieur, moje ime je Maunier. Trgujem antikvitetima i suvenirima. Osim toga, izrađujem fotografije po želji. Poznate su vam dagerotipije, zar ne?«

»Čuo sam o tome«, odvratio je Brugsch, »fantastičan izum. No nisam još vidio takve fotografije.«

Tada se na vratima pojavila crnokosa žena.

»Istraživač iz Berlina«, rekao je Maunier, »moja žena

Auad se oprostio kad su ovi zamolili Prusa da uđe. Dnevna soba golih zidova bez prozora bila je oskudno namještena arapskim namještajem, ali zatrpana vrijednim iskopinama. Je li Maunier bio uopće svjestan kakve vrijednosti ovdje čuva?

»Stigli ste 'Serapisom'?« — zanimao se Francuz. Brugsch je kimnuo. »I želite ovdje istraživati? Imate li već smještaj? Mi iznajmljujemo strancima sobe, dvije tisuće pijastara mjesečno, ako želite ...«

»To je vrlo ljubezno«, zahvalio je Brugsch, »međutim, moja mi imovina ne dopušta takve izdatke. Morate znati da sam na putu već skoro godinu dana i da sam potrošio rentu od 1500 talira. Samo putovanje brodom progutalo je 1860 pijastara. Već sam poslao u Berlin molbu za novčanu pomoć.«

»Nema problema«, smatrao je bolesno poslovan Francuz, »ja posuđujem i novac. Sve karavane iz Dongole i Kordofana zaustavljaju se kod mene. Moje kamate nisu niske, no još su uvijek realne.«

Heinrich Brugsch je imao muke da se obrani od različitih ponuda. Na koncu se dao nagovoriti da ostane jednu noć, a sutradan ujutro odlučit će što će dalje.

Vijest o dolasku njemačkog istraživača buknula je poput požara. Timsah, ugledan fclah, koji nikad nije išao okolo bez turbana, držao je svojom dužnošću da strancu pokaže Tebu — konačno, on je po hramovima vodio čak i velikog Champolliona.

Timsah, doslovno prevedeno »Krokodil«, uživao je u Luxoru poseban status. Kao zahvalnost za njegovu vjernu službu, francuska mu je vlada dala građansko pravo, te je Krokodil, kao Francuz, uživao imunitet, tj. nije potpadao pod lokalno poglavarstvo i nije morao plaćati porez, što on, ionako, još nikad nije učinio. Starac je strastveno brbljao francuski, pa je svakoj rečenici dodao bar jedan »bon«.

»Ako se ti ne bojati faraona, tada Timsah znati kuću za stranca.«
Brugschovo oprezno pitanje o cijeni otklonio je nevoljkim pokretom ruke: »Rien, ništa!«

I tako su Timsah, Brugsch i dva nosača prtljage jahala na šest deva prema Karnaku kroz zelena polja kukuruza. Desno se blistao lanac plavičastih brežuljaka, koji na istoku obrubljuju dolinu Tebe, lijevo, »s one strane mora«, kako stari stanovnici označuju sve što leži na drugoj strani Nila, ljeskao se žućkasto i crvenkasto lanac brda el-Gurne. Iza toga prostirala se Dolina kraljeva.

Pred karavanom, među visokim palmama, izronili su piloni, obelisci i stupovi Karnaka, nepregledna skupina razrušenih građevina hrama, otkrivenje i mSra u isti mah. Nije ni čudo, jer su se ovdje više od tisuću godina egipatski kraljevi nadmetali u gigantizmu. Biti svjestan njihova značenja, nije bilo lako čak ni čovjeku poput Heinricha Brugscha, jer su bili zatrpani, razrušeni i zaboravljeni.

Usred aleje divovskih sfingi, uglavnom bez glava, Brugsch se sam sebi zajedno s devom činio vrlo malen. Jašeći kroz prvi pilon, istraživač je prepoznao velike okrugle rupe vratnih šarki. Na krovu luka vrata, visokom poput tornja, držale su se arapske kuce. Brugsch se nalazio u hramu tebanskog boga mjeseca Khonsa. Njegov pratilac skrenuo je lijevo, pa ga je pozvao da ga slijedi. Iza jednog uskog prolaza otvorilo se malo svetište, što je još donedavno služilo kao staja za magarce.

»Kuća monsieurra Champolliona«, rekao je Timsah i pokazao na staju, »bon«.

Vodič je prinudio deve da kleknu, kako bi ljudi mogli sići, a i da se može istovariti prtljaga. Psi su lajali, djeca su prosjačila i cviljela za bakšišem, pa ih je Timsah otjerao kamenjem. U prvoj prostoriji, predvorju poduprtom dvama stupovima, Brugsch je uredio kuhinju. Prostor iza toga, s dvjema bočnim izbama, služio je kao blagovaonica i primaća soba, dok je mala soba, nekada svetište, služila kao spavaća i radna soba. Putni sanduci i nekoliko deka nadomjestili su krevet. S oružjem pokraj sebe — budući da nije bilo kućnih vrata — Heinrich Brugsch je legao.

Sjene treperava svjetla svijeće poigravale su se na suprotnom zidu, oživljavajući izbočene reljefe, skot ni nilski konj, otvorenih ralja, izronio je pred njim, zatim ponovno ondje prijeko i još jednom ovdje. Nije li nosio krunu i žezlo? — Ipet! prostrujilo je Brugschu kroz glavu. Ležao je u svetištu božice Ipet. Njezino je ime bilo istovjetno s hijeroglifskom oznakom Tebe, dakle moglo se raditi samo o božici, zaštitnici ovoga grada.

Dok su se istraživačeve oči kretale po zidnim reljefima, sablastan je šum ispunio prostor, a prekidali su ga prodorni zvižduci. Šišmiši, koji su se danju skrivali po kamenim pukotinama, dizali su se na noćni let. Međutim, novi se domaćin nije dao smetati dok je, fasciniran, upijao slike na zidovima. Udubljen u hijeroglife, procijenio je stil prikaza i bio je siguran: sve to mora potjecati iz vremena Ptolemejevića, doba kad su Egiptom, doduše, još uvijek vladali faraoni, ah više nisu bili Egipćani, već Grci.

Redovi pisma uokolo nisu Brugschu dali mira, i on je uvijek iznova jurišao na njih. Oči su se sklapale od umora, otvarao ih je, zadržavao se na kartušima s imenima, mrmljao nesuvisle glasove, gledao zaprepašteno neki znak koji se micao. Odatle je lijeno otpuzao škorpion. Brugsch se potpuno razbudio, skočio je i oružjem zdrobio opasnu životinju. Opet je legao i počeo čitati, polako i zastajkujući: »Kralju Ptolcmaiosu Eucrgetesu II i njegovoj sestri Kleopatri i njegovoj ženi Kleopatri, božici Ipet, velikoj majci bogova, gospodarici neba, vladarici zemlje, obožavanoj u tebanskoj zemlji.« Tada je zaspao.

Iz sna su ga prenuli jauci. Je li sanjao? Na obzoru je upravo izlazilo sunce. Opijen snom. Brugsch je ustao i zateturao kroz prostoriju bez prozora. Tu, tu se čulo ponovno: tonovi su dopirali iz unutrašnjosti. Brugsch je zapalio svijeću i ušao u svoje konačište. Tu opet! Sad je čuo

sasvim jasno. Jaukanje je dolazilo iz jedne od bočnih prostorija. Brugsch je pružio svijeću kroz otvor vrata: ništa. Prazna, gola soba. Ušao je unutra i osvijetlio svaki kut. Kad se okrenuo, na vratima je stajao čovjek — Timsah: »Dobro spavali?«

Brugsch je stavio prst na usta: »Ali slušaj, Timsah, zar ništa ne čuješ?« Timsah se nasmijao: »Efendija ne treba bojati kad zidovi plakati.« Brugsch je upitno pogledao felaha.

»Ljudi iz Ka maka kažu — soba smrtnog časa. To je razlog zašto nenaseljene. Ljudi iz Karnaka se boje zidova koji plaču. Ali efendija Evropljanin, mi Evropejci ne morati bojati.«

Brugsch se smijuljio. Na pamet su mu padali Memno-novi kolosi s one strane Nila, koji navodno ujutro, pri izlazu sunca, također ispuštaju jauke.

»Želim prijeko u Dolinu kraljeva«, rekao je Brugsch Timsahu. »Hoćeš li me pratiti?«

Obranio se divljim pokretima ruku i objasnio da je za Dolinu nadležan isključivo i samo Auad, a da će on čekati Brugscha na obali Nila.

Trgovac antikvitetima i dagerotipist Maunier trčao je uzrujano prema kući konzula Mustafe age Ajata. Konzulat je bio udaljen svega nekoliko koraka od Francuzove kuće, ležao je također na stupovima luksorskog hrama, te je služio kao diplomatsko predstavništvo Engleskoj, Rusiji i Belgiji. Bila je javna tajna da je Mustafa, zaštićen diplomatskim imunitetom, živo trgovao antikvitetima. Šeik crne brade slovio je kao najveći znalac te struke u Gornjem Egiptu. To se nije primjećivalo, jer je ekscelencija djelovala uvijek njegovano i govorila, osim arapskog, tečno engleski, francuski i talijanski.

»Aga«, viknuo je Maunier uzrujano, »poštanski parobrod je donio vijest da je ubijen paša Abas.«

Konzul je šutio. On je pripadao nekolicini koje je ta vijest pogodila.

»Tko je to učinio?« — upitao je konačno.

»Dva Mameluka zadavila su ga željeznom omčom dok je sjedio u kadi. Abas je noćio u palači Benhe, jer je bio na putu iz Kaira u Aleksandriju.«

»Alah neka mu je milostiv. Tko će sad postati keditv — Said ili Ismail?« »Said.«

»Said? Tada će se koješta promijeniti u zemlji.«

»I ja tako mislim«, rekao je Maunier. »prije svega za nas Evropljane.«

»Prije svega za vas Francuze«, ubacio je aga Mustafa. »On vas i vašu kulturu cijeni iznad svega. Još dok je vladao Mehmed Ali — alah nek' mu je milostiv — jedan mu je Francuz bio najbolji prijatelj, francuski konzul.«

»Ferdinand de Lesseps!«

»Mislim da se tako zvao. Nikada se više nije za njega čulo.«

»Navodno je napustio diplomatsku službu«, rekao je Maunier. »Kako sam čuo. brine se za imanje svoje svekrve. Bogato se oženio.«

»Neka mu je sa srećom«, rekao je Mustafa-aga.

Maunier je promatrao mnogobrojne nalaze, izložene u mračnoj, sagovima obloženoj sobi. Zatim je upitao: »Kako poslovi, aga?«

»Pa vidite i sami«, odgovorio je upitani, »ponuda je veća od potražnje, pa to utječe na cijene.«

»Jeste li već sreli Prusa koji onedavno boravi ovdje?«

— zanimao se Maunier.

»Prus?« Mustafine su oči zasvjetlucalc. »Turist? Mislim, ima li novaca?«

»Tvrđi da je istraživač i navodno bez sredstava, ali si može priuštiti dva vodiča, jednog za ovu. a drugog za onu obalu Nila. A svatko zna da oni ni koraka ne čine badava.«

»Timsah i Auad?«

»Timsah i Auad. Nedavno me Prus pitao čak i za učitelja jezika...«

»Gdje stanuje, kod njih?«

»Kaže da ne može platiti stanarinu. Sad stanuje naizmjenice u nekoj magarećoj staji u Karnaku i u jednoj spilji u el-Gurni. Prevodi sve moguće natpise. Učen je čovjek i zna čitati hijeroglife. Mislim da bi i iskopao da ima novaca za radnike. Međutim, očekuje veću svotu iz Berlina.«

Mustafa-aga Ajat prišao je sasvim blizu Francuzu i rekao tiho: »Ne želim ovdje toga Prusa. On se previše razumije u stvari. To nije dobro za posao. Je li nešto već iskopao?«

Maunier je slegnuo ramenima: »To ne mogu reći. Nije baš jako razgovorljiv. No od njega se uskoro može očekivati veliko otkriće. Ta sjetite se samo onog Lepsius; i taj je bio Prus. Ti ljudi ništa ne prepuštaju slučaju. Ako oni kopaju na nekom mjestu, onda je to zato što ih nešto konkretno upućuje na nalaze. Oni, naime, imaju jednu prednost pred nama i svim ostalim arheolozima: znaju čitati sve natpise. A jedan od onih koji to znaju čak odlično jest i taj Brugsch.«

»On mora otići!« — rekao je Mustafa. »On mora otići!« Maunier je upitno pogledao šeika: »Sto kanite učiniti?« »Samo vi mene pustite«, odgovorio je. »Gdje je sada taj Brugsch?« »U Dolini kraljeva.« »U Dolini?« — viknuo je Mustafa uznemireno, šetajući amo-tamo. »Što ćete učiniti?«

»Ja?« — upitao je šeik uzrujano. »Ja neću učiniti ništa. Međutim, toga Prusa valja opomenuti da on ovdje nema što tražiti. On je uljez. Ako ne nestane, dogodit će mu se isto što i onom konzulu Reitzu, koji je podlegao jednoj od svetih hijena. Sjećate li se?«

»Mislite na onog Austrijanca? Da. da. on je kratko nakon toga poludio i završio bijedno. Vjerojatno otrov!«

Mustafa je iskrenuo dlanove, ispričavajući se. Zatim je uzdahnuo:

»Mašala! Šta sve Alah ne dopušta!«

Nakon višednevnih istraživačkih obilazaka u Dolini kraljeva, služio je Brugschu kao provizorni smještaj grob nekog tebanskog plemića, na izbočini stijene iznad sela Shek Abd el-Gurne. To nije bilo nimalo neobično, jer je većina pećinskih grobova, ukrašenih reljefima, natpisima i slikama, bila nastanjena. U njima nije bilo vruće, te su se lako čistili. Predvečer su se iz ulaza dizali oblaci gusta dima, a mirisi pečene ribe lebdjeli su nad liticama Doline. Brugsch si je tada, svaki put, stavio na nos kvačicu za rublje, koja mu je obično služila za pričvršćivanje crteža i skica, da bi zatomio glad. Tjednima se prehranjivao isključivo lećom, grahom, lukom i trajnim kruhom. Budući da je potrošio sav novac predviđen za putovanje, ozbiljno je razmišljao o tome ne bi li Mauniera ipak trebao zamoliti za malen kredit.

Ponekad, takvih večeri, kad je bio sam u svom grobnom stanu, počeo je sumnjati u to da je život zaista zamišljao tako i nametalo mu se pitanje nije li se ipak trebao zaposliti u pisarnici berlinskog ministarstva a večeri provoditi s Paulinom. Brugschu je sad bilo 27 godina, bio je upravo u dobi kad se čovjek prvi put pita gdje prestaje idealizam, a počinje glupost. Međutim, kad je potom izašao iz pećine i prešao pogledom, zabljesnutim suncem koje se žarilo u rumenilu zalaska, preko dokaza potonula života pred svojim nogama, preko stupova Memnoniuma, razrušenih zidina Hatšepsutina hrama, divovskih Memnonovih kolosa i tamo daleko u žučkastoj izmaglici ruševina Karnaka, svi su mu se ti problemi odjednom činili potpuno beznačajni pred licem toga veličanstvenog, potonulog svijeta.

Jedan je problem bio i kako da plati Šeika Ahmeda, koji ga je odnedavno podučavao arapski jezik. Šezdesetogodišnjak, na jedno oko slijep, a ni drugo ne baš osobita vida, bio je brbljav poput drozda i tašt poput pauna. Nije propuštao ni jednu priliku da se ne podiči koje-kakvim vrhunskim umijećima. Nakon što je jednom pojeo šesnaest staklenih lampi, bez ikakvih posljedica za zdravlje, felasi iz el-Gurne u njemu su gledali sveca, ali su ga viši, iz derviškog reda kojem je pripadao, ipak odbacili, zbog uništavanja lampi. Pun ponosa, tvrdio je da je u svojih šezdeset godina oženio sedamdeset žena, ali kako mu je dosad bilo uskraćeno potomstvo, upravo je namjeravao uzeti sedamdeset i prvu, neku petnaestogodišnju djevicu.

Te je večeri šeik Ahmed diktirao svom učeniku jedno arapsko pismo. Zatim je list koji je Brugsch ispisao primakao svom poluslijepom oku. Čitao ga je, hvaleći Brugscha zbog rada bez greške. Brugsch se zbunio. Za neke riječi, koje je napisao isključivo prema sluhu, nije bio nikako siguran da su točne, pa se nagnuo k starcu da ga upita da li se te riječi zaista tako pišu, i primijetio da šeik Ahmed drži list naopako.

»Ahmede, meni se čini da ti uopće ne znaš čitati«, uzviknuo je Brugsch.

»O, moj sine«, jadicovao je Ahmed, »imaš pravo, ne znam niti pisati, niti čitati. No alah je milostiv, pa će mi i dalje pomagati.«

Pod tim uvjetima, mislio je Brugsch, nema zbora o isplati dogovorena honorara. Ahmed je to shvatio i oprostio se uz duboke naklone.

Rano slijedećeg jutra trebao je doći Auad. Ovaj put su namjeravali krenuti strmim, kamenitim puteljkom, preko gorske kose u Dolinu. Tamo gore, tvrdili su felasi iz el-Gurne, može se razaznati lijevak, koji bi lako mogao biti pristup nekom grobu. Vjerojatnost da se baš na tako nepristupačnom mjestu nađe grob bila je, doduše, mala, jer kako bi bilo moguće tamo gore prenijeti težak sarkofag i glomazne grobne dodatke? Ipak, grob Amenofisa III nađen je također na suprotnom gorskom grebenu. Ni pred čim ne valja prezati, sve treba pokušati.

»Efendija!« Auad se penjao dašćući uskim usponom do istraživačeva konačišta. Već je izdaleka nad glavom mahao nekim pismom.

»Efendija, pošta iz Berlina!«

Brugsch je Auadu istrgao pismo iz ruke i nestrpljivo ga otvorio.

»Dobri, stari Alexander von Humboldt«, mrmljao je ne dižući pogled, zatim je pročitao poluglasno gusto ispisane redove:

»Cijenjeni moj Brugsch! Gorko si predbacujem što Vam se nisam češće i ranije javio, i tako pružio dokaz najiskrenijeg prijateljstva i zahvalnosti za Vaša tako valna i ljubezna pisma. No ne mogu niti zamisliti da biste Vi mogli posumnjati u moju iskrenu privrženost i u moje sve veće poštovanje za Vaš lijepi talent i Vašu besprijeekorno obavljaju djetatnost. Gotovo sva Vaša pisma, čak i ona upućena meni, predočena su i kralju, koji ih je slušao s naklonošću, koju Vam i dalje poklanja. Čini mi se vrlo neizvjesnim hoće li ove riječi dospjeti u Vaše ruke. Njihova je glavna svrha da Vam saopće radosnu vijest: bilo mi je jednostavno ishoditi za Vas kod kralja ponovno 1500 talira za godinu dana. Nagodio sam se sa savjetnikom kabineta Illaireom, koji Vam je vrlo naklonjen, da Vam se kod gospodina komornika i generalnog konzula baruna von Pent za otvori pri poslaničkoj blagajni kredit na 1500 talira.

*Moje je zdravlje, uglavnom, nepromijenjeno, osim što sam u zadnje vrijeme više patio od uobičajenih tegoba — začepa, hunjavice i kašlja. Primate, najdraži Brugsch, još jednom izraz moje postojane privrienosli. Vaš Alexander von Humboldt!**

Auad je upitno pogledao efendiju. A efendijino je lice blistalo kad je rekao: »Auade, danas se ne kopa, danas se slavi!«

»Nije li to fantastično? Reci, nije li fantastično?« — ponavljao je Said-paša, tapšući neprestano svog sugovornika. Ovaj se zvonko nasmijao i gledao sa svog plišom presvučenog sjedala pust pejzaž delte Nila, koji je kraj njih promicao. Scena se odigravala u crvenom salonu vagona, na pruzi Aleksandrija—Kairo. Otvorena lokomotiva, s dimnjakom visokim tri metra, ispuštala je oblake dima i vukla vagon s ugljenom i dvije prikolice. Said-paša, novi egipatski vicekralj, veselio se poput djeteta, pa se natjecao s lokomotivom u ispuštanju dima, a povremeno je i fućkao. Felasi s obiju strana novog željezničkog nasipa klanjali su se i padali na koljena kad bi tutnjeći parni konj sa šareno ukrašenim pašinim kolima progrmio pokraj njih. Mašala!

Said je bio jedan od četiriju sinova Mehmeda Alija koji su nadživjeli svog oca, dok je ostalih osamdeset već bilo mrtvo. Tijelo mu je bilo tako puno da je iziskivalo trostruko više tkanine za kapute, koje je rado nosio. Crvenkastoplava brada uokvirivala je vedro lice. na kojem su zirkala dva sićušna oka. Čovjek u naslonjaču nasuprot njemu bio mu je sušta suprotnost — mršav, ozbiljan, ali ne neljubezan. Zvao se Ferdinand de Lesseps, francuski bivši diplomat.

Prije sedamnaest godina rastala su se ova dvojica kao najbolji prijatelji. U međuvremenu nisu se vidjeli. Said je Ferdinandu mogao zahvaliti za dio svoje debljine, jer je ovaj, nekada budućem princu, koji je pod strogim pogledom svog oca dobivao za jelo uglavnom samo grah i salatu, davao u obližnjem konzulatu goleme obroke pommes fritesa. Kod kuće, u Francuskoj, saznao je da je Said proglašen vicekraljem i poslao mu čestitku, a od novog je kediva povratnom poštom pozvan u Kairo.

»Jedno se mora priznati tim Englezima«, rekao je Lesseps, kome je livrirani sluga upravo pružio šalicu čaja, »majstori su u izgradnji parnih željeznica.«

»Jedino razumno djelo Abas-paše bilo je da dovede toga Stephensona«. razmišljao je Said glasno. »Sad se udaljenost od Kaira do Aleksandrije svela na jedan dan putovanja, dok bi se brodom kroz deltu putovalo cijeli tjedan.« Zatim se primakao bliže Francuzu: »U povjerenju, želim izgraditi i drugu željezničku prugu, od Kaira do Sueza. Tada će prugom biti povezano Sredozemno more sa Crvenim.« Ferdinand je mahao glavom.

»Tebi se moja ideja ne sviđa?« — upitao je Said, tjerajući rukom i lica oblake dima i prašine, koji su ulazili kroz otvoren prozor. Lesseps je ustao, stao raširenih nogu pred prozor i promatrao jednoličan pejzaž delte.

»To bi, svakako, bio napredak«, smatrao je, »a napredak se ne može zaustaviti ni u tvojoj zemlji. Međutim, s ekonomskog stanovišta, to nije mudro ...«

Paša je pogledao svog prijatelja. Nije ga shvatio.

»No, sad«, počeo je opet Lesseps, »tvoja će parna željeznica privući u zemlju sigurno više Evropljana, onih koji su dosad poznavali samo lučki grad Aleksandriju, jer im je putovanje kroz deltu bilo preteško. U svakom slučaju, trajalo je duže nego prijelaz iz Italije. Međutim, da bi tvoja parna željeznica bila za zemlju značajan privredni faktor, u to sumnjam. Ukoliko Egipat ne želi industrijsku revoluciju, trebaš prihvatiti druge projekte. Ja pri tom mislim osobito na jedan projekt, koji bi u velikim razmjerima podigao značenje tvoje zemlje za cijelu Evropu, a Egipat bi učinio svjetskom silom.«

Said-paša se smijao. »Ti misliš na kanal prema Crvenom moru. Od Napoleona, vama Francuzima ta ideja ne da mira. No nije li upravo

francuska inženjerska komisija bila ta koja je prije petnaest godina došla do rezultata da je razina Crvenog mora deset metara viša?«

»Ti su proračuni već odavno ispravljani. Još prije godinu dana apsolutno je utvrđeno da oba nivoa mora, pri najnepovoljnijim strujanjima, diferiraju 94 centimetra.«

»Da, da, znam. I moj se otac Mehmed bavio tom mišlju. Ja sam tada bio još dječak kad su iz Francuske došli inženjeri, poljoprivrednici, pisci i obrtnici te pokušavali moga oca uvjeriti u nužnost toga projekta. Čudni su to bili ljudi, listom idealisti, nisu željeli nikakvu dobit, tvrdili su da rade u interesu čovječanstva. Međutim, tada su bila nemirna vremena, pa su se tvoji zemljaci vratili kući neobavljena posla.«

»Znaš«, počeo je Lesseps, »ja sam u zadnje vrijeme imao mnogo vremena, pa sam tako razmišljao ...«

Veza između Sredozemnog i Crvenog mora prastari je san čovječanstva. Još je 2000. godina pr. n. e. navodno postojao kanal. Pod Ramzesom II stvorena je druga veza, a faraon Necho počeo je oko 600. pr. n. e. treći proboj, koji je dovršio perzijski kralj Darije. Sva tri projekta nisu izravno povezivala ta dva mora, nego Crveno more s Nilom, pa su sva tri doživjela istu sudbinu — propala su u pijesak. Zadnji je kanal propao u 8. stoljeću.

Oko 1500. otkriven je put za Indiju preko Rta dobre nade. Vrijeme nije bilo važno, računalo se s 4500 morskih milja zaobilaska, pa je povezivanje mora palo u zaborav. Međutim, kad je u 19. st. vrijeme postalo novac, i kad je industrijska revolucija posvuda tražila svoj danak, ljudi su se opet prisjetili projekta kanala. Od 1847. postoji projektno društvo za kanal, koje se sastoji od francuskih, njemačko-austrijskih i engleskih inženjera. Njegovo je sjedište: Rue de la Victoire 34, Pariz.

Ferdinand Lesseps je također bio član društva, no sada je poduzimao samostalan korak.

Lesseps je znao zainteresirati svog prijatelja za projekt stol jeca. Nekoliko dana nakon dolaska u Kairo predao je Francuz vicekralju detaljne planove za izgradnju kanala.

Said-paša je potpisao dokumente 13. studenog 1854. godine, ne pročitavši ih, i izdao je Lessepsu dozvolu za osnivanje međunarodnog društva za izgradnju kanala — Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez.

Komentar, kojim je taj događaj popratio Lesseps, nije oskudijevao superlativima: »Imena egipatskih vladara koji su izgradili piramide i spomenike ljudske sujete ostaju nepoznata. Ime kneza koji je otvorio veliki kanal među morima slavit će se stoljećima, do vječnosti.«

Egipat, zemlja koja je od Napoleonove egipatske pustolovine zanimala svjetske sile tek periferno, odjednom je dospjela u vrtlog evropske interesne politike. Avanturisti, špijuni, tehničari, diplomati i ljudi koji su tu za sebe naslućivali veliku šansu preplavili su zemlju, u kojoj je, kako se činilo, započinjalo novo doba. Za arheologe i istraživače, koji su, uglavnom bez sredstava, uporno radili u žarištima rane kulture, tvrdilo se uz podsmijeh da idu krivim smjerom.

Dvije su stvari sprečavale Heinricha Brugscha da provede vlastita iskapanja. S jedne strane, bio je to novac. Grobove blizu površine odavno su već pronašli i opljačkali pljačkaši grobova i stanovnici el-Gurne. Međutim, grobovi koji su ležali duboko u tlu. zatrpani, zameteni ili urezani u stijene, zahtijevali su prevelik trošak, koji Brugsch nije mogao platiti. Bez dozvole bi vjerojatno izazvao nepovjerenje upravitelja provincije i mudira od Kene. Auad je, u međuvremenu, vodio svog gospodara do tolikih otvorenih grobova, koji su bili historijski još neistraženi, da o novim iskapanjima, bar privremeno, uopće nije trebalo razmišljati.

Po kamenitom puteljku išli su Brugsch i Auad duž doline el-Gurne, pored natpisa u stijenama posvećenim božici Tebe i carstvu mrtvih, na zapad prema Biban el Ha-rimu, Dolini kraljica. »Koliko si grobova zabilježio u Biban el Harimu, efendija?« — upitao je Auad, dok su se hodajući po užarenoj podnevnoj jari mučili kroz dolinu bez raslinja. »Prema mojim prijedlošcima, ima ih devetnaest«, rekao je Brugsch. »devetnaest, manje ili više uništenih grobova kraljica i princeza 19. do 20. dinastije.«

Auad je rekao ponosno: »Onda ćemo danas potražiti dvadeseti.« Nalazio se na zapadnom kraju doline. »Ovdje«, rekao je Auad i pokazao na lijevak u šljunku. Golim je rukama razgrnuo ruševine, koje su opet padale natrag.

Konačno se u tlu otvorila rupa. upravo tolika da se kroz nju mogao ugurati čovjek. Brugsch je zapalio svijeću, uzeo je u lijevu ruku, a knjigu za kopiranje u desnu, te je s olovkom u ustima upuzao na sve četiri unutra.

Nakon nekoliko metara hodnik za puzanje prešao je u visoki hodnik, u kojem se moglo hodati uspravno. Zrak je bio zagušljiv, ispunjen slatkastim mirisom mumija, koji je istraživaču bio poznat iz drugih grobnica. Paučine, teške i naoko neprobojne, duge nekoliko metara, visile su sa stropa. Međutim, kad im je Brugsch približio svijeću, zapucketale su poput vatrometa i pretvorile se u nekoliko sekundi u ništa. Kratke trenutke svjetlosti iskoristio je istraživač za orijentaciju. Šišmiši su prhnuh, zaslijepjeni svjetlom, a svijeća je prijetila da se ugasi svakog trenutka od lepeta njihovih krila. Bio je to do sada najbolje očuvan grob. Šareni reljefi i pismo ukrašavali su dugi hodnik, ukopan u vapnenastu stijenu. Tragovi vuče u pijesku odavali su da oni nisu prvi uljezi. Zazidana vrata na kraju hodnika bila su razvaljena. Heinrich Brugsch predao je svijeću Auadu te mu naložio da je drži visoko podignutu. Pod svjetlom svijeće razaznao je Brugsch na ulazu hijeroglif istine, dok je na suprotnom zidu stajala neka kraljica pred Ptahom, bogom stvoriteljem Amseta i Izide. Iznad toga bio je natpis. Zastajajući i počinjući uvijek iz početka, čitao je Brugsch 3000 godina staru posmrtnu molitvu za kraljicu: »Neka Amon-Ra, kraljevsku kćerku boga smrti Ozirisa, sestru kralja, majku kralja, veliku kraljicu i vladaricu obiju zemalja, Ti-Ti, koja je umrla, podari svojom ljubavi ...«

Spretnim potezima precrtao je učenjak hijeroglif u svoju knjigu kopija. U njoj su već bili zabilježeni natpisi iz 13 drugih grobova. Šest grobova koje su pretražili bilo je bez natpisa. Možda su se istrošili ili uništili. Dva su groba bila nedovršena i vjerojatno nikada nisu služila svojoj svrsi.

U grobu broj 2 Brugsch je pronašao razbijen sarkofag »velike kraljevske majke i vladarke dviju zemalja Izide«, koji je, kako se kasnije ispostavilo, pripadao majci Ramzesa VI.

U grobu br. 4 bio je, prema natpisima, sahranjen peti sin Ramzesa III. Grobovi 7, 11 i 13 služili su kao posljednje počivalište raznim princezama. Brugsch je identificirao grob princeze Bentante, kćerke velikog Ramzesa, koju je ovaj, zbog njezine ljepote, uzeo za ženu kad joj je bilo jedva šesnaest godina. Za istraživača je ostao zagonetan grob kraljice Tentopet. Svi hijeroglifi između titule »kraljica« i njezina imena bili su pravilno isklesani, dok su u bočnoj prostoriji nedostajali čak i ime i oznaka kraljice, dok je u posljednjoj prostoriji groba bilo također premazano ime, a njezina kraljevska titula promijenjena. »Tko

je bila jadnica«, zabilježio je Brugsch u svoju knjigu kopija, »čija je uspomena na taj način namjerno trebala biti uništena, i što je učinila da je zaslužila takvu kletvu?«

Već su tri sata boravili u dvadesetom grobu. Jedva da su progovorili, jer je svaka riječ trošila kisik, kojega je bilo malo. Brugsch je, ležeći, kopirao, dok je Auad uglavnom bio zaokupljen tjeranjem stotina šišmiša. On je bolje od Nijemca podnosio zagušljivu vrućinu u grobu. Brugschu se odjeća priljepila uz tijelo, dok je rukavom brisao znoj s lica. »Još samo ovaj natpis!« — rekao je Auadu. Ovaj je kimnuo. Dnevno svjetlo nisko položenog sunca zadalo im je bol, kad su, iscrpljeni, ispuzali van. Svijetli oblaci pare dizali su se s Nila, dok su se crna stada bivola, ovaca i koza vraćala s riječnih pašnjaka, deve su kaskale kućama, magarci su se s teškim teretom uspinjali k pećinskim stanovima, iz kojih se k nebu dizao dim.

»Efendija«, upitao je Auad, »jesi li zadovoljan današnjim danom?«

»Da«, odvratio je doktor i zasmijuljio se, »ja sam zadovoljan svakim danom; jer svaki dan je, za mene, kamenčić u golemom mozaiku.«

»Tko je bila Ti-Ti?« — pitao je Auad.

»Ne mogu to pouzdano reći«, rekao je Brugsch. »Bila je kraljica, žena nekog Ramzesa.«

»Nekog?«

»Da. Pretpostavlja se da je bilo čitavo tuce faraona s tim imenom.

Međutim, za sada je to samo pretpostavka.« »A kada ćeš točno znati?«

Heinrich Brugsch se zvonko nasmijao. Ispruženom je rukom pokazao na grebene Deir el-Bahrija. »Tamo otraga, u Dolini kraljeva, leži zakopana tajna. Čudilo bi me da u toj Dolini nisu sahranjeni svi Ramzesi.«

»Čitavo tuce?«

»Čitavo tuce.«

»Ali svi su grobovi pronađeni, efendija. Ljudi iz el-Gurne traže već 50 godina. Pregledali su i litice.

Dok su njih dvojica razgovarala, pridružio im se neki mladić, star otprilike šesnaest godina. Iako nije ništa razumio od razgovora, brzo je shvatio da je riječ o Dolini kraljeva. U međuvremenu, svatko je u Dolini poznavao doktora, pa se njihovo početno nepovjerenje već odavno preobrazilo u izrazitu simpatiju. Dječak se ponudio da za sto pijastara odvede Brugscha na jedno mjesto u Dolini kraljeva gdje se mogao nalaziti faraonov grob. Međutim, ta se ponuda kosila s

Auadovom časti, jer je, konačno, on bio efendijin vodič, pa je otjerao poluodrasla momčića.

Brugsch se zanimao da li poznaje dječaka.

I te kako ga poznaje, zove se Ahmed Abd er Rasul i potječe iz stare obitelji pljačkaša grobova, najgore u cijeloj el-Gurni. Otac, djed, pa čak i pradjed, bili su pljačkaši. Danas su najbogatija obitelj u selu.

Bogatstvo se mjerilo devama ili konjima. Porodica s pet do deset deva ubrajala se još u siromašne, 30 do 40 vodilo je već u bolji srednji stalež. Tko je posjedovao više od 60 životinja, slovio je kao bogataš. Seik je obično imao nekoliko stotina deva. Izvana se teško mogla vidjeti razlika između bogata šeika i siromašna felaha. Svatko je nosio jednaku, jednostavnu dugu odjeću, a jeo je ni bolje, ni gore od drugoga. Međutim, kad bi došao stranac i prihvatio gostoprimstvo, brzo su dolazile na vidjelo staleške razlike.

Tada su šaikove žene i kćeri odijevale skupocjeno vezene haljine, dok su se niski stolići gotovo svijali pod teretom hrane. Mirisi neukiseljenih lepinja, pečenih na devinu izmetu, premazanih rastopljenim maslacem, ispunjavali su kuću. Gosta je čekalo janje pečeno na ražnju na otvorenoj vatri, a iznutrice su zasebno pirjane u devinu mlijeku i posluživane s kiselkastim umakom, u koji su se umakali komadići pogače. Smatralo se osobito otmjenim, umjesto pogače, poslužiti rižu, koja je, po mogućnosti, plivala u rastopljenom maslacu. Maslac, za razliku od mesa, nije nipošto bio luksuz. Zene su ga svakodnevno proizvodile tako da su mlijeko ovce ili koze rano ujutro nakon mužnje ulijevale u cijevi iz kozje kože i zatim njima dva sata vitlale zrakom. To je činila i Auadova žena.

Auad je pljunuo na pod. Ne, s Abd er-Rasulima ne želi imati posla. Brugsch je kimnuo, s razumijevanjem, no ipak je u svoju knjigu kopija zabilježio ime Ahmed Abd er-Rasul. Možda bi se — mislio je — tom Abd er-Rasulu ipak jednom isplatilo dati tih sto pijastara. Katkada se nije mogao osloboditi dojma da felasi, doduše, za uobičajenu plaću obavljaju sve poslove koji im se dadu, da kopaju i ruju po cijeli dan, ali ponekad mu se činilo kao da namjerno zaobilaze zanimljive stvari. Kasnije su »slučajno« nađeni ulazi u grobove i blaga na mjestima koja je Brugsch već pretražio. Je li bilo slučajno što je u zadnje vrijeme rasla gomila takvih nalaza koje je aga Ajat otkupljivao od felaha za velike pare?

Vika starog Auada zvučala je uzrujano, gotovo kao vijest o ratu:

»Efendija, dolaze Englezi!«

Heinrich Brugsch je stupio pred vrata, gdje je Auad, boreći se za zrak, objema rukama pokazivao u dolinu. Dva muškarca u hlačama do koljena, s tropskim šljemovima na glavama, u pratnji čete felaha opskrbljene alatom za kopanje, stupala su ravno na el-Gurnu.

»Tko je to?« — raspitivao se Brugsch.

»Englezi, efendija! Vrbovali su sto radnika, plaćaju dobro. Ali Auad ostaje vjeran tebi, efendija.«

Brugsch je sa svog povišenog položaja pratio kako dva Engleza raspoređuju četku kopača u pet skupina. Divlje su gestikulirali, pokazujući na sve četiri strane svijeta. Konačno je jedna grupa krenula prema Assasifu, druga zapadno, prema Gurnet Murai. treća je stupala k Dira Abu el-Nagi, a za četvrtu se činilo da želi preko stijena u Dolinu kraljeva. Ostatak se, s predvodnikom na čelu, kretao ravnim putem prema el-Gurni i Brugschovu prenoćištu.

»Dođi«, rekao je Brugsch, stavio na glavu šešir protiv sunca i povukao Auada za sobom niz uski puteljak. Na ulazu u el-Gurnu, gdje stjenovit brežuljak prelazi u ravnicu, sreli su se Heinrich Brugsch i Alexander Rhind.

Brugsch je bio uzbuđen. Upitao je stranca kojim pravom zauzima cijelu dolinu. Međutim, Britanac se suprotstavio hladnokrvnošću, pokazavši dokument kairskog ministarstva vanjskih poslova, dozvolu za iskapanje, koja je vrijedila za čitav Egipat. Objasnio mu je da je on Alexander Rhind, zapravo ne Englez, nego Skot, advokat, te da je ovamo došao u stvari iz zdravstvenih razloga, zbog pluća, pa što da ne spoji ugodno s korisnim.

»A što je vas dovelo ovamo?«

Brugsch, koji se zastidio zbog svog nastupa, zbunio se. Rastumačio je da je pruski učenjak te da se već nekoliko godina bavi dešifriranjem natpisa, ali da nema dozvolu za iskapanje, a niti novaca da plati toliku radnu snagu.

Dvadeset šestogodišnji Skot bio je oduševljen što u neposrednoj blizini ima stručnjaka za pismo. Držao je da će, zacijelo, dobro surađivati. Predstavio je mr. Wenhama, svog pomoćnika, i Alija, svog slugu. Ispričao je da će privremeno stanovati na svom brodu, dok mu se ne uredi smještaj, kuća u kojoj su ranije stanovali sir Gardiner Wilkinson i Henry Salt. Upitao je Brugscha zna li tu kuću.

Naravno da je zna, odvratio je Brugsch i pokazao na kompleks izgrađen iz crvenkastih opeka od nilskog blata, okružen visokim zidom. Ondje je odsjeo i Richard Lepsius, prije deset godina, prilikom velike pruske ekspedicije. Kuća je pripadala vladi.

»Stavljena mi je ljubezno na raspolaganje«, rekao je Skot.

Te je večeri Brugsch sjedio sam u svom grobnom stanu, uz svijeću, i mozgao nad hijeroglifima i demotskim prijepisima, ali se nije mogao usredotočiti. Osjećao se napušten. Kako da on, dr Heinrich Brugsch iz Berlina, s godišnjom rentom od 1500 talira, od kojih je u domovini još trebala živjeti i žena, otkrije povijest faraonskog carstva?

Sumnjičavo je pratio Skotove svakodnevne napore, i nije se baš žalostio što su se činili bezuspješni, usprkos velikim troškovima, barem prvih sedam tjedana. Međutim, tada je zavladao uzbuđenje u grobovima nadomak selu. Tragovi umjetne obradbe kamena stijene doveli su Alexandera Rhinda do zazidanog podzemnog kamenog portala, koji je bio zapečaćen kartušem s imenom Amenofisa III. Rhindov pomoćnik probio je metar široku rupu u zidini. Donijeli su svijeće. Rhind je poslao naprijed Wenhama, zatim mu je kroz otvor pružio upaljene svijeće, pa se konačno i sam provukao kroz rupu. Otvorio se dug, mračan hodnik, visine čovjeka, bez ukrasa, bez reljefa ili slikanja na zidovima. Međutim, u sredini hodnika stajao je drveni mrtvački baldahin na četiri noge, neka vrst stola s poklopcem, vjerojatno za polaganje mrtvih. Stol je bio prazan, pa su se Rhind i Wenham progurali pokraj njega. Prislonjeni uza zid, otkrili su dva krčaga, visoka po metar, a između njih malu skulpturu — par koji kleči. Preko kostiju, kamenih komada i svakodnevnih drangulija probili su se još 20 metara, dok im put nisu prepriječila teška drvena vrata. Rhind je navalio na njih, ali bez uspjeha. Budući da se već spuštala večer, obojica su odlučila da istraživanje nastave tek sutradan.

Kada su Rhind i Wenham ispuzili iz rupe, pozdravilo ih je veselo klicanje. Rhind je pokušao utišati felahe objašnjenjem da je još neizvjesno je li riječ o velikom blagu. Međutim, ljudi se nisu dali tako brzo umiriti.

Mučen nepovjerenjem, Rhind je sa svog broda dao dovesti nubijske mornare i rasporedio ih u noćnu smjenu. On sam nije te noći spavao, pa je dvaput nadzirao stražu.

Cim je svanulo, sišli su Alexander Rhind i njegov pomoćnik u grob. Bez teškoća su razvalili vrata, iza kojih je hodnik vodio strmo dolje. Iza neke opustošene bočne izbe zaustavio ih je okomit rov.

Rhind je pokušao svijećom osvijetliti dubinu, no nije mogao ništa vidjeti. Zato je zatražio gredu i užu, pomoću čega se Wenham trebao spustiti. Manevar je uspio. Pomoćnik se spustio u centimetar debelu prašinu na dubinu od 7 metara.

»Što vidite, Wenham?« — doviknuo je Rhind odozgor, osluškujući u dubinu.

»Četiri hodnika, na sve četiri strane!« »Kamo vode?«

»Ne znam! Tu nešto stoji... I tu ...«

«Wenham! Što se događa? Wenham!«

Skot je osluškivao u dubinu — ništa. »Wenham, za boga miloga, što se dogodilo?«

Nekoliko sekundi Rhind je ostao kao skamenjen, u strahu da se njegov pomoćnik nekamo survao, no tada je čuo korake koji su se približavali:

»Weeenhaaam!«

»Šefe!« — čuo je glas svog asistenta, koji je bio bez daha. »Dolje su sami sarkofazi s mumijama.«

»Koliko?«

»Ne znam, šefe. Ima više komora.« »Jesu li sarkofazi razvaljeni?«

»Koliko mogu vidjeti, nisu!«

Ništa više nije moglo zadržati mladog Skota, koji je sa sebe strgnuo odjeću i gol se spustio u rov.

Govorilo se francuski, jer su dvojica ionako bili Francuzi, a treći barem napola: Ferdinand de Lesseps, Auguste Mariette i Said-paša.

Orijentalno uređenje nove kedivove palače na Nilu bilo je znatno manje pompozno od prethodnog. Novi je vladar bio više vojnik. Pisao se studeni 1857. godine, a problem je bio diplomatske prirode.

»Evo zašto sam vas zamolio da dođete ovamo«, paša je šetao gore-dolje s rukama na leđima u dvorani za primanje. »Njegovo veličanstvo princ Napoleon, bratić njegovog carskog visočanstva Napoleona III, izrazio je želju da posjeti moju zemlju. Meni i mojem narodu to je velika čast. Princ Napoleon je, kako čujem, obožavatelj naše rane kulture i...«

»...ja mislim«, nastavio je Lesseps, »da se ne može zamisliti časniji i iskusniji vođa od vas, Mariette. Vi ste bili ljubezni da me provedete

kroz podzemni Serapisov hram, i moram priznati da sam bio oduševljen.«

Ne čekajući odgovor, paša je rekao: »Moja je zamisao da odmah počnete otkrivati nove, nepoznate spomenike, koje prije dolaska njegova veličanstva nitko neće smjeli vidjeti. Očekujem da ćete pripremiti vrijedne nalaze, koji će biti princu dostojna uspomena na njegovo egipatsko putovanje. Predviđate li kakve teškoće?«

Mariette je bio iznenađen. Radio je već sedam godina uvijek pomalo na rubu ilegalnosti, vukući za nos poglavarstva svim mogućim trikovima, laskao je, lagao i varao, a sada se, odjednom, sve treba odvijati po najvišoj zapovijedi, u skladu sa zakonima? Mariette više nije shvaćao svijet.

»Predviđate li kakve teškoće?« — ponovio je paša svoje pitanje.

»Teškoće? Ne, nema teškoća. Sve je to pitanje novca. Tlo vaše zemlje još uvijek skriva mnogo više blaga nego što je dosad otkriveno. S potrebnim sredstvima i radnom snagom, te odgovarajućim punomoćima, iskopat ću svu ranu kulturu vaše zemlje.«

»A gdje ćete početi?« — raspitivao se paša. »Mislim, gdje očekujete najveće uspjehe?«

»Ah, visočanstvo«, uzdahnuo je Mariette, »ova je zemlja tako blagoslovljena starinama, da je teško naći mjesto gdje se ne bi moglo računati sa svjedocima prošlosti. Naravno, ne nailazimo na svakom koraku na ostavštinu nekog kralja.«

Kraljevski bi nalaz, smatrao je paša, za princa bio prikladniji od bilo kojeg drugog. Bi li on mogao pronaći takav nalaz? Lesseps je potvrdno kimnuo. Mariette se nasmijao i odvratio da možda najviše obećavaju iskapanja U Dolini kraljeva. Njegov prijatelj, Heinrich Brugsch, uvjeren je da su ondje pokopani i drugi faraoni. Međutim, njemu su do sada nedostajala sredstva i dozvola da se prihvati većih iskapanja.

»Uzmite si toga Brugscha!« — rekao je Said-paša. »Ja preuzimam sve troškove pothvata, a osim toga stavljam vam na raspolaganje parobrod 'Samanoud' iz svoje flote. Jamčit ćemo i za sigurnost spomenika. Vi ćete obavijestiti mudire svih pokrajina da im zabranjujem dotaći i *jedan* kamen starina. Uhapsit ćete svakog felaha koji stupi u neki hram.«

Said je pljesnuo rukama. Pojavio se pisar i napisao odgovarajuću potvrdu, a Lesseps je zatim poželio sreću svom zemljaku. Polako,

sasvim polako dopirao je Marietteu do mozga doseg te odluke. Čitav stari Egipat ležao mu je pod nogama.

Francuzi su se oprostili.

»Nadam se«, rekao je Lesseps dok su išli prema portalu, »da nećete, poput mene, upasti između dva politička bloka.«

»Monsieur«, naoružavao se arheolog, »ja ne kopam za Francusku, pogotovo ne za Englesku ili Prusku. Moj interes pripada višetisućljetnoj kulturi ove zemlje!«

Ferdinand de Lesseps je stao. »To vam vjerujem, prijatelju, jer sam i sam svoj projekt kanala, u početku, promatrao kao internacionalno djelo, dok se sad oko njega tuku Englezi i Francuzi. Pri tom bi Englezi kanalom najviše dobili; 2719 engleskih brodova prošlo je u jednoj godini Rt dobre nade, a znate li koliko je brodova pod francuskom zastavom zaobišlo rt? — 444. Usprkos tome, premijer Palmerston pokušava sve da spriječi gradnju kanala. Vršiti pritisak na turskog sultana, a ovaj opet zaustavlja Said-pašu.«

»Je li istina da je gradnja već počela?«

Lesseps je rezignirano odmahnuo rukom. »Tek smo kod toga da od Zagaziga, na istočnom rukavu Nila, iskopamo slatkovodni kanal do jezera Timsah, dubok svega metar do metar i pol, ali dug sto kilometara, da dobijemo pitku vodu za radnike u pustinji.«

»S koliko radne snage računate?«

»Said-paša stavlja na raspolaganje 25 000 felaha.«

»Od gradnje piramida nije bilo takvog građevnog projekta«, čudio se Mariette.

Lesseps se smijao: »Ako nešto želite postići, tada morate mnogo uložiti!«

Riječi su u Marietteovim ušima zvučale poput izazova, ako želi nešto postići, tada i on mora raditi s najvećim ulaganjima. Morao je kopati na različitim mjestima, zaposliti više stotina radnika, koristiti se modernim tehničkim uređajima, možda parnim plugom, koji je upravo izumljen u Engleskoj. Naravno, sve je to bilo pitanje troškova, no sada, uz pašinu punomoć, prilika je povoljnija od ikoje ranije. Uspjet ću, prošlo mu je glavom, izvući ću na danje svjetlo egipatsku kulturu.

III

Gospoda krtice

Auguste Mariette je na 37 različitih mjesta istodobno pokušavao oteti tlu ono što je tisuće godina bilo zatrpano. Dvije tisuće sedamsto radnika kopalo je između delte Nila i prvog katarakta, u službi povijesnog istraživanja.

Glas se raširio poput vatrene stihije: Skot je u Luxoru otkrio najveće blago koje je ikada pronađeno na egipatskom tlu. Iz dalekih dijelova provincije hodočastili su felasi k dobro čuванom ulazu u grob kod el-Gurne da bi bacili pogled na neprocjenjivo bogatstvo.

Konzul aga Ajat pljuvao je otrov i žuč što je nalaz promakao njegovim ljudima i što mu je grudobolni Skot pred nosom ugrabio posao života. Budući da Alexander Rhind nikome, osim nekolicini povjerljivih nije dopuštao prilaz labirintu, još su se više proširile glasine o vrijednosti nalaza. Moglo se misliti da je Rhind otkrio pravu zlatnu žilu.

Istina je, međutim, bila nešto složenija. Od samog početka bilo je očito da nije riječ o faraonskom grobu. To je bilo jasno čak i amateru poput Rhinda. Na zidovima nije bilo nikakvih ukrasa ni zapisa, iz kojih bi se moglo zaključiti da se nekadašnjem vlasniku pripisivalo neko historijsko značenje. Položaj, podalje od Doline kraljeva, nadomak el-Gurne, upućivao je prije na nekog kraljevskog službenika ili plemića, čijih je grobova u okolini

Već pažljivim pregledavanjem prve prostorije bilo je očito da ovdje nađeni sarkofazi, doduše, nisu provaljeni, ali da grob i njegov sadržaj ne potječu iz istog vremena, tj. da je grob već ranije bio otkriven, te da je služio kao skrovište za druge sarkofage. Svod br. 1 sadržavao je teški, nedovršeni sarkofag, uobičajenog oblika zavijenog ljudskog tijela, s plavim hijeroglifima na bijeloj površini. Na koljenima ženske mumije ležala su mala tijela dviju beba, umotana u jednostavne povoje. Slikan je sarkofaga bile su tipične za kasno egipatsko razdoblje, i to rimske epohe.

Pokraj toga sarkofaga s mumijom pronašli su Rhind i Wenham dva sanduka. U jednom se nalazila neobilježena mumija bez ukrasa, dok su u većem ležali preparirani leševi nekog muškarca i neke mlade djevojke. Djevojka je nosila nakit, ogrlicu, narukvice i naušnice iz željeza. Dvije mumije u jednom sarkofagu, to je bilo krajnje neobično, pa se iz tog moglo zaključiti da je prvotni leš udaljen, prije nego što je tu ovo dvoje našlo svoje posljednje počivalište.

Svod br. 2 nalazio se iza zatvorenih drvenih vrata. U njemu je bio velik ali nezanimljiv sarkofag s kratkim demotskim natpisom. Tri slična

sarkofaga nalazila su se i u trećem svodu, a među njima jedan neke žene.

Na uzbudljivo otkriće naišla su dvojica arheologa u svodu br. 4. Masivan sarkofag iz tamnog asuanskog granita, grubo klesan i nepoliran, izazvao je u njima najveće divljenje prema radu pogrebnika koji su kolos ovamo dopremili uz pomoć jednostavnih pomagala, poluga i valjaka. Poklopac mu je bio zatvoren. Arheolozi su dljetima i polugama odmakli poklopac. Vrijeme kada su ti ljudi bili sahranjeni bilo je tako davno, prošlo, tako nepoznato, nevjerojatno i egzotično, da se uopće nije mislilo na pijetet. Iza monumentalnog projekta ponovnog rođenja starog Egipta krila se želja za pustolovinom i otkrićem, svojstvena novom dobu koje se posvuda osjećalo, drugom preporodu s novim mjerilima, barem što se tiče Evropljana. Muslimanski su Egipćani pred mumijama imali isto tako malo strahopoštovanja, jer su one za njih bile leševi bezbožnika.

Ispod teške granitne ploče skrivala se smolom prelivena mumija muškarca, neprimjetno konzervirana za vječnost. Međutim, u visini njegove lijeve ruke ležao je potpuno neoštećen, svitak papirusa. To je potaklo arheologe da i u drugim sarkofazima potraže papiruse. I zaista — u trećem svodu našao se još jedan papirus, koji je također ležao u visini mumijine lijeve ruke; ovaj put bila je to mumija neke žene.

U pomoć su pozvali Brugscha. On je cijeli dan i cijelu noć mozgao nad papirusima. Scenski prikazi balzamiranja mrtvacu uokruživali su redove znakova. Svitak iz granitnog sarkofaga nosio je ime kraljevog službenika Sebaua, koji se rodio u 13. godini vladavine Ptolemeja Fiopatera III, i umro s 59 godina u godini Augustove vladavine. Živio je, dakle, od 68. do 9. pr. n. e. Drugi svitak ležao je pokraj njegove žene Tabai, koja je bila pet godina mlađa od muža, a nadživjela ga je samo za mjesec dana

Na oba svitka mnogo je prostora zauzimalo nabranje i ponavljanje imena, titula i podrijetla. Zatim su slijedile tužaljke Iziđe. Prvo se pokazalo historijski malo zanimljivim, dok je drugo već bilo poznato s drugih dokumenata. Brugsch je bio fasciniran redom znakova koji su slijedili. Prvi red bio je napisan hijeratski, dok je drugi ponavljao tekst na demotskom. Time je Brugsch imao u rukama još jedan ključ za dešifriranje egipatskog pisma.

Stari Egipćani, najotvoreniji narod u svjetskoj povijesti, odnijeli su svoju predaju sa sobom u grob prije tisuću petsto godina. Svuda po

zidovima hramova, u grobovima i na svicima papirusa isticali su se kilometrima dugi natpisi, prikazi vlastite prošlosti. Međutim, tumačiti, a kamoli čitati, ta saopćenja nije mogao nitko, a nije postojala ni najmanja nada da će se ikada otkriti ta tajna. No tada se zbio nešto nezamislivo: Neki francuski vojnik iskopao je za Napoleonove vojne u Egiptu. 1799. godine u delti Nila šesterokutnu crnu kamenu ploču, veličine stola. To je bilo negdje oko Rašida. kojeg su Francuzi zvali »Rosette«. Otada se ploča zove »Kamen iz Rosette.«

Taj rosetski kamen bio je ispisan s 14 redaka grčkog teksta, ali je sadržavao i tekst na demotskom, i pisan hijeroglifima. Učenjaci u Napoleonovoj egipatskoj ekspediciji odmah su izrazili slutnju da bi sva tri teksta mogla imati isti sadržaj. Grčki su tekst znali pročitati. Sadržaj je bio nevažan: oko 196. pr.n.e. slavili su svećenici Memfisa, faraona Ptolemeja V, koji ih je obasipao dobrim djelima. Međutim, demotsko pismo i hijeroglifi ostali su u početku tajna.

Načinjene su kopije, i učenjaci cijelog svijeta pokušavali su dokučiti sistem dvaju pisama. Postavljali su avanturističke teorije, od kojih je pokoja glasno najavljivala da je našla ključ tajne. Međutim, ubrzo se sve pokazalo besmislenim.

Neki danski arheolog konačno je naišao na prvi trag: ovalni rubovi, koji su zaokruživali neke hijeroglife, očito su označavali vlastita imena kraljeva. Zatim je neki engleski fizičar bio siguran da je na rosetskom kamenu prepoznao ime Ptolemaios. Dalje ni on nije stigao. Dne 22. rujna 1822. jedan je francuski profesor iznenadio svijet rečenicom: »Jetiens l'affaire — imam ga, imam ga!« Pri tom je mislio na rješenje hijeroglifa.

Jean Francois Champollion, tako se zvao taj trideset dvogodišnji profesor, genij koji je govorio grčki, latinski, hebrejski, arapski, koptski, kaldejski i kineski.

Pretpostavljao je da su u staroegipatskom, kao i u koptskom, lične zamjenice izražene s osam različitih nastavaka i glasovnih znakova, te da se hijeroglifi ne sastoje samo od simbola nego i od glasovnih znakova. S tom pretpostavkom Champollion je proučavao i kraljevska imena na rosetskom kamenu, gdje je naišao na osakaćeno ime PTOLMIS.

Iz grčkog teksta je znao da je spomenuto i Kleopat-rino ime. Ako je njegova teorija ispravna, tada je u tom imenu morao naći najmanje prva četiri slova iz PTOLMIS, jer su se ona nalazila i u imenu kLeOPaTra,

premda drugim redosljedom. Međutim, Champollion nije našao ime. Uvjeren u ispravnost svoje teorije, rekao je sam sebi da je ime moglo stajati samo u lijevom gornjem kutu rosetskog kamena — a taj je nedostajao. Sto učiniti?

Na nilskom otoku Fili pronašli su arheolozi obelisk koji je prethodne godine dopremljen u Englesku. On je također bio ispisan grčkim i hijeroglifskim tekstom, a u grčkom su bila navedena imena Ptolemaios i Kleopatra. Champollion je naručio prijepis i našao potvrdu svoje pretpostavke o imenu Kleopatra. Sad je trebalo još samo tjedan dana da se otkrije tajna hijeroglifa.

Hijeroglifi su se sad, doduše, mogli čitati, što je bilo korisno pri prepoznavanju imena, ali se još dugo nisu mogli prevoditi tekstovi iz piramida i knjiga mrtvih. Čak i nakon Champollionove rane smrti 1832. godine sumnjali su poznati učenjaci u ispravnost radova francuskog jezičnog genija.

Teško breme preuzeo je na sebe sin nekog njemačkog zemaljskog savjetnika, koji je godinu dana nakon Champollionove smrti slučajno došao u Pariz. Obuzet tajnom hijeroglifa, krenuo je od Champollionove teorije kao osnove, ispravio očite greške, i dalje, na znanstvenoj bazi, izgradio sustav. Taj je čovjek bio Richard Lepsius.

Kopirao je s nevjerojatnim žarom sve hijeroglifske natpise koje je mogao nabaviti u Evropi, prvi je objavio prijevode tekstova i tako postao vodeći stručnjak za stari Egipat. Pruska ekspedicija pod njegovim vodstvom donijela je 1845. u Berlin ni manje ni više nego 194 sanduka s 15 000 različitih nalaza, a među njima tonu težak oslikan pilaster iz groba Setija I.

Lepsiusovo društvo činili su političari, znanstvenici i umjetnici. Njegova vanjština, fino lice s produhovljenim crtama koje su ponekad odavale hladnoću i tvrdoću, djelovala je plemenito i otmjeno. Taj je čovjek trajno utjecao na mladog Brugscha. Možda je htio slijediti svoj veliki uzor, kada je kao gimnazijalac, sa 16 godina, napisao demotsku gramatiku. Usprkos tome, Brugsch nije baš volio 17 godina starijeg profesora, nego je zbog njega čak patio: suočen s istraživačkim radovima toga gimnazijalca, Richard Lepsius je jednom prilikom izjavio kako bi se ovaj ipak trebao više baviti svojim školskim zadaćama. Dok je Brugsch bio zahvalan što mu je po najvišoj zapovijedi dodijeljeno 1500 talira godišnje, Lepsiusovo egipatsko putovanje stajalo je tada 100 000 talira. Sudbina i okolnosti nisu bile

osobito naklonjene tom Brugschu, premda se po sposobnostima mogao mjeriti s bilo kojim drugim istraživačem.

U Egiptu su otpočela iskopavanja kakva zemlja još nije doživjela u svojoj povijesti staroj 5000 godina. Auguste Mariette je na 37 različitih mjesta istodobno pokušavao oteti tlu ono što je tisuće godina bilo zatrpano. Dvije tisuće sedamsto radnika kopalo je između delte Nila i prvog katarakta u službi povijesnog istraživanja. U nekim selima Mariette je rekvirirao sve sposobne muškarce, pa se projekt pretvorio u pravu kopačku orgiju. Skupocjeni nalazi i neočekivana otkrića samo su izvirali iz zemlje. Ruševine hramova iskopane su do podnožja stupova, a svaka je iskopina bila novi kamen u mozaiku fascinantnog toka stare povijesti.

Brugsch je morao dešifrirati natpise i tumačiti simbole. Oba su prijatelja zajedno kopala u Sakkari i Gizi, Tebi, Abidu i na Elefantinskim otocima. Zatim su se vraćali na brod »Samanoud«, kojim su plovili uzvodno i nizvodno Nilom, dok je Mariette kontrolirao, bilježio, skupljao nalaze. Brugschu je Marietteova arheološka groznica, polako postala neugodna. Odavno je izgubio osjećaj da čini nešto što služi znanosti. Silovito poput stranog izrabljivača, Mariette je od svojih ljudi zahtijevao sve veće zalaganje i sve veće uspjehe, tj. nove nalaze.

U gornjoegipatskom Edfu Arapi su morali ukloniti svoje selo s krova zatrpanog hrama te ga ponovno izgraditi u ravnici, da bi zatim iskopali najbolje sačuvani pilonski hram, u čast boga Horusa. U Tebi, gdje su Mariette i Brugsch započeli iskopati terasasti hram kraljice Hatšepsut, zamalo je došlo do oružanog sukoba s engleskim istraživačima, koji su radili u obližnjem Mentuho-tepovu hramu. Ono što su Englezi iskopali u višetjednoj mucu, Marietteovi su radnici ponovno zatrпали s ostacima iskopavanja. Neočekivano, Mariette i Brugsch naišli su na grad mrtvih iz 11. i 17. dinastije. Samo se jedno područje činilo tabuom za Mariettea — Dolina kraljeva. Od Brugscha je saznao da se tajnama toga područja ne smije prići silom. Osim toga, polako se počelo nametati pitanje kamo s tisućama nalaza?

Za Francuza nije bilo osobito teško uvjeriti Said-pašu u nužnost muzeja. Ta to bi moglo samo uveličati njegovu kraljevsku slavu. Paša je naložio turskim službenicima u dogovoru s Marietteom da ostvare

taj plan. Stoga ga je proglasio »direktorom svih egipatskih starina«. Tada je potkraj srpnja 1858. stigla vijest: princ Plonplou ne dolazi! Ako je visost spriječena, smatrao je Mariette lukavo, tada bi ostavilo dobar dojam da se princu Napoleonu pošalje u Pariz nekoliko nalaza sa zadnjih iskapanja. Tako je i bilo. Princ Plonplou uživao je neko vrijeme u skupocjenostima, pa ih je napokon predao Louvreu.

U Kairu su se za to vrijeme gomilali nalazi po šumama i sličnim spremištima. Konačno je Mariette našao pogodno mjesto za muzej, na nekadašnjem pristaništu. Pošta se sad prevozila željeznicom, pa je stanica bila napuštena. Na južnoj strani nasipa bila je jedna polupropala građevina, u kojoj se prije nalazila poštanska stanica, dok je u sjevernom dijelu ležalo divovsko spremište za ugljen, gdje su se nekada opskrbljivali parobrodi. Nije bilo čovjeka koji bi tada povjerovao da će iz toga nastati prvi egipatski muzej. Međutim, Mariette ne samo da je bio uporan nego i maštovit.

Za nekoliko mjeseci preobrazio je spremište za ugljen u muzej, vrijedan poštovanja. Ispred njega postavio je prekrasan staroegipatski portal, unutrašnjost je podijelio na dvorane, a preuredio je i staru poštansku kancelariju, zajedno sa službenim stanom i vrtom. Pri tom mu je pomagao neki talijanski slikar. Zvao se Luigi Vassali, bio je jedva deset godina stariji od Mariettea, a kroz život se probijao slikanjem portreta. Godine 1848. bio je umiješan u neku političku urotu, zbog toga osuđen na smrt, zatim pomilovan i prognan iz zemlje. Na putu u Egipat, u Smirni, oženio se nekom Turkinjom, koja je nekoliko mjeseci kasnije umrla; pustolovina, taman po Francuzovu ukusu. Vassali je oslikao spremište za ugljen blještavim, šarenim staroegipatskim ornamentima, pa mu je čak i strogi Brugsch za to morao odati priznanje. Budući da je Vassali svoju skromnu zaradu slikara povremeno poboljšavao kupnjom i preprodajom traženih svitaka papirusa, dosta se razumio u egipatsku prošlost, pa ga je Mariette postavio za prvog upravitelja muzeja.

Sada, kad su mu za njegova blaga stajale na raspolaganju reprezentativne prostorije, počeo je Mariette sustavno izlagati svoje brojne iskopine. Brugsch ponekad nije mogao izbjeći dužnosti da zaustavi svog francuskog prijatelja, u namjeri da postroži kriterij ocjenjivanja vrijednosti izložaka.

»Brugsch«, iznenadio ga je jednog dana, »pozvani smo k paši.«

Heinrich Brugsch, još od zadnjeg posjeta Abas-paši ispunjen dubokim nepovjerenjem prema istočnjačkim vladarima, raspitivao se za razlog te časti. Mariette se smijuljio. »Pričekajte, već ćete vidjeti.«

Budući da je bio pozvan i Mariette, za kojeg je svatko znao da kod paše uživa najveći ugled, nije se Brugsch bojao nikakve veće nesreće.

U rezidenciji novog kediva ustupila je orijentalna raskoš mjesto francuskom načinu života. Said se okružio Francuzima, govorio je francuski, a njegovo dobro raspoloženje, koje je katkad prelazilo u srdačan smijeh, zarazno je djelovalo na okolinu.

Paša je ispitivao Brugscha gdje je dosad kopao, a Nijemac je rastumačio da se dosad uglavnom zadržavao u Luxoru, te da se manje bavio iskapanjima, a više dešifriranjem već nađenih tekstova.

»On je svakako jedan od najvećih stručnjaka za pismo!« — potvrdio je Mariette.

»A od čega živite, monsieur Brugsch?« — htio je znati paša.

Brugsch nije bio spreman na to pitanje. Počeo je mucati.

»Visočanstvo«, odgovorio je smeteno, »ja sam siromašan pruski učenjak, ne potječem iz bogate obitelji, otac mi služi u konjici, pa sam sretan da od pruskog kralja dobivam skromnu rentu ...«

»Oho, ulan!« uzviknuo je Said-paša, koji se divio svemu vojnom, »pruski kavaliri. Znete li da riječ ulan potječe iz turskog i znači 'mlad čovjek'?«

Ne pričekavši odgovor, počeo se paša diviti pruskoj vojsci. Prisutni Francuzi su se smješkali pomalo usiljeno. Da, jedna baterija njegove vojske stoji pod vodstvom pruskog instruktora. Kako je zdravlje pruskog kralja?

»Njegovo kraljevsko visočanstvo Friedrich Wilhelm IV je bolestan«, odgovorio je Brugsch. »Svi mi moramo biti spremni na najgore.

Wilhelm I, brat njegova kraljevskog visočanstva, upravo je preuzeo vlast.«

»Znam«, rekao je paša, »Friedrich Wilhelm je veliki prijatelj moje zemlje. Čitav svijet čeka izdavanje djela o egipatskim spomenicima, za koje je on dao inicijativu. Kad se možemo tome nadati?«

Heinrich Brugsch se ispričao zbog svoje neupućenosti, jer ne kontaktira s profesorom Lepsiusom.

»Monsieur«, rekao je kediv učtivo, »vaša su mi djela prikazana u najljepšem svjetlu. Htio bih da nekoliko mjeseci služite meni i mojoj

zemlji. Pomažite Marietteu svojim sposobnostima, neće vam biti na štetu.«

Heinrich Brugsch se uljudno naklonio, htijući se upravo zahvaliti na povjerenju, kad mu je kediv, držeći mu pred nosom vrećicu od samta i lukavo se smiješeći, rekao: »Plaća unaprijed.« »Visočanstvo«, promrmljao je Nijemac zbunjeno. »Visočanstvo!« Međutim, paša je odvratio: »Mali prilog znanosti.« Brugsch mu je na to poljubio ruku. Na putu od palače do muzeja, koji su prevalili u crnoj kedivovoj kočiji, Brugsch je otvorio vrećicu, na što su mu se oči preobrazile kao da je upravo otkrio tajnu hijeroglifa. »Ne morate brojiti!« — smijao se Mariette, »siguran sam da je točno!« Brugsch je upitno pogledao prijatelja. Ovaj mu je uzeo vrećicu iz ruke, pa sadržaj istresao na jastuk: »Dvadeset tisuća franaka u suhom zlatu!«

Brugsch je stavio obje ruke pred usta i piljio u blistavi novac. »Dvadeset tisuća«, stalno je ponavljao, »dvadeset tisuća!« Polovica života trebala bi mu da toliko uštedi. Osjećao se kao Krez. Dvadeset tisuća franaka — za to je u Charlottenburgu mogao kupiti kuću, lijepe haljine Paulini, no prije svega time je bio lišen svih materijalnih briga. »Mariette«, rekao je ozbiljno, »sad sam bogat.«

Vožnja dvojice arheologa uzvodno Nilom podsjećala je na svečani povratak pobjedničkih vojskovođa. Gdje god je »Samanoud« pristajao, dočekivah su Mariettea i Brugscha s velikim poštovanjem. Bilo gdje da su se iskricali, iskapanja su već bila u toku. Sto god im je ustrebalo, uvijek im je na raspolaganju stajao pašin potpis. Turski mudiri i guverneri provincija morah su, po vrhovnoj zapovijedi, osigurati traženi broj radnika za kopanje i željenu količinu kamenog ugljena za parobrod. Posada broda sastojala se iz mornara egipatske flote, dok je turski kavaz obavljao stražarsku i policijsku službu. Neki Korzikanac, imenom Floris, koji je iz neobjašnjenih razloga napustio domovinu, služio je kao taktotum, jer je znao sve. Premda je bio, kako je sam najozbiljnije tvrdio, nesuđeni pjesnik, izvrsno je obavljao posao kipara, slikara, tesara, stolara, tokara, staklara, urara, krojača i postolara. Zemljak velikog Napoleona želio je svijet zapanjiti nekim velikim izumom, pa je na tome radio svake slobodne minute.

»Samanoud« se usidrio kod Arab el-Mafune, dan putovanja od Luxora. Tu su mnogi felasi radili na iskapanju hrama u Abidu. Preko šljunčanih humaka, pored ostataka zidina, kretala se ljudska zmija, stotine radnika

koji su u košarama odvlačili pijesak i ruševine na predviđena mjesta. Uvijek iznova nailazili su na grobove, te su iz pijeska izvlačili stotine mumija.

Od 5. dinastije, u visokom društvu smatralo se otmjenim moliti za vječni spokoj u Abidu, kultskom mjestu boga mrtvih Ozirisa. Ramzes II i Seti I postavili su sami sebi spomenike u obliku golemih hramova. Dok su se od građevine velikog Ramzesa mogli iskopati još samo dva metra visoki temelji, Setijev je hram bila jedna od najbolje očuvanih građevina stare kulture. Njegovi brojni reljefi i natpisi doveli su do novih spoznaja.

Kad su Brugsch i Mariette stigli u Abid, iz ruševina je već stršao trijem. Od dvaju dvorišta ispred njega nađeni su samo ostaci. Jedna kosina vodila je do predsoblja. Na dva kamena pilastra iz vapnenca dvojica su istraživača prepoznala prikaze Ramzesa II kako pred bogovima prinosi žrtve.

»Zašto baš Ramzes?« — pitao je Mariette.

»Mora da je on dovršio građevno djelo svog oca«, mislio je Brugsch i dodao: »Upravo u novoj državi nalazimo vrlo često da sinovi dovršavaju građevine svojih otaca.«

»Ali da je zato prikazao sebe, a ne svog oca ...« »Zaista, to je jedinstveno.«

Muškarci su se udubili u posao u stražnjoj prostoriji. Čudeći se poput djece, promatrali su uzdignutih glava 24 stupa 50 metara široke dvorane s papirusovim stupovima zatvorenih kapitela. »Pogledajte samo, i ovdje posvuda Ramzes, Ramzes, Ramzes«, otelo se Nijemcu. Predradnik, koji ih je vodio, nasmijao se i dao im znak da ga slijede, kao da im želi pokazati nešto još uzbudljivije.

Zaista: otraga je bila još jedna dvorana sa 36 papirusovih stupova.

Međutim, ovaj put se isticalo ime Setija na svim stupovima. Na desnom zidu nalazio se Seti pred bogom mrtvih Ozirisom i bogom zaštitnikom faraona Horusom. »Još nikad u životu«, rekao je Mariette gotovo pobožno, »nisam vidio tako lijepe reljefe.«

Probijali su se nekim mračnim hodnikom pokraj sedam malih mrtvačkih kapelica bez prozora. U treperavu svjetlu karbidne svjetiljke, koju je nosio predradnik, razaznao je Brugsch različite kartuše. Uzeo je predradniku svjetiljku i njihao je, tako da je svjetlo plesalo amo-tamo. Sad je to primijetio i Mariette: nizio se jedan kraljevski tuš za drugim: Ahmose, Tutmosis, Amenofis, Seti...

Brugsch je otišao sa svjetlom na prednji kraj, zastao je, čitao, oklijevao i trenutak kasnije rekao okrenut Marietteu: »Menes!« — »Menes«, odgovorio je ovaj i kimnuo: Menes, prvi faraon koji se može dokazati. Pred istraživačima se razotkrila neprocjenjiva poruka: tu su se nalazila, poredana jedno iza drugoga, imena 76 faraona od Menesa do Setija I. Dvije slične kronike otkrivene su već u Sakkan i Karnaku. Međutim, tek sada, s trećim usporednim primjerkom, mogao se sačiniti točan poredak faraona. Mjesta koja nedostaju ili su nejasna mogla su se sad uspoređivanjem popuniti i uvesti u kroniku starog Egipta. Nešto Brugsch i Mariette, naravno, nisu mogli slutiti: katalog kraljeva u Abidu imao je jedan propust, točnije rečeno, kroničari su jednostavno izostavili imena 4 vladara. Ta je činjenica, nekoliko desetljeća kasnije, još jednom uzdrmala sliku povijesti.

Međutim, dvojica istraživača o tome nisu imala pojma. Tjednima su uživali u novim, uzbudljivim otkrićima. Mariette je gonio radnike na sve veće pothvate i kolčićima je obilježavao nova područja. Brugsch je kopirao natpise, prevodio ih i otkrivao nove izvore za svoj leksikon hijeroglifa. Mnoštvo povijesnih, geografskih, astronomskih i mitoloških zabilježaka donijelo je nove spoznaje.

Navečer na brodu, koji im je pružao udoban smještaj, dvojica su istraživača zajednički vodila dnevnik na francuskom jeziku. Bilježili su zajedničke doživljaje, brige i strahovanja, promatranja i uspjehe. Vinuli su se u čist zanos iskapanja, prodirali su sve dublje u jedan davno zaboravljen svijet, i pritom su zaboravili na vrijeme u kojem su živjeli.

Što ih se ticalo ako se u Indiji nastanio neki britanski vicekralj, što je Austrija izgubila Lombardiju u korist Italije i što su se u Americi i na Kavkazu vršila prva bušenja nafte, kada se radilo o tome da se dozove u sadašnjost razgovor faraona Setija s njegovim očinskim bogom Horusom!

Iza Setijeva hrama, osam metara pod zemljom, naišli su istraživači na hram s bezbrojnim podzemnim tekstovima. Da bi dospjeli onamo, morali su svećenici ići hodnikom dugim 110 m koso prema dolje. Iz pretprostora, zidovi kojeg su od poda do stropa bili ispisani uputama kako se dolazi u carstvo mrtvih, vodio je put u veliku dvoranu s pet moćnih pilastra iz crvenog granita. Ovu dvoranu okruživao je jarak s vodom, koji se u davnini napajao vodom iz Nila uz pomoć kanala.

Mariette je odmah prepoznao simboličan sadržaj ove arhitekture: drevni brežuljak, na kojem je stvoren kozmos, okruživalo je drevno more. Očite dokaze za točnost svoje pretpostavke Francuz je našao u prostoriji iza ove. Nad nadgrobni spomenikom nalazila se — u riječi i slici — čitava povijest postanka starih Egipćana. Bog zraka Su podigao je u zrak boginju neba Nut. Matematički i kozmografski opisi, tablice zvijezda i upute ispod njihovih tijela davali su sliku svijeta onoga vremena.

»Oba naša života«, rekao je jednom Brugsch rezignirano, »neće dostajati da potpuno istražimo taj Abid.« Mariette se s njim složio: »Osim toga, očekuju nas naše brojne iskopine. Moramo još do otoka File. Na putu nam leže i Esna, Edfu, Kom Ombo, Elefantinski otoci — a svuda se već kopa.«

»Ne zaboravite Dolinu, mon cher!« — upozorio je Brugsch.

»Kako bih mogao zaboraviti Dolinu?« — smijao se Mariette. »Ako sutra dignemo sidro, prekosutra smo u ranu zoru u Luxoru.«

Heinrich Brugsch je bio sporazuman. Na putu do pristaništa, koji su prevalili na konjima, dotrčao im je u susret Floris. »Messieurs! Messieurs! Veliki Florisov izum. Dođite, pogledajte!« Pršteći od temperamenta i gestikulirajući od uzbuđenja, Korzikanac je pokušavao objasniti svojim gospodarima da je konačno pronašao stroj koji je radio bez parnog pogona. Mariette i Brugsch mogli su samo razabrati:

»Perpetuum mobile«. Trebalo je vidjeti.

Pred »Samanoudom« je plutao čamac, građen poput dizalice. Vodeni točkovi s obiju strana činili su ga donekle sličnim parobrodu, ali je nedostajao dimnjak. Njega je Floris namjeravao zamijeniti tako da iskoristi silu težu. Okosnicu su činila dva kamena bloka, svaki težak gotovo pola centa, koja su, pričvršćena na okomitoj gredi, trebala pomicati vodene točkove neobičnog plovila.

Floris je skočio u svoj brodić, ispustio zvuk nalik parobrodskoj sireni, a zatim je, uz glasno bodrenje gledalaca, pokrenuo njihalo. Veliki drveni zupčanici prenosili su pokrete na točkove s lopaticama, a ovi su se okretali. Međutim, presporo da pokrenu vozilo. Bijesan zbog sporosti, poticao je Floris njihalo na sve jače pokrete, te je u svojem ludilu sasvim zaboravio opasnost od neiskušane tehnike. Odjednom je jedan od teških krakova udario o Florisova prsa, a ospjednuti je pronalazač odletio, kao pogođen snažnom šakom, u visokom luku u Nil.

Ukočen od straha, Brugsch je gledao beživotno tijelo koje je nosila voda. Mariette nije dugo razmišljao, nego je potpuno odjeven skočio za njim i izvukao ga onesviještenog na kopno. Nekoliko slomljenih rebara i tamni podljevi krvi bili su jedine posljedice pokusa. Dok su dvojica istraživača vraćala u život žaljenja vrijednog Florisa, pokrećući mu ruke i ulijevajući mu rakiju, vražji se izum osamostalio, klizimo, prateći vječni zakon struja, niz Nil i potonuo baš u trenutku kad je Floris otvorio oči.

Umjesto žaljenja, požnjeo je tehničar, otet smrti, samo predbacivanja. »Ti ludi psu!« — viknuo je na njega Mariette, »misliš da si mudriji od ostalih, umišljaš si da ćeš napraviti nešto što još nitko nije stvorio, još nitko, čuješ li?«

Brugsch je, umirujući, stavio ruku na Mariettcovu i tiho rekao: »A činimo li mi nešto drugo?«

Kolodvor u Aleksandriji izgledao je poput dvorca iz bajke, s doksatima, tornjićima, crvenoplavim prozorskim staklima i opločnim zidovima, službenicima u livrejama punim zlata i emajla, koji su prodavali karte s dostojanstvom činovnika ženidbenih ureda. Majstori za prtljagu raspoređivah su lakaje na sanduke, škrinje i kovčege, dok je otmjeno odjeveno englesko vozno osoblje uživalo ugled povlaštenih pionira, a frak i cilindar bili su propis.

Tog je dana nad kolodvorskim dvorcem lebdio dodatni dašak dostojanstva i sjaja. Sagovi su se prostirali od promenade do perona. Poseban je vlak bio spreman za polazak, a očekivao je kraljevske goste. Said-paša je pozvao na neku svečanost u Aleksandriju, svoje omiljeno prebivalište, čitav svoj obiteljski klan, pa se sad s njima opraštao prije njihova povratka u Kairo.

Poseban kedivov vagon oduševljavao je čak i rodbinu Said-paše, naviklu na luksuz. Još uvijek je bio jedinstven doživljaj putovati cijeli dan željeznicom kroz deltu Nila. Ahmed Rifat-paša, nećak vicekralja, tapšao je nepovjerljivo kotao i vodove zahuktalog parnog konja, kimao glavom nejasno se smiješeći i šutio, dok su mu dva lakaja pomagala da svoje krupno tijelo popne na platformu vagona. U unutrašnjosti salona već se smjestila sva muška rodbina, svi osim Ahmedova brata Ismaila, kojeg je, navodno, bolest prikovala uz krevet. Kakav je bio običaj, dame su sjedile odvojeno, u drugom vagonu.

Kediv, koji je ostajao, mahao je milostivo na rastanku, dok je otmjeni šef stanice dao znak za polazak. Pištanje, huktanje, tutnjava,

lokomotiva se polako kretala i nakon nekoliko trenutaka nestala iza palmi na istoku.

Kod mjesta Kafr el Zajat, na pola puta između Aleksandrije i Kaira, željeznička pruga prelazi zapadni rukav Nila. Prvih godina putnici su ondje morali sići s vlaka i prevesti se skelom, a vožnju nastaviti drugim vlakom. Izgradnja željezničkog mosta bila je, doduše, moguća, ali bi most zatvorio prolaz brodovima, koji su još uvijek predstavljali najjeftinije i najvažnije prijevozno sredstvo između Kaira i Aleksandrije. Nezgodno prelaženje znatno je produživalo vožnju željeznicom, dok Robert Stephenson, odvažni graditelj željeznice, nije konstruirao pokretni most, koji je iziskivao veća tehnička sredstva od same nemani na pruži. Na stupu usred Nila okretao se most paralelno s uzvodnim tokom Nila i tako oslobađao put prolazu brodova. Samo dvaput dnevno, kad su se mjestu Kafr el Zajatu približavali vlakovi iz oba smjera, sirena je najavljivala okretanje mosta, brodovi su usporavali plovidbu, a parni je konj protutnjao zajedno s vagonima preko drhtave željezne konstrukcije.

Hodočasnici neke karavane prvi su uočili predstojeću nesreću. Oni su na obali rijeke čekali veliku skelu, koja je trebala prevesti njih i njihove deve. Zviždučući, približavao se vlak, no okretni je most stajao otvoren. Nepovjerljivi prema tehnici, u početku su vjerovali da će se zahuktalo čudovište zaustaviti. Međutim, lokomotiva nije nimalo usporila vožnju, premda su bila potrebna dva kilometra da se tutnjeća neman zaustavi.

Kad je željeznicu od otvorenog mosta dijelilo još samo 200 metara, potrčali su hodočasnici divlje vičući i gestikulirajući prema vlaku. Strojovođa, naviknut na ovacije, samo je milostivo odvratio mahanjem, a ložač je dodao još jednu lopatu ugljena. Hodočasnici su se bacili na zemlju, klanjali su se ruku podignutih prema nebu i vikali: »Mašala, mašala, što sve alah ne dopušta.« Parna željeznica tutnjala je ravno na otvoreni most. Činilo se da je vlakovođa, u posljednjem trenutku, primijetio prijeteću nesreću — ali prekasno. Škripeći, stenjući, tutnjeći, survala se teška lokomotiva u rijeku i povukla za sobom prikolicu za ugljen i oba šarena vagona.

Inače tako spor Nil, preobrazio se odjednom u šu-meću, uzburkanu, ključalu vodu. Nakon nekoliko sekundi plivali su otkvačeni vagoni u zapjenjenoj vodi. Čuli su se krikovi, vidjele ruke što su stršale iz vode, koja je odnosila sa sobom velove i žene u širokim haljinama.

Željeznica je potonula, kao da ju je neka nevidljiva ruka povukla u dubinu.

Dašćući i sopćući, neki se čovjek održavao nad vodom. Princ Halim. Očajnički je pokušavao uhvatiti Ah-meda, imenovanog prijestolonasljednika. Ali Ahmed, debeo, nezgrapan i nespretan, nije znao plivati, pa se utopio, kao i ostali članovi porodice.

Nikada se nije razjasnilo zašto vlak nije bio najavljen čuvaru mosta kod Kafr el Zajata, pa su se ubrzo raširile glasine da je u tome imao prste princ Ismail, koji jedini nije prisustvovao obiteljskom sastanku.

Ismail, nećak vladajućeg vicekralja, bio je na drugom mjestu za nasljeđivanje prijestolja. Odgajan u Parizu, bio je prijatelj Francuza kao i njegov ujak Said, pa je poticao evropski kulturni utjecaj u Egiptu. No jesu li to bile indicije da Ismail jednim udarcem ukloni čitav svoj rod?

Anthony C. Harris, dostojanstveni sedamdesetogodišnjak dugih bijelih brkova, izgledao je kao pravi Englez: otmjen, suzdržan i uvijek dobro odjeven. Harris nikamo nije išao bez šešira, dok je pod nemilosrdnim suncem Gornjeg Egipta nosio tropski šljem. U stvari, jedino što mu zaista nije pristajalo bila je njegova stalna pratilica, bezlična crkinja po imenu Selima, koju je uzeo još kao dijete i omogućio joj prvorazredan odgoj. Bila je puna duha, pa čak i duhovita. Usprkos tome, otac joj nije mogao naći muža. Tu nije pomogao ni miraz, ni nagovaranje, pa je napokon odustao. Selima zbog toga nije bila tužna, jednostavno je smatrala: »Koji bi se Evropljanin htio oženiti mnome, s ovim mojim licem, iz čiste ljubavi?«

Uvijek kad su Harris i njegova kćerka boravili u Luxoru, »Francusku kuću«, gdje je bogati trgovac iz Aleksandrije odsjedao, opsjedali su mračni tipovi. Šuljali su se što neprimjetni je- oko dvorca, skrivali se iza stupova da ih se ne vidi. Međutim, nisu se bojali Harrisa, nego su međusobno izbjegavali svaki dodir. Bili su to pljačkaši grobova ili njihovi ljudi, a svaki od njih imao je pogodnu ponudu za bogata trgovca iz Aleksandrije.

U njihovim je krugovima bila javna tajna da Harris plaća najviše, ukoliko je roba natprosječna. Harrisova kuća u blizini aleksandrijske tvrđave izgledala je kao jedinstven muzej.

Naravno, nalazi su bili nabavljeni ilegalno, pa zato nisu mogli biti javno ponuđeni na prodaju. Međutim, problem je bio u tome što su se bande pljačkaša grobova međusobno uhodile. Tko je što kada donio na

tržište, moglo je konkurenciju dovesti na trag nekog tek otkrivenog groba, sadržaj kojega je čitavu bandu često mogao prehranjivati godinama.

»Samo pogledaj«, rekao je Harris Selimi, dok je vjetar nadimao jedra brodića. »U stijenama Deir el-Bahrija izlazi na vidjelo čitav hram!«

»Da, sire«, rekla je dobro odgojena kćerka, žmirkajući prema koso položenom suncu.

»Vražji momak je taj Mariette, pravi vražji momak. Na žalost, oženjen. Neće se smiriti dok ne prekopa cijelu deltu.«

»Da, sire«, rekla je Selima, »a taj dr Brugsch?«

»I on je tu«, odgovorio je Harris, »ali i on je već oženjen. Obojica ionako rade zajedno. Strašni ljudi, obojica.«

»Da, sire«, rekla je Selima.

Vozar je predao veslo brodskom pomoćniku i približio se Harrisu:

»Mister«, rekao je, ogledavajući se oprezno na sve strane, »zanimaju li vas papirusi?«

»Papirusi? Uvijek! Pošto?«

Vozar je stavio prst na usta. »Ne radi se o običnom papirusu mister...«

»Sto znači, neobičan papirus?« — upao mu je Harris u riječ. »Vi se očito već smatrate učenjacima?«

»Ne, mister«, odgovorio je vozar, trudeći se da govori tiho, »taj papirus je velik, ogroman, to je najdulji svitak koji je ikada pronađen.« Harris je raširenim rukama pokazao mjeru. »Tako velik, ili duži?« »Trideset metara«, rekao je vozar nemarno, »možda četrdeset.« Englez se uznemirio. »Ali to je nemoguće. Kada ga mogu vidjeti?«

»Danas navečer.«

»Dobro. A gdje?«

»Mister, idite iza hrama u Medine t Habuu, kroz klanac koji vodi u Deir el-Medinu, 225 koraka od podnožja južnog brežuljka. Tamo će vas čekati čovjek sa svjetiljkom. No dođite sami i bez oružja. Sa sobom donesite dvije stotine funti.

»Dvije stotine funti?« — uzviknuo je Harris ogorčeno, premda bi i kod upola niže svote hinio bijes.

Vozar je ostao miran: »Mister, to je najveći papirus koji je ikada nađen...« Tada se vratio svom veslu da brodicu sigurno privede obali. Tamo je već čekalo dva tuceta felaha s magarcima, koji su se tukli oko toga čije će životinje prevesti gospodu u el-Bahri.

Mariette im je išao u susret. Već izdaleka je doviknuo: »Mora da ste uočili, to je kao da kamen govori!«

Zatim je izvijestio o iskapanjima u kotlini el-Bahrija: »Pod šljunkom smo naslutili mali hram, no sad izranja čitavo zdanje na više katova, terasasti hram na tri razine, cini se da je ta kraljica Makare-Halšepsut bila mnogo značajnija nego što smo dosad pretpostavljali.«

»Vi mislite da je ta kraljica čak upravljala zemljom, nije, dakle, bila samo faraonova žena?« — pitao je Harris.

»Da, to mislim«, rekao je Mariette, »zapravo je to odavno jasno. Osmi pylon, oba obeliska u Karnaku, sve je to njezino djelo. Mi bismo još jednom morali u Karnaku temeljito ispitati sve natpise s imenom Tutmosisa III.«

Harris i njegova kćerka pogledali su upitno Francuza, a Mariette je nastavio: »Odmah ćete vidjeti zašto.« Trebalo je mnogo mašte da se pod brežuljcima, grobovima i hrpama ruševina zamisli hram s terasama, jednom iznad druge. Najizbočeniji dio bio je toranj, poput kule, koji je narednih dana bio srušen, jer nije spadao ovamo.

Vjerojatno je tu, jednom, bio zatočen neki arapski šejk. Tada je Mariette pokazao pojedine pilastre i stupove te rastumačio kako valja zamišljati građevinu. Zaista, činilo se da Mariette ima pravo. Uz malo mašte, pred njima se pojavila moćna građevina hrama.

»Moji ljudi imaju večeras slobodno«, objasnio je arheolog dok su se penjali preko kamenja koje se kotrljalo. Felasi su ležali u pijesku, neki su spavali, glave položene na košare za nošenje, dok su ostali poluglasno razgovarali.

Selima se zanimala za broj radnika. Mariette im nije znao točan broj, no moglo ih je biti nekoliko stotina. U posljednje vrijeme postalo je teško naći dovoljno felaha, jer ih je Lesseps angažirao za gradnju Sueskog kanala, premda građevni radovi još nisu počeli.

U nekom jarku, iz kojeg su stršale zidine različite visine, sjedio je Heinrich Brugsch s daščicom za crtanje i kopirao hijeroglif. »Imamo goste, mon ami!« — rekao je Mariette. Brugsch je srdačno pozdravio Anthonyja Harrisa i njegovu kćerku. Englez je želio znati da li ga još uvijek muči nostalgija za Berlinom. Brugsch mu je odgovorio da bi mogao preboljeti Berlin, uz ova čuda pred njima: »Ali Pauline, moja žena, nije sporazumna s mojim radom daleko od domovine, pa mi piše da se nije udala za mene da bi samo pismeno općila sa mnom. U ožujku se vraćam u Berlin.«

Mariette je na to slegnuo ramenima: »No, sad«, rekao je, »pokažite našim gostima što smo otkrili.«

Odjednom je nestalo tuge s Nijemčeva lica. Uspravio se i raširenih nogu s rukama poduprtim o bokove, kao da je upravo pobijedio neprijatelja, stao izvještavati: »Ona je bila kći Tutmosisa I, udata za svog polubrata Tutmosisa II. Vjerojatno su svade oko nasljedstva dovele do toga, da je Hatšepsut naposljetku preuzela vlast. »Pogledajte ovo ovdje!« Brugsch je pokazao na reljef u zidu. »Kraljica je nastupala kao muškarac, s pregačom oko bokova i golim gornjim dijelom tijela. Stavila si je čak i umjetnu bradu.«

»Nevjerojatno«, čudila se Selima.

Harris je izbliza promatrao djelomično obojene reljefe i zanimao se za značenje čudnih slika, na kojima su robovi, na prečkama za nošenje, vukli kroz pustinju zeleno drveće.

»To je, zacijelo, najzanimljiviji dio otkrića«, rekao je Nijemac.

»Hatšepsut je očito vodila sistematičnu vanjsku politiku, pa je proširila trgovačke odnose s dalekim zemljama. Ovdje je vidimo pred kraljevskim savjetom. Objašnjenje glasi: 'U devetoj godini svoje vladavine, pojavila se kraljica sa svojom krunom na velikom zlatnom prijestolju u raskoši palače. Dovedeni su činovnici i dvorska svita da čuju kraljičinu zapovijed upućenu dostojanstvenicima, svećenicima i prijateljima: moje veličanstvo je zapovjedilo da se putuje do gorja Myrrhen kako bi se na njemu ispitali putovi, prostranstva i otvorile staze . . .!'«

Brugsch je prišao suprotnom zidu, gdje se vidjelo pet brodova zavnutih pramaca i krma, spremnih za plovidbu u Punt, zemlju tamjana. »Otisnite se na more!«

— vikali su oni koji su ostajali kod kuće. »Krenite u božju zemlju, putujte s mirom u Punt!«

»Gdje se nalazi Punt?« — pitala je Selima. »Na istočnoj obali Afrike«, odvratio je Mariette. »A kojim su putem išli brodovi?« — željela je znati Selima. »Mislim, kako su stizali u Crveno more?«

»I mi smo se to pitali«, odgovorio je Brugsch. »Na žalost, to ne saznajemo iz ovih tekstova i slika. Možda je u doba kraljice Hatšepsut ipak postojao plovni kanal od Nila do Crvenog mora. Inače su brodove morali rastavljati i prenositi karavanom magaraca kroz pustinju do Crvenog mora — fantastičan poduhvat.«

Poput slikovnice s kratkim tekstovima, odvijali su se pred njima na zidovima daljnji događaji: pet brodova stiže u zemlju tamjana. Pod palmama datulja vide se okrugle kolibe na stupićima, ribe u vodi, majmuni na drveću i u brodskoj opremi — egzotika čak i za Egipćane. »Kako ste stigli u našu zemlju, koju nitko ne poznaje?« — pita Perehu, knez Punta, čija mala debela žena Eti stiže jašeći na magarcu, a iza nje troje njezine djece.

Hatšepsutini ljudi predaju nakit, noževe i sjekire, nude ih svojim zalihama hrane — mesom, voćem i vinom. Naravno da se ni stanovnici Punta ne žele brukati, pa dovlače vreće pune zlata, pripitomljene majmune, pse sete-re i skupocjena leopardova krzna, smolu za tamjan, ebanovinu i slonovu kost. Sve se to tovari na brodove, te uzimaju čak i drvo za tamjan.

»Čuvaj noge!« — dovikuje neki mornar svom drugu pri utovaru. Oduševljeni stranim posjetiocima, pitaju poglavar i njegova debela žena bi li i oni s njima smjeli poći u znamenitu zemlju na Nilu. Tako se ekspedicija vraća, bogato natovarena skupocjenostima, u pratnji egzotičnog kneza Pereha i njegove žene Eti.

..Živjela ti, egipatska kraljice, ženski bože sunca!« — uzvikuje oboje dok se prilikom dolaska bacaju na tlo red Hatšepsut. »Tvoje ime seže dokle i nebo, glas o tebi, Hatšepsut, okružuje mora!« Heinrich Brugsch, koji je pročitao scenarij iz hijeroglifskih znakova, pokazujući pri tom prstom, zastao je na trenutak. Nitko od četvoro ljudi nije prozborio. Svi su bili pod dojmom poruke koja se pred njima razotkrila. Kako se, odjednom, uzvišena povijest starog Egipta činila ljudskom! Tu su povijest proživjeh *ljudi*, a ne velika imena.

Mariette je prvi progovorio: »Ovdje«, rekao je pokazujući prstom kraljevski kartuš na zidu, »primjećujete li nešto?« Harris i Selima prišli su bliže zidu, promatrajući kritički trošni kartuš: podignute ruke, simbol boga zaštitnika Ka, božica s perjem u kosi u sjedećem položaju, kao Ma, i okrugli prozor kao simbol boga sunca Re. Makare, glasilo je ime u kontekstu, vladarsko ime kraljice Hatšepsut.

»Prijeko, na desnoj strani Nila, oba obeliska iz Karnaka imala su iste kartuše«, rekao je Harris, »samo bolje očuvane.«

»Čudno, zar ne?« — primijetio je Mariette. »Obelisci su dvije i pol godine bili izloženi nemilosrdnom suncu i uništavajućim pješčanim olujama, a njihovo je pismo čitkije od ovoga ovdje, koje je nekoć bilo u

zatvorenom prostoru. Međutim, najčudnije je to što su ostali relje fi na ovom zidu u mnogo boljem stanju.«

Anthony Harris je zatresao glavom: »Imate li objašnjenje za to?«

»Već danima razmišljamo o tome«, odgovorio je Brugsch. »Mislím da postoji samo jedno rješenje, a to je da je ime Hatšepsut bilo gotovo izbrisano, ovdje ondje, svuda ista slika. Promotrite malo onaj kartuš imena Tutmosisa III, pogledajte ga dobro!«

»Da«, viknula je Selima, »on je dublje utisnut u zid od ostalih znakova. Sto to treba značiti?«

Brugsch se nasmiješio: »Nije li moguće da je ondje gdje stoji ime Tutmosis prvotno stajalo ime Hatšepsut?«

Selima je uzrujano upala istraživaču u riječ: » ... da je Tutmosis njezino ime dao izdupsti i da ga je nadomjestio svojim vlastitim? Tada je to ime možda moralo biti dublje urezano od ostalog pisma. Ali zašto bi to Tutmosis učinio?«

»Znate«, rekao je Brugsch, »i faraoni su bih samo ljudi, pa su, kao i mi, imali bračnih problema. Treći Tutmosis, na primjer, bio je Hatšepsutin pastinak, dijete njezina muža s drugom ženom, I zidom. To je taj žaljenja vrijedan jadinik morao čitav život ispaštati. Potiskivala ga je gdje god je mogla premda je jedino on imao pravo na prijestolje. To, naravno, nije baš poticalo ljubav među njima.«

Ali ona je bila plemenita dama, časna i moralna.«

»Časna i moralna?« Brugsch se glasno nasmijao. »Mademoiselle, mislim da vam moram otvoriti oči...« Uzeo je ruku tamnopute Selime i odveo je pred neki reljef. »Pogledajte ovog zgodnog muškarca!«

»Mogao bi mi se svidjeti«, smijala se Selima, »zaista.«

»Sviđao se i Hatšepsut«, rekao je Brugsch, »dapače...«

»Ne želite valjda reći da je Hatšepsut...«

»Da, upravo to. Kako inače protumačiti da se taj Senenmut, koji je sam sebe, kako ovdje stoji, prozvao 'Najveći od svih', pojavljuje na svim reljefima, premda katkada i smiješno umanjen? Tamo prijeko i ondje posvuda. Pri tom se smatralo svetogrđem da se netko tko ne pripada kraljevoj obitelji pojavljuje pri žrtvovanju ili da se ovjekovječuje na zidnim slikama.«

Selima je razmišljala. »Mislite li da je to Hatšepsut učinila namjerno? Mora da je dopustila da se taj muškarac svuda slika. Ili ju je on možda prevario lukavstvom?«

Brugsch je slegnuo ramenima. »To bi već bilo moguće, jer je on ionako nadgledao gradnju. Pri tom nije postupao bez rafiniranosti. Na svim vratima koje smo dosad iskopali ovjekovječio se Senenmut na nutarnjoj strani, ovdje na primjer. Kad su vrata bila otvorena, njegovo je ime bilo skriveno, a kad su se zatvorila, moglo se pročitati, ali samo iznutra. U unutrašnjosti hrama smjela se, osim svećenika, zadržavati ionako samo kraljica.«

Razgovor je prekinuo Anthony Harris, koji se ispričao. Htio je u el-Gurnu, jer mu je neki felah dao zagonetnu ponudu, neki papirus, koji mora pogledati.

»A ja sam mislio da ćete večerati s nama na brodu 'Samanoud'«, rekao je Mariette.

Harris je zahvalio i zamolio da na brod uzmu njegovu pokćerku, dok će on doći kasnije. Odbio je Brugschov prijedlog da ga prati u el-Gurnu, jer je čvrsto obećao da će doći sam. »Znate i sami kako su ti ljudi nepovjerljivi!«

Mariette ga je upozorio da već pada sumrak i navaljivao da ponese sa sobom barem pušku. Međutim, Harris je objasnio da bi oružje moglo pljačkaše grobova učiniti nervoznima i navesti ih na neku nepromišljenost. Osim toga, ne čini on to prvi put, a dosad nije nikad došlo do upotrebe sile.

Dok se sumrak šuljao u kotlinu Deir el-Bahrija, udaljavao se Anthony Harris prema el-Gurni. Šuljao se oko sela da na sebe ne svrati pozornost i stigao je u mrak na dogovoreno mjesto. Zatim je udario prema jugu i odbrojio korake. Odjednom je pred njim plesalo svjetlo svjetiljke. Jasno je razabrao zatezanje oružja. Stao je.

«Mister Harris?« — upitao je glas.

»Da.«

»Jeste li sami i nenaoružani?« »Da«

»Dođite bliže.«

Harris je učinio što mu je bilo naloženo. Stupio je na svjetlo, a pred njim se pojavio Arapin u dugom odijelu. Nosio je turban, a lice mu je bilo zakukuljeno do očiju — zastrašujuća pojava u sjaju svjetiljke.

»Dođite«, rekao je glas. Arapin je išao naprijed, ali je hodajući motrio Harrisa. Stao je pred kraterom, dubokim šest do sedam metara, pa je posvijetlio u dubinu. Kamenje se glasno kotrljalo u tami kad su Anthony Harris i Arapin kliznuli u krater.

»Pozvao sam vas ovamo da vidite odakle potječe naš nalaz«, rekao je nepoznati. »Priča se da ne kupujete svit-ke papirusa ako mu ne znate porijeklo.«

»To je točno«, odgovorio je Harris, kome se svidjela Arapinova poslovnost. Zatim su sagnuti kliznuh u otvor pećine. Harris, koji je očekivao skupocjen grob, posumnjao je u vrijednost najavljenog nalaza kad je vidio potpuno praznu spilju, u kojoj je ležao samo jedan kameni blok.

Arapin je odložio svjetiljku, koja je na suprotni zid bacala predimenzionirane sjene dvojice muškaraca. »Kad smo otkrili ovu spilju, nije izgledala mnogo drukčije nego sada«, rekao je zakukuljeni neznanac. »Nešto odjeće mumija i kosti. Ali tada smo pronašli ovo ovdje.«

Sada je Harris razaznao pokraj kamena svežanj papirusnih svitaka, otprilike dvadeset komada. Kleknuo je u prašinu, odmotao svaki papirus i približio ga svjetlu svjetiljke. Svi, osim dva, koja su bila pisana hijeroglifima, a odnosila su se na egipatski kult smrti, bili su pisani hijeratskim, dakle pučkim pismom. Najduži svitak izazvao je najveće zanimanje skupljača, jer je to bio najbolje očuvan i najljepši papirus što ga je Harris ikada vidio.

»Četrdeset metara«, rekao je Arapin gotovo ravnodušno, »dvije stotine funti.«

Harrisu je izbio znoj po čelu, pa je odgurnuo tropski šljem na zatiljak. Već prvi redovi otkrili su krajnje zanimljiv sadržaj: Ramzes je izvještavao o svojim velikim djelima u Tebi, Heliopolisu i Memfisu, neprocjenjiv povijesni dokument.

Cjelokupna gotovina koju je Harris nosio u kožnoj vrećici oko vrata iznosila je 250 funti. Ravnodušnost kojom je nepoznati izrekao svoj zahtjev uvjerila je Engleza da cjenkanje ne bi imalo smisla. »A koliko stoje drugi svici?« — upitao je gotovo bojažljivo.

»Deset funti svaki.«

Harris je posegnuo u prsluk, ispipao 250 funti i rekao: »Uzimam veliki i pet malih. Po ostatak ću doći sutra.«

»Sutra više nisam ovdje, a papirusi će nestati. Želite mi postaviti stupicu?«

»O, ne«, uvjeravao ga je Harris, »ali nemam više novaca kod sebe!« Tada se Arapin sagnuo, pružio je Englezu veliki i pet malih svitaka, ispružio ruku zahtijevajući novac i rekao: »No, i?«

Nakon što mu je Harris dao novac, pokupio je neznanac preostale svitke i nestao bez riječi kroz pećinski ulaz, ostavivši svjetiljku. Englez ga je slijedio sa svjetiljkom, no prije nego što se popeo na rub kratera, Arapin je već bez traga uronio u tamu.

Anthony Harris išao je putem kojim je i došao, da bi spriječio susret s kakvim felahom iz el-Gurne. Stoga je morao ići uskim puteljkom duž ruba kotline, mala titrava točka u tamnom, beskrajnom moru kamenja. S visine grebenog masiva oslobodila se lavina kamenja i uz tresak udarila u kotlinu, pojava koja se ponavlja već tisuće godina, kad se stijena, zagrijana dnevnim suncem, noću hladi. Tako je i Hatšepsutin hram bio zatrpan, bez stranog utjecaja, 3000 godina.

Harris je stao. Piljio je u mrak. Pred njim je tutnjalo kamenje u dubinu, padalo u pijesak, ostajalo ležati. Zatim je slijedio šljunak. Tada tišina. Odjednom, gotovo nečujno, prohujao mu je pokraj glave komad stijene, promjera pola metra. Harris je potrčao, svjetiljka je prijeteći treperila, dok se činilo da utrčava baš u drugu lavinu kamenja. Oprezno se okrenuo i došuljao natrag. Međutim, i ondje je počinjao pakao. Otkinuti komadi stijena odskakivali su nevjerojatnom brzinom u dubinu, zatim su slijedile gomile šljunka. Kad je na trenutak nastala tišina, učinilo se Harrisu da čuje poluglasne komande s vrha. Htio je zvati, javiti se, ali je toga časa ponovno zapljuštio šljunak odozgor, ravno na njega.

Harris je pohitao naprijed, izbjegao bujicu šljunka, skočio natrag, gdje je jedan kamen udario o njegov šljem. Opet su bili tu, čule su se zapovijedi. Nije bilo sumnje: ovaj pakao nije slučajna, to je napad na njegov život. Harris je upao među suparničke pljačkaške bande. Osjećao je kucanje srca u vratu, puls mu je udarao u sljepoočicama.

Instinktivno je stavio svjetiljku na pod, uvukao glavu, obuhvatio rukama papiruse i trčao nasumce, samo što dalje od te zamke.

Pri tom se spotakao o neki kamen i pao, a svici su se otkotrljali nekamo u mrak. Puzeći na sve četiri, pipao je tražeći svoje dragocjenosti. Kad ih je pokupio, opet se digao i požurio dalje, dok nije osjetio da je izvan opasnosti. Trčao je, zatim je stao i okrenuo se: tišina. Iznenada, kako je počela, kamena oluja je prestala. Na udaljenosti je miroljubivo svijetlila svjetiljka. Začuo je hitac s litica, i svjetiljka se ugasila.

»Ali, kako to izgledate!« — viknuo je Mariette kad je Anthony Harris, blijed i uprljan, doteturao preko mostića na brod. »Jeste li pretučeni, monsieur?«

Harris je stao, njišući se pred prostrtim stolom, za kojim su sjedili Selima i dva arheologa. »Ne, sve je u redu«, rekao je Englez i stupio na svjetlo. »Dođite, pojedite nešto«, pozvao ga je Mariette. »Sto biste željeli popiti?«

Kao da nije čuo pitanje, Harris je odgurnuo zdjele i tanjure na jednom kraju stola. Tada je pustio da se svici papirusa iz njegove lijeve ruke otkotrljaju na stol. Prišli su Brugsch i Mariette.

»Štošta sam već doživio«, počeo je Harris dok je odmatao svaki papirus, »sastajao sam se s pljačkašima grobova u tamnim uličicama i jazbinama, u jednoj sam spilji kod Siuta mumiji grčkog gramatičara Tryphona iz ruke odmotao papirus, nikad se nisam bojao. No, moram priznati, danas sam strepio za život.« Zatim je ispričao o tajanstvenom napadu u gorskom klancu pred el-Bahrijem.

»Je li ovaj iz jednog komada?« — upitao je Heinrich Brugsch, pokazujući debeli svitak papirusa.

Harris je kimnuo: »U svakom slučaju, uvjeravali su me da je dug četrdeset metara.«

Mariette je zazviždao kroz zube. Brugsch je rekao: »Gospodo, duljina svitka manje je važna od sadržaja!«

Harris je uzeo ruku svoje kćeri Selime i položio je na jedan kraj papirusa, pa ga je zatim odvio.

Kao očarani, piljili su u hijeratsko pismo. Svaki je pokušavao dešifrirati poneki red, a usne su se micale bez glasa. Brugsch, koji je najbolje vladao pismom, bio je daleko ispred ostale dvojice. Naravno da istraživači nisu mogli spis pročitati od početka do kraja, jer takav prijevod često traje godinama. Međutim, mogli su prepoznati bitne točke i pojedinosti.

»Kako vam se čini, mister Brugsch?« — upitao je Harris. Brugsch nije reagirao, nego je i dalje odmotavao papirus i klizio prstima desne ruke preko redaka, dok je Mariette opet zamatao početak. Sluge su stavile nove debele svijeće. Užad kojom je bio vezan »Samanoud« škri-pila je dok je jedan krokodil, pljasnuvši, kliznuo u vodu. Bilo je kasno iza ponoći, ali nitko u društvu nije niti pomišljao na spavanje. Brugsch je neprestano mrmljao, pod dojmom onoga što je vidio: »Treba vam čestitati, mister Harris, zaista vam treba čestitati.«

Tokom noći pokazalo se da je veliki papirus izvještaj što ga je Ramzes III diktirao u 32. godini svoje vladavine, dakle kratko prije smrti.

Ramzes je s ponosom navodio zasluge tebanskih bogova, čiji su

svećenici posjedovali 400 000 komada stoke, 100 000 činovnika i sve rudnike zlata u Nubiji.

Brugsch je bilježio na papirić. Odjednom je odbacio olovku.

»Poslušajte ovo«, uzviknuo je uzbuđeno: »Egipatska zemlja bila je napadnuta izvana, pa godinama nije imala starješine. Svatko je ubijao svog nasljednika. Tada su se vremena promijenila. U pustim godinama neki je Sirijac postao kralj, pa je cijeloj zemlji nametnuo porez i pljačkao zajedno sa svojim suvremenicima sav posjed. Oni su bogove izjednačili s ljudima, a u hramovima se više nisu prinosile žrtve ...«

Brugsch i Mariette su se pogledali, čudeći se: »Polako počinjem vjerovati da je bilo mnogo više faraona nego što ih navode kronike«, rekao je Mariette i stresao glavom. »Čini mi se da je svatko naprosto izostavio onog koji mu nije bio po volji.«

Nagnut nad papirus, Brugsch se podbočio rukama o bedra. »I meni se tako čini, premda naš posao time ne postaje jednostavniji. Ako ćemo vjerovati Ramzesu III, tada su njegovi zakoniti prethodnici Merenptah, Seti II i Setnakt. Sve je to lijepo i krasno, samo, do vraga, može li mi itko u tom slučaju objasniti zašto su Amenmese i Siptah, te njegova žena Tausret, koji su — kako je dokazano — živjeli prije Ramzesa III, dobili faraonske grobove u Dolini kraljeva?«

»Sto zapravo kaže egipatski historičar Maneton?« — htio je znati Harris.

Brugsch se lukavo smješкао. »On kao Merenptahova nasljednika navodi Amenmesea i jednog Thuonsa.«

»Thuoris«, ponavljao je zamišljeno Mariette, te je načrčkao ime na papir: »Nije li mogao misliti Tausret, a njezina muža Siptaha zaboraviti? Tada bi redosljed glasio: Merenptah, Amenmese, Seti II, Siptah, Tausret, Setnakt, Ramzes III.«

»Hoće li se ikada moći riješiti ta slagalica?« — upitao je Anthony Harris zdvojno.

»U to sam sasvim siguran, mister Harris*, odgovorio je Heinrich Brugsch, »ta tek smo na početku naše znanosti!«

»Fantazija« — čarobne li riječi! To 19. stoljeće, željno užitaka, nije propuštalo ni jednu priliku da veliča staro doba u novom sjaju. Jedno takvo slavlje, za koje se uvijek mogao naći povod, zvalo se na Istoku fantazija.

Fantazija u Kairu, na koju su bili pozvani Mariette i Brugsch, održavala se u čast posvećenja nove vicekraljeve utvrde, koja je, po njemu, prozvana Saidia. Istodobno je Said-paša slavio 37. rođendan.

Za Mariettea i Brugscha bilo je to i oproštajno slavlje, jer je Nijemac imao već u džepu brodsku kartu za povratak. Nakon posljednjeg pisma svoje mlade žene Pauline, Brugsch je navrat-nanos odlučio da se odrekne arheološke karijere, te da, kako je sam rekao, živi u svoja četiri zida isključivo za nauku i obitelj. Pašino zlato jedva da ie naćeo, pa ie sanjao o tome da kod kuće, u Berlinu, kupi vlastitu kuću.

Vicekraljeva flota koja se sastojala od 13 parobroda i 19 remorkera, natovarenih topovima, konjima, devama, mulama i posadom, plovila je uzvodno od Kaira Nilom, svećano ukrašena zastavama i sjajno ulaštena, da bi se usidrila ondje gdje se Nil raćva u dva glavna rukava delte. Na tom djeliću tla paša je izgradio utvrdu s pet kula.

Gostima su stavljeni na raspolaganje vlastiti brodovi. Dvojica prijatelja stajala su na ogradi gornje palube, dok je pored njih promicao svećano okićeni Kairo, stanovnici kojeg su mahali s obale. Obojica su u tom trenutku patila. Pet godina radili su više-manje zajedno, u početku mukotrпно i siromaški, na kraju čak rastrošno i pod idealnim uvjetima, no u svakom slučaju uspješno. Naućili su cijeliti jedan drugog, premda su bili potpuno različiti. »Ne želite li još jednom o svemu promisliti, mon ami«, najradije bi zapitao Mariette. Međutim, bilo bi besmisleno ćovjeku poput Brugscha postaviti takvo pitanje, pa on to nije učinio i govorio je o neutralnim stvarima. »Zli jezici govore da vlada namjerava na šest mjeseci obustaviti plaću svojim službenicima, jer je fantazija tako skupa.«

Brugsch se prisilio na osmijeh. »Ja se samo nadam da time neće trpjeti vaši planovi. Ne smijete se zaustaviti na pola puta, sad kad se nazire uspjeh.«

»Ne, sigurno ne«, rekao je Mariette. »Said-paša mi je još uvijek prijatelj.«

Premda je bilo još rano, na komadiću zemlje već je vladala vreva. Bili su podignuti šatori za smještaj vojnika i oficira. Među njima mule i konji za uprezanje topova. Kroz gomilu su uzrujano trćali paše i begovi, uzvikujući odsjećne zapovijedi, dok su vicekraljevi kavazi tu i tamo udarili batinom, da bi naredbi dali težinu.

Na zidove utvrde naslanjali su se krhki drveni stalci, ukrašeni poput boićnih drvaca tisućama staklenih svjetiljki za noćno osvjetljenje

svečanosti. Šareni lampioni visili su u vratima kule, odnekud je dopirala istočnjačka muzika, koja je svemu davala čar bajke. Trpki miris magarećeg i konjskog izmeta miješao se sa slatkastim dimom, koji se dizao iz prenosivih bakrenih peći pržača orašastih plodova.

»Nedostajat će mi ovaj čar«, primijetio je Brugsch dok su napuštali brod, »konačno sam i sam postao napola istočnjak.«

»Ako mene pitate«, smješкао se Mariette, »u ovu se zemlju dolazi jednom, i nikada više, ili je se uopće ne može napustiti. Mon cher, prihvaćam okladu da ćete se vratiti.«

Prus je odmahnuo glavom, dok su mu se oči ovlažile, na što je Mariette zašutio.

Najugledniji umjetnici — zanatlije u zemlji načinili su za vicekralja Saida drveni paviljon, šaren i sjajan poput orijentalnog dvorca iz bajke. Francuski umjetnici jahanja i akrobati pokazivali su u otvorenom cirkusu svoja artistsička umijeća. Cijelo društvo vicekraljevskih kuhara pripremalo je mirisna jela u otvorenoj kuhinji. U stotinama sjajnih tiganja i kotlova pirjala su se, cvrčala i pekla se egzotična jela.

Dvadeset jedan udarac topa proparao je zrak. Uzbuđenje je poraslo.

Dvadeset tamnoputih eunuha, naoružanih do zuba, prekrilo je sagovima put od pristaništa do pašina paviljona. Zatim su se zaustavili parobrodi s vicekraljevskim haremom. Istezali su se vratovi da bi se uhvatilo nešto od kedivovih radosti. Međutim, prvi koji je sišao s broda bio je četverogodišnji sin Tusun-paše. Bio je odjeven u veliku generalsku uniformu i bojažljivo je stiskao ruku svoje francuske odgajateljice. Zatim je slijedio, u doličnom razmaku, čitav harem zavijen u crno.

Brodovi su pristajali, ustupajući mjesto drugim parobrodima. Iz njih su izlazili muslimanski učenjaci i svećenici, poredani prema činu i imenu, koji su se mogli prepoznati na zastavama s izvezenim stihovima iz Kurana. Odjeća im je bila jedinstvena. Nosili su svijetli kaftan, na glavi visoki turban, a preko ramena su im visili skupocjeni kašmirski šalovi. Dostojanstvene korake učenjaka pratili su trubači egipatske Konjice, koji su svirali arapske napjeve, u koje je upadala svirka pješadije, a pridružili su se i bašibozuci sa svojim frulama, bubnjevima i talambasima — sve u svemu, nenadmašna buka

Tri bataljona strijelaca i pješadije, među njima bata-ljon crnaca, jedan eskadron konjanika s blistavim perjanicama i svilenim zastavicama na

kopljima, u istoj boji. Odjel husara s kapicama iz medvjedeg krzna, eskadron oklopnika sa žutim oklopima ukrašenim srebrnim zvijezdama, te žutim šljemovima s crvenim češljem, konji s tamnoplavim svilenim uzdama i srebrnim okovima, a jahači u crnim husarskim kapama s crvenim perjanicama — svi su oni zauzeli položaj oko kedivova paviljona. Bila je to slika jarkih šarenih boja. Crveni kaputi, plave hlače i bijeli turbani prvog eskadrona, zeleni svileni kaftani, narančasti kaputi i metar visoki šeširi iz crvene svile druge grupe, a među njima barjaci iz zlatom vezene zelene svile.

»Effendimiz čak jaša!« — orio se na turskom zov trupa. »Neka živi naš vladar!«

Pobožni očevi muslimanske mudrosti stupili su naprijed da bi paši, u ime alaha, prenijeli svoje čestitke. Slijedili su generali i vojna lica, pa konačno ostali uzvanici, paše, begovi i diplomati.

»Vaš prijatelj ne ostavlja baš najsretniji dojam«, došapnuo je Brugsch svom prijatelju Marietteu, dok su u dugom redu čekali da poljube kedivu ruku. Spreman da milostivo primi čestitke, sjedio je paša na zlatnocrvenom prijestolju, u snježnobijeloj odjeci, a samo su lakaste čizme na njegovim nogama odavale francuski ukus. Said je s dosadom pružao ruku na poljubac, upućujući povremeno pokoju ironičnu primjedbu. »A, moja gospoda kitice«, rekao je vicekralj kad su preda nj stupili Mariette i Brugsch.

Kad se na tvrđavu Saidiju spustila večer, zablistao je Nil u vilinskom sjaju svjetala. Obale i mostovi bili su okruženi tisućama svjetiljčica, odsjaj kojih se poigravao u lijenim vodenim strujama. Crveno i žuto svijetlile su i svjetiljke na kulama, dok su u unutrašnjosti otmjenih šatora sobari odjeveni u crveno palili svijeće na golemim staklenim svijećnjacima. Na skupocjenim sagovima čučalo je 30 ulema, muslimanskih svećenika, koji su nazalnim glasovima mumljali molitvu, uvod u veliki dvorski obrok.

Među sto izabраниh gostiju, isključivo muškaraca, sjedili su i Brugsch i Mariette za kedivovim stolom u obliku polumjeseca, koji se nalazio u raskošnom šatoru. Pored Said-paše sjedio je direktor željeznice Nubar, koji je bio, iako Armenac, vicekraljev ljubimac. Nubar je, vrlo prirodno, prihvatio nezahvalnu zadaću da otvara zlatne i srebrne posude te da kuša njihov sadržaj. Nakon nekoliko sekundi čekanja stavljao je Armenac jela pred kediva.

Mariette, Brugsch i ostali gosti bili su pošteđeni tih komplikacija, pa su jeli sve što je dolazilo na stol. Pokraj Brugscha sjedio je Ismail-paša, otprilike iste dobi kao i Prus, plemenitih crta lica, njegovane kose i plavo-zelenih očiju, intelektualni sanjar, kojem se u tom uzvišenom društvu poklanjalo malo pažnje. Brugsch je mogao zamisliti sve, osim da bi taj čovjek mogao biti organizator željezničke nesreće kod Kafr el-Zajata.

Njih su dvojica brzo stupila u razgovor, te su se, naravno, našli na jednoj temi: Parizu. Mladi je paša, jednako kao i pruski arheolog, studirao u francuskom glavnom gradu. Zašto se njih dvojica nisu ondje nikada srele, razjasnilo se kada je Ismail ispričao da su profesori dolazili k njemu u hotel, gdje je obično odsjedao. Osim toga, Ismail je polazio ratnu akademiju, koju Brugsch nije poznavao ni izvana. Očeva smrt primorala ga je da 1848. prekine studij, pa je od Saidova stupanja na prijestolje sve više obavljao razne diplomatske dužnosti.

Držali su ga skromnim, štedljivim, gotovo škrtim. Njegova tvornica šećera davala je bogate prinose, a pamuk s njegovih polja bio je na glasu zbog visoke kvalitete. Ismail je žalio zbog odlaska berlinskog istraživača. Konačno, mogao bi u svako doba dovesti u Egipat i svoju ženu. Brugsch je obećao da će kod kuće u Berlinu o tome razmisliti. Bili su tek pri trećem jelu, kad se vicekralj digao i time okončao obrok. Svi su se gurali van, gdje su topovske salve grmjele kroz noć, a kugle svjetla praskale prema nebu, što su bili signali za najavljeni vatromet. Tri tjedna su jedan francuski i jedan austrijski stručnjak za vatromet gradili skele i postavljali eksploziv. Međutim, umorni je kediv naredio da se vatromet ubrza. Od onoga što je tu na brzinu pucalo, pištalo, štrcalo i fućkalo nije se mogao prepoznati ni jedan jedini oblik, tako brižno priređen. U stvari, vatromet je trebao trajati pola noći. a ugasio se za četvrt sata.

Said-paša je u međuvremenu otputovao svojim parobrodom. Vojna lica ostala su u svom logoru, dok su se uzvanici ukrkali na brodove za Kairo.

Mariette i Brugsch stajali su na palubi, dok im je prohladni vjetar puhao u lice. šutjeli su. S obale su se čuli povici: »La illah, il allah!« Nema boga do alaha!

Obojica su zurila u tamu, a ni jedan nije primjećivao suze u očima onog drugog.

IV

Čudo sadašnjosti, čudo prošlosti

Mariette je iznenada zašutio, pokazujući prestrašeno rukom na stol. Zatim je naglom kretnjom prešao rukom preko očiju, mucajući: »Deveria, pogledaj samo!« Pomoćnik je motrio sarkofag stisnutih očiju. Sad je vidio i on. Sasvim polako, bez ikakva stranog djelovanja, sarkofag se pred njihovim očima pretvarao u prah, komadić po komadić.

Najduža kolona ljudi i životinja koju je svijet ikada vidio kretala se u proljeće 1859. godine svakodnevno od jezera Timsah prema sjeveru, na potezu od gotovo 80 km. Tisuće i tisuće deva teglilo je kroz pustinju kožnate vreće i bačve s dragocjenom pitkom vodom, da bi se održalo na životu 25 000 kmetova koji su tu bili po vicekraljevoj naredbi.

Dne 25. travnja načinio je Ferdinand de Lesseps u Pelusijskoj nizini prvi ubod lopatom za maritimni Sueski kanal. Suez je bio udaljen 160 km, a na putu su bili samo pijesak, pustinja i divljina. Od gradnje piramida nisu ljudi preuzeli na sebe tako veliku zadaću.

Svečana ceremonija na uskoj pješčanoj dini što dijeli Sredozemno more od laguna jezera Mensaleha održana je bez prisutnosti javnosti, jer je turski sultan, na navaljivanje Engleza, zabranio gradnju kanala. Stoga se Said-paša toga značajnog dana nalazio daleko, u Kairu, da nitko ne bi posumnjao u objavu *Compagnie Universale du Canal Maritime de Suez* da je riječ samo o pokusnim kopanjima.

Međutim, Said-paša je nemirno šetao amo-tamo u svojoj palači Ras el-Tinu, u nadi da će radovi napredovati što brže, jer je u projekt ušao s čitavim svojim imetkom držeći u akcijama gotovo polovicu kapitala društva. Potajno se pričalo o svoti od 90 milijuna franaka.

Svaki bogovetni dan trošilo se samo na prijevoz vode 250 000 franaka, barem dotle, dok se moralo raditi u toj od boga napuštenoj Pelusijskoj ravnici. Pustinjska jezera, kojima je jednom trebao prolaziti kanal, bila su redom slana, pa stoga nepogodna za opskrbu vodom. Zato je Lesseps, prije svega, dao iskopati slatkovodni kanal od Za gazi ga na Nilu prema jezeru Timsah, odakle je organizirao karavane s vodom. Istodobno je jedan cjevovod vodio na sjever, da bi opskrbio pitkom vodom lučki grad koji se trebao zvati Port Said, a bio je planiran na ulazu u kanal.

Taj grad s crtaće daske trebao je biti sjedište društva za gradnju kanala. Međutim, u početku nije ondje bilo ničega što bi podsjećalo na grad,

osim gusto nabijenih primitivnih drvenih koliba te nepreglednih redova šatora, magazina, radionica i kovačnica. Prije svega, nedostajale su ulice i putovi.

Dussaud Freres, tvrtka za niskogradnju iz Marseillea, proizvodila je na licu mjesta umjetni kamen za gradnju iz mješavine pijeska i hidrauličnog vapnenca. Proizvodilo se 600 komada mjesečno, a svaki je komad težio 20 tona. Lesseps je brzo odustao od svoje prvotne namjere da iskapanja provodi u vlastitoj režiji, pa je za komplicirano uklanjanje vrhova El-Gisre angažirao francusku tvrtku *Couvreux*. Najveći zadatak, izdubijivanje 60 km dugačkog korita kanala, preuzela je tvrtka *Borel, Lavvelley i Co*, koja se pridružila golemim strojevima na parni pogon. Uskoro je postalo nemoguće deklarirati radove kao pokusna kopanja.

Lesseps je otputovao u Englesku, da bi za projekt privolio premijera Palmerstona. Međutim, ovaj je uljudno, ali odlučno, rastumačio da bi projekt kanala mogao potkopati nadmoć Engleske kao trgovačke sile, pa će stoga upotrijebiti sva sredstva da se gradnja osujeti.

Najdjelotvornije oružje je smjenjivanje egipatskog vicekralja, koje će se provesti uz pomoć sultana u Carigradu.

Said-pašu, koji se pobojavao za službu i čast, uhvatila je panika kad je saznao za engleske planove. Jer je sultan, ionako nezadovoljan namjesnicima na Nilu, samo čekao pogodnu priliku da se riješi kediva koji mu nije bio drag. Kad je Lesseps došao u palaču Ras el-Tin, pokazao je paša na svoj kaput, koji mu je tri broja prevelik, visio na tijelu, i rekao: »Pogledaj samo što su mi učinili ti Englezi!« Zatim je sasvim ozbiljno zamolio svog prijatelja da obustavi radove na Sueskom kanalu dok se ne popravi međunarodna situacija. Lesseps se povukao bez pogovora. Kanal se i dalje probijao kroz pustinju.

Mariette je stajao na pramcu »Samanouda« poput kipa na galiji.

Lijevom je rukom zaklanjao oči od jarkog sunčevog sjaja, dok je u desnoj držao oružje. Parobrod je vozio punom parom, jer se Marietteu žurilo. Iza njega stajao je Deveria, njegov pomoćnik, koji je zauzeo mjesto Bonnefoya. Ovaj je, u međuvremenu, umro. Zli su jezici govorili da ga je u smrt natjerao Mariette.

»Ubit ću ga kao psa!« — vikao je Mariette, stežući pušku. »Ubit ću ga kao psa ako je ošteti makar i jedan dio, taj prokleti beduin.«

»Poznajete li guvernera provincije?« — pitao je Dcéveria prestrašeno.

»I te kako ga poznajem! Seoski načelnik Kene je uob-razio da je unajmio Tebu, Karnak i Dolinu kraljeva. Ali samo je jedan koji ima ondje prava, a to sam ja! Razumiješ Deveria?«

Theodule Deveria se nikad ne bi usudio u to posumnjati. Predobro je poznao Marietteovu neuračunljivost kad bi ga uhvatio bijes. Zato je kimnuo potvrdno.

Na jugu se pojavio dim parobroda s točkovima. Francuz je prstom upro u zrak: »To su oni!« — viknuo je u najvećem uzbuđenju te izdao naredbu: »Kurs prema parobrodu!« S mosta je stigao odgovor:

»Razumijemo!«

»Htio bih znati što ga se to uopće tiče«, gundao je Mariette. »Ako se danas uopće negdje naiđe na neki arheološki nalaz, onda je to isključivo i jedino moja stvar, a ne nekog guvernera provincije.«

Déveria se čudio što je nalaz uopće prijavljen, a da nije nestao na crnoj burzi. Pri tom je riječ, navodno, o toliko zlata.

»Pričekajmo!« — opomenuo ga je njegov šef. »Zlato valja tek vidjeti. Međutim, da je taj nakit samo i pozlaćen za nauku je otkriće kraljice presudno. Zvala se Ahotep, a bila je majka Ahmose, prvog faraona nove države, koja je započela u Tebi.«

»Tko je identificirao Ahotep?«

»Englezi koji rade u Tebi. Nadam se da se nisu prevarili.«

Kapetan »Samanouda« dao je znak brodu koji im je išao u susret da uspori, na što ovaj nije reagirao. Tada je Mariette triput zapucao u zrak, a usred Nila otpočela je neobična akcija sidrenja. Jedva su brodovi pristali jedan uz drugi, kad je Mariette s oružjem skočio na drugi parobrod. »Imate li na brodu blago kraljice Ahotep?« — doviknuo je prvom boljem mornaru. Ovaj je prestrašeno kimnuo i pobjegao, kao da mu se radi o glavi.

Pojavio se Hasan, kapetan, prosvjedujući zbog gusarskog postupka, najavivši da će se žaliti kedu u Kairu, za kojeg radi po nalogu guvernera Kene.

Mariette je kapetana gurnuo u stranu, zaprijetivši mu da će ga baciti s broda, a zatim ga pitao gdje se nalazi kraljičino blago. Ovaj je sklopio ruke nad glavom, moleći za milost u ime svojih triju žena i četrnaestoro djece. Svi bi oni morali gladovati ako on izgubi posao, što će se sigurno dogoditi ako ne ispuni nalog.

»A kako glasi nalog?« — upitao je nestrpljivo Francuz.

»Moram kedivu isporučiti dva sanduka, koja su otraga u prostoru za teret.« Hasan je izvukao neki papir. »Ovdje je popis.«

Mariette je pogledom kratko preletio preko dokumenata i razrogačio oči. On je kopao s tisućama radnika, na temelju znanstvenih spoznaja, a veliko otkriće ne uspijeva njemu, nego slučaju!

Odjednom je Mariette osjetio da je netko iza njega. Ne oklijevajući ni trenutka, uhvatio je oružje objema rukama, munjevito se okrenuo i zabio kundak puške nekom visokom mornaru u trbuh. Ovaj se bez riječi skljkao, a omča, kojom je htio zadaviti Mariettea, kliznula mu je iz ruke.

Ostala posada, koja je događaj promatrala sa sigurne udaljenosti, stisla se iza kućice na brodu. Francuz je skočio k njima. Vikao je divlje gestikulirajući svojom puškom, da će ih sve poslati na galije ili im prosuti mozak ako se odupru njegovim zapovijedima. »Hajde, tovarite sanduke na moj brod. Ah odmah!«

Nevoljko, uz vapaje upućene kapetanu, mornari su teglili skupocjeni teret na palubu. Marietteovi ljudi su ga oprezno preuzimali na »Samanoud«, dok je Francuz našarao na papir dva retka. »Preuzeo blago kraljice Ahotep, Mariette, direktor starina.« Zatim je to utisnuo u ruke Hasanu, kapetanu, okrenuo »Samanoud« i uzeo kurs nizvodno, prema Kairu.

Zabijeni sanduci dopremljeni su pod palubu, u salon »Samanouda«.

»Deveria«, rekao je Mariette otvarajući dlijetom manji sanduk.

»Deveria, sada ćeš vidjeti čime se jednoj kraljici prije tri i pol tisuće godina nastojao uljepšati zagrobni život.«

Pomoćnik je promatrao drveni poklopac, koji je svaki čas trebao popustiti. Mariette je postao nestrpljiv, otkinuo je jednu dasku poklopca, a drvo se rastcpllo. Puni iščekivanja, piljili su u sanduk.

Mariette je najprije izvukao pola metra dugačku sjekiru s drškom od cedrovine, presvučenu ljuskama zlata. Na oštrici je bio Ahmosin kartuš. I na jednom bodežu bilo je isto ime; slijedila su zrcala, narukvice za ruke i noge, obruči za kosu i ukrasni predmeti, koji su očito pripadali nekoj dami. Ženska narukvica bila je ukrašena dragim kamenjem raznih boja, dok je lanac s ordenom imao tri zlatne muhe. Drugu narukvicu resila je slika lešinara u letu, a treću krunjenje kralja Ahmose.

Nekoliko stotina pojedinačnih dijelova, životinja i ukrasa iz zlata i emajla pripadalo je, vjerojatno, velikom prsnom nakitu, što su ga na

vrpce i žice nanizale ruke umjetnika. Rekonstruiranje jednog takvog komada može trajati godinama, a povezano je s mučnim računanjem. Najprije se morao dovesti u odnos broj pojedinih ornamenata. Vjerojatno su ornamenti kojih je bilo manje ležali bliže vratu, nego ornamenti koji su ležali na prsima. Budući da je takav red bio duži, zahtijevao je više dijelova.

Mariette je pojedine komade nakita objesio oko vrata svom pomoćniku, stavljao ih i na njegove ručne zglobove, pa se uskoro Deveria kretao uokolo ukrašen poput cirkuskog konja.

»Kako se osjećaš?« — pitao je kroz smijeh njegov šef, na što je Dóvéria odgovorio: »Da budem iskren, to je neugodan, gotovo zastrašujući osjećaj, kad se pomisli da je kraljica Ahotep bila posljednja koja je ovako šetala.«

Komadi koje je Mariette izvukao iz sanduka izgledali su poput skupocjene igračke. Nilska barka iz zlata, duga oko četrdeset centimetara, s dva srebrna veslača. Drugi srebrni čamac bio je dug gotovo pola metra, a na kursu ga je držao mali kormilar. Čemu li su mogla služiti mala kolica s deset centimetara visokim brončanim kotačićima? Za komplet igara na dasci s kamenčićima u obliku lavljih glava bilo je jasno da su služili za razbibrigu na drugom svijetu. Drugi sanduk bio je dug dva metra, i Marietteu je bilo jasno da sadrži sarkofag kraljice Ahotep. Oba istraživača podigla su težak sanduk na stol, na kojem su obično blagovali. Zatim su pažljivo uklonili bočne dijelove. Pojavio se, crno obojen, drveni sarkofag. Neravnine su bile premazane pješčanom žbukom, što je pomalo razočaravalo nakon svih skupocjenosti iz prvog sanduka. Poklopac sarkofaga utješio je istraživače. Predstavljao je kraljicu Ahotep, koja je ležala ispružena kao da sanja. Nosila je kompletnu periku sa zmijom na čelu, kako je bilo uobičajeno za srednje carstvo, dok su joj tijelo obavijala krila božice Iziđe.

»Tu!« Mariette je pokazao na red hijeroglifa, koji je bio posred njezina tijela.

»Kraljevski žrtveni dar, o Ptah-Sokarise, za duha zaštitnika velike kraljevske supruge, koja je već preuzela posjed bijele krune, Ahotep, navijek živu.«

Arheologove su riječi lebdjele u prostoru kao da je govorio glas iz 18. dinastije. Nije li Ahotep, navijek živa, upravo bila na putu da se ponovno rodi? Poklopac je slobodno ležao na sarkofagu. Drveni

klinovi bili su pri nasilnom otvaranju jednostavno prepiljeni. Mariette i njegov pomoćnik pažljivo su podigli poklopac.

»Sefe!« — promućao je Deveria u najvećem uzbuđenju. »Šefe!« Unutrašnjost je bila prazna. Mariette je prislonio poklopac uza zid i, obuzet bijesom, zurio u prazni sarkofag. »Ukrali su mumiju!« — rekao je Deveria, kome se prvom povratio govor. »Mi ćemo je vratiti.« Mariette je odmahnuo glavom: »Ne vjerujem da je mumija ukradena, dapače vjerujem da je spaljena. Takav je ovdje običaj, no ja ću pozvati na odgovornost toga guvernera provincije.«

Usprkos tome, Francuz je i sam gusarski napad na brod ocijenio kao svoj uspjeh, pa je dao da se donese rakija. Zatim je nazdravio svom pomoćniku i posadi uz glasan smijeh: »No, onda, kako smo to izveli?« U razuzdanom raspoloženju mahali su čašama i plesali oko praznog sarkofaga, koji je još uvijek ležao na stolu. »To je kreten, taj guverner!« — ponavljao je Mariette. Alkohol je učinio svoje. »Kreten!«

Kasno u noć, kad se posada već odavno povukla, Mariette i Deveria su se teških glava naslonili na zid i promatrali sva blaga pred njima.

Mariette je, zastajkujući u govoru, najavio da će paši pokloniti kraljčinu ogrlicu za njegovu omiljenu ženu. Sam Said neka zadrži taj prekrasni skarabej, kao amajliju. Blago kraljice Ahotep bit će ukras muzeja. Doduše, znanstvena dobit toga nalaza je neznatna, ali će ga vrijednost i skupocjenost uzdići iznad svih dosadašnjih otkrića.

Mariette je iznenada zašutio, pokazujući prestrašeno rukom na stol.

Zatim je naglom kretnjom prešao rukom preko očiju, mucajući:

»Devena, pogledaj samo!« Pomoćnik je motrio sarkofag stisnutih očiju. Sada je vidio i on. Sasvim polako, bez ikakva stranog djelovanja, sarkofag se pred njihovim očima pretvarao u prah, komadić po komadić.

»Vidiš li to i ti?« — viknuo je Mariette svom pomoćniku. »Deveria, vidiš li?«

»Da, vidim«, promućao je Deveria, »sarkofag se raspada!«

»Moramo nešto učiniti!« — viknuo je Mariette i pokušao objema rukama zaustaviti raspadanje. No čim je dodirnuo drvo, srušili su se i posljednji ostaci, ostavljajući za sobom beznačajnu hrpicu sivosmeđeg praha.

Nosila je široke hlače, crveni haljetak i prsluk bez rukava. Pušila je cigaru i ponašala se tako samosvjesno da su je mogli smatrati muškarcem. Međutim, pri pogledu izbliza fasciniralo je njezino lijepo,

meko lice i tamne oči pod snažnim obrvama. Profil joj je nalikovao profilu grčke božice, a dugu tamnu kosu nosila je, prema tadašnjoj modi s razdjeljkom u sredini, usko priljubljenu i podignutu na zatiljku. Ukratko, žena pred kojom su muškarci padali na koljena.

Lady Duff Gordon, kako se zvala četrdesetogodišnja ekscentrična dama, putovala je u pratnji svoje služavke Sally, koju je dovela sa sobom iz Engleske, i svog slugu i prevodioca Omara, kojeg je našla u Kairu za mjesečnu plaću od tri funte. Najmanje deset kovčega i sanduka izneseno je s poštanskog parobroda u Luxoru, dok se lady ogledala da vidi tko ju je dočeka. U međuvremenu su se već približavali Mustafa-aga, britanski konzul u Luxoru, i Nazir, gradonačelnik pustinjskog grada.

»Dobro došli u Gornji Egipat!« — viknuo je konzul izdaleka, dok je Nazir izrazio svoje zadovoljstvo što će lady moći pružiti gostoprimstvo u *Maison de France*, odmah nasuprot pristaništa. Obojica muškaraca razrogačila su oči kad su izbliza pogledala lady i suočila se s lijepom ženom, koja je zračila sigurnošću. Bila im je najavljena grudobolna dama iz engleskog društva, koja je u suhoj pustinjskoj klimi Luxoru željela prezimiti, a stigla je privlačna žena još mladenačkog izgleda, koja je na cesti pušila kao da se to samo po sebi razumije.

»Vi ste lady Duff Gordon, zar ne?« — pitao je pokolebani konzularni službenik.

»Moram se legitimirati?« — odvratila je lady.

Nazir ju je uvjeravao da je to zato što su očekivali boležljivu damu, dok ona pruža sliku bujna života.

»Nikakvo čudo«, smatrala je Engleskinja, »ta u ovoj klimi čovjek se mora dobro osjećati. U londonskoj magli svake godine iskašljem pluća.« Pri tom je znalački desnim malim prstom otresla dug pepeo svoje cigare, koju je držala u istoj ruci.

»Nije baš udobno«, ispričao se Mustafa-aga, pokazujući neobičan dvorac na stupovima luksorskog hrama, »ali pomoći ćemo Vam pri uređenju što više budemo mogli. Samo izrazite svoje želje.«

Lady Gordon je zahvalila i primijetila da se može zadovoljiti malim. Na brodu za Kairo imala je samo jednu malu kabinu, zajedno sa Sally i Omarom. Sally je spavala pokraj nje, a Omar do njezinih nogu. Aga i Nazir su se čudili.

Gošću je oduševila *Maison de France*, koja je, poput sablasna dvorca, visila na hramu. Raspitivala se o starosti zgrade, želeći znati tko ju je izgradio.

Mustafa-aga je spremno odgovarao i ponosno naveo koji su sve značajni gosti noćili na stupovima Luxora. Dvorac je izgradio engleski konzul Henry Salt prije pola stoljeća. Htio je znati je li ona već čula za Šaha?

Lady se smijala: »Da li sam čula za Sal ta! Britanski muzej pun je njegovih blaga. Svako englesko dijete poznaje divovskog Me ni noi i a ...«

Nazir je upao u riječ lijepoj Engleskinji: »Salt je dao samo nalog za prijevoz, a pothvat je izveo Belzoni. I Belzoni je živio u *Maison de France* nekoliko tjedana, dok je nadzirao transport kamenog kolosa. Tamo prijeko«, pokazao je preko rijeke, »tamo su ga našli. Prije nekih 30 godina stanovali su u dvorcu Champollion i njegov pomoćnik Rosselini, dok je dvije godine kasnije poslužio kao smještaj čitavoj brodskoj posadi koju je poslala francuska vlada da u Pariz dopremi veliki obelisk. Onda tu odsjedaju u prvom redu francuski arheolozi, pa odatle i ime.«

Dok su se Sally i Omar brinuli oko prtljage, muškarci su se zajedno s lady uspeli uskim kamenim stepenicama u dvorac. Galli du Maunier, već trideset godina jedini stalni stanar maison, ponudio je kavu i donio svoju kameru opscuru, pa je načinio fotografiju za uspomenu.

Za lady je bila pripremljena soba nasuprot dijelu u kojem je stanovao Francuz. Sagovi su se preklapali jedan preko drugog, divan sa stolicom djelovao je prilično napušteno, a u stari, intarzijama ukrašen ormar stalo je samo ono najpotrebnije. Međutim, na jugoistoku se nalazila terasa, s koje se pružao pogled koji je mnogo toga nadoknađivao. Sally i Omar smjestili su se u stražnjem dijelu zgrade, kamo su za početak odnijeli i nepotrebnu prtljagu.

Aga i Nazir su se uz naklon povukli, obećavši da će se sutradan naći pri ruci.

»Ona je lijepa žena!« — rekao je konzul kad su se udaljili.

Nazir je potvrdio: »I, osim toga, iznimna. Nadam se da neće zavrtjeti glavom svim muškarcima u Luxoru.«

Lijepu Engleskinju probudio je blistav sjaj jutra, kakav može pružiti samo nebo Gornjeg Egipta. Osjetila je bol u lijevom palcu, koji je

ozlijedila a da ni sama nije znala gdje i kada. Na kraju je zaključila da ju je noću zacijelo ugrizao štakor. »Lucie«, rekla je sama sebi poluglasno, »to se više ne smije ponoviti.«

Dok je spretno klizila u svoje turske hlače, pogledavala je sa zanimanjem niz Nil, gdje se upravo vezao neki državni brod. Iz radoznalosti izašla je na terasu, promatrajući užurbanost na palubi. Čim su spustili mostić, zakoračio je na nj muškarac u crnom kaputu s crvenim fesom na glavi. Impozantnu pojavu slijedila je, na doličnoj udaljenosti, gomila isto tako elegantno odjevenih Evropljana.

Uzdignute glave, ritmički mašući rukama, išao je ugledni gospodin ravno k *Maison de France*, dok su pratioci iza njega nastojali održati korak. Zaustavio se pred Engleskinjinim balkonom, pogledao gore i naklonio se uz smiješak.

Lady Gordon se uplašila kad je odjednom primijetila da je gola do pasa. Brzo je rukama pokrila prsa i odjurila da se obuče. Muškarci su, u međuvremenu, ušli u nutarnje dvorište. Kad je Engleskinja otvorila vrata, pred njom je stajao pristao muškarac, koji se ljubezno predstavio: »Dozvolite, zovem se Auguste Mariette.«

»Tada vama mogu zahvaliti za ovako čaroban smještaj?« — rekla je lady, na što je Mariette odvratio: »Nije vrijedno spomena, madame. Ionako je kuća uglavnom prazna. Nadam se da ćete se vrlo brzo osjećati ugodno ovdje kod nas.«

»Uvjeren sam u to«, odgovorila je Engleskinja, »još se nisam pravo ni snašla.«

Mariette je najavio da će poslije podne, kad mine najveća vrućina, otići preko Nila da vidi kako napreduje iskapanje terasastog hrama. Ako lady želi, može mu se pridružiti, a on će si dopustiti da dođe po nju. Maunier je pospano izašao iz svoje sobe. Mariette ga je glasno pozdravio: »Prijatelju«, doviknuo je na francuskom svom zemljaku, »stekli ste neprocjenjive zasluge. Da nije bilo Vas, danas bi blago kraljice Ahotep bilo rasuto, a pojedini bi se komadi prodavali na crnoj burzi.«

Zatim je objasnio lady Duff Gordon da je Maunier dočuo za otkriće blaga iz grobnice kraljice Ahotep, te da je to dojavio direkciji za starine u Kairu. On, Mariette, zatražio je od guvernera Kaira propisno spremanje blaga, no na kraju je njegovim ljudima morao oteti blago.

»Najviše me zanima«, rekao je Mariette, »je li sarkofag već bio provaljen kad je pronađen?«

»Nisam bio prisutan«, odgovorio je Maunier, »ali kako saznajem morali su ga prepiliti.«

»Dakle, u sarkofagu je ipak ležala kraljičina mumija!«

»Da, koliko znam, da. Izvadili su je i spalili.«

Mariette je stisnuo pesnice. Doručkovali su svi zajedno u zračnom nutarnjem dvorištu: Mariette, njegov pomoćnik Deveria, Luigi Vasalli, Maunier i njegova crnokosa žena te Lucie Duff Gordon. Govorilo se miješano: francuski, talijanski i engleski.

Nakon doručka, krenula je lijepa Engleskinja u Omarovoj pratnji da razgleda svoje novo zimsko prebivalište. U Sharia el-Markazu pulsirao je život netaknutog Orijenta. Užurbani trgovci, koji su svoje dućane nosili na glavama, šeici koji su ispred sebe tjerovali robove. Ljudi i životinje bučno su dijelili ulicu.

Lady Gordon bila je neupadljiva u svojoj istočnjačkoj odjeći. Međutim, primijetio ju je neki čovjek bujne brade koji je usprkos evropskoj odjeći izgledao egzotično. Susretljivo ju je upitao na njemačkom bi li joj mogao biti od pomoći. Lady, koja je tečno govorila njemački — u djetinjstvu je živjela s roditeljima nekoliko godina u Kolnu — vrlo se začudila. Muškarac se predstavio kao Boulos Todrous, pruski konzularni službenik, kršćanin. Htio je znati da li se Lucie možda zanima za nakit. Naravno da ju je nakit zanimalo. Todrous ju je zamolio da ga slijedi.

Daljnji razgovor morao se voditi uz pomoć Omara, kao prevodioca, jer je predstavnik Pruske priznao da zna reći samo dvije rečenice na njemačkom. Alah je htio da govori arapski, inače bi učinio da se rodi u Berlinu, Parizu ili Londonu. Lucie se smješkala.

»Zovite me jednostavno Theodore!« — rekao je konzul. »Tako me zove čitav Luxor.«

Konzulat se nalazio u nekadašnjem hramu Amenofisa III, nedaleko od *Maison de France*. Kućna vrata vodila su ravno u salon. Tako je tu prostoriju, naravno, zvao samo Theodore. Bila je to odaja pretrpana tisućama stvarčica.

Todrous je legao potrbuške na pod i zaronio glavom ispod divana jarkog uzorka. Konačno je izvukao sanduk, na što se njegov pogled zasjao. Iz žutog svilenog papira odmotao je konzul komad nakita, zatim druge, ponavljajući svaki put pobožno: »Kadim, madame, staro.« Lucie je bila oduševljena faraonskom raskoši. Pomisao da na poprsju nosi tako dragocjen komad ohrabrila ju je da upita za cijenu.

Kršćanskom Arapinu takva su pitanja bila vidno neugodna: nerado se rastajao od tih dragocjenosti. Tad se svladao i rekao: »Budući da je za Vas, 25 funti.«

»To je mnogo novaca«, rekla je lady Gordon, premećući iz ruke u ruku najljepši komad. Istina, star je više od tri tisuće godina, i zato mu je vrijednost neprocjenjiva.

Nakon nekoliko povuci-potegni, našli su se na cijeni od dvadeset funti. Lucie je bila blažena. Kad je Auguste Mariette vidio njezinu skupocjenu kupovinu, rekao je samo jedno: »Todrous.«

Lucie je kimnula. Odmah je pozvao Deveriju, koji mu je smjesta trebao dovesti toga Bou I osa Todrousa.

»Znate«, objasnio je direktor egipatskih starina, »taj Todrous je lukavi pas. Opće je poznato da mu narod iz el-Gurne prodaje svoje ilegalne nalaze. Zato kad on nešto nudi, nitko ne sumnja u originalnost. Pri tom je najveći lopov u Luxoru. Izučio je filigran, pa se pri kopiranju antiknih nalaza služi svojim znanjem. Kao u ovom slučaju.«

»Ali Vi komad niste pravo ni pogledah!« — zaprepastila se Lucie.

»Zašto vjerujete da je lažan?«

Mariette se nasmiješio: »Jer original posjedujem ja. Potječe od blaga kraljice Ahotep, i može se razgledati u kairskom muzeju.« Theodore je znao zašto ga zovu. Na ulazu u sobu mahao je novčanicom od dvadeset funti. Odmah ju je vratio, uzeo nakit i nestao bez riječi.

Prilikom prijelaza na drugu obalu Nila pričao je Mariette o svojim najnovijim iskapanjima u Sakkari. Ondje je blizu Serapisova hrama otkrio grob nekog bogatog plemića iz 5. dinastije. Zvao se Ti, a bio je upravitelj kraljevskog hrama mrtvih, dakle nikakva značajna osoba! Ali ono što je to mjesto učinilo krajnje zanimljivim jesu zidovi dvorišta sa stupovima, oslikani prikazima svakodnevice onoga vremena. Na najfinijim visokim reljefima vidi se kako je gospodar Ti živio tisuće godina pr. n.e., kako su seljaci u delti napajali stoku, a Ti kao feudalac nadgledao poljoprivredne radove. Podrobno su naslikani i prikazani obredi žrtvovanja, te kako je plemić ulazio u drugi svijet.

»Morali biste to pogledati jednom prilikom«, rekao je Mariette, »jer nigdje nećete vidjeti bolje prikazan život u starom carstvu. Mogu Vam predstaviti i seoskog starješinu.« Široko se nasmijao. »Zove se Kaper. U Tijevo vrijeme bio je dvorski činovnik. Kad smo naišli na njegovu drvenu statuu prirodne veličine, radnici su se razbježali, tako je djelovao prirodno. Osobito živo djeluje glava, s očima iz bakra

punjenog kristalom. Gledaju čovjeka gdje god stoji. Kasnije sam saznao zašto su moji radnici pobjegli. Kaper nije samo sličio svom seoskom starješini nego su bili na dlaku isti. I tako su figuru Seik-el-Beled krstili seoskim starješinom.

Lady Duff Gordon promatrala je jedno vrijeme istraživača, a zatim je upitala: »Jeste li oženjeni, monsieur Mariette?«

»Zašto pitate?«

»Pa kad vas ovako slušam, gotovo je nemoguće zamisliti da imate vremena za neku ženu.«

»Imate pravo, madame, to je teško.« Izvukao je iz džepa požutjelu dagerotipiju. »Zove se Eleonora, oženili smo se prije dvadeset godina. Najprije je živjela sama u Parizu, dok sam ja tu radio, no sad je već više od deset godina kod mene u Kairu. Imamo sina, zove se Edouard. A Vi?«

»Jednog sina i dvije kćeri«, odgovorila je lady.

Mariette bi rado upitao za muža privlačne dame, no držao je to neumjesnim. Činilo se da je Lucie naslutila svog sugovornika, pa je rekla: »Moj muž je službenik u ministarstvu financija. Ne vjerujem da mu previše nedostajem.«

Mariette je shvatio.

Hram el-Bahnja jako se promijenio od njegova zadnjeg posjeta. S donje razine vodila je visoka kosina na drugu terasu. Odijeljenu drugom kosinom koja je vodila dalje, arheolozi su na lijevoj strani iskopali tzv. dvoranu Punta, zidovi koje su bili oslikani prikazima pustolovnih ekspedicija. Desno se nalazila soba rođenja, velika kao i prva, ukrašena scenama Hatšepsutina začeca po Amonu, njezinim rođenjem i odgojem. O iskapanju treće građevine, koja se naslućivala pod gomilom šljunka, nije zasad moglo biti govora, jer je sav pijesak i kamenje, odneseno s podnožja brda, opet kliznulo natrag.

Među stupovima Hatšepsutina hrama ugnijezdio se, s Marietteovom dozvolom, neki mladi njemački istraživač, pomalo neobičan muškarac, zatvoren i suzdržan, no opsjednut radom. Zvao se dr Johannes Diimichen. Prvobitno je htio postati svećenik, ali je zadivljen izvještajima Richarda Lepsiusa, prešao na egiptologiju. Kao svi njemački egiptolozi, pokazao je neobičan dar za dešifriranje hijeroglifskih tekstova i, kao svi Nijemci, bio je siromašan kao crkveni miš.

Za sobom je imao jednočlanu ekspediciju u Sudan, odakle je donio neprocjenjive dokumente. Sto god se šleskom doktoru na natpisima hramova, grobova i kamenja činilo zanimljivim, precrtavao je, mukotrпно radeći tjeđnima, na proziran papir ili crtao, da bi to učinio pristupačnim većem krugu učenjaka u Evropi. Hramovi u Nubiji bili su u ono vrijeme dostupni samo uz rizik vlastita života.

Suzdržljiv istraživač hijeroglifa vrlo se obradovao kad ga je lady Gordon oslovila na njegovom materinskom jeziku, pa se ponudio da lijepoj Engleskinji pokaže Dolinu kraljeva i sve znamenitosti u Tebi. Dogovorili su se za sutradan.

Lucie je te noći nemirno spavala. Svladana bezbrojnim novim dojmovima, egzotičnim životom i ljudima, koji su na nju ostavljali snažan dojam, stalno se budila i ponovno pokušavala zaspati. Tada je skočila. Da li je bojažljivo kucanje na vratima bio samo san? Ne, kvaka je na vratima zaškripala, a Lucie je zapalila svijeću, ustala iz kreveta i krenula prema vratima. Kvaka se micala polako gore-dolje.

»Tko je tu?« — tiho je pitala Lucie.

Neki stari drhtavi glas je odgovorio: »Ovdje je Ismain, stari Ismain, Vi ste u opasnosti, Mrs. Belzoni!«

»Ja nisam Mrs. Belzoni!« — šapnula je Lucie kroz zatvorena vrata, »ja sam lady Duff Gordon!*

»Znam«, vratio se glas, »ja sam Ismain, stari Ismain, meni možete vjerovati.«

Starčeva upornost probudila je u njoj radozđnalost, pa je Lucie otkračunala. Na otvoru vrata pojavilo se izbrazđano lice nekog prastarog čovjeka. Činilo se da su se te bore ucrtavale stotinu ili više godina, dok su njegove oči odavale da ipak ne može biti tako star.

»Nitko me nije vidio kad sam dolazio, gospođo Belzoni«, rekao je zadovoljno i zatvorio vrata ispijenom rukom. Lucie je pustila starca da uđe, zatim je položila svijeću na stol i pristupila sasvim blizu neznancu.

»Čujte, Ismaine«, rekla je nametljivo, »zovem se Duff Gordon, stigla sam ovamo prije dva dana, i nemam nikakve veze s Mrs. Belzoni koju tražite.«

»Ali jasno da Vas prepoznajem, Mrs. Belzoni«, odvratio je Ismain razoružan, »bili smo zajedno u Abu Simbelu — Vi, mister Belzoni i ja. U mene možete zaista imati povjerenja. Ismain Vam je prijatelj.«

»Tko je, do vruga, mister Belzoni?« — pitala je Lucie.

»Vaš muž, Mrs. Belzoni. Zar ga više ne zovete mister Belzoni?«

»Dakle, posljednji put Vam kažem, Ismaine: ja nisam Mrs. Belzoni, moj se muž zove Alexander, a ne Belzoni, a Abu Simbel znam samo po pričanju. Sad bih rado dalje spavala!«

Ismain nije odustajao: »Mi smo otkrili pećinski hram u Abu Simbelu, zar se ne sjećate? Bilo je to 1. kolovoza 1817. godine rano ujutro, iskopali smo iz hrpe pijeska ovaj široki dovratnik, ispod kojeg je zjapila rupa. Kliznuti smo u unutrašnjost po pješčanoj dini, ne vodeći računa o tome hoćemo li se ikada vratiti. Gospodin Belzoni je zapalio svijeću. Tada smo ugledali ono što već 2000 godina nije vidjelo ljudsko oko: Ramzes kao bog smrti Oziris, osam puta veći od najveće kuće. Išli smo dugim putem u brdu, našli smo pokrajnje izbe i spremišta, a Vi ste se bojali, sjećate li se, Mrs. Belzoni?«

Dok je govorio, Lucie ga je pažljivo promatrala, htijući dokučiti ima li pred sobom luđaka. Ismain je govorio s najvećim oduševljenjem, povremeno je teatralno dizao pogled prema stropu i pričao s temperamentom koji je odavao da je on sve to, zaista, doživio. Budući da starca nije mogla uvjeriti u svoj identitet, zapalila je cigaru, sjela poluodjevena na svoj krevet i slušala.

»Otkad pušite?« — pitao je Ismain srdito, ali je bio zadovoljan kad je čuo da se lady odala tom poroku još prije najmanje deset godina. Na kraju je rekao da se Lucie treba obući i poći s njim, te da će je on odvesti do Belzonija.

»Ah, Belzoni je mrtav već 40 godina!« — uzbunila se lady Gordon.

»Koliko ja znam, umro je prilikom jedne ekspedicije u Nigeru.«

Ismain je za sebe tiho kikotao ponavljajući: »Obucite se i dođite.«

Kolebajući se između sve jače radoznalosti i razuma, koji je opominjao na oprez, razmišljala je Lucie što da učini. Zar ju je starac htio namamiti u klopku?

»Ovdje ne možete ostati Mrs. Belzoni«, rekao je Ismain. »Svi su Vam za petama: arheolozi iz el-Gurne, francuski konzul Drovetti i engleski konzul Henry Salt.«

Mora da je lud, mislila je lady Duff Gordon, ovaj čovjek mora da je lud! »Čitav svijet zna da je Henry Salt mrtav. Njegovi su izvještaji s putovanja nestali, ostavštinu je predao Sotheby's na sedmodnevnoj dražbi.

»Zašto su mi Salt i Drovetti za petama?« — pitala je Lucie.

Ismain je prevrnuo dlanove: »Znate, Mrs. Belzoni, mister Belzoni je kao arheolog preuspješan. On je u godinu dana iskopao više nego

generacije arheologa prije njega. Abu Simbel, Setijev grob u Dolini kraljeva, grobnicu Kefrenove piramide, a svaki put je mnogo zaradio. A novac stvara neprijatelje, Mrs. Belzoni. Dođite, prije no što svane dan!«

Da bi dobila na vremenu, Lucie je rekla: »Ne možemo li bijeg odgoditi do sutra, ta ja uopće nisam spremna!«

Ismain je upitno pogledao lady, kao da je htio reći: Vi mi, očito, ne vjerujete. Mrs. Belzoni? Ipak, nije rekao ništa, nego je ustao, krenuo prema vratima, okrenuo se i rekao: »Dakle, dobro. Sutra u isto vrijeme. Ne napuštajte kuću! Preopasno je, vi znate da ...«

Ostatak noći provela je lady Duff Gordon u polusnu. Neprestano je razmišljala o starom Ismainu.

Sutradan ujutro, za zajedničkim doručkom u nutarnjem dvorištu hrama, pričala je Lucie o noćnom posjetiocu. Mariette se ispričao što je nisu unaprijed upozorili. Stari Ismain ima 97 godina, star je i mudar čovjek. Njegov najstariji sin rođen je kad su u Luxor ušli Francuzi pod Napoleonom. Bio je Belzonijev osobni vodič u Abu snu: vlu i poznavao je sve velike istraživače i pustolove: Burckhardta, Champolliona, Lepsius. Na žalost, prije 50 godina napustilo ga je pamćenje, pa se danas sjeća samo stvari koje su se zbile prije 50 godina. Je li joj dosađivao?

»Ne, ne!« — uvjerala je Lucie. »Fascinirale su me njegove priče. Samo, kako da mu objasnim da nisam Mrs. Belzoni?«

Said-pašino naoružanje i sporna gradnja Sueskog kanala doveli su Egipat na rub stečaja. Sto do toga nije došlo, vicekralj može zahvaliti jedino Sjedinjenim Američkim Državama. Amerikanci su do 1860. pokrivali preko 80% evropske potražnje za pamukom. Do tada su međunarodni mešetari plaćali malo za egipatski pamuk. Međutim, kada su za američkog građanskog rata izostale američke isporuke pamuka, u Evropi je uslijedila prava navala na egipatski pamuk, koji je, uz to, bio i vrlo kvalitetan. Cijena mu se, ljeti 1862. godine, četverostruko povećala. Prije nego što je Abraham Lincoln, republikanac, mogao proglasiti sebe pobjednikom u građanskom ratu, na Nilu je živio sretan dobitnik: Said-paša.

Njemu je, naime, pripadala petina obrađenog zemljišta, a u Egiptu su bili idealni uvjeti za uzgoj pamuka.

Odgovarajućim dekretom, prije nekoliko godina dozvoljen je felasima privatni zemljišni posjed. Kad su primijetili koliko se može zaraditi pamukom, neočekivano mu je porastao uzgoj.

Said-paši nije bilo suđeno da uživa plodove toga razvoja. Umro je od tuberkuloze, u siječnju 1863. Njegovo je mjesto zauzeo njegov nećak Ismail, no bez naslova kediva.

Oni koji su ga po/navali nikada ne bi očekivali da će Ismail, kozmopolit, akademski obrazovan, postati istočnjački vladar. Čega god se prihvatio, postajalo je pompoznije i raskošnije od ostavštine njegovih prethodnika, pa je uskoro dobio nadimak »Raskošni«. Ismail je svu svoju ambiciju usmjerio na to da Kairo približi nivou evropskih metropola, ili da ih čak nadmaši.

Još prije nego što su pariške bulevare osvjetljavale plinske svjetiljke, Kairo su obilazili užigači svjetiljaka u galabiji i turbanu. Njegovi omiljeni projekti bili su opera, kazalište u Kairu, te palače, palače, palače.

»Svaki čovjek«, rekao je jednom, »ima svoje male slabosti. Moje su kamen za gradnju i žbuka.«

Za palaču na utvrdi Kaira rekao je jednom Mehmed Ali: »Tako dugo dok moji nasljednici budu posjedovali utvrdu, vladat će Egiptom.« Ta se palača Ismailu činila previše trošna i staromodna za rezidenciju, pa je dao izgraditi palaču Abdin, koja je otada služila vicekraljevima kao sjedište vlade.

Osim toga, nastale su i palače Insha, Ismailia s najvećim parkom, palača na nilskom otoku Gesiri, palača Gisa, Zaferan istočno od Kaira na rubu pustinje, te jedna mala ali fina palača u istočnoj provinciji Sharkija, u kojoj je Ismail proveo ukupno četiri sata svog života. Ismail-paša nije zanemarivao ni provinciju. Gradio je mostove, kanale i mlinove za šećer. Za njegove vladavine Aleksandrija je pretvorena u najveću sredozemnu luku. Gornji Egipat dobio je željeznički priključak, a telegrafsku je liniju dao provesti do Sudana. U pustinji, jugoistočno od Kaira na obronku Mokatama kod Heluana, niklo je iz pijeska mondeno lječilište. Sumporni izvori žuborili su ovdje od davnina i obećavali ljekovito djelovanje. Sada je ovamo dopremljena plodna zemlja iz delte, položena mreža ulica i izgrađen hotel »Grand«, prema uzoru na etablissements na Azurnoj obali.

Budući da je domaćim i inozemnim gostima kupačima htio prištedjeti 30 km dugo jahanje kroz pustinju, izgradio je izravnu željezničku

prugu do Heluana. U prastarom naselju uredio je moderne ulice s drvećem i arkadama; jedva se moglo previdjeti da je tu kumovala pariška Rue de Rivoli.

Na koncu, 30 000 radnika izgradilo je za cigla tri mjeseca potpuno ravnu cestu kroz pustinju do piramida.

Ismail-paša nije bio protivnik kanala, kao ni njegov prethodnik Said. Trn u oku bile su mu dvije stvari: da uski pojas s obiju strana kanala pripada društvu za izgradnju kanala, kao i besplatne usluge 35 000 radnika, zaposlenih na gradnji kanala.

Zahtjevi novog vicekralja pogodili su *Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez* upravo u trenutku kad se ionako nalazila u financijskim teškoćama. Ako su još trebali platiti tisuće radnika, prijetio je stečaj poduzeća.

Ipak, Ferdinand de Lesseps, podjednako genijalan kao konstruktor i kao poslovan čovjek, našao je i ovaj put izlaz iz krize. Uvjerio je cara Napoleona III u nacionalnu nužnost kanala za Francusku, i dobio financijsku injekciju od 84 milijuna franaka.

Lesseps je iz svih dijelova svijeta doveo stručnjake u Egipat. Kad je još brodom iz Francuske dopremio divovske bagere i strojeve koji su zamijenili spore radnike, društvu je odjednom dostajalo 6000 ljudi. Otvaranje prvog dijela od Port Saida do jezera Timsah uvjerilo je i one koji su u kanal sumnjali.

Radnici, koji su iznenada bili oslobođeni od gradnje kanala, preplavili su Kairo poput plimnog vala. Zapošljavali su se za dobar novac na bezbrojnim građevnim projektima, a zatim su široke ruke trošili na odjeću, hašiš i žene! Za kirgijske robinje, plemenite bijele puti, plaćali su fantastične cijene, obasipali ih blistavim nakitom i pobjednički dovodili u svoja rodna sela.

U isto vrijeme u Kairu i Aleksandriji nastao je novi sloj mešetara i špekulanata, bankara i varalica. Na Nilu je nastupalo vrijeme željezničkih i parobrodskih društava, sindikata i bankovnih udruženja. Egipat je postao zemlja neograničenih mogućnosti.

Međutim, isto onako brzo kako je došao, pamučni je bum i prošao. Ipak, Ismail-paša nije izgubio osjećaj da stoji u središtu svijeta, pa je investirao, proizvodio i živio daleko iznad svojih mogućnosti. Novac su mu davale evropske banke. Orijentalna pompa, kojom se Ismail okruživao, pružala je dovoljno sigurnosti. Prekriženih nogu, na divanu, primao je debeli paša u tamnom kaputu na kopčanje ponude evropskih

bogataša. Goschen, Bi-schofsheim, Oppenheim i Rothschild davali su mu državne zajmove. Činilo se da Ismail treba samo protrljati svoju čarobnu svjetiljku, pa da uvijek nova čuda postanu stvarnost. Jedino što je toj zemlji još nedostajalo bila je njezina prošlost.

V

Smrt koja se prikrada

Profesor Lepsius prelazio je kažiprstom preko hijeroglifa, pomičući jedva zamjetno usne. Njegov pomoćnik nije se usuđivao da ga prekine, nije se usudio ukloniti čak ni ubijenu zmiju. Osjećao je da je profesor naišao na nešto strahovito važno.

»Brugsch, mon ami!« — uskliknuo je Auguste Mariette da je odjeknulo preko perona. Vlak iz Aleksandrije upravo je ulazio u stanicu, pišteći i sopćući. Vladala je divlja vrea putnika, čekača, nosača i trgovaca, usred koje su se dva muškarca zagrlila, sa suzama u očima.

»Nisam li ja to rekao«, neprestano je ponavljao Mariette, »nisam li rekao da ćete se vratiti!«

Brugsch je zbunjeno kimnuo, a zatim je pogurnuo svoju ženu Paulinu i svog mlađeg brata Emila, rekavši tiho: »To je Mariette, moj prijatelj Mariette.«

Div im je obojima stegao ruku, tako da ih je zaboljelo, i obratio se ženi, koja mu je stajala zdesna: »Eleonore, moj prijatelj Brugsch, njegova žena i njegov brat!«

S nekoliko pokreta rukom dirigirao je Francuz skupini lakaja, koji su se brinuli za prtljagu. Kad su zatim stupili u uzbibani život kolodvorskog trga, gdje ih je čekala posebno ukrašena kočija, rekao je Mariette, obraćajući se Paulini: »Kako je lijepo od vas što pratite svog muža. Bez Vas, on to vjerojatno ne bi dugo izdržao.« »Nije bilo jednostavno nagovoriti Paulinu, pa sam morao uložiti sve svoje umijeće nagovaranja. Morao sam čak obećati da ću se odreći iskapanja ...« Mariette je upao prijatelju u riječ: »No to sigurno nije njezina zadnja riječ! Kad madame Brugsch vidi piramide, Luxor i Dolinu kraljeva, brzo će promijeniti mišljenje.«

Pauline se pokušala nasmiješiti, a Brugsch je dodao: »Pod pretpostavkom da mi to vremenski dopusti moja služba.«

Služba o kojoj je Prus govorio bila je vrlo časna, stoga Heinrich Brugsch nije ni trenutka oklijevao kad mu je bilo ponuđeno mjesto

pruskog konzula u Kairu. U Berlinu je porušio za sobom sve mostove, jer je godišnja plaća obećavala njemu, ženi i bratu Emilu dobru perspektivu. Brugsch je u to, u svakom slučaju, vjerovao.

»Sigurno ćete imati mnogo posla«, smatrao je Mariette, »Egipat se silno promijenio od Vašeg odlaska. Pamučna je groznica namamila u zemlju špekulante iz cijelog svijeta. Sad, kad je ludilo prošlo, pokušava jedan drugog iskoristiti. Nećete vjerovati, ali cijene u Kairu ne zaostaju za Berlinom. Znae da smo prije plaćali pijastrima, dok su se veliki troškovi namirivali s nekoliko engleskih funti. Danas se čini da su sredstva plaćanja napoleondori i engleske funte.«

»Stanarine su, prije svega, dosegle rekordnu visinu«, složio se Brugsch, pomažući svojoj ženi u kočiju. »Ja sam za konzulat — peterosobni stan — morao platiti, preračunato, 3370 talira, i još 20 groša za ustupanje.«

»Jeste li ludi?« — viknuo je Mariette. »Ali za što?«

»Nitko danas neće, s obzirom na pomanjkanje prostora, dobrovoljno isprazniti stan, osim ako ste spremni latiti takozvanu naknadu za ustupanje.« Brugsch je slegnuo ramenima. Kočija se približavala vrtu Esbekija.

»Čitave ulice«, čudio se Prus, »teško je prepoznati. Gdje je stari, egzotični Kairo?« Okrenuo se svojoj ženi: »Pogledaj, Pauline, nije li gotovo kao u Berlinu? Vjerujem da ćeš se ovdje dobro osjećati.« Pauline je šutjela.

Iznajmljeni konzulat nalazio se u ulici Sharia-el-Muki, na prvom katu otmjene kuće, u kojoj su bili i uredi i prostori raznih vanjskotrgovačkih tvrtki. Iza ulaznog portala sa stupovima stajao je livrirani vratar u drvenom ormaru s ostakljenim prednjim dijelom, bdijući nad onima koji su ulazili i izlazili.

»Ja tako otmjeno ne stanujem«, primijetio je podrugljivo Mariette, dok se uspinjao za Nijemcem bijelim mramornim stepenicama s umjetnički izrađenom ogradom.

»Zato pred kućom u Bulaku imamo dražestan vrt, gdje rastu palme, agave i kaktusi — Eleonarin ponos!«

Madame Mariette je uhvatila Paulinu za ruku i rekla: »Morate nas, svakako, posjetiti, već sutra. Sada, za blagih rujanskih večeri, dok svijetle staklene svjetiljke među pahnama, zaista je čarobno. Doći ćete?«

»Razumije se«, obećala je Pauline, »radoznala sam da vidim nakit kraljice Ahotep, o kojem priča cijeli svijet ...«

»Ja ću Vas okтити nakitom, madame«, rekao je Mariette, »osjećat ćete se kao egipatska kraljica prije tri tisuće godina.«

Emil, petnaestak godina mlađi od svog brata Heinricha, bio je opčinjen ličnošću krupnog Francuza. Heinrich je poveo brata u Egipat da bi ga imao pod kontrolom, jer je »mali Brugsch«, kako su ga svi zvali, neprestano bio jednom nogom u zatvoru. Izučio je za trgovca, ali je, nakon nekog nejasnog prevarantskog skandala, oputovao u Južnu Ameriku, gdje se probio kao glumac — avanturist.

Stan obitelji Brugsch bio je prostran i udobno namješten. Velika prostorija do ulaza služila je kao kancelarija konzulata. Brugscha je čekao prekrasan pisaći stol.

Dok su lakaji nosili kovčege i sanduke, naslonili su se Brugsch i Mariette na pisaći stol i nisu se mogli nasititi prebiranja po uspomenuama.

»Kad se sjetim svojih prvih godina u Egiptu«, smijao se Mariette. »Ne shvaćam, zapravo, još ni danas kako sam izdržao onako sam samcat usred pustinje.«

I Prus se zabavljao: »Ah niste se mogli požaliti na manjak komfora. Kad se sjetim tuširanja u pustinji...«

»... i večere u bikovu sarkofagu ...«

«... i spavaonice pokraj mumije Kamoze ...«

Muškarci su se od zadovoljstva udarali po bedrima, dok je njihov smijeh odzvanjao prostorijama. Dobrano je potrajalo dok se nisu smirili.

Glasnik se nije dao otjerati, premda mu je Omar zaprijetio da će ga baciti niz stepenice.

»Hakima mora doći, i to odmah, dolje čeka kočija!«

Otkako je lady Gordon tabletama kinina izliječila od groznice jednu mudirovu ženu, smatrali su je hakimom, liječnicom, i pripisivali joj gotovo magijske sposobnosti. Najbliži liječnik i bolnica bili su udaljeni 60 km, a nalazili su se u glavnom gradu provincije, Keni. Premda je već bilo kasno, Lucie je umirila slugu i raspitala se što glasnik želi.

»Molim, hakima, dođite brzo«, preklinjao je ovaj, »mali sin šeika Jusufa se srušio. Leži otvorenih očiju i ustiju, usne su mu plave, a ruke hladne. Ako ne dođete, umrijet će. Molim!«

Kolera! Za lady Duff Gordon nije bilo sumnje. Iako nije znala kako da pomogne malom Jusufu, objesila je preko ramena torbu s priručnom apotekom, skupocjenim posjedom u ovom kraju, napuštenom od boga. I sama je panično strahovala da ne postane žrtva neke nepredvidive zaraze, i zato je trebalo mnogo samoprijedora da sjedne u kočiju do glasnika.

Ovaj je bičem opleo magarca po leđima, i životinja je požurila kroz prazne ulice. Sto da učini?

Nije bilo hrika protiv kolere, koja već trideset godina povremeno prodire iz Indije na zapad, odnoseći stotine tisuća ljudi. Epidemiju su donosili uglavnom hodočasnici u Meku. Kinin, bijeli kristalasti čudotvorni prah iz kore kininova drveta, bio je jedino sredstvo kojim je Lucie raspolagala. Njime se već desetljećima liječila malarija, poremetnje srčanog ritma i upala pluća.

Seik Jusuf je poljubio Engleskinji ruke, plakao je i mucao: »Ne smije umrijeti, hakima, ne smije umrijeti.

Moja polja, životinje, sve će pripasti vama, ali Jusuf ne smije umrijeti!« Lucie, koja je na van rado hinila hladnoću da bi prikrila svoju ranjivu dušu, progutala je slinu. Seikov očaj stisnuo joj je grlo.

Kad je ugledala malog dječaka kako skvrčen leži na jastuku, lady Gordon je odmah znala da je prekasno za bilo kakvu pomoć. Zgrčene crte lica odavale su velike bolove.

Lucie mu je opipala bilo. Najprije nije osjetila ništa, zatim je konačno čula nepravilne otkucaje. Razmak između jednog otkucaja pulsa i drugog postajao je sve duži, beskonačno dug. Nepravilnost udaraca bacala ju je u očaj. Svaki je mogao biti posljednji.

Jusuf i dječakova majka klečali su na sagu, molili se poluglasno pjevušeći i snažno udarali čelima o pod. Lucie se bespomoćno osvrnula, zatim je posegla za polupraz-nom čašom čaja, izvadila iz torbe papirnatu vrećicu s natpisom »Laudanum«, istresla nešto praška u čašu i ulila tekućinu u malog Jusufa. Jusuf je zakrkljao, gutnuo i ispljunuo ostatak. Nakon nekoliko trenutaka popustila je zgrčenost njegova tijela. Pokus je učinio svoje.

Stari je šaik pao pred Lucie na koljena i pokušavao dohvatiti njezine ruke, koje je ona izmakla.

»Jusufe«, rekla je, »nema mu pomoći. Pogledaj dječaka! Tijelo mu je poplavilo. Nema više nade — kolera!«

Jusuf je kimnuo i okrenuo glavu u stranu. Dječakova je majka i dalje molila. Premda nije znala što bi još mogla učiniti, Lucie se nije usudila otići. Utroje su čučali oko umirućeg dječaka i piljili u tamno obojen prsni koš, koji se još jedva primjetno dizao i spuštao. Sjedili su tako, otprilike dva sata, kad se Lucie naglo uspravila. Malo tijelo više se nije micalo. Skočila je i dohvatila dječakov ručni zglob. Zatim je, bez riječi, pogledala seika.

»Hakima!« — viknuo je ovaj. »Hakimal«

Lady je kimnula. Ne prozborivši ni riječi, uzela je svoju torbu s lijekovima i otišla. Pred kutom je zapalila cigaru i polako otpuhivala bijeli dim u noć. Kočijaš je čekao. Svjetiljke su treperile.

»Mrtav je«, rekla je lady Gordon, uspinjući se u kočiju. »Nisam mu mogla pomoći.«

Kočijaš je šutio, dok je Lucie, poput skupocjena lijeka, uvlačila dim cigare. »A priča se«, nastavila je, »da kolera šteti mjestu uz Nil, da je nilska voda najbolja zaštita od epidemije. Odvedi me kući!« Lucie je sklopila oči.

Budući da kočijaš nije reagirao, nagnula se naprijed i gurnula ga, viknuvši: »Hej, stari, kreni!«

Polako, bez riječi, stropoštalo se tijelo pred njom, kliznuvši s kočijaškog mjesta i tresnuvši muklo o cestu. Prošao je trenutak, dok je lady Gordon shvatila, što se desilo. Skočila je s kola, okrenula na leđa nepomičnog kočijaša i piljila u njegovo iskrivljeno, plavo podliveno lice. Čovjek je bio mrtav.

Kao da je ona kriva za njegovu smrt, lady Gordon se bespomoćno okrenula da se uvjeri kako nitko nije vidio događaj. Zatim je posegnula za torbom s lijekovima i otrčala odatle.

Noć je bila nemirna u inače tako uspavanom provincijskom gnijezdu kakvo je Luxor. Iz daljine su dopirali krici i promicale zakukuljene spodobe. Pred vratima nekih kuća gorjele su vatre, iz kojih se dizao oštar smrad. Sirio se strah i nepovjerenje. Sumnjalo se u svakog stranca da nosi epidemiju. Zazidavala su se vrata, a poprečne grede sprečavale su prilaz stanovima.

Lucie je bez daha stigla u maison. Gurnula je teški kračun na inače otvorenim vratima stepeništa. Zatim se, iscrpljena, naslonila na zid i osluškivala kroz prozor s rešetkom. Vukla se umorno strmim stepenicama. U tamnom nutarnjem dvorištu, na stepenici pred njezinim vratima, ležao je čovjek. Lucie se skamenila od strana, znoj joj je izbio

na čelo, tresla se čitavim tijelom Zar je epidemija stigla i na njezin prag?

Na vrhovima prstiju prišla je bliže, šuljala se oko spodobе na vratima, i upravo je htjela nestati u sobi, kad je razabrala glas starog Ismaina.

»Dobar večer, Mrs. Belzoni. Čekao sam vas.«

Nigdje kolera nije tako harala kao u milijunskom Kairu. Proizvođači lijesova nisu više mogli isporučivati robu jer je nedostajalo drveta. Kad se više ni u magazinima, ni u spremištima nisu mogli namaći sanduci, čak su i imućnije mrtvace zamatali u tkanine i polagali ih, po stotinu, u masovne grobove, zalijevah vapnom i zatrpavah. Nad gradom je lebdio smrdljiv oblak, koji je u preživjelima izazivao jezu.

Među Evropljanima nastao je masovan bijeg. U Aleksandriji se za prijevoz brodom plaćalo zlatom. Pripadnici otmjenog društva, inače naučeni da im sluge skidaju i cipele, tukli su se sada za mjesta trećeg razreda. Radnike u barakama Društva za gradnju kanala nisu mogli smiriti ni timovi liječnika, koje im je Lesseps osigurao. Bježali su glavom bez obzira u pustinju, gdje su se osjećali sigurnima od epidemije, ali su ondje nerijetko pogibali od gladi i žeđi.

Konzul Heinrich Brugsch koračao je po svojoj kancelariji amo-tamo, dok je liječnik u susjednoj sobi davao njegovoj ženi Paulini injekciju. Dr Sachs, penzionirani pruski vojni liječnik, inače Brugschov prijatelj, ušao je u sobu.

»Ne brinite, Brugsch, vaša je žena odlične građe. To su samo živci. Panično se boji kolere.«

»Nije čudo«, odgovorio je Brugsch, »moj tajnik, čovjek od jedva trideset godina, i naš turski kavaz pokošeni su bolešću za nekoliko dana, dok je levantski navrat-nanos pobjegao. Tko zna je li još živ. To je previše za Paulinu.«

Dr Sachs je govorio namjerno tiho: »Morate je uvjeriti da bi — da je prijemljiva — već odavno oboljela od kolere. To, doduše, nije istina, no možda će joj ublažiti strah i dati joj volje za život.«

Brugsch je sjeo na rub pisaćeg stola i duboko udahnuo. »Doktore, kad će tom zlu biti jednom kraj? Već me tjednima pozivaju k posteljama umirućih zemljaka da mi saopće svoju posljednju želju. Već prvih dana u maloj je njemačkoj koloniji umrlo od kolere 30 ljudi. Prvo je nedostajalo lijesova, sada više nema ni mrtvačkih kola. Jučer sam se vozio na protestantsko groblje s lešem nekog njemačkog trgovca, koji je bio poprečno prebačen preko kočije.«

»Zaspala je«, rekao je dr Sachs, nakon što je bacio pogled u susjednu sobu. »San će joj prijati. Svi sad moramo biti jaki.«

»Zar doista nema lijeka protiv te strašne bolesti?« — raspitivao se Brugsch.

Dr Sachs je odmahnuo glavom: »Tako dugo dok ne znamo uzročnika bolesti, svaka je terapija pitanje sreće. Sedamdeset posto svih oboljelih podliježe zagonetnom bacilu. Ni onaj tko bolest preboli nije imun.«

Začulo se kucanje na vratima. Ušao je Vassali, vidno uzrujan. »Rekli su mi da je dr Sachs ovdje«, promućao je. »Radi se o madame Mariette. Sef misli da se zarazila!«

Brugsch i Sachs su se pogledali. Zatim su skočili. »Brzo kočiju, ne smijemo gubiti ni minute. Emile, po-brini se za moju ženu!«

Vožnja do Bulaka bila je pravo mučenje. Činilo se da prolaze bojnim poljem. Uz cestu su plamtjele mrtvačke vatre. Ono malo ljudi koje se moglo vidjeti hodalo je, usprkos vrućini, zakukuljeno. Svatko se klonio svakoga. Neki su ležali kraj ceste, jednostavno čekajući da umru.

Ležali su širom otvorenih očiju i ustiju, pa nitko nije znao jesu li još živi. Skupljači leševa su ih bez pregleda bacah na svoja kola. Mnogi su, još živi, mogli dospjeti u masovne grobove.

Eleonore je teško disala, a Mariette joj je držao ruku. Kad su ušli Brugsch i doktor, nije digao pogled. »Hvala vam što ste došli«, rekao je tiho, »ali ...« Zastao je.

Dr Sachs je odmah vidio da njegova žena umire. Eleonorine su usne bile plave, lice pepeljastosivo, prsti su se pomicali kratkim grčevitim pokretima.

»U svojim grozničavim snovima dozivala je još Ozirisa. Seta i Iziđu«, rekao je Mariette uz sjetan osmijeh, »dvadeset godina je mnogo vremena.« Bez riječi, Brugsch je položio ruku na prijateljjevo rame. Mariette je upitno pogledao dra Sachsa. Ovaj je odmahnuo glavom, na što je Mariette spustio pogled.

»Čudno«, počeo je »još prije dva dana sjedili smo svi zajedno u sjenici pred muzejem. Kad se spuštala tama, javio se ćuk s izbočine na fasadi, a Eleonore je rekla: 'Da li doziva nekog od nas?' Sjećate li se, Brugsch?«

Dok su tako razgovarali, Eleonore Mariette je umrla.

Epidemija kolere harala je više od pola godine. Deseci tisuća ljudi bijedno su izginuli. Istrijebljene su čitave porodice, čitava sela. Mnoge žene i djeca usudili su se izaći iz kuća tek nakon više mjeseci

strahovanja. U takve se ubrajala i Pauline Brugsch, koja je nakon smrti Marietteove žene doživjela šok. Ako je, u početku, svog muža nevoljko slijedila u Egipat, sad je mislila samo na to da taj boravak bude što kraći, barem što se nje tiče.

Zato kad je Brugsch upitao svoju ženu bi li s njim htjela poći u Aleksandriju na doček turskog sultana, odlučno je odbila. U Aleksandriju će ići još samo jednom, i to s čitavom prtljagom kad se bude vraćala u Berlin. Tako su se Mariette i Brugsch sami ukrcali u vlak.

Ismail-paša inscenirao je historijski događaj sa sebi svojstvenom raskoši. Već 350 godina ni jedan turski sultan nije stupio na egipatsko tlo. Put od luke do kolodvora, kojim se kretala kočija, pokrivali su sagovi. Ismail-paša i dostojanstvenici stupali su s obiju strana zlatnih raskošnih kola. Među njima bili su i Brugsch i Mariette.

»Samo ako mu je dovoljno mekano da se vozi debelim sagovima?« — rugao se Prus, dok se Francuz zabavljao dostojanstvenim prenemaganjem sultana: »Samo da nam ne zaspi!«

Pred kolodvorom je formiran počasni špalir, kroz koji je Ismail-paša vodio svog gosta do parne željeznice. Međutim, ovaj se ustezao ući. Abdul Aziz još se nikada nije vozio vlakom. Kako je lokomotiva izričito odbila da se pokori zapovijedi da prestane huktati i pištati, sultan je to smatrao vražjim djelom i zatražio je konja. Tek nakon što ga je Ismail uvjerio da bi i Muhamed bio sretan da je na svojem hadžiluku od Meke do Medine imao na raspolaganju takvog parnog konja, Abdul Aziz se, protiv volje, dao uvući u salonska kola.

Prijem u Kairu bio je nenadmašiv. Podanici u Carigradu sretali su sultana spuštenih pogleda i skršenih ruku. Za razliku od toga, gdje god se Abdul Aziz pojavio u Kairu, Egipćani su ga okruživali i glasno slavili.

Za milijun funti sterlinga u gotovini i podvostručenje poreza, kupio je Ismail-paša od svog visokog gosta dalekosežnu samostalnost i priželjkivani naslov kediva. Kao posljednji poticaj pregovorima, koji su tekli dosta teško, priložio je Ismail-paša zlatni servis za jelo i sto tisuća funti napojnice. Sultan mu se odužio dopuštenjem da se smije dati oslovljavati s »visosti«. Mnogo dalekosežnija bila je promjena redoslijeda nasljeđivanja prijestolja, po kojoj je kao nasljednik određen Ismailov najstariji sin Tefik. Prema starom pravu, nasljednici

prijestolja bili bi Ismailov brat Mustafa Fadel i njegov stric Abdul Halim. Međutim, jednoga od njih kediv je mrzio, a drugog se bojao. Sada je konačno pašin svijet bio u redu. Njegov vrhovni poglavar Abdul Aziz krenuo je na put kući egipatskom fregatom »Feizi Gehad«. U aleksandrijskoj luci, na rastanku, poželio je Ismail-paša svom gostu ugodnu plovidbu. Brod je, naravno, mogao zadržati — kao suvenir. Njih se dvojica nisu podnosila. Jednostavno, bili su previše slični. Ne vanjskim izgledom, u kojem su se čak vrlo razlikovali: Mariette, taman tip, četvrtasta lica, s bradom i brkovima, koji se po odjeći jedva razlikovao od nekog arapskog šeika.

Richard Lepsius, nasuprot tome, vitak, gotovo krhke građe, guste sijede uredno začesljane kose, s malim šubertovskim naočalama na nosu, uvijek, pa i u pustinjskom pijesku, korektno odjeven, s visokim okovratnikom i vrpcom — pravi Prus.

Ne, sličnost im je bila u sudbini. Svaki je sebe držao najvećim suvremenim istraživačem starina, što je zapravo bilo točno, jer je svaki od njih nosio svjetski poznato ime, svakom su se udvarali carevi i kraljevi, i svaki je stajao na čelu muzeja s neprocjenjivim bogatstvima. Čini se da u Egiptu nije bilo mjesta za dva tako kvalificirana čovjeka. Od smrti svoje žene Eleonore, Manette je živio još samo za istraživanje. Iskapanja na tridesetak mjesta, koja su mirovala za epidemije kolere, opet su oživjela. Tada je, 2. travnja 1866. godine u Kairo stigao Lepsius.

Prošlo je dvadeset godina otkako je Lepsius vodio najbolje organiziranu i najuspješniju ekspediciju kroz deltu. On i njegovi ljudi — jedan arhitekt, ljevač u gipsu, dva crtača, dva slikara i svećenik, za svaki slučaj — mučili su se sa skakavcima, invazijom miševa i s arapskim razbojnicima. Žeđ i glad dovele su ih na rub smrti, te su zamalo živi izgorjeli u svom šatoru. Koristan savjet — da se iskapanja nikada ne poduzimaju bez oružja — nije potjecao od Mariettea, nego od Lepsiusa, koji je uvijek držao dva nabijena pištolja pod pokrivačem. Prvi put susreli su se u Upravi za starine, gdje je korektni Lepsius želio dobiti dozvolu za planirano istraživanje. Mariette se pokazao posebno savjesnim, nazvao je čašću za čitavu zemlju što veliki Prus želi početi nova istraživanja. Htio je znati gdje mu je ekipa.

»Mi smo ekipa, monsieur!« — odgovorio je Lepsius pokazujući na sebe i svog pratioca, crtača Ernsta Weidenbacha.

Mariette je s nevjericom pogledao velikog Richarda Lepsius. Na trenutak nije znao da li se ovaj s njim šali, ili govori istinu. Očekivao je da će Prus nagnuti s gomilom pomoćnika, pomoćnih znanstvenika i pomagačevih pomagača. Prešutio je odgovor.

»A gdje želite kopati?« — upitao je Mariette posegnuвши za perom. Tek sad je Lepsius osjetio da on ni u kojem slučaju nije »Prussien de son coeur« kao Brugsch, nego, premda slavan, ipak samo običan arheolog koji traži dozvolu za iskapanje.

»Ne iskopati, nego istraživati!« — odgovorio je Lepsius hladno.

»Iskapanja ću prepustiti vama. Već se duže bavim biblijskim gradovima.«

»Zanimljivo!« Auguste Mariette zavalio se u naslonjač, prekriživši ruke na prsima, što je činio uvijek kad je sugovornika počeo promatrati kao protivnika.

»Jedno ću vam odmah reći, gospodine profesore, a to je da se ovaj put zakon o izvozu starina neće prekršiti i da iskapanja moraju biti službeno najavljena i odobrena, i to za ovim pisaćim stolom.« Kod ovih riječi energično je lupio desnim kažiprstom po stolu. Pri tom je aludirao na dokument paše Mehmeda Alije, koji je pruskom učenjaku prilikom njegove prve ekspedicije davao posvemašnju slobodu. Tada je Richard Lepsius smio iznijeti iz zemlje 15 000 nalaza, a paša mu je poslao u susret još i svoje brodove da prevezu nalaze s južne granice Egipta u Aleksandriju. Lepsius se primio posla, pa je otpilio tonu težak, šareno oslikan pilastar iz groba Setija I, zatim je iz Berlina naručio četiri građevinara, koji su u Gizi razgradili tri kompletne grobne komore, kamen po kamen, i brodom iz prevezli u Berlin.

»Htio bih«, rekao je profesor, »ovaj put poći u istočnu deltu Nila. Čak ako smo i skeptični prema brojčanim podacima u Bibliji, te ako je i mnogo manje od 600 000 izraelskih muškaraca, žena i djece krenulo iz Ramzesa u pustinju, mora da su ondje ostavili tragove. Taj grad Ramzes nije mogao potpuno nestati s lica zemlje!«

Sad je bio uvrijeđen Mariette. On je u delti još prije šest godina tragao za gradom Ramzesom.

»Ako već idete u deltu«, primijetio je Mariette, »mogli biste pogledati ostatke gradnje što ih je otkopao Ferdinand de Lesseps prilikom radova na Sueskom kanalu. Ja zapravo ne znam što da s tim započnem.«

Lepsius je pristao, dok je Mariette obećao da će profesora upoznati s velikim inženjerom. Baš se poklopilo da se Lesseps, koji se upravo

vratio iz Francuske, spremao na inspekcijski obilazak kanala. Smatrao je čašću da poznatom arheologu može pokazati »svoj« kanal.

Slijedećeg jutra u sedam sati stajao je na kairskom kolodvoru poseban vlak, spreman za polazak. Odvezao je Lepsius, Lessepsa i njihove pratioce — ukupno 14 ljudi

— do istočne krajnje točke željezničke pruge, u Zagazig. Ondje im je prtljaga prebačena u barku, kojom su nastavili put. S obiju strana kanala blistala je u sočnom zelenilu plodna zemlja, na kojoj su uspijevale žitarice i povrće. Već su bili gotovi dijelovi željezničkog nasipa. Pruga je trebala voditi u Timsah, sada Ismailiju.

Lepsius se divio tom Francuzu, koji je lako i okretno ćaskao o svom pothvatu, pri čemu se miješala njegova ljubeznost s francuskom duhovitošću.

»A kada će, po vašem mišljenju, djelo biti završeno?«

— zanimao se Prus. Lesseps je duboko uzdahnuo i odgovorio: »Znate, profesore, to prije svega ovisi o novcu. Osim kapitala kojim raspolazem, trebam još sto milijuna franaka. No ja ću ih namaći.«

»Je li indiskretno pitati koliko stoji čitav projekt?«

»Nipošto. *Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez* je dioničko društvo. U njegove bilance svatko može imati uvid. Naš je prvobitni kapital iznosio 200 milijuna franaka, u akcijama po 500 franaka. Od toga 80 milijuna pripada francuskim kapitalistima, malen dio njemačkima, a ostatak od 120 milijuna preuzela je egipatska vlada.«

»To su divovske svote«, čudio se Prus, »zaista divovske!«

Jedrili su otprilike tri sata. kad je barka pristala u Teli el-Kebiru. kultiviranom mjestu s udobnim kućama među vitkim palmama i rascvjetanim vrtovima. Lesseps je ovdje uredio urede Društva.

»Koje povijesno tlo!« — primijetio je Lepsius pogledavši na zapad.

»Ovdje se morala nalaziti biblijska zemlja Gošen, tu se negdje zbio egzodus Izraelaca.«

Lesseps i njegovi suradnici zamislili su se na trenutak. Njima su, pri pogledu na ovaj krajolik, padali na pamet samo kubični metri, radni sati i milijunske svote, pomoću kojih će povući tu divovsku brazdu kroz pustinju. Jednostavne riječi njemačkog profesora odjednom su u njima probudile svijest o tome da ovoj zemlji pripada i sudbonosna prošlost. Spontano su odlučili da na nekoliko sati zaborave kutove, brojke i

bilance, te da na mulama prate učenjaka do granice vadi ja, gdje zelene kulture graniče sa žutim pustinjaskim pijeskom.

Sunce se nakosilo kad se mala karavana zaustavila na brežuljku koji su felasi zvali Teli el-Mashute, »Brežuljak idola«. Od najranije dobi ovdje su, u pustinjaskom pijesku, pronalazili male slike bogova s kartušem Ramzesa Velikog. Lepsius je tu još prilikom svoje prethodne ekspedicije pronašao Ramzesove kipove. »Ako promatrate dugačke sjene«, rekao je Richard Lepsius i pokazao tlo, »prepoznat ćete tlocrte različitih zgrada.«

Zaista, sad su to vidjeli i Francuzi: pravokutnici koji su graničili i poklapali se.

»Ime Piton«, nastavio je profesor, »izvedeno je vjerojatno iz staroegipatskog »Per-Atom«, što otprilike znači »kuća Atona«. Odatle i mnogi nalazi sa slikom A tuna — boga sunca. Valjalo bi kopati i tražiti Atonov hram. Kad bismo pronašli ostatke takva zdanja, imali bismo dokaz ...«

Ako se u početku Lepsius divio dinamičnom inženjeru, sada je Ferdinand de Lesseps bio pod dojmom istraživačeva rada.

Društvo je provelo noć u Ismailiji, u »h6tel des Vovageurs«. Mjesto na ušću slatkovodnog kanala u morski brojilo je, u međuvremenu, 4000 stanovnika, dok prije četiri godine tu još nije bilo ni jedne jedine kuće. Pjeskovita cesta provlačila se među skladištima, dućanima, poglavarstvima i sjedištima tvrtki. Bio je to grad poput onih iz vremena zlatne groznice, gdje se danju zarađen novac noću prelijevao u džepove gostioničara, vlasnika igara na sreću i svodnika. Već sad su se oko boljih četvrti stvarala bijedna arapska naselja.

«Čudno«, rekao je za večerom u hotelu Ferdinand de Lesseps, »obojica kopamo po pijesku, samo s obrnutim perspektivama. Vaš je pogled, profesore, okrenut prošlosti, dok je moj upravljen u budućnost. Do danas sam vjerovao da ne postoji ništa važnije od projekta kanala. Kad sam vas danas čuo, posumnjao sam u to!«

Richard Lepsius smješкао se pomalo zbunjeno: »Budućnost će pokazati koji je od nas dvojice izabrao važniji dio, tko je za čovječanstvo korisniji.«

»Vi sumnjate u korist kanala?«

»Monsieur le directeur, stotine godina plovili su brodovi za Indiju oko Rta dobre nade. Zbog čega, za ime svijeta, sad odjednom to više ne bi činili?«

Lesseps se uozbiljio: »Jedrenjaci ustupaju mjesto parobrodima, a trgovina s Dalekim istokom, Indijom, Kinom i Japanom stalno raste. Zbog velikih troškova, parnim brodovima treba kraći put.« »Čak ako i imate pravo, još uvijek postoji sumnja da će dobit od kanala ikada pokriti troškove njegove izgradnje.«

»Tu vas, dragi moj profesore, mogu umiriti: pretpostavimo da Englezi bojkotiraju kanal, što oni sebi na duže vrijeme ne mogu priuštiti. Mi možemo čak i nižim taksama za prolaz brodova potpuno pokriti interese naših financijera.«

»No dobro«, rekao je Lepsius, »prate vas moje dobre želje! U stvari, čovječanstvo ima koristi od nas *obojice*. Sto bi bilo čovječanstvo bez perspektive za budućnost?! I što bi bilo čovječanstvo bez znanja o vlastitoj prošlosti?!«

Muškarci za stolom su ustali i nazdravili: »Za našu budućnost! Za našu prošlost!«

Slijedećih dana ukrcah su se profesor Lepsius i njegov pomoćnik Ernst Weidenbach s Lessepsom na parobrod, koji ih je po prvom dijelu kanala odveo na sjever. Podrobnijim razgledanjem, pokazalo se da su iskopine ostaci iz perzijskog vremena, kada je kralj Darije pokušao kanalom povezati Sredozemno i Crveno more.

»Vidite«, rekao je Lepsius obraćajući se direktoru Društva, »vaša ideja nije sasvim nova. No, za utjehu, i perzijski je kralj imao svoje uzore.« Nasmijao se: »Kako je dobro što ste pri gradnji kanala zanemarili povijest...«

»Ne razumijem«, rekao je Lesseps.

Profesor iz Berlina je nastavio: »Četiri tisuće godina povijesti uče nas da su svi kanali između dvaju mora — usprkos golemim troškovima — di propali, ili ih je nakon nekoliko stotina godina pokrio pijesak. Priroda je zahtijevala svoj danak čak i od velikih kraljeva poput Ramzesa i Darija.«

Ferdinand de Lesseps pokazao je na obalu kanala: »Zaboravljate jedno, profesore. Ni Ramzes, ni Darije nisu raspolagali takvim zmajevima. Ovi bageri i strojevi zamjenjuju više od tisuću ljudi. Osim toga, rade i pod vodom. Stoga se danas riše ne moramo bojati zatrpavanja kanala.« Na sjevernom ulazu u kanal, u Port Saidu, dva su se protivnika u mišljenju prijateljski razišla. Port Said, osnovan prije sedam godina na neplodnim bezvodnim dinama, izrastao je u grad od 7000 stanovnika. Dok je direktor nadzirao gradnju kilometarskog pristaništa, Lepsius i

Weidenbach unajmili su malu karavanu deva, kojom su krenuli na zapad. Cilj se zvao San el-Hagar.

San el-Hagar ležao je u stepskoj ravnici južno od jezera Menzaleha. Najvećim dijelom bio je prekriven šipražjem. Međutim, ruševine, razbijeni kipovi, stupovi i obelisci ispod te gotovo neprobojne divljine podsjećali su na grčki Tanit, grad Mojsijeva djetinjstva. Lepsius i Weidenbach podigli su šatore, a zatim su na otvorenoj vatri pekli meso, koje su ponijeli sa sobom. Goniči deva slijedili su njihov primjer. Richard Lepsius je skinuo naočale, nalió u ruku vode iz jedne kožne cijevi i isprao sa zadovoljstvom znoj sa čela.

»Ovaj put bar ne trebamo štedjeti vodu«, rekao je. »Zalihe nam dostaju za tri tjedna. Osim toga, možemo goniče poslati po vodu u Port Said.« Mladi je Weidenbach duboko uzdahnuo: »Treat će nam mnogo vode, jer je kasno. Vrućina je već počela.«

Lepsius je dodao da bi, osim toga, u svako doba mogli prekinuti pothvat, jer ovaj put nisu pod pritiskom uspjeha. No Weidenbach je to odlučno odbio.

Richard Lepsius i Weidenbach vrlo su se dobro razumjeli.

Weidenbach je bio jedini iz pruskog ekspedicijskog korpusa koji se 1845. dobrovoljno javio u Luxoru da bi s Lepsiusom tražio brdo na kojem je Mojsije nekada dobio 10 zapovijedi. Svi ostali pratioci ekspedicije osjećali su se tada, nakon više od dviju godina provedenih u pustinji u prljavštini i među ruševinama, previše iscrpljeni i slomljeni. S Weidenbachom i tri nosača krenuo je Lepsius kroz Arapsku pustinju preko Crvenog mora prema Sinaju.

Dobrih trideset godina prije Prusa, Švicarac Johann Ludwig Burckhardt prokrstario je Sinaj i izrazio sumnju da grad davanja zapovijedi nije bio Džebel Musa, nego gorje Serbal. Tada mu nitko nije vjerovao.

Kada su Lepsius i Weidenbach stigli nadomak Džebel Muse, našli su, osim nekog samostana, samo kamenu pustinju bez vode. Pitali su se odakle su Izraelci nabavljali vodu za sebe i svoju stoku. Vode su u izobilju našli u podnožju gorja Serbal, gdje je bilo i plodne zemlje, pa je na drveću visila biblijska mana.

Lepsius je dešifrirao prastare natpise hodočasnika, koji su već ranije znali za to mjesto. Dne 4. svibnja 1845. vratili su se Lepsius i

Weidenbach, nakon 16 napornih dana, iscrpljeni u Luxor, gdje su ih čekali ostali članovi ekspedicije.

Lepsius je promatrao vatru. Plamen je njegovu srebrnastu kosu bojio naizmjenice žuto i crveno.

»Znaš, Weidenbach«, rekao je nakon nekog vremena, »taj Mariette je, doduše, slavan, ali je jednostavno budala.«

Weidenbach je upitno pogledao profesora.

»Koristi se svojom moći, koja mu je pripala više-ma-njc slučajno, da bi dokazao svoje višestruko krive teorije. A ono što je krivo, neće postati pravo ni stalnim ponavljanjem. Vjeruj mi, on je zaista glupan!«

Drugi je bezvoljno čeprkao po vatri i rekao: »Mislite zbog njegove teorije o gradu Tanitu?«

»Upravo to mislim«, odgovorio je Lepsius, »naprosto ne mogu vjerovati da je grad Ramzes bio u tom tužnom kraju. To mjesto moramo, kao i Pitons, tražiti u Vadi Tumilatu.«

»Mariette se oslanja na nalaze ...«

»Ma što!« — prekinuo ga je profesor. »Ne može samo zato što je tamo našao nekohko sfingi i statua s imenom Ramzesa 11 i njegova sina Merenptaha tvrditi da je otkrio biblijski Ramzes. Svuda po Egiptu ima Ramzesovih kipova, samo se mora malo kopati.«

Weidenbach je zijevnuo, spustio se na leđa u pijesak i promatrao more zvijezda.

»Trebali bismo ugaziti vatru i poći spavati«, rekao je.

Lepsius je nijemo kimnuo.

Sutradan, s prvim zrakama sunca, ustala su i dvojica istraživača. Goniči deva već su priredili čaj. Još prije podnevne vrućine htio je Lepsius obići još jednom polje ruševina i točno snimiti položaj. Sutradan je htio prijeći na slikanje detalja i kopiranje natpisa, koje bi mogao obrađivati kod kuće u Berlinu. Ali zbilom se drukčije.

»Za boga miloga, profesore!« Weidenbach je zgrabio Lepsiusa za ruku i pokazao u pijesak. Ondje je kraj njih bešumno klizila poput ruke debela zmija. Lepsius je posegnuo za lopatom. No prije nego što je stigao udariti, gmaz je nestao u gustom korovu jedne izbočine na zidu.

»Moramo je zatući, inače ćemo noćas dobiti neželjena gosta!« Richard Lepsius je oprezno odmakao korov lopatom, ali je zmija nestala. Istraživači su žurno, ostrim rubovima lopata, posjekli bodljikavo granje. Odjednom su ugledali životinju, koja je prijeteći gledala muškarce. Lepsius je odskočio, zamahnuo i udario zmiju lopatom.

Oštar rub raspolovio ju je. Stražnji dio, bez glave, još se jednom propeo u zrak.

»Još jednom smo dobro prošli!« — rekao je Weidenbach, pogledavši profesora s olakšanjem.

Ovaj je stisnutih očiju piljio u zidine, zatim je, u neprilici, skinuo naočale, ponovno ih stavio i promatrao kamen. Sad je i Weidenbach obratio pažnju na dva metra visoku ploču, koja je ležala pred njima u korovu. Smeo se: gornja je polovica bila ispisana hijeroglifima, a donja grčkim tekstom. Pomoćnik je žurno prebrojio retke: 37 linija hijeroglifa, 76 linija grčkog teksta na 80 cm širine.

Richard Lepsius prelazio je kažiprstom preko hijeroglifa, pomičući jedva zamjetno usne. Njegov pomoćnik nije ga se usuđivao prekinuti, nije se usudio ukloniti čak ni ubijenu zmiju. Osjećao je da je profesor naišao na nešto strahovito važno.

Tjeskobna tišina potrajala je nekoliko minuta. Zatim je profesor pogledao Weidenbacha preko ruba naočala i kazao: »Weidenbach, ovo je dar egipatskih bogova!« Položio je ruku na rame svog pomoćnika.

»Ja sam u početku sumnjao u Champollionovu ideju, do koje je došao dešifriranjem kamena iz Rosette. Tokom godina, u kojima sam se bavio svim mogućim natpisima, i sam sam ispravio neke Francuzove zablude. Champollion je vjerovao da su hijeroglifi isključivo skraćenice riječi. Uvijek sam govorio da se iza hijeroglifa kriju znakovi glasova i slogova. Ti znaš koliko ima skeptika i onih koji u to sumnjaju. Međutim, tekst kamena iz Rosette naprosto je prekratak da bi se na njemu temeljile sve teorije. Weidenbach, sad imamo drugi komad za uspoređivanje.«

»Srdačne čestitke, profesore!«

Radost otkrića mogla se vidjeti na Lepsiusovu licu. No nije digao ni pogled, nego je posegnuo za papirom i olovkom i bilježio. Usput je primijetio: »U grčkom tekstu riječ je o nekom kralju Ptolomaios, kome su svećenici Kanopos-Serapisa odavali velike počasti. Ako sam dobro shvatio, došlo je do reforme kalendara, kojom se uvodi Sunčeva godina.«

Zatim je pokazao na nekoliko riječi iz grčkog teksta: »Ovo ovdje«, rekao je Lepsius, »mnogo će nam pomoći. Hijeroglifske riječi za Kanopos, Siriju, Feniciju, Cipar i Perziju bile su dosad nepoznate. Ovdje je njihov položaj u tekstu tako karakterističan da ih neće biti

teško pronaći. Weidenbach, sada će se vidjeti je h stari Lepsius imao pravo.«

Naredne dane provela su oba Prusa pred vrijednim kamenom.

Weidenbach je uklonio preostali korov, a zatim se bacio na to da na list papira precrta u mjerilu pojedine redove hijeroglifa. Pri tom poslu pokazala se najveća podnevna žega kao prednost, jer su znakovi pisma bacali povoljne sjene na suncu, koje je stajalo gotovo okomito. Za sebe su skleпали jednostavnu sjenicu, ali je užareni pijesak reflektirao odozdol vrućinu. Kupajući se u znoju, ali oduševljeni svojim otkrićem, kopirali su profesor i njegov asistent natpise, ulijevali u sebe goleme količine vode, jedva su nešto jeli. tako su bili opsjednuti izradbom upotrebljivog prijepisa.

Kad je kopiranje bilo završeno, Lepsius je otkrio još nešto.

»Weidenbach, pogledaj!« — uskliknuo je oduševljeno i povukao svog pomoćnika u stranu. Ovaj se rukom udario po čelu i rekao: »Kako to odmah nismo vidjeli!«

Na uskom vanjskom rubu kamene ploče nalazio se još jednom isti tekst na demotskom — egipatskom pučkom narječju.

»Ja sam se, zapravo, čudio što su hijeroglifi prevedeni izravno na grčki, bez demotskog teksta«, rekao je Richard Lepsius.

»Sad imamo egzaktni pandan kamenu iz Rosette. Dekret iz Kanoposa ući će u povijest.«

S istoka je jurio jahač, dižući za sobom guste oblake prašine. Lepsius mu je krenuo nekoliko koraka u susret. Jahač je mahao pismom u ruci: »Jeste li vi profesor Lepsius?«

»Da, ja sam Lepsius«, odgovorio je profesor.

«Monsieur Lesseps vam šalje poruku, važno je!«

Lepsius je razderao pismo, preletio preko redaka, što ih je u žurbi napisao francuski inženjer, a zatim je pozvao svog pomoćnika:

»Weidenbach«, rekao je tiho, »u ratu smo.«

»U ratu?«

»Moltke nadire na Austriju. Saska i Bavarska prešle su na austrijsku stranu.«

Weidenbacha je vijest pogodila: »Kako dugo može to trajati?«

Lepsius je slegao ramenima: »To nitko ne zna. Ovisi i o tome kako će se ponijeti Francuzi. U svakom slučaju, sukob oko Schlesvrig-Holsteina može dovesti i do evropskog rata.«

Ernst Weidenbach je predložio da razmisle o tome ne bi li bilo bolje ekspediciju prekinuti i vratiti se kući preko Francuske. Lepsius se složio: »Vraćamo se kući!«

Auguste Mariette i Heinrich Brugsch bili su pozvani k paši da dobiju posljednje upute. »Raskošni« si je zabio u glavu da mora dolično predstaviti svoju zemlju na svjetskoj izložbi u Parizu 1867. godine. Bilo je predviđeno više paviljona, jedna džamija te muzej, u kojem je Mariette trebao izložiti sarkofage s mumijama i blago iz grobnice kraljice Ahotep. Direktor Uprave za starine dobio je nalog da nadzire građevne radove, i zato je slijedeću godinu trebao provesti u Parizu. Mariette je svoj pristanak uvjetovao time da ga Brugsch podupire savjetom i djelom.

U brokatom tapeciranoj crvenoj dvorani palače Abdin, obojica su se osjećala sitnima i napuštenima. Raskoš, koja je prešla u rasipništvo, u 500 prostorija i dvorana pretrpanih alabasterom, venecijanskim staklom, mramorom, mozaicima i namještajem u arapskom i bizantskom stilu, opčinila je čak i evropske vladare.

»Obojici nam neće štetiti«, razmišljao je glasno Mariette dok su u zlatnim naslonjačima čekali Kedivov dolazak, »da udahnemo malo pariškog zraka. Sudbina nas u zadnje vrijeme nije baš mazila.«

»Bilo je to jednostavno previše za Paulinu«, rekao je Brugsch. »Ona nije žena koja može živjeti na Istoku. Neobični ljudi, stran jezik, različit život i, na kraju, strašna epidemija kolere. Sve je to kumovalo njezinoj odluci da se rastane od mene.«

»Ne možete je nagovoriti da promijeni mišljenje?«

Heinrich Brugsch pogledao je plavocrveno svjetlo prozorskih stakala i rekao: »To morate upitati Paulinu, mon cher, no ona je otputovala.«

Šutjeli su neko vrijeme, a onda je Mariette opet progovorio: »Mislim da ju je Eleonorina smrt vrlo kosnula...«

»U svakom slučaju. Od tog trenutka bila je sigurna da više ne želi ostati u Egiptu. Živjela je u stalnom strahu da će doživjeti sličnu sudbinu, pa nisu pomogla ni uvjeravanja da ću u dogledno vrijeme ionako napustiti konzulat.«

»Vaša je odluka konačna?«

»Sto mi drugo preostaje? Konzularna služba zacijelo je jedna od najčasnijih. Ispunja vas ponosom da ste, pogotovo sad u ratno doba, predstavnik moćne i velike države. Međutim, reprezentacija i društveni život iziskuju velik materijalni trošak, koji plaća ni izdaleka ne pokri-

va. Nekada sam htio novcem Said-paše izgraditi vlastitu budućnost, kupiti možda kuću ili otpočeti privatni studij. Danas moram priznati da sam novac ne samo potrošio nego sam se i zadužio. Iskreno rečeno, ne znam čak ni kako da platim putovanje.«

U tom trenutku otvorila su se dvokrilna vrata crvene dvorane, kroz koja je ušao kediv okružen skupom crveno livriranih slugu. Debeo, ostario vladar, izgledao je u svom crnom bambuliju gotovo kao strano tijelo.

»Zivjela Pruska!« — viknuo je na francuskom jeziku kad je prepoznao Brugscha. Brugsch se zacrvenjeo.

»Hrabri vojnici!« — smatrao je Ismail, preokrenuvši desnim okom, dok mu je lijevo ostalo zatvoreno. »Koniggratz, ponosna pobjeda Prusa.« Heinrich Brugsch je uljudno zahvalio na komplimentu i dodao da Prusi već stoje pred Bečom, ali da Bismarck želi mir s Austrijom i južnim državama.

»Dobit će ga«, rekao je kediv, a zatim je prešao na razlog audijencije.

»Egipat je zemlja budućnosti i prošlosti. Zelim svoju zemlju predstaviti cijelom svijetu na svjetskoj izložbi u Parizu. Mi Egipćani želimo pokazati značajnije i veće umjetničke vrijednosti od carigradskog sultana i tuniskog bega. Pri tom mi vas dvojica morate pomoći, svaki na svojem području.«

Sluga je dodao nacрте, koje je Ismail pokušao objasniti. Ferdinand de Lesseps trebao je demonstrirati planove i modele Sueskog kanala. Konačište karavane te radionice egipatskih obrtnika trebaju dočarati čar Istoka. S radošću je prihvatio Marietteovu ideju da rekonstruira zapadni hram otoka File, a u unutrašnjosti izloži sarkofage s mumijama i nakit kraljice Ahotep. Vicekralj je obećao da im ništa neće nedostajati, te da su arhitekti, inženjeri i obrtnici spremni da s Marietteom otputuju u Pariz.

»A Vi, dragi moj monsieur Brugsch«, okrenuo se Prusu, »želite zauvijek napustiti Kairo?«

»Na žalost, visosti«, rekao je Brugsch sa žaljenjem.

»Opet će se on vratiti«, rekao je Mariette, »ne bi mu bilo prvi put.«

VI

Svjetska izložba u Parizu

Moglo se misliti da će sva ta čuda tehnike zasjeniti Marietteov egipatski hram i kedivovu orijentalnu palaču. No zbilom se suprotno: između napretka koji je izazvao divljenje, i pronalazaka za budućnost,

staroegipatski hram s grobnim blagom kraljice Ahotep i mumijama bio je prava senzacija izložbe.

Kada se nakon četiri sata konačno spustio zastor, razmažena pariška publika nije štedjela izraze nezadovoljstva. Međutim, sjedokosog dirigenta najviše su povrijedili međupovici: »Wagner! Wagner!« Giuseppe Verdi uljudno se naklonio, proklinjući potajno publiku i svog agenta, koji ga je nagovorio da za parišku svjetsku izložbu sklada veliku operu s baletom i monumentalnim koračnicama, prema Schillerovu *Don Carlosu*.

Auguste Mariette i Heinrich Brugsch, koji su operni spektakl pratili iz jedne bočne lože, nisu se slagali u ocjeni. Francuz je smatrao libreto lošim, a komad mnogo predugim, dok je Nijemac smatrao da Verdi nikada neće biti Wagner! Pariz je imao temu za razgovor, bar za jednu noć.

Te noći, 11. na 12. ožujka 1867. godine, sastao se čitav Pariz u hotelu Grand na Boulevard des Capucins, na nekoliko koraka od opere. Hotel, palača sa 700 soba, 60 konobara, 30 kuhara i vojskom vratara, sobarica, slugu, telegrafskim uredom, poštom, kabelskom poštom, frizerskim salonom, optičarom i krojačkim salonom, slovio je kao najbolja adresa. Bilo je nezamislivo da u jedan od pet katova s bočnim krilima Quartier de l'Opera zaluta jedna od onih dražesnih i popustljivih dama, zbog kojih gospoda u godinama povremeno putuju u Pariz.

Onaj tko se ovdje iskrcao iz državne kočije da bi se popeo širokim kamenim stepeništem, obloženim perzijskim sagovima, u staklom pokrivenu dvoranu, taj je pripadao svjetskim veličinama, ili barem pariškoj »kremlju«.

Mariette je pripadao i jednima, i drugima. Samouvjeren, u fraku i cilindru, pod ruku s prijateljem Heinrichom Brugschom, stupio je u sobu. Henri de Pene pozdravio je obojicu s pretjeranim oduševljenjem. Parižani su ga se bojali kao protivnika u dvoboju. Izdavao je *Gazette des Etrangers*, hotelske dnevne zabavne novine, koje su gosti rano ujutro dobivali ispod vrata. I sam je pripadao živom inventaru hotela Grand.

«Monsieur le Directeur!« — naklonio se de Pene učtivo. »Kako napreduje hram?«

Mariette, koji je volio da ga i izvan njegova područja rada oslovljavaju s »Monsieur le Directeur« — konačno, u hotelu Grand titule su bile sve

— skinuo je cilindar i bijele glace-rukavice, rekavši: »Do otvorenja svjetske izložbe, za šest tjedana, hram će stajati u punoj raskoši.« Kad je vidio de Peneovu nevjericu dodao je: »Pa makar i sam budem morao zasukati rukave. Mog prijatelja Brugscha znate.«

»Zao mi je, još nisam imao čast...« »Imate je sada.«

Oba su gospodina međusobno razmijenila komplimente, popričavši o neuspjeloj opernoj premijeri, i došla na temu br. 1 tih dana — odugovlačenje građevnih radova za svjetsku izložbu. Slabo vrijeme pomrsilo je račune radnicima iz čitavog svijeta. Kasni snijeg i kiša pretvorili su u močvaru tek prethodne godine nasutu zemlju na Le Champ de Marsu. Propadala su teretna kola s izlošcima, često teškima više tona, pa su se tek nakon više sati rada uspijevala izvući. Za Mariettea to je bila velika teškoća jer je rekonstrukcija zapadnog hrama File, s pilonom veličine kuće i alejom sfingi, zahtijevala dovoz gorostasnih kamenih blokova. Na sreću, organizatori izložbe doveli su željeznicu do središta Le Champ de Marsa, ali su problemi prijevoza, nastali na licu mjesta, bili dovoljno veliki.

Henri de Pene je rekao: »Priča se da se služite prijevoznim sredstvima poput onih kojima su se koristili stari Egipćani?«

»Bili bismo glupi«, odgovorio je Mariette, »da se u ovom slučaju ne služimo našim znanjima. Faraoni su upotrebljavali valjke kad su u pustinju transportirali tone težak asuanski granit. Nije važno što u ono doba još nisu poznavali kola kao prijevozno sredstvo, jer im u pustinjskom pijesku ona ionako ne bi koristila.

Pomoću valjka vukli su čak i goleme kamene grdosije kroz pustinju. Između pijeska Libijske pustinje i omekšane zemlje Le Champ de Marsa, tehnički gledano, nema razlike...«

»Egipatski izložbeni prostor leži, koliko se sjećam, ionako povoljno, blizu Quai d'Orsaya i glavnog ulaza.«

»Mi smo zadovoljni«, odgovorio je Mariette, »pašina palača i hram zacijelo će pobuditi interes publike. Tko danas ima vremena i novaca da putuje u Egipat!«

»Je li istina da izlažete originalne sarkofage i nakit jedne staroegipatske kraljice?«

»Naravno, blago je već u Parizu, ali shvatit ćete ako vam prešutim gdje.«

Brugsch je za vrijeme razgovora promatrao publiku koja je promicala, te se sam sebi činio pomalo bijedan u iznošenom fraku. Dok su se

gospoda pretežno odijevala konzervativno, u crno, dame su djelovale krajnje pomodno, u volanima i naborima ukrašenim večernjim haljinama, koje, kao posljednji modni krik, nisu više sezale do poda, nego do gležnja, i oslobađale pogled na crvene čizmice. Baš crvene, a ne bijele ili crne. Kose dama bile su također crvene, ili barem crvenkastoplave. Ni jedna si u to vrijeme nije mogla priuštiti da bude brineta ili crnka. Kosa je morala biti crvena i, prema kineskom uzoru, oblikovana u pundžu. Za gospodu su bili gotovo obavezni kratki španjolski zalisci.

Preko dana, na bulevarima, u kavanama, Bulonjskoj šumi i oko Madeleine, Parižani su bili odjeveni znatno smionije. Gospoda u uskim hlačama pruskog militarističkog kroja, uskim kratkim jaknama, koje su sezale kratko ispod struka, a na glavi ruski šešir kao u muzika. Dame, ili one koje su se takvima smatrale, pojavljivale su se u šetnji u kratkoj uskoj svilenoj suknji s cik-cak po-rubom ispod koljena, ispod koje su se vidjele čarape i čizmice na kojima su se njihale izazovne rese — quel scandal! — koje su još više svraćale pažnju na krhki nožni zglob. Na to se nosio, preko uskog steznika, kratki kaputić do struka, šešir široka oboda i zaklopljen kišobran.

«Kako Vam se sviđa Pariz?» — pitao je de Pene Marietteova pruskog pratioca, kao da mu je pogodio misli.

Brugsch se zbunio: »0, jako. Ja Pariz poznajem još od studentskih dana. Berlinčanin, poput mene, uvijek u Parizu dobije kompleks manje vrijednosti.« Smijao se.

»Nije li Alexander von Humboldt jednom izjavio da se raditi može samo u Parizu?«

»Točno«, odgovorio je Brugsch, »ali Humboldt je time mislio, naravno, na brojne akademije, udruženja znanstvenika, muzeje, knjižnice i institute, koji ujedinjuju toliko znanja.«

»Sigurno i na velik broj istaknutih ljudi i učenjaka«, prekinuo je de Pene, koji je gledao uokrug marljivo bilježeći imena.

»Znate«, rekao je ne digavši pogled, »u Parizu caruje taština, a kroničar poput mene ne živi ni od čega drugog nego od taštine. Ni jedne novine ne mogu danas bez kroničara. Tko daje soiree, očekuje da o tome sutradan izvještavaju sve novine, a svi značajni posjetioči žele biti poimenično navedeni, uvijek s dodatkom: rien de plus noble ili spintuel.«

Heinrich Brugsch, kome je takvo što u Berlinu bilo nepoznato, čudio se: »Tada po imenu morate poznavati čitav Pariz!«

»Sitnica, mon cher! Oklada u bocu šampanjca za svakoga u društvu čije ime ne budem znao!«

Prus se lukavo smiješeći okrenuo oko sebe, pogledao de Penca i odlučio se za dva muškarca pred zidom sa zrcalom. Teatralno su gestikulirali.

»Tko su ona dvojica?«

Henri de Pene je, potcjenjujući, odmahnuo rukom: »Dva luda slikara. Stariji se zove Gustave Courbet. Trebao je, zapravo, postati svećenik, no tada je počeo slikati. Na zadnjoj izložbi htio je izložiti sto slika, a kad je to odbijeno, izgradio je vlastitu baraku i nazvao je Pavilion du Realisme. Otada se osjeća kao revolucionar i zahtijeva od vlade da na Place Vendome postavi stup bitke kod Austerlitz, izliven od 1200 zaplijenjenih topova. Luđak.«

»A drugi?«

»Drugi se zove Edouard Manet. I on želi isto što i stariji. Pripada slikarskoj družini koja se sastaje u Cafe Guerbois u Avenue Clichy. Slika uglavnom pikanterije: голу damu s dva odjevena muškarca nazvao je »Doručak na travi«. Sliku je čak htio javno izložiti, a svoju голу »Olimpiju« htio je pokazati na svjetskoj izložbi. Naravno, odbijena je. Sad i on gradi vlastitu baraku da bi predstavio svojih 50 pikanterija ...«

»Kompliment, monsieur!« — rekao je Brugsch. »Čini se da vama u ovom fascinantnom gradu ništa ne promakne.«

De Pene je prešao pogledom preko predstavnika otmjenog pariškog života, povremeno je kimnuo glavom i rekao: »Znate, ovdje svatko nosi sa sobom svoju sudbinu i sretan je ako vam je može povjeriti. Ja jednostavno znam slušati.«

Iz susjedne plesne dvorane dopirala je glazba. Orkestar je svirao Offenbacha.

»Monsieur du Locle, monsieur du Locle!« Henri de Pene uhvatio je za ruku niska čovjeka koji je upravo htio šmugnuti pokraj njega. »Gdje je Giuseppe Verdi?«

Camille du Locle se osvrnuo, zatim se približio de Pencu i rekao tiho: »Maestro je vrlo nezadovoljan pariškom publikom, stoga je odlučio da rano ujutro napusti grad. On nije kompozitor za Grande Boutique, tako on zove vašu opernu kuću.«

»Voila«, rekao je de Pene. »to jc senzacija!« Obratio se Brugschu i Marietteu: »Du Locle. On jc napisao libreto za Verdijcvu operu *Don Carlos*.*

Mariette, koji je malo prije kritizirao tekst opere, sad ga je stao upravo patetično hvaliti. Brugsch je dobro poznao svog prijatelja Augustea, pa je napeto čekao da vidi s kojim to ciljem Mariette čini. Zagonetka se brzo riješila.

»Ja sam napisao pripovijetku«, kazao je Mariette, »koja se zbiva u vrijeme faraona i govori o nesretnoj ljubavi kraljeve kćeri Aide prema vojskovođi Radamesu. Ismail-paša, kome sam djelo posvetio, smatrao je vrijednim da ga uglazbi jedan od najvećih skladatelja. Keditv je pri tom mislio na Gounoda, VVagnera ili Verdija.«

»Zanimljivo«, razmišljao je Camille du Locle. »Za takav materijal postoji samo *jedan* kompozitor, a to je Verdi! Morate mi dopustiti da pogledam rukopis.«

»Egipatski vicekralj je velik prijatelj opere«, dodao je Mariette, »a u Kairu upravo gradi veliku opernu kuću. Namijenjena je svečanom otvaranju Sueskog kanala. Verdi bi mogao steći svjetsku slavu kad bi za taj događaj napisao egipatsku operu. A vi biste gospodine, napisali libreto.«

Henri de Pene je upitno pogledao du Loclea: »Kakve su šanse za taj projekt? Sto mislite, mon cher?«

Pisac tekstova razvukao je lice u grimasu i rekao usiljeno: »To, naravno, ovisi o uvjetima ...«

Mariette mu je upao u riječ: »Za kedivovu velikodušnost mogu jamčiti.« Vidjevši upitni izraz lica istraživača starina, de Pene je rekao: »Mislim da gospodinu Marietteu i našem prijatelju iz Berlina dugujemo jedno objašnjenje. Morate znati: svaka operna kuća ima svoje nepisane zakone, koje kompozitor mora poštovati. Pariška opera ima svoje sasvim posebne zakone. Wagner je oklijevao da preradi svog *Tannhausera* i da u drugom činu uvede balet. Rezultat: Tannhauser ie propao i povučen je s repertoara nakon treće izvedbe.«

Heinrich Brugsch je odmahnuo glavom: »Zašto, za ime svijeta, da prebaci balet u drugi čin?«

»Monsieur«, rekao je de Pene, »čak i uz rizik da Parižane smatrate frivolnima i dekadentnima, razlog je slijedeći: Pariz ima brojne utjecajne klubove, a najutjecajniji među njima je Jockey-klub. Kod bogatih poslovnih ljudi i utjecajnih službenika smatra se otmjenim da

drže neku balerinu, bolje rečeno, da je uzdržavaju. Prije premijere opere gospoda običavaju obilno večerati, pa u operu dolaze uglavnom na drugi čin. Ako baš tada nastupaju njihove miljenice, uspjeh je siguran.«

»Ah to je nemoguće!« Mariette je prekrižio ruke na prsima. Brugsch se zabavljao. De Pene je nastavio: »Sto mislite, zašto je Verdi svojom prvom operom *Sicilijanska večernja* postigao tako veliki uspjeh? Samo zato što se držao pravila igre.«

»Dakle, u tom pogledu mogu jamčiti za Ismail-pašu. On ne bi postavljao nikakve umjetničke uvjete, ako bi se maestro držao mog teksta.« Obojica su utanačila sastanak u Kairu, po mogućnosti s Giuseppeom Verdijem. Tada su se zaputili na večeru u plesnu dvoranu. Dan 1. travnja 1867. godine, termin kad je car trebao svečano otvoriti svjetsku izložbu, sve se više primicao, no vrijeme je ostalo vlažno i hladno, rušeći nade da će se djelo stoljeća završiti na vrijeme. Parni bageri odnijeli su kompletnu uzvisinu Trocadera pred Le Champs de Marsom i izravnali ga s tlom izložbenog parka. Divovski valjci radili su od jutra do mraka, tutnjeći gore-dolje da bi utabali tlo, ceste i pločnike. Prvi dovršeni paviljoni već su imali pukotine, a nalazi su tonuli u blato. Međutim, kaos na izložbenom prostoru, kao i onaj u gradu, što ga je izazvao veći broj pristiglih izlagača u potrazi za smještajem, na neki je način pristajao tom gradu, i nitko se zbog njega nije uzrujavao. Parižani su se osjećali središtem svijeta.

Politička situacija bila je napeta, a neke su novine čak prorokovale da se izložba uopće neće otvoriti, jer se više ne može spriječiti sukob između Prusije i Francuske. Nakon pruskih uspjeha u Austriji, nizozemski je kralj pristupio Napoleonu III, ponudivši mu Luxemburg, pod uvjetom da mu jamči nizozemski suverenitet. Međutim, s tim se nije slagala Prusija. Konačno se, kao političko rješenje, probila neutralnost Nizozemske. Emile de Girardin, najpopularniji pariški publicist, koji je najbučnije mahao sabljom, opet je u svoj list uveo kuhinjske recepte legendarnog baruna Brissea — kotlete, omlete, fazane i pašetice — te je svojim pretplatnicima ponudio kao nagradu komplet uputa toga baruna gurmana. Girardin, čije su novine bile šarenije i jeftinije nego novine njegovih konkurenata, naveo je čak i stari dostojanstveni *Figaro* da uvede svakodnevne recepte »Causeries du Baron«.

Tih je dana, umjesto neprijateljskih vojnika, grad preplavila vojska dražesnih balerina. Dolazile su željeznicom na Gare du Nord, zadržavale se dan-dva u Parizu, a neke od njih otputovale su dalje u Le Havre. Članovi Jockey-klubova nisu mogli objasniti tako masovnu navalu ženstvenosti, dok Henri de Pene nije otkrio tajnu. Neki američki direktor kazališta, koji je lani nekim mjuziklom u New Yorku zaradio 600 000 franaka, tražio je djevojke za najnoviju produkciju *La Biche au Bois*, pa je njegov pariški agent otvorio ured za audiciju, gdje su djevojke morale pokazati prsa i noge. Cesto je pred uredom čekalo stotinu bichea, pristiglih iz Londona, Pctrograda. Odese i Carigrada, a nerijetko je razočaranje odbijenih djevojaka bilo tako veliko da su se bacale u naručje prvog muškarca kojeg su srele »au Gaz«, »pod svjetlom svjetiljaka« na Montmartreu.

Brugsch i Mariette prošli su pokraj takvog reda u kočiji, koja ih je vozila do Le Champ de Marsa od Poissyja, gdje je direktor unajmio vilu s vrtom i osobljem. Otkako su stranci preplavili grad, osjećao se manjak kočija, a kočijaši, opskrbljeni žutim brojem, s jednom zapregom, koji su dosad dobivali 1 franak i 50, sad su tražili dvostruko. Oni otmjeniji, s crvenim brojem, nedjeljom su za vožnju u Bulonjsku šumu naplaćivali čak 25 franaka.

»Bi li se ti«, pitao je Mariette Hcinricha Brugscha promatrajući zgodne djevojke, »bi li se ti htio još jednom oženiti?«

Nijemac je neraspoloženo gledao pred sebe, a zatim upitao: »A ti?«

»Eleonore je bila divna žena«, rekao je Mariette. »Ne vjerujem da bi je ikoja mogla nadomjestiti.«

»Mene je Pauline napustila«, glasno je razmišljao Brugsch. »Katkada joj to uopće ne mogu zamjeriti. Mislim da muškarci poput nas nisu za brak.«

Mariette je šutio i sa zanimanjem promatrao finu kočiju koja im je išla u susret, ili, točnije, otmjenu damu u njoj. Očito je dolazila iz Quartier St. Germaina, a bila je meksička udovica — kako su zvali kićene kokote. U pratnji crveno i plavo obojenih pudla, žalile su se te dame na samoću, na koju nisu navikle, gospodin suprug je, znate, ostao u ratu.

»Momci u kočiji iza nas prate nas od Poissyja*, mrmeljao je Mariette.

»Možda se varam, ali čini mi se da sam im lica već negdje vidio.«

Brusch se okrenuo, slegnuvši ramenima. »Parizu«, rekao je odjednom, »kako si se promijenio! Gdje su sjenoviti putovi Champs-Elvseea?

Preobrazili su se u bulevare i hotele, kamenje, skele, jame s vapnom,

transportne kamione i buku. Pariz dvojice kardinala, klasika i velikih monarha ...«

Francuz je odgovorio uzdahnuvši: »Parizu je trebalo 1850 godina da dostigne milijun stanovnika, dok mu je za drugi milijun trebalo samo 16 godina. Pariz nije narastao, on je eksplodirao. Novogradnje dokle ti oko seže. U 14 godina srušeno je i ponovno izgrađeno 17 000 starih kuća. Možeš li ti to zamisliti Henri? Parižani naprosto boluju od novogradnji. Radije stanuju na petom katu, pa makar bez plina i vode.« Kočija je skrenula k Pont de Jena, a konjić je počeo galopirati. Kočijaš iza njih također je ubrzao. Le Champ de Mars bio je uokviren bezbrojnim drvenim barakama, primitivnim restoranima i bufetima, u kojima su se hranile tisuće građevnih radnika iz čitavog svijeta, već prema načinu prehrane svoje zemlje. Strani mirisi, egzotična jela i nepoznata imena učvrstili su Parižane u uvjerenju da se tu tranširaju psi i mačke te poslužuju kao delikatese.

Nakon što je Mariette platio kočijaša, krenula su obojica od Porte Rapp prema egipatskom izložbenom prostoru. Pri tom su prolazili pokraj francuskog izložbenog dijela, koji je zauzimao polovicu izložbenog parka, a nije napredovao bolje od paviljona inozemnih izlagača. Rue de Flandre i s njom usporedna Rue de France vodile su ravno u Jardin Central, gdje su se obavljali završni radovi na palači industrije. Bila je to divovska željezna konstrukcija s tri broda, moderna bazilika. Samo srednji brod bio je dug 236 metara, širok 80 m, i visok 10 m, u trostrukom proširenju gotovo dvostruko veći od Notre-Damea. Iza nje predstavljali su se strani izlagači: lijevo Nizozemska i Belgija, u nastavku Pruska, Južna Njemačka, Austrija, Švicarska, Španjolska, Portugal, Rusija, Italija, Vatikan, dunavske kneževine, Turska, Siam, Kina i Egipat.

Kinezi su završavali svoje kazalište. Rusi su izgradili slikovite stambene kuće, upravo je bila dovršena turska kupelj, dok su u parku Austrijanaca stajale dvije divovske lokomotive Finka i Sigla iz Beča. Austrijanci su u vlastitom paviljonu pokazivali željezne blagajne tvrtke Wertheim, kao i izvorno bečko pekarstvo.

Među tutnjećim strojevima, parnim lokomotivama koje su vozile gore-dolje, škripečim pilama i bučecim parnim čekićima, stajao je pilon kroz koji se ulazilo u egipatski izložbeni dio, neobičan u krajoliku. Samo minaret turske džamije na drugoj strani ulice, čiji je zlatni polumjesec izdaleka stremio u nebo, govorio je o tome da, uz

industriju, i kultura ima svoju izložbenu vrijednost. Aleja moćnih sfinga, s kamenim pločama postavljena ispred hrama, bila je izložena na vrijeme te je uspješno prkosila kišnom vremenu proteklih tjedana. »Pogledaj, Henri«, rekao je Mariette gurnuvši Brug-seha, »momci nas još uvijek prate.«

Prus je izrazio sumnju u to da su to muškarci iz kočije, jer izdaleka, devedeset posto muškaraca izgleda isto.

U unutrašnjosti hrama, koji je osim nevažnih pojedinosti bio završen, radnici su postavljali plinske vodove za osvjetljenje. Mariette je ispravljao neke položaje izvora svjetlosti, crtao na zidu crvene oznake i dogovarao se s francuskim predradnikom oko planova.

Kad je Heinrich Brugsch iznenada nestao, nije ga to u početku zabrinulo, jer je mislio da se njegov pruski prijatelj povukao zbog njegove zaposlenosti te da razgleda Kruppove topove, koji su već prije stigli željeznicom — grdosije od tisuću centi s eksplozivom od tisuću funti. Međutim, spuštala se večer, na Le Champ de Marsu palila su se prva svjetla, osvjetljujući fantastičnu arhitekturu i stvarajući stupove svjetlosti i plamene pojaseve oko visokih strojeva. Sad se Mariette ipak zabrinuo. Otkako su novine objavile vijest o blagu kraljice Ahotep, osjećao je da ga prate. Samo su dva čovjeka znala, pisalo je u novinama, gdje je spremljeno blago u Parizu: Auguste Mariette i Heinrich Brugsch. Pariz je tih dana prije otvaranja izložbe bio također pun probisvijeta, koje su privukli predstojeći događaji. Nikada u tom gradu nije bilo toliko džepara, svodnika i ostaloga ološa. Zar je Brugsch postao žrtva otmice?

U tami hrama Mariette je razaznao tamni lik. Ali prije no što je mogao bilo što reći, izašla je spodoba iz sjene. Pristupio mu je mlad muškarac od nekih dvadeset godina. »Oprostite, monsieur«, rekao je mladić, »dugo sam čekao ovaj trenutak. Od svoje četrnaeste godine sanjam o tome da vas jednom sretnem ...«

»A što očekujete od toga susreta?« — upitao je Mariette. Mladić je odgovorio: »Toliko sam čuo o vama i vašim otkrićima, da imam još samo jednu želju: postati istraživač starina, poput vas!«

Mariette je pogladio bradu, nabrao čelo i promrmljao: »A tako je to, dakle?«

»Zovem se Gaston Mas pero«, rekao je čovjek, »moji roditelji potječu iz Milana, ali ja sam rođen u Parizu. Pohađao sam gimnaziju, a otada se

bavim egipatskom poviješću, prije svega dešifriranjem hijeroglifskih tekstova.«

»A s kakvim uspjehom?«

»Mogu čitati svaki tekst bez teškoća.«

»Tada ste uspješniji od mene«, odgovorio je Mariette, »meni hijeroglifski tekstovi povremeno zadaju glavobolju.«

»Kad bih vam bar jednom mogao pomoći« Mariette je nepovjerljivo pogledao mladića. Nije ostavljao dojam fantasta.

»Znate što, Gaston«, rekao je nakon nekog vremena, »pođite sa mnom na Poissy, gdje stanujem. Rado bih vam dao dva prijepisa tekstova, na kojima možete pokazati što znate.«

»Zahvaljujem vam, monsieur«, uskliknuo je Maspero oduševljeno i pokušao dohvatiti Marietteovu ruku.

»U redu«, rekao je ovaj, »dođite, pokušat ćemo uhvatiti kočiju.«

Bulevari grada blistali su u sjaju svjetiljki. U Parizu je bilo 40 000 plinskih svjetiljaka, a njihov je beskrajni, zlatni, lažni sjaj obmanjivao strance iz cijelog svijeta. Bio je najsvetiji trenutak večere. Cilj pariških gurmana nisu bili brojni restorani s prix fixe od 2 do 5 franaka, kao ni mnogi inozemni gastronomski pogoni, poput Petersovog američkog restorana ili njemačkog Zohlovog u Rue de Rougemont, blizu Boulevard Poissonniere, nego restorani prve klase kao *Maison doree*, *Cafe de Foy*, *Cafe Riche* ili, naravno, *Cafe Anglais* na Boulevard des Italien i *Freres Provencaux* u Palais Royalu.

Tu se jelo, tj. sjedilo između zrcala, plinskih plamičaka i aplikacija, za dugim stolovima s bijelim stolnjacima, koji su često dosezali do poda i otežavali posao »bichesa«, koje su svojim nožicama pokušavale dotaknuti onoga koji im je sjedio nasuprot. Mnogi stranci, koji su ovamo ušli s punim novčanikom da utaže glad ili da raspravljaju o Bismarcku i Palmerstonu, našli bi se odjednom nasuprot jedne takve »biche«, kojoj nisu moli odbiti želju za ostrigama, pa bi sve potrošili, a kat-ada završili i u dužničkom zatvoru Clichvja.

»Zabrinut sam zbog svog prijatelja Heinricha Brugscha«, rekao je Mariette. dok se kočija kotrljala preko

Pont de Jena. »Nestao je.« Mariette nije rekao zašto se brinuo. Gaston Maspero je pokušao umiriti svog sugovornika, rekavši da je sigurno već krenuo kući. Međutim, ta je nada bila lažna.

Djevojke u dvorani Valentino brže su bacale noge u zrak nego što je orkestar na podiju okruženom zlatnom ogradom mogao svirati. Dizale

su u zrak svoje crvene suknje i otkrivale triko boje kože, što je bilo mnogo frivolnije nego pokazivanje gaćica na cvjetice. Pri tom su ispuštale krikove. Prije četrdeset godina bio je kan-kan još ugodan društveni ples, dok plesačice poput Rigol-boehe nisu iz njega napravile predstavu, za kojom je, u međuvremenu, poludio cijeli Pariz. Nekada, u čestita vremena, našao se u svakom lokalnu podoficir koji bi neku gospođicu u ekstazi potapšao po ramenu i šapnuo: »Premiere fois«. Još jedno tapšanje, i ona bi morala napustiti lokal. Ah otada je prošlo mnogo vremena.

Heinrich Brugsch je apatično sjedio u uglu bučnog lokala, piljeći, kad mu se za to pružila prilika, pod suknje divljih plesačica. Pred njim je već stajao peti apsint. S mukom je držao oči otvorene, kad mu je otraga prišla neka mala, krhka djevojka s crvenom vrpcom u plavoj kosi, pokrila mu rukom oči i drsko upitala: »Ku-ku, tko sam ja?«

Prus je uklonio s lica male porculanske prstiće, okrenuvši se: »Ne, ne sa mnom, mademoiselles, rekao je s mukom.

Djevojka se glasno nasmijala: »Ali toga nigdje nema. I ti si iz Berlina, što?«

Domaće narječje djelovalo je na Brugscha otrežnjujuće, sabrao se, pokušao je uljudno ustati i progundao je uz laki naklon: »Ulica Johannis, dakako.«

«Wedding, drago mi je«, odgovorila je mala i dodala ljubezno: »Ja se zovem Tildchen.«

»No pusti, Tildchen«, odvratio je Brugsch, »pođi radije za susjedni stol. Ja mogu biti sretan ako sam sebi mogu platiti apsint.«

»Ma što«, mudrovala je plavuša, »uopće ne izgledaš tako. Mogao bi biti i nešto bolje, što?«

»Nešto bolje«, Brugsch se smijao usiljeno. »Možda i jesam nešto bolje, ali od toga se ne živi!«

»No reci, što radiš?«

»Privatni docent«, odgovorio je Brugsch, ne usuđujući se podići pogled. Djevojka je razvukla svoje jarko našminkano lice, kao da je muškarac upravo rekao nešto posebno odvratno: »O moj bože, uopće ne izgledaš tako. Jesi li možda i doktor?«

Brugsch je kimnuo.

»No dobro, ne moraš se odmah sramiti«, pokušala ga je utješiti Tildchen, »makar i doktor, još uvijek možeš biti čestit čovjek.«

»Samo što se od čestitosti slabo živi«, smatrao je Brugsch, pa je doviknuo: »Garcon, apsint za gospođicu!«

»Ne, ne, pusti to«, branila se plavuša, »neću ništa od jednog sirotog akademca.«

»Pusti«, odvratio je Brugsch, na što je Tildchen sjela kraj njega. »No dobro, bit ću onda tako slobodna.«

Brugsch je sad prvi put pogledao malu. Bila je zgodna, zapravo previše zgodna.

»Tražiš valjda nekog slobodnog?« — upitao je konačno. Tildchen se razljutila: »Ha, što to znači? Ja nisam jedna od onih za kakvu me držiš, razumiješ! Ja tu tražim posao, u baletu.«

»I?«

»No, ništa. Nisu me uzeli zbog mojih sisa. Bile su im valjda premale.«

»I sad?«

»Sad idem opet kući u tvornicu dugmadi. A ti?«

Brugsch je slegnuo ramenima. »Ja radim na svjetskoj izložbi pri izgradnji egipatskog hrama. Hram je sad gotov, a ja ću za nekoliko dana biti na cesti, bez posla.«

«Ali što, ti kao akademski građanin?« Tildchen je riječ izgovorila s najmanje trostrukim i.

»Ah. znaš mala. kad s četrdeset nemaš još tlo pod nogama, nećeš ga nikad niti imati. U mladosti sam se vukao okolo kao arheolog, po Egiptu, za čast. domovinu i nauku. Tada sam postao konzul u Kairu, samo za čast. Potrošio sam zadnju paru, i sad sam sretan ako negdje mogu održati predavanje ili ako dobijem narudžbu za istraživanje. To je sudbina jednog pruskog učenjaka.«

»Jadnik«, pokušala je Tildchen utješiti plačljivog doktora. »Ono što nije sad, može jednoga dana još biti. Jesi li oženjen?«

Heinrich Brugsch je šutio.

Plavuša je pomislila: »A tako je to«, i nakon nekoliko trenutaka zapitala: »Imaš li stan?«

»Ne, djevojko«, odgovorio je Brugsch, »ne mogu te povesti sa sobom, stanujem u Poissyju kod prijatelja, u otmjenoj vili sa sobaricom i kuharicom.«

»Razumijem«, kimnula je Tildchen. »Možeš poći sa mnom, ako hoćeš. Nije vila, ali je topla soba u prenoćištu u Quartier Latengu. Morat ćeš, mislim, dati vrataru franak napojnice.«

»Garcon«, viknuo je Brugsch, »još dva apsinta!«

Mariette je bio uvjeren, da je Brugsch žrtva otmice. Neki su ga lopovi htjeli ucijeniti da im oda mjesto čuvanja faraonskog nakita. Te noći Francuz nije ni oka sklopio. Odlučio je da sutradan svakako obavijesti policiju.

Međutim, slijedećeg jutra dr Heinrich Brugsch je izašao iz kočije pred vilom u Poissyju i rastumačio je prestrašenom prijatelju da je svoj mamurluk čitave noći utapao u apsintu. Mariette je odmah shvatio uzrok njegova lošeg raspoloženja. Pripreme za svjetsku izložbu bile su završene, a Brugsch je bio praktički nezaposlen.

Mariette je stoga zamolio za razgovor Emmanuela de Rougća, profesora na College de France, konzervatora u Louvreu i državnog savjetnika. Grof je poznao Brug-seha iz najranije mladosti. Čak ga je i posjetio u Berlinu, kad je do njega doprla vijest da jedno čudo od djeteta piše priručnik egipatskog jezika. Susret je bio srdačan.

Profesor je predložio da Brugsch drži predavanja na njegovom Collegeu o demotskom pismu i literaturi, a za to bi mu on ustupao svoju profesorsku plaću od 12 000 franaka godišnje. Uz odobrenje cara Napoleona, Brugsch bi time osigurao životnu egzistenciju. Time bi imao sigurnu budućnost.

Uz posredovanje madame Cornus, careve sestre po mlijeku, okorjele republikanke, no ipak stalne gošće na carevu večernjem čaju, Brugsch je pozvan u audijenciju.

Napoleon je stajao u kutu, kod prozora, govorio je njemački, zanimajući se za život i sudbinu istraživača, prije nego što je prešao na svoju omiljenu temu — Julije Cezar i osvajanje Aleksandrije. Konačno je rekao da će Heinrich već nakon jednogodišnjeg boravka u Francuskoj dobiti francusko državljanstvo. U normalnim uvjetima, taj je postupak trajao deset godina.

Koliko je Brugsch bio sretan zbog ponude, toliko ga je uplašila brzina kojom je trebao prihvatiti državljanstvo. Zamolio je za dva tjedna razmišljanja i oputovao u Berlin.

Dne 1. travnja 1867. godine, kako je bilo predviđeno, otvorio je Napoleon III svjetsku izložbu, iako većina paviljona još nije bila završena, a mnoge atrakcije čak ni raspakirane. A onda se dogodilo čudo: nakon više tjedana kiše, odjednom je zasjalo sunce. Pedeset pet tisuća posjetilaca guralo se svakodnevno na Le Champ de Marsu željno senzacija, kojih ovdje nije bilo malo. Za 1 franak mogli su se popeti u Giffardsov »okovani balon«. U gondoli je bilo mjesta za 16 osoba.

Parni stroj od dvadeset konjskih snaga vukao je vidikom opijeno društvo po metalnom užetu natrag na zemlju. Ljudi su s vrtoglavicom, ali u najvećem uzbuđenju, teturali iz gondole, jer su se osjećali kao da lete.

Ne baš tako visoko, ali dovoljno uzbudljivo, dizao je aszensions-aparat, neka vrst dizala, one osobito hrabre na vrh industrijske palače. Stepenice su, kako se u sav glas prorokovalo, u 19. stoljeću odlsušile svoje a belle etage nalazit će se ubuduće na četvrtom ili petom katu, kamo će se stizati aszensions-aparatom. Valjalo je razgledati i francuski svijetleći stup, izdaleka uočljiv, koji je noću ispisivao na nebu vatrene znakove. Nakon završetka izložbe trebao je biti rastavljen i ponovno postavljen na stijenama Roche-Douvres u Bretagni.

Stvarna palača industrije bila je okrenuta glavnom fasadom prema Pont de Jena. U obliku elipse, na kosturu iz lijevana željeza, u obliku luka pokrivena staklom i valjanim cinkom, natkrivala je u velikoj širini vrt s biljkama i vodoskokom te vilu u kojoj su bili izloženi novac i utezi raznih nacija.

Moglo se misliti da će sva ta čuda tehnike zasjeniti Marietteov egipatski hram i orijentalnu kedivovu palaču. No dogodilo se suprotno: između napretka, koji je izazvao divljenje, i pronalazaka za budućnost, staroegipatski hram s grobnim blagom kraljice Ahotep i mumijama bio je stvarna senzacija izložbe. Tehnika se već sretala posvuda, dok su Egipat i njegova prošlost bili još uvijek nedostižni, fascinantni i egzotični. Ljudi su stajali u redovima.

Privlačnoj sili izložbe nisu mogli odoljeti ni inozemni vladari, državnici i okrunjene glave, ruski car i pruski kralj.

Jednoga dana novine su javile: »Praunuci će o tome govoriti: dolazi sultan Otomanskog Carstva!«

Moglo se pročitati da, prema islamskim zakonima, sultan nikada ne bi smio napustiti svoje carstvo, osim kao osvajač na čelu pobjedničke vojske. Čuda su se šaputala o knezu s Orijenta. Navodno je neizrecivo bogat, nosi briljante od 70 karata, ima svaki dan više žena, a pripisuju mu se jezive stvari i fascinantne gadosti.

Svjetska izložba je nevjerojatno potakla poslovni duh Parižana. Ako su dosad umornim posjetiocima iznajmljivali stolicu za dva sua, sada su za sultanov doček iznajmljivali svoje prozore za najmanje dva Iranka, pod pretpostavkom da su se nalazili na putu kojim je trebala proći

kočija. Duž Rue de Rivoli do Tuilenja visili su ljudi na skupo plaćenim prozorima, stajali na skelama koje su sami skleпали, na ljestvama, a popeli su se i do plinskih svjetiljki. Posvuda zastave, bijeli polumjeseci na crvenoj podlozi, ali i ruske i pruske boje, jer su, iz kurtoazije, bile izvještene zastave onih zemalja vladari kojih su već bih u posjetu. Na objema stranama ulice vojnici su zadržavali mase ljudi koji su se gurali i navaljivali. Dva sata kasnije nego što je bilo najavljeno, konačno su se stali približavati konjanici, praćeni raskošno obojenom gardom. Iza njih je dolazio on — kakvo razočaranje — u dvopregu, jednostavno, u otvorenoj kočiji pokraj cara Napoleona, sultan Abdul Aziz, srednje visok, blijeda lica s crnom punom bradom, u tamnom kaputu s crvenim fesom na glavi. Nasuprot njima, sjedili su princ Napoleon i turski ministar vanjskih poslova, Fuad-paša. U devet dvorskih kočija slijedila je četa pratilaca. Carica Eugenija trebala je uvaženom gostu izraziti dobrodošlicu na velikim glavnim stepenicama Tuilerija, pod vodstvom četvorice plavo odjevenih meštara ceremonije, a u špaliru osmorice crveno livriranih komornika. Do Elizejske palače, gdje je sultan stanovao — prije njega tu je odsjeo ruski car — išla je povorka kroz park Tuilerija preko Place de la Concorde i Champs-Élysées.

Moniteur je izvještavao da je u tzv. srebrnoj dvorani, koju je uredio još Napoleon I, instaliran mramorni bazen s vodoskokom, za sultanovo dnevno pranje, koje mu propisuje islamska vjera. Veliki spektakl, najavljen kao Svečanost mira, održan je dan kasnije, u industrijskoj palači na izložbenom prostoru.

Dvadeset tisuća ljudi, odabranih prema položaju i osobnim zaslugama grozničavo je čekalo zvukove himne mira, koju je intonirao orkestar od 800 muzičara. »Paix sur le terre!« — zazvučalo je iz grla 600 pjevača, kad su se s oblog krova željezne hale razmotale zastave nacija sudionica.

Sultan Abdul Aziz ušao je u raskošno zdanje pod ruku s caricom Eugenijom, praćen carem Napoleonom. Sultanova odjeća bila je jednostavna, kao i dan ranije, crni kaput s uskim hlačama, crveni fes i savijena sablja u zlatnim koricama. Abdul Aziz nije nosio čak ni rukavice. Bijela haljina kraljice Eugenije iz atlasa i samta bila je okićena nizovima bisera, koji su u blještavilu konkurirali bisernom dijamantu u kosi. Za prigodnu svečanost, Eugenija je stavila poznatu ogrlicu s »Regentom« iz krunskog blaga. Sam Napoleon je po jednostavnosti

garderobe težio da se izjednači sa svojim orijentalnim gostom, pa je nosio jednostavan tamni kaput.

Slijedili su prijestolonasljednici Engleske, Pruske, Italije, Saske, Turske, princ Napoleon i Ismail-paša. Iza toga prinčevi, princeze, dvorske dame, komornici i diplomati, a među njima Auguste Mariette i Ferdinand de Lesseps.

»Mogu zamisliti«, šapnuo je Mariette svom susjedu, »da je Ismail-paša zelen od zavisti dok promatra ovu pompoznu povorku.«

»To neće ostati bez posljedica. Keditiv je već nešto poduzeo za otvaranje kanala. Na svom evropskom putovanju marljivo je dijelio pozive. Car Napoleon je već potvrdio svoj dolazak. Ne bi me čudilo da Ismail-paša pokuša zasjeniti današnji spektakl.«

Mariette je bio skeptičan: »Egipat nije Pariz«, mrmljao je, dok je Lesseps nastavio: »Ni Pariz nije Egipat.«

»Volio bih da imate pravo«, smatrao je Mariette. »Stvar s operom za otvorenje stoji izvrsno. Verdi će je komponirati.«

»Prema vašem predlošku? Čestitam!«

»Du Locle će od moje priče o Aidi napisati libreto.«

»Vi ćete ući u povijest muzike, mon cher!« — smijuljio se Lesseps. Mariette je odvratio: »Zadovoljilo bi me da steknem ime u istraživanju egipatske povijesti. Ali, u povjerenju, znate li što maestro traži? Sto pedeset tisuća zlatnih franaka, koje je keditiv morao ostaviti u pariškoj banci Rotschild. A nakon izvedbe u Kairu sva se prava vraćaju Verdiju.«

»Valja biti kompozitor!« — rekao je tiho Lesseps.

Car je održao strastven govor o miru, koji je bio prekidan bučnim odobravanjem i uzvicima bravo, a završio je riječima: »Providnost blagoslivlja uvijek one koji žele dobro.«

Ovacije publike, od više tisuća glava, probudile su sultana, koji je prilikom careva govora zaspao.

Pri podjeli medalja Ferdinand de Lesseps dobio je komandantski križ, dok je Mariette, sa svojih 46 godina, za takve časti bio još premlad. Divljenje su izazvala trojica Nijemaca. Bjelobradom tvorničaru čelika, Alfredu Kruppu iz Essena, dodijelio je car viteški križ, dok su slikari Wilhelm von Kaulbach i Ludvvig Knaus ukrašeni oficirskim križem počasne legije.

»Gdje je zapravo vaš pruski prijatelj Brugsch?« — raspitivao se direktor kanala.

»Ah, ti Prusi!« — grdio je Auguste Mariette, »sve je već bilo sređeno! Napoleon bi Brugschu dao francusko državljanstvo. Postao bi profesor na College de France. Ali taj Lepsius je opet sve uništio. Prus ne bi smio napustiti domovinu. Bolje gladan Prus, nego nikakav. Jadni Henri!«

VII

Ahmed, kralj pljačkaša grobova

Tobožnja vrata, sjenovite pojave, činile su se izbliza kao izbočine stijena oštrih rubova. Prešao je nekih 30 m, a činilo mu se da hoda već satima, ovdje, duboko u stjenovitim brdima el-Bahrija. Stalna neizvjesnost, strah da bi se tlo moglo otvoriti, progutati ga, zidovi srušiti, zatrpati ga, golemi kameni blok pasti sa stropa i smrviti ga. Ahmed Abd er-Rasul iz Shek Abd el-Gurne bio je, čini se, poseban ljubimac egipatskih bogova. Kuća njegovih roditelja u selu nasuprot Luxoru imala je neobičan podrum. Bila je sagrađena iznad prostranog groba iz 21. dinastije, koji je, kako su uporno ponavljali Abd er-Rasu-li, u vrijeme gradnje već bio opljačkan. Može biti, jer je većina kuća u el-Gurni imala pompozni podrum sa skupocjenim reljefima i starim slikarijama.

Ahmed je bio srednji od tri brata, koji su zajedno predstavljali idealan tim pljačkaša grobova. Najstariji, Muhamed, bio je u službi konzula Mustafe-age Ajata u Luxoru. Soliman, najmlađi, zarađivao je kao utajivač i krijumčar antikviteta, dok je Ahmed svoje vrijeme uglavnom provodio tako da je obilazio Dolinu kraljeva, pretraživao svaku stijenu i kopao po antiknim ruševinama Deir el-Medine.

Ovo posljednje smatrali su stanovnici Shek abd el-Gurne svojom povlasticom jer inače nije bilo ni jednog razumnog razloga da upravo ovdje, u samoći pustinje, izgrade selo. Zato im se nije sviđalo da ovamo zaluta neki učenjak, čega je u zadnje vrijeme bilo sve više.

Ahmed Abd er-Rasul je vrlo dobro znao da bez znoja nema otkrića, kao i to da najveće arheološke nalaze nije otkrio istraživač, nego slučaj. Poznao je i treće temeljno pravilo: svaka izbočina stijene, svaka hrpica pijeska, zemlje ili šljunka, ma kako neugledni bili, mogu skrivati prilaz komori s neizmjernim blagom.

Stoga Ahmed nije slučajno odlučio da se jednog jutra popne na stijene Libijskog gorja, na obronku kojeg, okrenutom obali Nila, leže ruševine Hatšepsutina hrama, dok se stražnja strana strmo ruši u Dolinu

kraljeva. Na te se stijene moglo popeti jedino iz Doline kraljeva, i to riskirajući život.

Ahmed je ćvornatim prutom kopao po šljunku. Pri svakom koraku odronjavalo se kamenje, koje se uz štopot kotrljalo u dolinu mrtve tišine. Poletjelo je nekoliko prestrašenih lešinara, svetih ptica zaštitne božice Nehbet. Stigavši gore, zastao je i pogledao prema horizontu, gdje se iz izmaglice pomaljalo žutobjeličasto sunce. Iz maglice je polako izranjala plodnozclena linija obale Nila i konačno Luxor, sa svojim divnim vlicama i dvorcima kao iz bajke, zimsko sastajalište društvene kreme iz cijelog svijeta. Tu je carevao luksuz, priređivale su se svečanosti poput onih iz »Tisuću i jedne noći.« Ono što se tu potroši u jednoj noći, moglo je hraniti čitavu el-Gurnu godinu dana. Središte društvenih zbivanja bila je vila konzula Mustafe-age Ajata, gdje je kao sluga radio Ahmedov brat Muhamed.

Jedna izbočina stijene privukla je Ahmedovu pažnju, pa je zastao i promislio. Manje ga je mučila opasnost, nego pitanje je li na toj prijetećoj izbočini stijene ikada mogao biti postavljen grob. Ahmedu je bilo jasno da je to nemoguće, što je bio dovoljan razlog da temeljitije razgleda izbočinu.

Stijena se rušila 60 metara okomito prema dolini. Pogrešan korak na krhkom kamenju i — Ahmed je preplašeno zasuo: nema sumnje, tamo, uokvirena stijenom, zjapila je rupa, široka možda dva metra. S hrpta planine ta se duplja nije mogla vidjeti.

Ahmed se oprezno približio rupi. Ugledao je beskonačno duboko grotlo. Kad je u nj bacio kamen, čuo se odjek iz daljine. Ahmed je ponovio pokus, a jeka je odavala velik podzemni prostor. S alahom, što je otkrio?

Faraonski grob? Vjerojatno ne. Ahmed je, doduše, znao da učenjaci još tragaju za čitavim nizom faraonskih grobova, među njima i za grobovima Tutmosisa III, krali jce Hatšepsut, Haremheba i Tutankamona, no bilo je pitanje jesu U oni tu sahranjeni. Je li Dolina kraljeva bila posljednje počivalište svih faraona od 18. do 20. dinastije? Osim toga, neobičan otvor na opasnoj izbočini stijene nalazio se daleko iza Doline kraljeva. Bilo je gotovo sigurno da nije posrijedi faraonski grob.

Ali što je skrivao tajanstveni otvor? Možda posljednje počivalište nekog ekscentričnog plemića, koji je htio biti pokopan sam? Bilo je samo pitanje je h on, Ahmed, prvi koji je otkrio ovo zabačeno

skrovište? Hoće li mu se dogoditi isto što i Giovanniju Belzoni ju, koji se prije više od 50 godina, uz goleme troškove u ljudstvu i materijalu, uvukao u grob Setija I, a zatim je jednog dana stajao pred praznim sarkofagom?

Obuzet nutarnjim nemirom, Ahmed se okrenuo i popeo po krhkoj stijeni, zatim je bacio unatrag nesiguran pogled da se još jednom uvjeri kako otvor odozgor zaista nije uočljiv. Uvjerivši se, potrčao je uskim rubnim puteljkom, što u širokom luku oko vrha vodi u el-Gurnu.

Stigavši u selo, Ahmed je pokušao sakriti uzbuđenje. Bio je svjestan da je otkriće utoliko vrednije što manje ljudi za njega zna. Dakle, krenuo je kući, naoko ravnodušno. Soliman je ipak odmah primijetio, da se s njim dogodilo nešto neobično.

Upitno je pogledao starijeg brata, kao da ga pita: nešto se dogodilo?

Ahmed se lukavo cerio, upirući prstom u zrak: »Gore na stijenama!«

Soliman se smeo, a zatim je nestrpljivo upitao: »I?«

»Ništa«, rekao je Ahmed, »rupa u stijeni, duboka najmanje deset metara.«

Činilo se da je Soliman razočaran. I on je, naravno, znao da to ne može biti ulaz u faraonov grob. Grobovi kraljeva bili su, usprkos različitoj arhitekturi, svi građeni po istoj shemi. Stepenice su vodile do triju hodnika.

Bili su pod kutom, ili jedan iza drugoga, a na njih se nadovezivala grobna komora.

Okomita jama onemogućila bi ceremoniju, pri kojoj su svećenici s mumijom ulazili u prostor predviđen za sarkofag. Ali zašto je načinjena tako duboka jama? Grobovi plemića — a u okolici nađeno ih je na stotine — imali su jednostavan zazidan prilaz, iza kojeg se širila grobna komora. Tko se, dakle, uz takve troškove, pod tako neobičnim uvjetima, pobrinuo za vječnost?

»Trebamo uže, dugo najmanje 20 metara, i nekoliko svijeća«, prekinuo je Ahmed svog brata u razmišljanju. Nakon iscrpnog dogovora, složili su se da odmah krenu.

Dva muškarca opremljena alatom za kopanje nisu se u el-Gurni posebno isticala. Cijelo se selo bavilo pljačkanjem grobova kao zanatom. Stoga su Sohman i Ahmed stigli do stijena, a da nisu na sebe svratili pozornost.

Dok je Soliman, štiteći rukom oči, s naporom gledao u jamu, Ahmed je ispitivao blokove kamenja u okolici je li koji od njih dobar da se oko

njega omota uže, po kojem se htio spustiti u jamu. Pothvat pun opasnosti, čak i za čovjeka poput Ahmeda, koji nije vjerovao u du hove umrlih, jer su zmije i škorpioni u mnogim grobovima pokazivali svoju zlu ćud. Pljačkaši su se bojali i otrova kao i zamki, koje su postavili svećenici prije nekoliko tisuća godina. Cesto su vlastitim životom plaćali svoju rabotu.

U Sakkari, gradu mrtvih u Memfisu, 400 kilometara nizvodno Nilom, jednom su arheolozi morali podići kameni blok težak više tona, koji se strovalio s nekog podzemnog svoda. Time su oslobodili prilaz grobnici, u kojoj su ležala dva ljudska kostura, ah ne mumije. Nakon opsežnih istraživanja, arheolozi su pronašli da su dvojica pljačkaša grobova prilikom stupanja u grobnicu aktivirala mehanizam koji je pokrenuo kamen sa stropa. Obojica su bijedno poginula.

Takvim zaštitnim mjerama protiv lopova opskrblijivali su staroegipatski graditelji mnoge grobnice. Gradili su grobove u koje se ulazilo samo mostovima, koji su se rušili nakon kraljeve sahrane; kopali su lažne hodnike i vrata te gradili prostorije nalik grobnim komorama, dok se prava grobnica nalazila na suprotnom kraju. Sve je to, doduše, kompliciralo provalnicima rad, ali ga nije sprećavalo. Pohlepa za zlatom, te mogućnost da se jednim jedinim otkrićem zbrinu za cijeli život, davala im je nevjerojatnu energiju, učinila da zaborave smrtnu opasnost. Tako je bilo i s braćom Abd er Rasulima. Jedan kraj užeta zavezao je Ahmed za neki kameni blok, a drugi oko prsa. Zatim se, okrenut leđima, spuštao u otvor stijene; upirao se oprezno rukama i nogama, ulazeći u neizvjesnu tamu.

To se zbivalo polako, beskrajno polako. Soliman, koji je uže propuštao kroz ruke, oprezno je pogledavao oko sebe. Ono što ga je činilo vidno nervoznim nije bio toliko strah pred izvidnicom Uprave za starine, koliko strah pred drugim stanovnicima sela, što bi znaćilo podjelu plijena.

Premda su Marietteovi ljudi bili naoružani, stanovnici el-Gurne igrali su s njima maćke i miša. Njihov alarmni uređaj funkcionirao je besprijekorno. Izvidnica je išla uvijek istim putem: dolazila je iz Luxora, prelazila brodom Nil i kretala se prema el-Gurni i dalje u Dolinu kraljeva. Svaki put prekidale su čete kopaća i tragaća posao i trćale kući, a kad su stigli zaštitnici reda, nalazili su ih pri mućnji krava i pletenju košara, u idili gornjoegipatskoga poljoprivrednog života.

Odavno je prošlo vrijeme kada su pljačkaše grobova kažnjavali smrću. I u vrijeme faraona dolazilo je do pljački grobova, a dokazi su se sačuvali na papirusima. Tužno je priznanje osmorice klesara i hramskih slugu, koji su, za 20. dinastije oko 1100. pr.n.e. pod udarcima biča priznali da su provalili u kraljevu piramidu, obili sarkofag i izvukli faraonovu mumiju. Mrtvi je kralj bio sav pokriven amuletima i zlatnim nakitom, a sarkofazi mumija bili su izvana i iznutra obloženi zlatom. Provalnici su oteli sve zlato i srebro, koje su kasnije podijelili na 8 dijelova. Proces je okončan osmerostrukim izvršenjem smrtne kazne. Kako je rečeno, Soliman, koji je stajao na rubu jame, manje je strepio od ruke zakona, nego od toga da ih otkrije suparnička banda. U takvim slučajevima često je dolazilo do pucnjave, u kojoj bi slabiji ostajao u grobu, kao leš.

Ahmed je, u međuvremenu, stigao do dna jame. Rupa koja je vodila okomito u stijenu bila je duboka 10—12 metara. Dolje je vladao potpuni mrak. Ahmed je odvezao uže koje mu je bilo obavljeno oko prsa i izvukao iz rublja, tj. komada tkanine oko struka i među nogama, svijeću. Pokušao se snaći u treperavom svjetlu svijeće. Prostor je bio uzak, promjera dva metra, kao i rov kojim se spustio. Oprezno, kao da bi mogao izazvati rušenje, opipao je stijene. Jedna strana jame imala je strukturu zida.

»Soliman!« — viknuo je Ahmed gore, gdje je mala točka svjetlosti stremila prema nebu. »Povuci uže i spusti polugu za rušenje, ali oprezno! Čuješ li?«

Soliman je povukao uže, zatim je na jednoj strani zavezao metar i pol dugu polugu, važan rekvizit svih pljačkaša grobova, pa ju je oprezno spustio u rov. Bio je to opasan pothvat, jer je poluga, koja se klatila, lako mogla udariti o neku krhku stijenu i odvaliti komad, koji Ahmed u uskoj jami ne bi mogao izbjeći. Međutim, sve je dobro prošlo. Ahmed se bacio na posao, rutinom stečenom u bezbrojnim pokušajima.

Oprezno je razlabavio prvi blok, stavljajući polugu stalno u istu pukotinu zida. Kad je jedan komad popustio, ostali su išli lako. Radio je uporno, premda mu je nedostajalo zraka. Sto se skrivalo iza zida? Faraonovo zlato, ili samo bijedni kostur nekog beznačajnog Egipćanina?

Svijeća na podu širila je tako difuzno svjetlo, da Ahmed uopće nije mogao pravo vidjeti pukotinu koju je s naporom obrađivao. Osjećao je samo kad bi poluga pogodila pravo mjesto. Slijedio je udarac za

udarcem, ravnomjerno poput stroja. Čuo je štopot. Uspio je. Kamen u zidu bio je klimav. Oprezno, kao da iz sefa vadi kutiju s nakitom, izvukao je Ahmed kamen iz zida. Provirio je kroz crnu rupu, ništa nije vidio, zatim je uzeo svijeću i gurnuo je naprijed. Premda je naprezao oči, opet ništa nije vidio. Stoga se bacio na posao da izbije ostalo kamenje. Ubrzo je u zidu zjapila rupa, upravo tolika da se kroz nju Ahmed mogao provući. Uzeo je svijeću, gurnuo je kroz rupu i ugledao hodnik, širok jedva metar i pol, a visok oko 80 cm. Zatim se uvukao unutra.

Niski hodnik kojim je Ahmed puzao gurajući ispred sebe svijeću bio je dug oko 7 metara, zatim se povećavao prema gore i naglo skretao ulijevo, gdje se gubio u tami.

Ahmed je sad opet mogao ići uspravno. Napredovao je oprezno, korak po korak, dok se iza njega dizala bezbojna prašina koja je prodirala u oči i usta, otežavajući mu disanje. Tapkao je kroz hodnik, koji se činio beskrajnim, držeći svijeću daleko ispred sebe. Povremeno je svijeću zaklanjao rukom, da bi lakše razaznao konture što su izranjale pred njim.

Tobožnja vrata, sjenovite pojave, činile su se izbliza kao izbočine stijena oštih rubova. Prešao je nekih 30 metara, a činilo mu se da hoda već satima, ovdje, duboko u stjenovitim brdima el-Bahrija. Stalna neizvjesnost, strah da bi se tlo moglo otvoriti, progutati ga, zidovi srušiti, zatrpati ga, golemi kameni blok pasti sa stropa i smrviti ga. Ali tada je u njegovoj glavi zablistao nakit, zlato, skupocjene posude. Kamo, za ime svijeta, vodi ovaj beskrajni hodnik, kamo? Je li upao u zamku koju su prije nekoliko tisuća godina postavili graditelji groba? Ili je možda taj put značio najveći zgoditak njegova života? Ahmed je zastao.

S alahom, tu, nekoliko metara pred njim, na stijenu se naslanjala spodoba, stravična u treperavu svjetlu svi-ejće. Ahmed je zbunjeno prešao rukom preko očiju, zatim je podigao svijeću da smanji sjene što ih je bacala spodoba. Bila je to mumija, okomito oslonjena o zid, u svojoj drvenoj ljusci.

Nije stigao temeljito pogledati ljusku, jer je otraga iz sjene izronio otvoreni sarkofag. Gurnuo je svijeću preko ruba i prestrašeno uzmakao. Tu je ležala druga ljudska spodoba s rukama prekriženim na prsima, dok je skupocjeni nakit okruživao smežurane udove. Natpis na prsima

sadržavao je njemu nečitljive hijeroglife. Ahmed je podigao pogled, piljeći u tamu.

Ono što je sad vidio navelo ga je na to da, u uzbuđenju, pomisli kako je šenuo. Borio se za zrak. U tami nisu bile samo dvije mumije, nego njih deset, dvadeset, trideset, a možda i više. Neke su bile u potpunom ornatu, neke lišene skupocjene odjeće, iscerenih lica, plemenitih crta s iskonskom zmijom na čelu, simbolom faraona. Za uljeza to je bilo previše. Njemu, koji je opljačkane grobove u Dolini kraljeva poznao kao svoj džep, kome ni jedna šupljina nije bila preuska, a ni jedan hodnik predubok, pri pogledu na tolike mrtvace popustili su živci.

Okrenuo se i pojurio natrag u prašinu hodnika, prema izlaznom rovu, propuzao je niski hodnik, dočepao se užeta i viknuo: »Soliman! Soliman! Povuci me gore!«

Potpuno iscrpljen, približavao se Ahmed sve jačoj dnevnoj svjetlosti, upirući se o stijene uskog rova, privezan uzetom koje je vukao njegov brat. Srušio se poput vreće na rub okna i ostao ležati, nepomično i zatvorenih očiju. »Soliman«, mucao je, »vidio sam sablasti, sablasti!« Soliman u prvi mah nije razumio svog brata. Međutim, budući da je ovaj stalno ponavljao iste riječi, polako je shvatio da nije pogrešno čuo. Sto je brže mogao, otrčao je k nagibu brda, gdje je sjeo i promatrao brata sa sigurne udaljenosti, dok je ovaj i dalje ležao na zemlji.

Soliman je znao da se Ahmed nije šalio, kao i to da nije kukavica. Ako se Ahmed tresao od straha, onda je za to postojao dobar razlog.

Ahmed je ustao. Budući da ni snažnim mahanjem nije mogao navesti brata da se pomakne, namotao je užu i dao se na put. Soliman mu je, oklijevajući, pošao u susret. Dok su tako hodali, ispričao mu je Ahmed što je vidio. Soliman je samo tresao glavom.

Htio je znati jesu li to bile faraonske mumije.

Brat mu je odgovorio da u to vjeruje, jer su neke od njih imale kraljevsku zmiju na čelu — simbol moći — koji su smjeli nositi samo faraoni.

Ali odakle više kraljeva u jednom grobu?

Ahmed je slegnuo ramenima. Ni sam nije znao što da o tome misli. Više kraljeva u jednom grobu — toga do sada ruje bilo. Mariette je, doduše, otkrio mnoge masovne grobove, ali unutra su bili sahranjeni mrtvaci koji nisu bili čak ni mumificirani, a nakitu i skupocjenoj opremi ni traga. U kakvoj je to vezi bilo s ovim masovnim faraonskim grobom?

Da su na to naišli Mariette ili neki drugi istraživač, brzo bi riješili zagonetku, jer su, iz pronađenih papirusa, poznavali okolnosti, samo nisu znali skrovište.

Prije više od 3000 godina vladao je zemljom na Nilu faraon Ramzes III, slab kralj. Morao se stalno braniti od napada drugih naroda, dok su se u zemlji počeli primjećivati prvi znaci osipanja. Porastao je i kriminal. Dolinu kraljeva, stijene koje su skrivale faraonske grobove, obilazile su pljačkaške bande. Pljačkan je grob za grobom. To nisu mogle spriječiti čak ni patrole čuvara, koje su često hladnokrvno ubijane. Svećenici Amona, zaštitnici posmrtnog života, gubili su autoritet.

Negdje za vladavine Ramzesa III (1184—1153. pr.n.e.) skovali su Amonovi svećenici nevjerojatan plan da mumije faraona zaštite od pljačke. Kupili su šutnju šačice radnika. Nagrada je morala biti kraljevska, vjerojatno plaća za cijeli život, jer bi odavanje toga plana svakom od njih donijelo imetak. Možda su bili ispunjeni posebnim pijetetom, pa im je perspektiva za nagradu na drugom svijetu zavezala jezik.

U svakom slučaju, ta je ekipa načinila dugogodišnjim tajnim radom ovo skrovište, koje je Abd er-Rasul otkrio 3000 godina kasnije. Do danas je ostala tajna kako je jedan tako velik projekt mogao biti izveden tajno. Postoji jedna mogućnost: sklonište je ležalo nešto izvan Doline kraljeva, koju su obilazile bande, znajući da su ondje sahranjeni faraoni od 18. do 20. dinastije. Doduše, i tu je bilo bezbroj grobova, ali većina je pripadala nevažnim ljudima starog doba, a njihova je oprema bila siromašna u usporedbi s onom iz kraljevskog groba.

Tako su, vjerojatno, razmišljali i Amonovi svećenici kad su u ovu izbočinu stijene dali iskopati rov, dug jedanaest i pol metara, a promjera dva metra. S dna je vodio hodnik za puzanje, širok 1,4 m, visok 80 cm. Nakon 7,4 m skretao je nalijevo, zatim išao 60 m dalje u stijenu, gdje se širio u veliku prostoriju.

Sami građevni radovi mora da su trajali godinama, a protekle su i mnoge godine dok tajni podzemni projekt nije počeo služiti svojoj svrsi. To je bio jedinstven događaj u povijesti čovječanstva. Pobožni svećenici obilazili su uz svjetlost baklji Dolinu kraljeva i otvarali jedan faraonski grob za drugim. Starije grobnice bile su već, vjerojatno, zaboravljene, pa su svećenici, poput istraživača, morali pretražiti stijene, i zgrabiti tone šljunka i tragati za ulazima, a sve to tajno, neprimjetno. Izvlačili su sarkofage iz grobnih komora, ili, ako su bili

preteški, mumije iz sarkofaga, te su ih odvlačili uz strme litice k rovu u stijeni. Ondje su ih uzetom spuštali u sklonište, gdje su trebale biti sigurne pred bezbožnim oskvrniteljima grobova.

Zbilo se nešto nevjerojatno: jedan kraljevski grob za drugim otvarale su tajne trupe Amonovih svećenika, pod okriljem mraka i magle, i prenosile mrtve kraljeve, zajedno s vrijednom opremom, u labirint nad Deir el-Bahrijem. Svećenici, kojima je na srcu ležao jedino nesmetan zagrobni život, nisu vodili računa o imenu i značenju pojedinih faraona. Smatrali su da je svaki od njih zaslužio vječni život. Tako je 40 kraljeva dospjelo u skrovište — beznačajni kao i značajni za povijest — poput Tutmosisa III, Setija I i njegova sina Ramzesa II.

Prostor isklesan u stijeni ubrzo se pokazao premalenim, pa su svećenici posljednje naslagali okomito uza zid. Svakom od mrtvih kraljeva objesili su oko vrata natpis s imenom, da bi im očuvali identitet.

Svi faraoni sahranjeni u Dolini kraljeva nisu nipošto pronađeni i spremljeni u tajno skrovište. Razlog tome nije površnost svećenika, koji su imali na raspolaganju kraljevske liste po kojima su točno znali koja imena nedostaju. Sveti Amonovi ljudi mislili su da kraljevski grob, koji oni sami nisu našli, neće pronaći ni pljačkaške bande što su krstarile Dolinom. Nakon donošenja posljednjeg kralja zatvorili su skrovište zidom, dok su na uspon, koji vodi k rovu, naslagali komade stijene. To su učinili tako pažljivo, da je mjesto ostalo skriveno 3000 godina, sve dok ga nije našao Abd er-Rasul.

On, naravno, nije znao što je zapravo otkrio. Ahmed nije mogao povezati zašto je u jednom grobu sahranjeno više kraljeva, a nije znao ni koje je kraljeve otkrio. Znao je samo to da nakit mumija vrijedi imetak, tako da on, Muhamed i Soliman više uopće neće trebati raditi. Međutim, vrijednost otkrića bila je mnogo veća no što je Ahmed slutio. Četrdeset kraljevskih mumija u labirintu iznad Deir el-Bahrija bio je do sada najznačajniji nalaz mumija u egipatskoj povijesti. To otkriće nije se moglo platiti novcem.

No Ahmed je bio pljačkaš grobova, premazan svim mastima. U toj uzbudljivoj situaciji najsvetija zapovijed bila mu je šutnja. Samo Muhamed, stariji brat, upućen je u tajnu. Ovaj nije mogao vjerovati ono što su mu ispričali Ahmed i Soliman. Grob s više kraljevskih mumija? I baš to je ostalo tisućama godina pošteđeno od pljački?

Utroje su više puta svratili na mjesto gdje je u stijeni zjapila rupa. Uvijek ponovno, raspravljali su o tome što da učine. Odmah su se

složili da nikome ne smiju odati tajnu. Ahmed je smatrao da ne bi bilo razumno mumije i nakit prodati u cijelosti, nego da bi nakit trebali pomiješati i prodavati ga komad po komad. Nije slutio da će upravo taj plan, koji se činio tako rafiniran, deset godina kasnije upropastiti pothvat.

Nije prošlo mnogo vremena, a braća su se svadala oko putova trgovine. Ahmed se, po drugi put, odvažio na silazak, pri kojem je, ne birajući, uzeo s mumija nekoliko komada nakita. Ono što je tom prilikom donio iz dubine učinilo se Muhamedu tako fantastičnim da je izrazio sumnju u to da bi lokalni preprodavači antikviteta mogli platiti ikoji od tih komada. Bilo bi besmisleno rasprčkati skupocjene komade nakita za nekoliko funti. To je upalilo.

Malo je ljudi razmišljalo o tome kako su Ajati mogli postati jedna od najbogatijih luksorskih obitelji, zašto je najmlađi sin odgajan u otmjenom engleskom internatu i tko je financirao svečanosti prilikom kojih se njegova vila na zapadnoj obali Nila blizu hrama mrtvih Ramzesa II pretvarala u palaču iz »Hiljadu i jedne noći«. Od službene agine plaće, koja je otprilike odgovarala onoj zamaljskog savjetnika, i njegove rente izbornog konzula to se ipak nije moglo platiti. Međutim, aga je imao veza koje drugi nisu imali, pa se tako dogodilo da su čak i časna gospoda tražila njegovu naklonost i plesala na njegovim svečanostima.

Čovjek koji je u takvim prilikama dodavao vodenu lulu bio je Muhamed Abd er-Rasul. On je procijenio svakog pojedinog gosta. Tko bi od prisutnih mogao biti zainteresiran za faraonski nakit? Tko bi bio spreman da si pribavi vjerojatno najskuplju kolekciju nakita na svijetu? Domaći su otpali, jer nitko od njih nije imao interesa, a kamoli novaca. Trgovce nije poznavao, pa ne bi znao s kim ima posla. Situacija je bila očajna. Abd er-Rasuli su sjedili na najvećem arheološkom blagu, ikada pronađenom, bih su prebogat, ali nisu mogli svoj imetak unovčiti.

Danima i noćima raspravljali su što da učine. Izmišljali su komplicirane putove trgovine, da bi ih potom odbacili kao previše rizične. Konačno su zaključili da moraju uključiti agu, koji je imao iskustva i veza u trgovini antikvitetima. Mustafa-aga Ajat držao je priču braće Abd er-Rasula pretjeranom. Da je samo pola toga istinito, smatrao je, bili bi zbrinuti do kraja života. Na to je Muhamed poslao svog brata Ahmeda u okno nad Deir el-Bahrijem da donese dokaze.

Ahmed je potisnuo strah te je mumijama oteo amulete i amajlije, poskidao im prstenje i uzeo papiruse.

Dan kasnije išli su Muhamed i Ahmed po trošnom pustinjskom putu prema aginoj kući. Svaki je pod rukom nosio svežanj tkanine, u kakvom felasi još i danas nose svoju imovinu. Mustafa Ajat nije vjerovao vlastitim očima kad je odmotao svežnjeve.

»Tako mi alaha«, uskliknuo je, »tako nešto nisam još vidio!«

Aga je zatim pažljivo osmotrio svaki pojedini komad. Posebnu je pažnju poklonio papirusu.

»No dobro«, rekao je Mustafa, »podijelit ćemo otkup: četiri petine meni, jedna petina vama.« Prije nego su braća mogla prigovoriti, dodao je: »To je ionako više nego što vi uopće možete potrošiti.«

Braća su se bespomoćno pogledala. Suprotstavljanje bi bilo besmisleno, jer je aga znao njihovu tajnu. Ma kako besramna bila agina ponuda, imao je pravo. Nalazi bi Abd er-Rasulima donijeli basnoslovne svote i problem kako pred dolinom opravdati iznenadno bogatstvo.

»Ovo tu pred nama«, rekao je aga, »trebalo bi nam dostajati za godinu dana. Za to vrijeme blago u spilji ostaje nedirnuto. Jasno?« To je upalilo. Nepisani zakon među pljačkašima grobova.

VIII

Sueski kanal

Sueski je kanal, nenamjerno, poslužio istraživačima starina kao paravan. Prilikom velikih građevinskih radova, koji su gutali milijune, jedva su se primjećivali troškovi koje je stvarao Mariette. Oni su, naravno, bili rasipnički visoki, no neznatni u usporedbi s onima za kanal.

U podnožju velikih piramida kod Gize čekali su konji i kočije, magarci i deve sa šarenim uzdama. Duga večernja sjena vječnog Keopsovog spomenika padala je na sivožuti pustinjski pijesak. Konačno se na južnom horizontu pojavila očekivana skupina jahača. S krupnim ciljem pred očima, uzrujano galameći, s bradama koje su vijorile, jurili su pustinjom raspojasani jahači, više nalik plemenu divljih pustinjskih sinova, nego carskom izaslanstvu.

Prvi koji je dojurio uz blagi brežuljak i skočio s konja, potapšavši ga po slabinama, bio je Franjo Josip, austrijski car i mađarski kralj. Za njim je stigao grof Gyula Andrassy, mađarski premijer, nizak, smiona pogleda,

crne kovrčave kose i oštre brade. Iza njega, s bradom podijeljenom na dva dijela — careva vjerna slika i prilika — admiral Wilhelm Tegetthoff.

Kad je već sva pratnja poskakala s konja, stigao je i posljednji jahač — Heinrich Brugsch.

»No, tu ste vi, gospodine profesore!« — rekao je car uz blagonakloni smiješak, dok je pokušavao dovesti u red odjeću, brkove i bradu. Brugsch se divio: »Izvršno, veličanstvo, vaša je jahačka vještina iznimna, ako smijem primijetiti. Iskreno rečeno, digla mi se kosa u zrak kad je veličanstvo skakalo s konjem preko jama i bunara.«

»Ma hajdete«, odgovorio je car, »- nije to nikakva umjetnost. Grof Andrassy, on je dobar jahač! Taj se rodio u sedlu, dok sam ja u ophođenju s konjima tek osrednji.«

Zatim je Brugsch pozvao cara i pratnju k buffetu, što su ga kedivovi kuhari postavili pred Keopsovom piramidom.

Franjo Josip stigao je među prvima na skorašnje otvorenje Sueskog kanala. Ismail-paša smjestio je visokog gosta u kairsku palaču Gesira, na zapadnoj obali Nila, nasuprot Marietteovu muzeju. Heinrich Brugsch dodijeljen je caru kao počasni vodič, jer je ovaj doputovao bez svoje žene Sissi, koja je govorila strane jezike. Brugsch je, u međuvremenu, po treći put pokušavao pustiti korijenje u Egiptu, ovaj put kao egipatski namještenik. Sad se nalazio na vicekraljevom platnom spisku kao direktor novoosnovane evropsko-orijentalne visoke škole. Za razliku od profesorskog mjesta u Parizu, ovdje se od njega nije tražilo da odbaci prusko državljanstvo; naprotiv, pruska je prosvjeta na taj način trebala učvrstiti svoj ugled na Istoku. I pruski je kralj spremno pustio Brugscha da ode.

Heinrich Brugsch se ponovno oženio. Antonija, nova izabranica, pokazala je više razumijevanja za život na Nilu. Brugschovi su stanovali nedaleko od Mariettea, u staroj mamelučkoj palači, prostorije koje su dvanaest sati dnevno služile i kao predavaonice. Kompleks je bio okružen visokim bijelim zidom te parkom s plodnim palmama datulja, dudovima i čempresima. Kako je uobičajeno za istočnjačku palaču, bio je tu i harem, sada neiskorišten, s prozorima pokrivenim rešetkama. U jednom kutu vrta okretao se od jutra do večeri bivol zavezanih očiju oko škripava vodenog kotača da bi osigurao zalijevanje tropske raskoši i domaćeg povrća, koje je Antonija predano uzgajala. Brugsch je prvi put vodio bezbrižan život. Antonija je,

iznenađujuće brzo, obračunala sa šišmišima i štakorima u kući te zmijama u vrtu. Emil, mlađi brat, smjestio se kod Mariettea. Upravi za starine koristile su prije svega njegove sposobnosti fotografa.

»Smijem li pitati«, rekao je Brugsch okrenut austrijskom caru, »kako se vašem veličanstvu sviđaju piramide?«

Franjo Josip, koji je u jednoj ruci držao pileću nogu. a u drugoj komad pogače, odgovorio je: »Znate što, dragi moj profesore, ostao sam pat, naprosto pat Čovjek se ne može načuditi, ne može se dovoljno načuditi. Nevjerojatno.« Car je zadivljeno pogledao prema vrhu goleme građevine.

»Pogled odozgor neće vaše veličanstvo zaboraviti cijeli život. Ako dopuštate, trebah biste se popeti što prije, inače će nas pri silasku zateći mrak, a onda smo frigani.«

»Frigani!« Franjo Josip se tresao od smijeha. »Tada smo frigani! Krenimo, dakle.«

Turisti su obično stizali na Keopsovu piramidu tako da su ih dva beduina vukla za ruke stepenicu po stepenicu, dok ih je treći gurao odozdol. Car je odbio takvu pomoć, jer je bio dobar planinar i uvijek među prvima u lovu na divokoze u Tirolu. Međutim, nakon pola prevaljenog puta veličanstvo je bilo gotovo. Brugsch je morao upotrijebiti svu svoju sposobnost uvjeravanja, pokazujući na jedinstveni pogled, da bi cara ipak privolio da krene gore. Konačno su stigli zadihani na mali plato, 10x10 metara, gdje se Franjo Josip mogao malo odmoriti.

Grof Andrassy prekinuo je tišinu šalom. Pogledao je u dubinu i rekao, aludirajući na Napoleonovu glasovitu rečenicu: »Sire, gleda vas četrdeset kočija u podnožju piramide.« Dolje su poput igračaka stajale kočije, poredane, nevjerojatno daleko, premda je svaki zveket uzdi, svaka škripa kotača probijala uši.

»Recite, profesore«, raspitivao se car, »kada je zapravo živio taj kralj Keops?«

»On je bio drugi kralj četvrte dinastije«, odgovorio je Brugsch, »to znamo, ali kada je živio i vladao, kada umro...«

Brugsch je slegnuo ramenima. »Tu se mišljenja jako razilaze. Između podataka Augustea Mariettea i profesora Lepsiusa razlika je više od tisuću godina. Jedan misli u petom tisućljeću, a drugi u četvrtom tisućljeću pr.n.e.«

»To zdanje je Keopsu zaista služilo samo kao grob?«

»Tako je, visočanstvo. Bar do sada nisu pronađeni nikakvi znaci koji bi upućivali na neku drugu primjenu. Iz nutarnje grobne komore vode okna za zrak, no kako je kralj već bio mrtav kad je ovamo doveden, okna su, očito, imala samo simboličko značenje i služila su za bijeg duše na drugi svijet.«

»Zanimljivo«, rekao je kralj, »a faraonov kovčeg?«

»Bio je prazan, kao i svi kraljevski sarkofazi koje smo dosad otkrili.«
Franjo Josip je pogledao preko pješćanih dina u podnožju piramide prema sfingi, koja je dopola stršala iz pijeska, i dalje do dalekog reda piramida koje su se prema Memfisu ocrtavale u okeru pijeska. Na istoku se iz mora pijeska isticalo tamno zelenilo oaze Nila. Ravno u grad vodila je cesta piramida, pašin ponos, izgrađena u pustinji za 3 mjeseca za goste iz cijelog svijeta, koji su trebali doći na otvaranje Sueskog kanala.

Od vremena Kleopatre, posljednje faraonke, zemlja na Nilu nije doživjela takvu svečanost. Ismail je dao pripremiti svečanost kakvu svijet još nije vidio. Službena svečanost trebala se održati 16. studenog 1869. Međutim, tjednima ranije, dešavale su se neprilike, ništa drugo nego neprilike. Opera kuća u Kairu bila je završena, ali je ostala nedovršena opera *Aida*, koju je Ismail-paša povjerio Verdiju, tako da je maestro otvorio opernu kuću *Rigoletto*. Premijera *Aide* uslijedila je tek dvije godine kasnije. Nekoliko dana prije svečanog otvaranja pronađen je u kanalu blizu Salufa kameni blok od 5 m. Prilikom eksplozije urušen je i nagib obale. U Port Saidu, gdje je planirana ceremonija otvaranja, izbio je 15. studenog požar, zahvatio je hale spremišta s uređajima za vatromet, pa umalo nije digao u zrak cijeli grad. Dan prije svečanog događaja poplavljena je platforma, sagrađena za počasne goste, a iste večeri potopila se u kanalu, 30 km južno od Port Saida. egipatska fregata. Uz najveće izdatke, ceremonija otvaranja ipak je uspjela.

Dne 16. studenog 1869. godine, oko 11 sati prije podne, pojavila se na horizontu Port Saida »L'Aigle«, jahta francuske carice Eugenije. Brodovi usidreni u luci razvili su svoje zastave, fregata je pucala na pozdrav, a vicekralj se smjestio na srednjem od triju prijestolja postavljenih na obali u paviljonu obrubljenom zastavama i okrunjenom polumjesecom. Carska jahta dolazila je iz Aleksandrije, gdje je ukrkala Ferdinanda de Lessepsa i njegova dva sina. Lesseps je bio bratić carice Eugenije, koja je putovala sama, jer njezin muž Napoleon III

zdravstveno i politički nije mogao napustiti zemlju. To je bio glavni razlog što je austrijski car Franjo Josip, koji je mrzio daleka putovanja, krenuo na taj put. Inače, tvrdio je ministarski savjetnik, uloga caričina kavalira pripala bi prisutnom prijestolonasljedniku Friedrichu VWilhelmu, pa bi Pruska pred cijelim svijetom mogla demonstrirati svoju jednakost s Francuskom.

Carica Eugenija stajala je, okružena s 50 marinaca, na pramcu broda. Nosila je dugu, usku svijetlocrvenu haljinu od baršuna, dok je kosu podigla i ukrasila turbanom s draguljima. Francusku jahtu slijedio je austrijski parobrod »Greif« s carem Franjom Josipom, grofom Andrassyjem i premijerom Friedrichom Ferdinandom von Beustom. Živopisno odjeven u žuti kaput i sive hlače, austrougarski car odgovarao je mahanjem na pozdrave i uzvike s obale.

Prema protokolu, »Greif« je trebala slijediti pruska jahta »Grille« s prijestolonasljednikom Friedrichom Wilhelmom i njegovom ženom. Međutim, dva austrijska broda iz pratnje osporila su Prusima poredak. Pruskom prijestolonasljedniku priključili su se princ i princeza od Nizozemske, te britanski izaslanik u Carigradu, sir Henry Elliot, na svojim brodovima.

U međuvremenu, počasni su gosti zauzeli mjesta u paviljonima na obali. Iz čitavog svijeta doputovali su državnici, ministri i diplomati, kao i umjetnici, znanstvenici. Emile Zola, Theophile Gautier, Henrik Ibsen. zatim Verdi, Richard Lepsius, Auguste Mariette i Heinrich Brugsch.

Ismail-paša je za posvećenje kanala zainteresirao čitavu svjetsku štampu. Prvi put je neki značajan događaj odjeknuo u cijelom svijetu, prvi put su novinarima stajali na raspolaganju hoteli, kola, željeznice i parobrodi, i to besplatno. Bio je to postupak koji će uskoro postati primjer.

Šareni šatori s hladnim zakuskama, pod kojima su se svijali stolovi, egzotični plodovi i šampanjac bili su pripremljeni za gomilu od više tisuća uzvanika. Budući da za posluživanje razmaženog društva nije dostajalo vicekralj evo dvorsko osoblje, odjeveni su u livreju ili frak svi raspoloživi Evropljani u Kairu i Aleksandriji te su dovedeni u Port Said, Ismailiju i Suez, gdje su radili kao konobari — razumije se, za dobru plaću. Brugsch je sreo nekog postolara iz Potsdama, koji je punio čaše šampanjcem kao da nikada u životu nije radio ništa drugo.

Topovi su pucali na pozdrav, svjež vjetar šumio je u tisućama zastava, a crveni sagovi označavali su put od pristaništa do paviljona. Keditv je krenuo u susret carici, koja ga je oduševljeno pozdravila: »Još nikada nisam tako nešto vidjela, čaroban doček!«

Kad su se konačno smjestila sva veličanstva i utihnuli povici hura i zvuči truba, dali su svoj blagoslov kanalu islamski, židovski, katolički i protestantski dostojanstvenici. Ismail-paša i Ferdinand de Lesseps izrekli su velike riječi, dok su mnoge dame pokušavale sakriti suze uzbuđenja iza širokih oboda svojih šešira.

Građevni radovi procijenjeni su u početku na 200 milijuna franaka, no konačno su narasli na 454 milijuna franaka, koliko je stajao građevni projekt tisućljeća. Pri tom mjere uopće nisu odgovarale projektiranim vrijednostima. Pri širini od 22 m, dno kanala imalo je samo u sredini 8 m dubine, koja je bila potrebna za susret dvaju brodova s velikim gazom. Iz materijalnih razloga, Lesseps se odrekao čak i predviđenog mjesta za ugibanje. Širina je trebala iznositi 100 metara da bi se dva broda mogla susresti, međutim nakon 40 m kanal je bio širok svega 60 metara.

Na te nesavršenosti i troškove, koji su se više nego udvostručili, tog 16. studenog nitko nije mislio. Šezdeset četverogodišnji Lesseps slavljen je kao dobrotvor čovječanstva. Tehničko čudo, usjek kroz pustinjski pijesak i slana jezera, dug 161 km, učinio je francuskog inženjera neokrunjenim kraljem zemlje. Bijela zgrada s kupolama i stupovima, koju je izgradio na ulazu u Port Said za sebe i kompaniju, prije je nalikovala dvorcu iz bajke, nego sjedištu komercijalnog poduzeća. Auguste Mariette rano je uočio značaj toga čovjeka, pa je povukao mudar potez kad je Ferdinanda de Lessepsa proglasio članom osnivača Uprave za starine. Zato kad je Francuz, koji je u međuvremenu postao slavan, reklamirao novi tehnički duh vremena, začepio je usta kritičarima Marietteovih skupih iskapanja, koje su mnogi smatrali beskorisnima.

Sueski je kanal, nenamjerno, poslužio istraživačima starina kao paravan. Prilikom velikih građevinskih radova, koji su gutali milijune, jedva su se primjećivali troškovi koje je stvarao Manette. Oni su, naravno, bili rasipnički visoki, no neznatni u usporedbi s onima za kanal. Međutim, sada, kad su u Egipat stigle sve svjetske veličine, privukla je interes javnosti i nauka koja se bavila starinama i istraživanjima. Prošlo je točno sedam desetljeća otkako je Napoleon

probudio zanimanje ljudi za zemlju faraona. Sada je običan interes prerastao u maniju.

Uz poticaj novina i putopisa, nastao je juriš na egipatsku kulturu. Onaj kome su to nasljedstvo i status omogućavali provodio je zimu u Luxoru i Heluanu. Mariette, Brugsch i Lepsius postali su ljudi trenutka. Čak i okrunjene glave otimala su se o njih, da ih provedu kroz mjesta iskapanja u zemlji na Nilu. Na cijeni je bila i literatura o Egiptu. U Berlinu je 27-godišnji arheolog Georg Ebers, koji nikada nije vidio piramide, napisao kićeni roman pod naslovom *Egipatska kraljevska kći*, i njime požnjeo svjetsku slavu.

Visočanstva su noć provela na svojim udobnim brodovima, a probudili su ih hici prangija. Točno u osam, dok je koso položeno jesenje sunce pozlačivalo scenu, krenula

ie kilometar duga povorka brodova na prvi prolaz Sueskim kanalom. Na čelu s jahtom »Aigle«, na kojoj se nalazila carica Eugenija, slijedila je jahta »Mahrousa« kediva Ismaila i ukupno 60 brodova sa šarenim zastavama. Istodobno, konvoj egipatskih jahti i trgovačkih brodova uzeo je kurs prema sjeveru, iz 161 km udaljenog Sueza.

Lijevo i desno, na nasipima kanala, vijorile su zastave zemalja delegacije kojih su sudjelovale na svečanosti. Šareno odjeveni ljudi mahali su i trčali, prateći brodove više kilometara. Jahači deva zastajali su u čudu na utverdama obale. Neki su vjerovali u čudo, dok su drugi davali oduška vlastitom nezadovoljstvu zbog vodene ceste, koja je vodila ravno kroz pustinju, te se na malo mjesta mogla prijeći skelom. Snažni brodovi-bageri, na koje su brodovi nailazili, premda su bili ukrašeni zastavama i šarenim maramama, odavali su da se tu radilo do zadnjeg trena, pa čak i da radovi još traju.

Noć se spustila nad pustinju kad su svečano ukrašeni brodovi stigli na jezero Timsah, u lučki grad Ismailiju. Deset tisuća blještavih svjetiljaka uokvirivalo je luku i široku raskošnu cestu, koja je vodila do palače uređene baš za tu priliku i bila osvjetljena kao u bajci.

Car »Tisuću i jedne noći« ovdje je bio stvarnost. Ismail-paša je zamislio najraskošniju svečanost koju je svijet vidio, pa ni najrazmaženiji od prisutnih vladara nije ni trenutka sumnjao da je vicekralju uspjelo to i ostvariti. Zabljesnuti sjajem i raskoši mramorne palače, u kojoj su na skupocjenim sagovima stolovi s kulinarskim umijećima iz cijelog svijeta mamili goste, samo su malobrojni postavili

pitanje o troškovima, koji su možda prekoračili mogućnosti egipatskog vladara.

Banket, na koji je kediv službeno pozvao 800 osoba, dostajao je u svojoj rasipnoj obilnosti i za nekoliko tisuća ljudi koji su se našli u Ismailovoj otmjenoj palači. Austrijski car Franjo Josip pojavio se kao kavalir za stolom francuske carice i dao time povoda za svakojake spekulacije. Austrijanci su se trudili da spriječe kontakt carice s pruskim prijestolonasljednikom, dok su oni sami izbjegavali svaki razgovor s Prusima, premda ponekad prikriveno.

Kad se car Franjo Josip, koji je mrzio okupljanja, oprostio, prišla je francuskoj carici kneginja Metternich. Zamolila je za dopuštenje da zajedno s njom gleda pčelinji ples, koji, kako su smatrali kritičari, nije bio namijenjen ženskim očima, jer su plesačice bile gotovo gole, a radilo se o jasno prikazanoj ljubavnoj igri. Brugsch i Mariette promatrali su ponašanje okrunjenih glava i pri tom se dobro zabavljali. »Samo se nadam«, rekao je Francuz uz smiješak, »da neće i nama dvojici zabraniti da međusobno razgovaramo.«

Heinrich Brugsch je odmahivao glavom kao da želi reći: »U ova nesigurna vremena nikad se ne zna. Ne bi me čudilo.« Međutim, nije rekao ništa, nego se zabavljao račjim repovima i pačjim prsima. Nakon nekog vremena primijetio je: »Vi Francuzi znate kuhati, to vam se mora priznati!«

»Nije čudo!« — odvratio je Auguste Mariette. »Kediv je doveo u Egipat najbolje francuske kuhare. U međuvremenu, Napoleon kod kuće potiče proizvodnju umjetnog maslaca iz goveđeg loja. Odvratno, stvar se zove margarin, a u Parizu se gradi tvornica. Goveđi loj, Henri, možeš li to zamisliti?«

Prus, čovjek ne pretjerano finog stila življenja, raz-vukao je gadljivo kut usana, gucnuo iz čaše šampanjca i rekao vedro: »Vi Francuzi jedete čak i puževe, pa zašto ne biste i goveđi maslac?« »Kad bi Prusi o jelu znali samo pola onoga što znaju o vojsci!« — rugao se Mariette.

Obojica su se smijala.

Svečanost se bližila vrhuncu. Zakrivene djevojke išle su, plešući uz muziku flaute, kroz presvijetlu publiku. Lesseps i kediv primah su na pojedinim stolovima čestitke, nazdravljali su i rukovali se, uživajući u tom povijesnom trenutku.

»Brinem za budućnost zemlje«, došapnuo je Mariette svom prijatelju. »Pamučni bum je prošao, poljoprivreda je neiskorištena, a 700 000 životinja uginulo je od epidemije. Cime će Ismail-paša sve to platiti?« Brugsch je kimnuo: »Pri tom svi ovdje prisutni vjeruju da je kediv najbogatiji čovjek na svijetu!«

»Ismail?« — odvratio je Mariette. »Taj ima više dugova nego što možemo zamisliti. Ne bih mu htio biti u koži.«

»Misliš da je švorc?«

Mariette je slegnuo ramenima: »Činjenica je da Ismailov stečaj znači i kraj nauke o starinama.«

»Ali kanal će donijeti novaca ...«

»Ne Egiptu, Henri. Egiptu je kanal donio samo dugove i strani utjecaj kroz francuski kapital. Kanal ne pripada kedivu, a pogotovo ne Egipćanima. On je isključiv posjed Društva za kanal. Ne bi me čudilo da uskoro postane kamen spoticanja svjetske politike ...« Dok je tako govorio, zgrčile su mu se ruke. Mariette se uhvatio za grlo, cvilio je kao da nema zraka, a na usta mu je izbila pjena. Zatim se bez riječi srušio na ruke svog prijatelja Brugscha. »Liječnika!« — viknuo je Brugsch. »Zar nije prisutan ni jedan liječnik?«

Raspušteni gosti taktično su ignorirali događaj, uvjereni da je nesretnik previše popio. Heinrich Brugsch položio je onesviještenog na tri stolca, postavljena jedan do drugog, pljuskao ga bespomoćno po obrazima i uzastopno vikao: »Auguste, Auguste, čuješ li me, to sam ja, Henri, čuješ me ...«

IX

Marietteova smrt

»Moramo odavde izaći!« — viknuo je Heinrich Brugsch kad je primijetio da u kuću neprestano naviru novi, sve veći valovi. Mariette se nije micao, nego je odsutno piljio preda se, kao da se pomirio s tim da umre tu, usred svoga svijeta.

»Pozvao sam vas ovamo, dragi moj Brugsch, jer sam u nevolji. Cijela je zemlja u nevolji!« Ismail-paša, s rukama prekriženim na leđima, šetkao je nemirno gore-dolje. Dvorana za audijenciju palače Abdin, koja je blještala zlatom, nije ostavljala dojam opće oskudice, nego su se, naprotiv, raskoš i osoblje još povećali. Majstor ceremonije, sa zvučnim imenom Tonino Salomone, inscenirao je do najsitnijih pojedinosti kedivove nastupe, a kediv je bio nezasitan u raskoši.

Profesoru je bilo dopušteno da sjedne na jedan od baršunom presvučenih stolaca.

»Ne znam kako bi ja mogao pomoći visočanstvu«, žalio je Brugsch. Međutim, ovaj ga nije pustio da završi, nego je odmah prešao na stvar: »Umjetnine što ste ih u 20 godina iskopali vi i Mariette predstavljaju ipak znatnu vrijednost. Priča se da čitava sela u mojoj zemlji žive od trgovine na crno.«

»To je, na žalost, istina«, potvrdio je Brugsch. »Zašto, s alahom. i ja ne bih prodavao umjetnine? Konačno, one pripadaju meni, meni i nikom drugom!«

»One pripadaju cijeloj zemlji!« — prekinuo ga je profesor. »Za Egipat one imaju najveće značenje. Ne možete to blago jednostavno prodati!«

»Ali ja trebam novaca, profesore, mnogo novaca. Uzimam posudbu za posudbom, Oppenheim, Goschen i Bischofsheim stalno su mi na vratima. Oni se dive mojim prastarim dragocjenostima, koje su bezvrijedne, potpuno bezvrijedne tako dugo dok ih ne mogu prodati.«

»Mariette to ne bi preživio«, rekao je Brugsch, »teško je bolestan, a to je njegovo životno djelo!«

Kediv je bio nepopustljiv: »Zato sam vas i zvao. Vi ste mu prijatelj, na njega imate najveći utjecaj, vi mu to morate saopćiti!«

Nalog je Brugscha pogodio poput udarca posred lica. To je bio kraj istraživačkog rada. Međutim, nije rekao ni riječi. Znao je da ga vicekralj plaća i da mora slušati, ako ne želi staviti svoj položaj na kocku.

Uočivši Prusovu potištenost, vicekralj ga je upitao: »Kakva je uopće korist od nauke o starini? U redu, shvaćam da egipatska povijest, učenje bogova i druge stvari znače ovom ili onom posebno zadovoljstvo, ali za praksu je ta nauka ipak beskorisna i mrtva. Da«, dodao je, »kad bi se na taj način doznalo na kojim je mjestima zakopano blago, te odakle su stari Egipćani crpli toliko zlato, to bi bilo nešto sasvim drugo! Ja sam u vas Evropljane dosad imao puno previše povjerenja. Kad je jedan od vas došao i rekao da bi željeznica koristila mojoj zemlji, dopustio sam mu da je gradi, kad je jedan rekao: moraš upoznati povijest ove zemlje, naredio sam mu da prekopa zemlju.« Zatim je pokazao na stručak špargi, koji je ležao kraj njega na stolici. »Ova šparga mi govori da sam često bio nepravedan prema svojim Egipćanima, dajući uvijek za pravo onome što je evropsko.«

Vidjevši Brugschov upitni pogled, kediv je ispričao kako je prigovorio francuskom dvorskom vrtlaru što, usprkos visokim troškovima, na vicekraljevskim plantažama još nema šparge potkraj veljače, dok ih već odavno ima u surovoj Evropi. Dvorski vrtlar mu je odgovorio da bi i on mogao ponuditi svježe šparge u veljači kad bi imao staklenik. Izgrađen je, dakle, staklenik za 80 000 franaka. Paša je uzbuđeno skočio: »Ali ova šparga nije iz staklenika, nego mi ju je donio neki Arapin, vrtlarov pomoćnik. Pitao sam ga kako je uzgojio tako izvršnu špargu u ovo doba, na što mi je odgovorio da je za hladnoće pokrивao lijehe palminim granama, dok ih je za lijepa vremena izlagao suncu. Vidite, profesore, ja sam uvijek tako postupao, a to je bilo krivo.« Heinrich Brugsch je samo napola slušao vicekraljev primjer. Shvatio je da će samo lukavstvom odvratiti pašu od namjere da proda starine. »A kad bih vam ja uz pomoć nauke o starini pokazao put k zlatnim rudnicima starih Egipćana?« — upitao je neposredno. Paša je zbunjeno pogledao gosta. Nije bio siguran misli li profesor ozbiljno. »U Egiptu nema zlata«, rekao je odbijajući ponudu. »Stan papirusi tvrde suprotno!« — odgovorio je Brugsch. »Pretpostavimo da nađete rudnike zlata; biste li tada ostavili starine nedirnute?«

Kediv je prvi trenutak bio nepovjerljiv, a zatim je ipak pružio profesoru ruku. »Dajem vam svoju riječ, Brugsch. Dajte generalu Stoneu sve upute, a on će organizirati ekspediciju.«

Brigadni general Charles P. Stone uživao je kedivovo povjerenje. Bio je Amerikanac, podrijetlom iz Connecticuta, obrazovan u vojnoj akademiji West Point u državi New York. U građanskom ratu odigrao je mutnu ulogu. Za potrebe vicekralja, za stvaranje snažne egipatske vojske, Stone je bio pravi čovjek. Njegovo obrazovanje topografskog inženjera bilo je kao stvoreno za pothvat traženja zlata.

Brugsch je proveo mnoge noći studirajući papiruse i natpise, tražeći putokaze, pa je više puta otkrio smjernice za Zlatnu dolinu. Naravno, pri tom nije bilo navedeno nikakvo ime mjesta, ali su pravci putova, udaljenosti i opisi mjesta upućivali na to da se dolina nalazila negdje između Nila i Crvenog mora. Radeći kao u groznici, Brugsch je još jednom proučio sva mjesta u tekstu koja su se ticala Zlatne doline, jer je ulog bio velik. Da ne bi uznemirio bolesnog Mariettea, nije mu ništa ispričao o svom razgovoru s vicekraljem.

Nekoliko dana kasnije profesor je predao generalu prijevode svih staroegipatskih tekstova koji su upućivali na područje gdje je moglo biti zlata. On sam, pisao je Brugsch, drži nevjerojatnim da se dolina nalazi između Kene i ptolemejskog grada Koseira. Ondje, doduše, ima više pustinjskih dolina u kojima su stari Egipćani vadili granit, ali ne zlato. Slutio je da se rudnici zlata nalaze u Vadi Hammamatu.

»Morate bezuvjetno povesti sa sobom planince!« — rekao je Brugsch generalu. »Mislim na stručnjake koji mogu pretraživati tlo, jer ne možete očekivati da negdje u pustinji stoje otvorena vrata zlatnih rudnika.«

Charles P. Stone rekao je uvrijeđeno: »Ako u ovom kraju postoji zlato, naći ću ga, pouzdajte se u to, mister Brugsch. Jedini problem s kojim ćemo se morati uhvatiti ukoštac jest pitka voda. Između Kene i Crvenog mora nema ni jednog jedinog zdenca. Trebam vlastitu karavanu deva s pitkom vodom.«

»Tada, mnogo sreće, generale!« — rekao je Brugsch. Cim je izgovorio tu rečenicu, sinulo mu je da je zapravo on taj kome je ta sreća nužno potrebna.

Nije Brugsch bio jedini koji je tragao za faraonskim zlatnim rudnicima. Četrdeset godina ranije, ministar vanjskih poslova Linant de Bellefonds, onda još inženjer i crtač karata u službi Mehmeda Alija, pročešljao je pustinju prema Crvenom moru, načinio skice i karte, no vratio se bez očekivanog zlatnog plijena. Taj, sada već star čovjek, pratio je pothvat s posebnim zanimanjem.

Te noći Brugsch nije spavao. Je li zaista proučio sve upute? Da li je uopće smio pustiti Stoneovu ekspediciju da ide sama?

Mariette je sjedio zgrčen u naslonjaču kad je ušao njegov prijatelj Heinrich Brugsch. S vidnim naporom, digao je ruku na pozdrav. »Opet sam dobro«, rekao je Francuz Brugschu, koji je odmah vidio da to nije točno. Lice mu je bilo crveno, oči upale, a djelovao je umorno.

»Sto kažu liječnici?« — upitao je Prus.

»A što da kažu?« — rugao se Mariette. »Šećerna bolest je otrov što se šulja i polako čovjeka izjeda. Ulijevam u sebe goleme količine čaja, a stalno sam žedan, vraški me bole listovi, svaki pokret mi je naporan, a povremeno sve vidim kao kroz maglicu.«

Brugsch je uhvatio prijatelja za ruku. »Ne boj se, Auguste, bit će opet dobro, samo se moraš čuvati.«

Mariette se pokušao nasmijati: »Jedino dobro u toj proklesoj bolesti jest to da gubim trbuh.«

Brugsch se potrudio da prijatelju uzvрати osmijeh. Marietteov smijeh nije više bio glasni izljev vitalnosti, koji je znao djelovati tako zarazno. Bio je to mukotrпно istisnut osmijeh koji je deprimirao.

Oko Marietteova naslonjača ležale su hrpe papira, bilješke i izvještaji s raznih iskapanja. »Dobar čovjek, tvoj brat Emil«, počeo je Mariette neposredno. »Putuje s jednog mjesta na drugo da bi mi donio izvještaje o iskapanjima. Jako sam zadovoljan njime. Zna s ljudima.«

Heinrich je kimnuo, a zatim je podigao s poda neke listove i čitao gdje se sve kopa. Memfis, Beni Suef, Abid, Mitralina, Tuna, Esna, Medinet Habu, Deir el-Bahri, Dolina kraljeva. Dolina! S nostalgijom je pogledao list papira. Tada, prije dvadeset godina, dok je stanovao naizmjenice u pećinskom grobu i hramu Karnaka, bio je još uvjeren da će napraviti neko pravo, veliko otkriće, naći grob nekog faraona. Ali sreća mu nije bila naklonjena. Postao je učenjak za pisačim stolom, profesor; doduše, s osiguranim prihodima, no njegove su iluzije nestale.

Mariette je promotrio prijatelja i upitao: »Vjeruješ li ti još uvijek da u Dolini kraljeva ima još neotkrivenih grobova?«

Heinrich je pogledao Augustea, a zatim bez riječi kimnuo.

»Iskreno rečeno«, nastavio je Mariette, »dajem da se ondje istražuje samo zato što si ti tako čvrsto uvjeren da tamo još ima grobova. Ja u to već odavno ne vjerujem Ovdje«, izvlačio je jedan list za drugim, »sve krive pretpostavke, svakog tjedna neuspjeh, ništa, ništa, baš ništa.«

»Trebao bi«, počeo je Brugsch oprezno, »možda malo ograničiti radove. Mislim, ne osjećaš se dobro, ne možeš nadzirati sva iskapanja. Osim toga, radovi gutaju goleme svote novca, pa bi jednog dana vicekralj mogao biti sit Uprave za starine.«

Na to se Francuz razbjesnio, te je snažno mašući rukama počeo vikati kao u svojim najboljim godinama: što on misli, da pred sobom ima mumiju? On se još uvijek osjeća dovoljno snažnim da obračuna sa svakim, pa i s kedivom. »Neka stari Ismail reducira svoje životne troškove, manje robova, manje žena, manje palača! Ovo ovdje, to je prošlost svih nas, mi na to imamo pravo, razumiješ, Henri ?«

Brugsch je pokušao umiriti podivljalog prijatelja, uvjeravajući ga da njegov rad svi cijene i da nitko u njega ne sumnja. Međutim, postalo

mu je jasno da za sada ne može niti misliti o tome da Mariettea upozna s kedivovim planovima. Kad bi bar general Stone uspio!

Na vratima se pojavio Brugschov brat Emil.

»Cuo sam o tebi lijepe stvari«, rekao je Heinrich. Pomalo zbunjen, Emil je rekao da, na žalost, donosi loše vijesti. Ali, predradnik na iskapanjima u Sakkari, odbija nastaviti radove, jer nisu uspjeli.

Marietteovo crveno lice obojilo se za nijansu tamnije, s naporom je ustao sa svog sjedala, lijevom rukom podupro se o bok, dok je desnom divlje mahao po zraku: »Taj će me momak upoznati. Naučit ću ga tko ovdje odlučuje. Emile, konja!«

Dva su brata zajednički nagovarala Mariettea neka povede računa o svom zdravlju i suzdrži se. Heinrich se ponudio da osobno ode u Sakkaru i da urazumi predradnika. Međutim, svi pokušaji umirivanja bili su uzaludni. Mariette, koji je dotad sjedio u naslonjaču izazivajući samilost, bacio se na konja i odgalopirao u pratnji mlađeg Brugscha. U međuvremenu, kediv Ismail uzimao je zajam za zajmom. Već odavno nije gradio nove, pompozne palače, nego mu je bilo samo do toga da može platiti kamate na svoje dugove. Kedivovi dugovi iznosili su, u međuvremenu, dvije milijarde maraka, a bili su jedan od razloga zbog kojih je 1873. sultan dao Egiptu dalekosežnu samostalnost, barem što se tiče financija. Iz toga se razvio egipatski nacionalizam, na koji su s pažnjom motrile Francuska i Engleska.

Dok je britanski premijer Palmerston u početku na sve načine minirao projekt kanala, sada, nakon otvorenja, imao je britanski ministar vanjskih poslova, lord Clarendon, samo komplimente za djelo tisućljeća.

Usprkos svojoj inteligenciji i obrazovanju, Ismail-paša je bio naivan. Nije primjećivao sve više engleskih vojnih lica u svojoj vojsci, a ostala su mu dugo skrivena i djela njegova ministra financija Ismaila Sadika, koja su ga, kad ih je otkrio, stajala imetka. Ovaj je na prijevaru sagradio velebnu palaču, dok je novac od poreza stavljao na svoj tajni bankovni račun. Poslušajući za svoj džep, istodobno je u džamiji držao govore protiv kediva, u kojima mu je predbacivao da je Egipat prodao strancima. Bijes Ismail-paše pogodio ga je prekasno. Dao ga je uhapsiti i odvesti u Edfu, u Gornji Egipat. Ondje su ga nasadili na devu i saopćili mu da će biti prognan u Dongolu. Smijenjeni ministar financija, pijanac, odbio je hranu i zatražio samo konjak. »Dajte mi jednu bocu konjaka«, viknuo je, »prije no što skapam od žeđi!«

Zelja mu je uslišana. Uzeo je bocu, iskapio je i pao mrtav s deve. Ismail-paša je dao ukloniti čak i mramorni pod njegove palače da bi došao do utajenog novca od poreza, no uzalud. Njegov bankovni račun nije nikada otkriven, a vicekralj Egipta bio je siromašniji za još jednu nadu.

Vjeronici i bankari u Evropi uznemirili su se, jer Ismail više nije mogao pratiti kamatne obaveze. To je bio velik trenutak za britanskog premijera Benjamina Disrae-lija. Konzervativni šef vlade poslao je 17. studenog 1875. svom konzulu u Kairo brzojav slijedećeg sadržaja: »Britanska je vlada spremna preuzeti vicekraljeve akcije u Sueskom kanalu, uz odgovarajuću cijenu, te očekuje prigodan zahtjev.« Šest dana kasnije stigao je u London kedivov odgovor: četiri milijuna britanskih funti. Ponuda je vrijedila 48 sati. Premijer Disraeli, koji vjerojatno ni sam nije pravo vjerovao u uspjeh ovoga diplomatskog poteza, našao se u škripcu. Parlament je već bio na ljetovanju. Odakle da u najkraćem roku uzme tu divovsku svotu?

U cijeloj Engleskoj postojao je samo jedan čovjek koji je, možda, mogao potpisati ček u toj vrijednosti bez višestrukog supotpisa: Lionel Rothschild, voditelj londonske bankovne kuće istoga imena, Disraelijev prijatelj. Premijer je zbog diskrecije poslao svog privatnog tajnika u bankarevu vilu. Rothschild je sjedio za ručkom, kad mu je najavljen hitan posjet. Ustao je, pozdravio tajnika i upitao ga, prije nego što je ovaj otvorio usta: »Koliko?«

Zbunjen, tajnik je odgovorio: »Četiri milijuna funti!«

»Tko jamči za sigurnost?«

»Britanska vlada.«

Lionel Rothschild je izvukao čekovnu knjižicu i rekao sa smiješkom:

»Tu vam je novac.«

U kući Mustafe-age Ajata u Luxoru vladalo je razuzdano raspoloženje. Britanski konzul priredio je svečanost u čast Charlesa Gordona, koji se upravo vratio s ekspedicije u Sudanu, sa svoja dva američka pratioca, majorom Campbellom i pukovnikom Chaille-Longom. Aga je na svečanost pozvao sve Evropljane koji su trenutačno boravili u tom kraju.

Muškarci su sjedili na podu, oko malog saga, pili su vruću rakiju, pušili iz vodenih lula i smijali se do suza izvijanju male gole žene. Dobro uhranjena Pigmejka bila je visoka jedva metar i gotovo isto toliko široka. Kad je zasvirala flauta, izvijali su se njezini bucmasti udovi u

neopisive kretnje, oči su joj divlje kolutale, a obješene dojke rotirale. Pukovnik Chaille-Long kupio je ovo neobično biće u Sudanu, nakon što ju je upitao bi li željela poći s njim.

»Da«, rekla mu je, »ako me ne pojedješ!«

Amerikanac je pljeskao rukama bod reći plesačicu: »Plcši, Ticki-Ticki, pleši!«

Ostali gosti priključili su se ritmu pljeska: »Pleši, Ticki-Ticki, pleši!«, a Pigmejka se uvijala i tapkala do iznemoglosti.

»Kupio sam joj vreću da je obuče«, smijao se pukovnik, »ali što da činim kad je ne nosi. Radije ide gola, a odjeću nosi pod rukom. Ta ne mogu poći u Kairo s golom ženom.«

Gosti su mrmljali od zadovoljstva, lupali se po bedrima i hladili se žutozelenim ljepljivim voćnim sokom.

Najosebujnija pojava među aginim gostima bila je jedna prelijepa dama. Engleskinja, zvala se Amelia Edwards, slovila je kao enfant terrible među putnicima-istraživačima. Kći nekog britanskog oficira, koji je služio još Wellingtonu, bila je novinarka, što je u to vrijeme bilo dovoljno neuobičajeno. Još neobičnije bilo je to što je nosila mušku odjeću i putovala sama kao prst, opisujući kasnije svoja putovanja u člancima i knjigama. Lijepa Amelia bila je tako očarana Egiptom da se, kao prvo, ondje naselila, zatim je učila hijeroglif i egipatsku povijest, a na kraju je sebi kao cilj postavila istraživanje zemlje na Nilu.

»Jednom smo ovdje, u Luxoru, već imah jednu Evropljanku«, pričao je Mustafa, »stanovala je u *Maison de France*, na stupovima hrama. Bila je omiljenija od svih prethodnih putnika-namjernika. Zvala se lady Duff Gordon, no nije bila u rodu s našim Charlesom Gordonom.

Jednog je dana nestala, a kasnije sam čuo da je umrla na nekom brodu u Kairu. Bila je teško bolesna na pluća. Lijepa žena, ta lady Gordon.«

Gosti su se sjetno nasmiješili, a zatim ih je aga poveo u predsoblje, koje je služilo — naravno, simboličkom — pranju. Dvojica slugu, bosu, s turbanom na glavi, polijevali su gostima po rukama namirisanu vodu iz bakrenih posuda i dijelili ručnike, koji su istodobno trebali poslužiti i kao ubrusi. U blagovaonici nije bilo ničega, osim jednog jarko osvijetljenog stola s krhkim stolicama. Amelia se uzalud osvrkala tražeći suđe i pribor za jelo. Umjesto toga, za svakog su gosta bile spremne dvije čaše.

»Večeras«, rekao je Mustafa, »svi ćemo biti Arapi. Pit ćemo nilsku vodu i jesti prstima.«

Prvo jelo sastojalo se od neke bijele juhe, koja je u golemoj posudi postavljena u sredinu stola. Svatko je dobio veliku drvenu žlicu. Slično se postupalo i s jelima koja su slijedila: rižom, ribom i mesom. Sluge su na sredinu stola postavile velike pladnjeve s jelima, a gostima nije preostajalo drugo nego da se služe prstima. Komad kruha, što ga je svatko dobio, služio je kao daska za posluživanje ili tanjur, na koji su odlagali porciju prije nego što su hranu prstima stavljali u usta. To je već bilo dovoljno teško. Međutim, kada su sluge iznijele na stol hrustavo pečenog purana, Amelia i ostali gosti pogledali su se bespomoćno. Primijetivši to, aga je podvinuo lijevi rukav, uhvatio veliku pticu, rastrgao je znalački u male komade i ponudio svojim gostima.

Nakon poslastice, koja se sastojala od jela za bogove: riže na mlijeku, pudinga od riže i ukuhanih marelica, aga je zamolio svoje goste da podu u susjednu sobu, gdje su lijepo građene crnkinje zabavljale goste svojim plesom. Uz zvuke gusala, defa i tamburina, pokazale su svoja umijeća. Donesene su vodene lule i slatka kava. Amelia se smjestila u jednoj niši, što je navelo agu na to da joj kaže kako je na tom divanu sjedio princ od Walesa.

Te večeri društvo nije bilo baš birano. Lijevo i desno od Amehje Edwards sjedili su direktor telegrafskog ureda u Luxoru, guverner provincije, pruski konzul sa svojim sinom i nekoliko trgovaca, odjevenih u skupocjena svilena odijela.

U jednom kutu smjestili su se Amerikanac Edwin Smith i Nijemac Georg Ebers. Bih su susjedi, jer su obojica stanovala na drugoj obali Nila, visoko iznad Shek Abd el-Gurne u pećinskim grobovima, koji su bili uređeni za stanovanje. Govorili su tiho, ali se ipak moglo razabrati da govore o novcu i papirusu.

Muškarac koji je dodavao vodenu lulu bio je Muhamed Abd er-Rasul. On je promatrao svakog pojedinog gosta, razmišljajući pri tom tko bi se od prisutnih gostiju mogao zanimati za faraonski nakit, tko bi bio spreman da nabavi vjerojatno najskuplju kolekciju nakita na svijetu. Dvojica u kutu odmah su otpala. Smith je i sam trgovao iskopinama, i bilo je poznato da je za njih plaćao vrlo malo. Nijemac je bio arheolog, dakle čak opasan! Domaći nisu dolazili u obzir, jer nisu imali toliko novaca. Trgovce nije poznavao, nije znao na koga bi naletio. A lijepa Engleskinja?

Ona je, zacijelo, bila najstručnija, kupovala je nalaze po cijeloj zemlji, istraživala ih i sama te radila bilješke. Muhamed se premišljao. Ta se žena ne bi zadovoljila posjedovanjem vruće robe, nego bi potakla istragu, uključila bi Upravu za starine, možda i policiju. Muhamed je zbog rizika odustao.

»Žao mi je, mister Ebers«, rekao je Amerikanac, »ne mogu vam prodati svitak za 5000 dolara. Deset tisuća, ni centa manje!«

»Deset tisuća dolara!« — uzbudio se Nijemac. »To je bogatstvo!«

»Da«, odgovorio je Smith, »ali kakav papirus! Svaki bi vam muzej na njemu pozavidio. Uostalom, ni ja ga nisam platio mnogo manje kad sam ga nabavio prije 15 godina.«

Kad je Amerikanac primijetio smiješak nevjerice na licu svog sugovornika, dodao je: »No dobro, ne baš toliko. Konačno, vremena su se promijenila. Kad sam stigao ovamo, moglo se za 1 britansku funtu živjeti mjesec dana. A danas? Ja nikada ne bih prodao papirus da nisam u financijskim teškoćama.«

»Osim tisuća dolara!« — rekao je Ebers. »Moja zadnja riječ.«

Smith se pravio kao da se bori sam sa sobom, pokrio je lice rukama i otpuhivao prema dlanovima. Tada je, duboko uzdahnuvši, rekao:

»Dakle dobro, neka vam bude, mister Ebers.«

Ni Smith ni Ebers nisu znali značenje 20 m dugog, tri i pol tisuće godine starog svitka papirusa s hijeratskim pismom. Premda nije bio školovan arheolog, Amerikanac je dugogodišnjim mukotrpnim radom stekao znanje o staroegipatskom pismu.

Bradati Georg Ebers bio je, nasuprot tome, stručnjak, koji se, istina, kasno time počeo baviti. Prvo se bavio pravom, zatim je prešao na egjptologiju te je studirao kod Lepsiusova u Berlinu. Zvali su ga »Strašni Ebers«, premda je teško hodao i bio krhke građe, pa nije ostavljao dojam čovjeka koji obara drveće. Međutim, bio je posmrče, jer je na svijet došao dva tjedna nakon smrti svog oca, a takvi naknadno rođeni su djeca sreće. Oduševljen egipatskom kulturom, napisao je, kao mladić, nekoliko knjiga, mučnih romana po ukusu vremena, za koje su se izdavači otimali jer su imali izvrsnu prođu, pa su prevedeni na 16 jezika.

Sada, s četrdeset, bio je profesor egjptologije na sveučilištu u Leipzigu. Ovo je bilo njegovo prvo egipatsko putovanje.

»Želim vam mnogo sreće, profesore!« — rekao je Smith, misleći sasvim iskreno. I sam se već okušao u prijevodu 108 ulomaka po 20

redaka teksta — naravno, više-manje bezuspješno. Amerikanac je znao da je taj prijevod životno djelo, za koje je on prestar.

Ebers je, pregledavajući svitak, već odgonetnuo rečenicu: »Ovdje počinje knjiga o medicini za sve dijelove ljudskog tijela.« Dakle, radilo se o medicinskom priručniku starih Egipćana. Ebers je mnogo očekivao od papirusa, naoko teškog za dešifriranje, no da će ga taj 20 m dug svitak jednom učiniti slavnim, na to nije niti pomišljao. Dok su dvojica muškaraca zaključivala posao čvrstim stiskom ruke, Amerikanac je rekao: »Vjerujem da vas ne vrijeđa ako vam kažem da posjedujem još jedan medicinski papirus.« Ebers se zbunio. »On je«, tvrdio je Smith, »dug samo četiri i pol metra, ali koliko sam ga do sada dešifrirao, riječ je o kirurškom priručniku iz najstarijeg doba.« Naravno da Georg Ebers nije bio baš oduševljen, ali zar se trebao ljutiti? Njegov svitak bio je najznačajniji medicinski papirus na svijetu, i ubuduće je trebao nositi njegovo ime: Ebersov papirus.

Muzika, ples i zabava naglo su prekinuti dolaskom vojnika u kuću. Ticki-Ticki se prestrašeno sakrila iza svog poručnika, koliko je to bilo moguće s obzirom na obujam njezina tijela. Ostali su gledali puni iščekivanja prema ulazu, gdje se pojavila krupna figura vojnog oficira. Položio je ruku na kapu i pozdravio kratko vojnički: »Oprostite mi, moja gospodo, ja sam general Stone. Rečeno mi je da ću tu naći mudira od Kene.«

Guverner je ustao sa saga: »Generale!«

General je još jednom salutirao, zatim je skinuo kapu i obrisao znoj s lica, pri čemu se vidjelo koliko je iscrpljen.

»Stupali smo cijelu noć«, rekao je obraćajući se mu-dini, »dolazimo iz Vadi Hammamata. Moji ljudi trebaju hrane, vode i konak!«

»Odmah ću se pobrinuti za to«, — rekao je mudir.

Amelia Edwards pružila je generalu čašu, koju je on, zahvaljujući se, iskapio.

»Koliko ste ljudi doveli sa sobom?« — raspitivao se guverner.

»Trideset!« — odgovorio je Stone. »Drugu polovicu ostavili smo sa svim zalihama na straži. Sutra moramo poslati onamo ekspediciju s opskrbom.«

»Na straži?« — upitala je Amelia Edwards začuđeno. »Sto, za ime svijeta, čuvate u pustinjskoj dolini Hammamata?«

Preko Stoneova lica prešao je pobjednički osmijeh. Zatim je odgovorio: »Zlatne rudnike. Našli smo zlatne rudnike starih Egipćana.

Jedan njemački profesor odredio im je položaj prema starim spisima.« Posegnuo je u džep i izvukao kamen: »Evo, pogledajte!«

Kamen, velik poput tanjurića, presijecala je jasno vidljiva svijetla zlatna žila. U prisutnih to je izazvalo pobožno čuđenje. Ebers je neprestano kimao glavom, mrmljajući: »Vražji je taj Brugsch! Vražji momak!«

Gosti su navalili na generala s pitanjima, a aga je izrazio brigu za vojnike koje su ostavili vani. Naredio je slugama da ih uvedu; riže i rakije bilo je i za njih.

Stone je pripovijedao da uopće nije bilo teško otkriti tri rudnika, jer su profesorovi opisi bili vrlo precizni. Ipak, spomenuti arteški bunari na putu za Vadi vjerojatno su zatrpani već stoljećima. Njegovi ljudi otkopali su jedan i našli nakon nekoliko metara vlažan pijesak, što je dokaz da su nekad postojali.

Jedino je Georg Ebers znao za razlog zbog kojeg je ta ekspedicija organizirana, te za rizik što bi ga prouzročio neuspjeh. Za sada je znanost o egipatskoj starini bila spašena.

Dok su se Stoneovi vojnici, iscrpljeni sedmodnevnom sušom i vrućinom, častili aginim jelom i pićem, ponovno je zasvirala glazba. General Stone zamolio je upravitelja telegrafa da odmah pošalje kedivu depešu slijedećeg sadržaja: »General Stone ima čast saopćiti njegovom kraljevskom visočanstvu da su pronađeni zlatni rudnici u Vadi Hammamatu.«

Ebers je nešto načrčkao u svoj notes, a zatim je istrgao list i predao ga službeniku telegrafa: »Ako biste mogli primiti i ovaj telegram.

Namijenjen je profesoru Brugschu.« Na cedulji je pisalo: »Zlatni rudnici nađeni — egiptologija spašena!«

Kad se Nil prelio preko obala, ljudi su plesali po ulicama. To su činili svake godine, jer je plima u lipnju — posljedica kiša na Etiopskoj visoravni — bila presudna za navodnjavanje njihovih polja. Još su stari Egipćani određivali poreze prema visini vode. Međutim, ljeto 1878. premašilo je sva očekivanja. Mase prljavosmeđe vode valjale su se, nezaustavljivo rastući, prema sjeveru. Plima je rušila nasipe i brane, poplavila polja i naselja te prodrla duboko u unutrašnjost, kamo, otkako se pamti, nije doprla nilska voda. Ples se pretvorio u nijemu molitvu. Zar je Nil htio odnijeti sa sobom zemlju?

Poglavarstva u Kairu ignorirala su sva upozorenja o poplavi iz Gornjeg Egipta, dok je kedivov činovnički aparat ionako bio blokiran

zaoštrenjem privrednih i političkih odnosa. Mjesecima se nisu dijelile plaće, kaos se približavao vrhuncu, tko bi u to vrijeme brinuo o jednoj poplavi!

Danima je smeđa voda lizala nagibe gradskih obala, dok se prvi valovi nisu prelili preko šetališta. Zatvoreni su mostovi, kako je saopćeno, zbog mjera opreza. Pre-mašen je najviši vodostaj, a svaki se sat čeka na pad nivoa, pa nema razloga za zabrinutost. Međutim, slijedeće noći oko 11 sati skotrljao se na Kairo novi, još veći plimni val. Grad je spavao. Auguste Mariette sjedio je u radnoj sobi svoje kuće blizu obale i proučavao najnovije izvještaje s iskapanja. Nije se baš osjećao dobro. Mučila ga je sve veća ukočenost u nogama, ah je smatrao da to nije ništa osobito za čovjeka koji se bliži šezdesetoj.

Oko njega vladao je neviđen nered. Sanduci i kutije puni krhotina i sitnih nalaza gomilali su se između svežnjeva papira, hrpa knjiga, karata, bilješki i računa. Premda su se za Francuza brinuli sluga, domaćica i kočijaš, on nije dopuštao da se u toj prostoriji pomakne ijedan list, niti da se ukloni ijedno zrnce prašine. To je bilo njegovo carstvo, njegov svijet. Ovdje je on radio, uglavnom uz svjetlo svijeće, dugo u noć; zapisivao je otkrića i nalaze, sastavljao nove upute i vodio kompletno knjigovodstvo Uprave za starine.

Bujica Nila šumila je prijeteći, sve bliže i jače čulo se udaranje valova i grgljanje vode. Samo s naporom, uspio se usredotočiti na posao.

Mariette je bio tako zadubljen u izvještaje da nije registrirao uzak mlaz vode, koji je preko praga našao put u kuću. Tek kad je voda dosegla svezani bilježak s iskapanja, te kad ju je suhi papir u sekundi upio, prenuo se Mariette iz misli: poplava Nila!

Mariette je skočio, ali je pao natrag u stolicu. Rukama se pokušao podići, osoviti se na noge, stajati, no uzalud. Noge ga nisu slušale, nego su se odupirale naredbi mozga. »Auguste!« — rekao je sam sebi, »moraš ustati.« Podupro se o naslon stolice, pokušavajući još jednom, i ostao na pola puta.

Sto je s mojim nogama? Zašto me ne slušaju? Zašto? Mislio je grozničavo. Rukama se povukao preko pisaćeg stola, a zatim je od sebe odgurnuo svijeću i ostao bespomoćno ležati na trbuhu, piljeći pred sebe.

Sad je voda sa svih strana probijala u prostoriju, navirući ispod vrata u vrtlozima i šireći miris vlage.

Listovi i karte, naslagani na podu, nadigli su se kad ih je navlažila voda, kao da se žele boriti s bujicom. Bepomoćni istraživač uhvatio se za rub ploče pisaćeg stola. Svjetlo je stalo prijeteći treperiti.

»U pomoć!« — vikao je Mariette. »U pomoć!« — premda je znao da ga nitko ne može čuti. Slugu je poslao kući, a drugo dvoje zaposlenih živjelo je ionako izvan kuće.

Preko ruba stola vidio je kako se voda sasvim polako, ali neprestano, penje uz namještaj, pa je pomislio kako će još dugo potrajati dok ne dođe do njega. Krupan muškarac stao je plakati. Suze očaja tekle su iz Marietteovih očiju.

U međuvremenu, voda je doprla do koljena. Srušile su se hrpe papira, listovi su plivali poput brodića, a kutije je prekrila voda. Zar će ta prokleta poplava uništiti njegovo životno djelo? Bilješke nastale za 28 godina naučnog rada?

Uz glasni tresak, srušila su se vrata. Mariette se okrenuo u nadi da dolazi pomoć, no preko vrata prelio se samo novi veliki val, koji ga je poprskao do kože. Počeo je strepiti za goli život. »Zar da se utopim tu na pisaćem stolu?« — prostrujalo mu je mozgom. Podupro se i sjeo na stol, dok su mu se noge klatile u vodi.

Veliki regal na zidu, s tisućama arhiviranih bilježaka i sitnih nalaza, počeo se ljuljati u ritmu valova i prijeteći se uz škripu nagnuo naprijed. Ono što je nađeno u Sakkari, Abidu, Beni Sucfu, Mendesu i Bubastisu — nalazilo se tu, obilježeno, i čekalo je na procjenu. To ne smije biti uništeno! Mariette je pogledom fiksirao okvir što se njihao, kao da ga želi hipnotizirati: »Ostani stajati! Čuješ li!« No preklinjanja su ostala neuslišena. Uz cvile/, škripu i lom srušili su se papiri, spisi, knjige i kutije u uzburkanu vodu, koja je u međuvremenu dosegla gornju plohu stola.

Tada je začuo glas koji je preklinjući dozivao: »Mariette! Mariette!« Bio je to Brugsch. Njegov glas odjekivao je sablasno muzejem: »Mariette! Mariette!«

Brugsch je gacao kroz muzej, katkad u vodi do pasa, uklanjao je i spremao na sigurno manje stvari, koje je voda prijetila uništiti. Nikako nije mogao dokučiti gdje je Mariette.

»Henri!« — dozivao je Mariette bepomoćno sa svog pisaćeg stola.

»Ovdje sam«, osluškivao je kroz šum vode. »Henri!« Međutim, odgovor nije stizao.

Heinrich Brugsch pokušavao je uz najveći napor spasiti što se još spasiti dalo. Odjednom je zastao. Učinilo mu se da ga netko doziva. Nema sumnje, bio je to Mariette! Brugsch se probio k vratima, osluškujući. Zov je dopirao iz Marietteova stana. Odjednom mu je sinulo: Mariette je spašavao svoje bilješke, kako je to mogao zaboraviti! Njegovo životno djelo!

Pogled kroz vrata užasnua je Brugscha. Mariette je ležao na pisaćem stolu, lupajući rukama kao mahnit po prljavosmeđoj vodi. Istina, registrirao je Brugschovu prisutnost, ali nije reagirao.

»Auguste!« — viknuo je Brugsch u strahu. »Sto je s tobom?« Suze su tekle niz lice bolesna čovjeka, niz lice koje je u tom trenutku bilo lice starca. »Auguste!«

Bespomoćna gesta razjasnila je Brugschu što se zbilo. Mariette nije rekao ni riječi, samo je pokazao na svoje ukočene noge i pogledao oko sebe. Bilo je uništeno sve ono što je kao opsjednut skupljao polovicu svog života.

»Moramo odavde izaći!« — viknuo je Heinrich Brugsch kad je primijetio da u kuću neprestano naviru novi sve veći valovi. Mariette se nije micao, nego je odsutno piljio preda se, kao da se pomirio s tim da umre tu, usred svoga svijeta.

Tada je slabunjav Prus zgrabio svog prijatelja za obje ruke, povukao ga je poput teške vreće na leđa i nosio ga kroz uskovitlanu šumnu vodu. Poznao je pragove i stepenice kuće, pa je, pažljivo pipajući, išao naprijed, dok je težak teret prijetio da mu isklizne svaki čas. Kratkim pogledom Brugsch je uočio da je spašavanje u muzeju besmisleno, jer je voda već odavno sve prekrila.

Na pola puta došao mu je u susret njegov brat Emil. Stojeći u vodi, prihvatili su bezvoljnog Mariettea pod ruke i sklonili ga na sigurno, iza ograde muzeja.

»Je li ozlijeđen?« — upitao je Emil. Heinrich je odmahnuo glavom.

»Bojim se da su mu noge opet oduzete. Pokušaj pokrenuti noge!« — viknuo je približivši se Marietteovu licu. Ovaj se nije micao. Samo je šutio, teško dišući.

»Mora da je pretrpio šok«, primijetio je Heinrich Brugsch, »kad je vidio da je nilska voda poplavila njegovo životno djelo. To može izazvati oduzetost.«

»Ali nije mu potopila slavu«, rekao je Emil.

»Slava!« — prezirno je rekao Heinrich. »On to nije radio zbog slave, već zbog nauke. A za egiptologiju su bilješke važnije od njegove slave.«

Emil je kimnuo. Zatim su odnijeli Mariettea Brugschovoj kući, gdje su ga umotali u vunene deke i ulili u njega rakiju.

Mariette se odjednom uspravio i nakašljao, a zatim je promrmljao s gorčinom: »Hvala vam, ali bilo bi bolje da ste me ostavili da se utopim sa svojim stvarima.«

Ponovno otkriće zlatnih rudnika donijelo je značajne količine skupocjenog metala, no u usporedbi s državnim bankrotom ta je dobit bila poput kapi u moru. Pariška banka Rothschild odobrila je kedivu zadnju pozajmicu od devet milijuna egipatskih funti na privatni pašin posjed. Nije pomoglo čak ni primanje jednog Britanca i jednog Francuza — čije su zemlje dijelile teret dugova — u kabinet. Činilo se pitanje dana kada će Ismail i njegova vladavina pasti.

Dne 26. srpnja 1879. stigla su u Kairo dva neobična brzojava. Poslao ih je turski sultan iz Carigrada. Već su adrese dostajale da vazal shvati situaciju. Jedan je bio upućen: »Bivšem kedivu Ismail-paši«, a drugi je nosio adresu: »Njegovom kraljevskom visočanstvu, kedivu Egipta Tefik-paši!«

Dvadeset šestogodišnji princ Tefik bio je jedan od sinova Ismail-paše. Ocu i sinu stajale su suze u očima kad su jedan drugom pali u zagrljaj u palači Abdin. »Pozdravljam te, moj kralju!« — rekao je otac. »Želim ti više uspjeha nego što ga je imao tvoj otac!«

Četiri dana kasnije ukrcao se svrgnuti vicekralj na svoju jahtu »Mahroussa« u Aleksandriji. Kapetanu je naređeno da se ne približava kopnu unutar Otomanskog Carstva. Stoga je »Mahroussa« krenula u Napulj, gdje je kralj Umberto poželio dobrodošlicu gostu iz Egipta i stavio mu na raspolaganje svoju palaču »Favorita«. Umbertov otac, Viktor Emanuel II, posudio je jednom od vicekralja veću svotu novca, koju nikad nije vratio, pa je sad Umberto imao priliku da se oduži. Riječ »Egipat« otada je izbrisana iz rječnika bivšeg kediva, pa je bilo zabranjeno da se izgovara u njegovoj palači.

Smjenjivanje vicekralju nije, naravno, riješilo probleme zemlje. Tefik, najstariji od sedam Ismailovih sinova, bio je marioneta u rukama velikih sila, marioneta kojom se ipak lakše upravljalo. Od 1876. godine dva su inozemna ministra u kabinetu donijela važne odluke. Englez, sir Rivers Wilson, vodio je odjel financija, dok je Francuz, M. de

Blignieres, bio zadužen za troškove reprezentacije. Blignieres je jednog dana pozvao Mariettea u ministarstvo.

»Dragi moj Mariette«, počeo je bez okolišanja, »vi znate za beznadno stanje egipatskih državnih financija. Zato smo prinuđeni, premda nam je vrlo žao, da mjere štednje proširimo i na područje starina.«

»Trebali li to značiti«, prekinuo ga je Mariette, »da namjeravate raspustiti Upravu za starine?«

Ministar je, u neprilici, slegnuo ramenima: »Ne baš to, ali ne možete više iskapati. Ne možemo si više priuštiti besmislene izdatke.«

»Besmislene izdatke«, ponavljao je Auguste Mariette, »besmislene izdatke.« Još prije nekoliko godina Mariette bi podivljao, izvrijeđao bi ministra gadnim psovkama i možda pronašao neki izlaz iz nevolje.

Sada je djelovao slabo, gotovo bespomoćno.

»Naravno, smijete iskapati privatno«, dodao je ministar, »mi ćemo vam u znak priznanja za vaše zasluge dati malu pomoć. Međutim, u velikim iskapanjima nemojte više računati s nama.«

Malu pomoć. Ništa Mariettea nije moglo više pogoditi i poniziti od tih riječi. Okrenuo se i otišao bez pozdrava.

U isto vrijeme bio je Brugsch u audijenciji kod ministra financija Riversa Wilsona. Arogantnim tonom saopćio mu je Rivers Wilson da se smjesta raspušta njemačka visoka škola, dok je on, Brugsch, dodijeljen ministarstvu financija kao službenik.

Na to je pruski profesor odvratio da bi on možda zadovoljio kao istraživač starina, jer se time bavio cijeli život, ali da za službenika financija jednostavno nema dara.

»Sto ste vi zapravo?« — pitao je Wilson zlovoljno. »Vjerni podanik njegova veličanstva, njemačkog cara.« »Ne, mislim, za što ste školovani i osposobljeni u službi vlade?«

»Ja sam učenjak, a u svojoj zemlji sveučilišni profesor.«

»Ovdje nam to ne treba«, odgovorio je Wilson. »U Engleskoj imamo na stotine ljudi poput vas.«

Brugsch je osjetio ubod u srcu. Zatim je otišao kući i predao ostavku. Dolinom kraljeva odjekivali su udarci kamenih čekića i sjekira. Poput pauka, penjali su se po užadi uz krhke stijene, obrađivali svaku izbočinu, kuckali po svakoj pukotini i pretražili svaku rupu. Francuska ekspedicija, opskrbljena najboljom tehničkom opremom, potpomognuta obiljem novaca, pretraživala je svaki kut Doline, da bi tom fascinantnom mjestu otela i posljednju tajnu.

Ah gdje se skrivala ta tajna? Gdje su bili zakopani preostali faraoni? Vođa ekspedicije bio je Gaston Maspero, onaj Maspero koji je prije trinaest godina na pariškoj svjetskoj izložbi molio Mariettea za hijeroglifski tekst. On ga je tada stvarno preveo, u jednoj jedinoj noći, i time dobio najbolje preporuke direktora Uprave za starine. Sedam godina kasnije, mladi učenjak bio je već profesor filologije i arheologije na College de France, pa se činilo izvjesnim da će ćelavi Maspero, široka lica, s mnogo premalnim naočalama, jednom postati Man-etteov nasljednik. Poput Heincha Brugscha, i Maspero je bio uvjeren da u Dolini kraljeva ima još grobova faraona, samo nije znao gdje. Nije imao nikakvih konkretnih putokaza, već samo puste pretpostavke, kao i skupocjene stvari iz grobova, koje su se već niz godina pojavljivale na tržištu antikviteta. Sav taj nakit i oprema kraljeva od 18. do 20. dinastije morali su odnekle stizati.

Nakon višetjednih uzaludnih radova na sondiranju, Maspero je promijenio planove, ostavio je traganje za novim otkrićima i bavio se postojećim. Zajedno sa svojim pomoćnicima, skicirao je mladi profesor sve prikaze i natpise u kraljevskim grobovima, da bi ih učinio dostupnim većem krugu istraživača. Postalo mu je jasno da se tajni što ju je skrivala Dolina ne može prići pijukom i polugom za rušenje, nego da je može riješiti samo dugogodišnji rad za pisacim stolom — ili slučaj.

»Dođite brzo, Mariettea je udarila kap!« Marietteov sluga stajao je uzrujano na vratima. Heinrich i Emil Brugsch skočili su i požurili do njegove kuće na obali Nila, koja je još pokazivala jasne tragove poplave.

»Mislili ste da sam već gotov?« — dočekao ih je Mariette, po svom običaju, ironičnim riječima, sjedeći u krevetu. Lice mu je djelovalo upalo, glas je zvučao umorno, drukčije nego obično, govorio je polako, gotovo oklijevajući.

Mariette nije bio sam. Dva šeika iz okolice Sakkare, koje je Brugsch poznao još od prvih iskapanja u Serapisovu hramu, sjedila su na njegovom bolesničkom krevetu.

»Radili su za mene u Sakkari«, rekao je Mariette, »oni to čine dobrovoljno, bez plaće. Pronašli su prilaz do triju malih piramida i mnogo hijeroglifskih natpisa.«

Heinrich Brugsch pogledao je šeika upitno.

»Sadržaj ?«

»Opljačkano, efendija!« — potvrdili su Arapi.

»Biste li, jednom, vas dvojica mogla otići onamo i bolje pogledati otkriće?« Marietteov je glas zvučao molećivo, gotovo preklinjući, pa ni jedan od dvojice muškaraca nije mogao prijatelju odbiti molbu. Braća Brugsch sjela su sutradan na vlak za Badrashin, zatim su uzjahala dva magarca i nakon dva sata jahanja stigla do polja piramida, na zapadu Sakkare. Tamo su ih već očekivali.

Zajedno sa šaicima, uvukli su se oprezno u dubok ulaz zapadne piramide, vodeći računa o kamenim blokovima nad njima, koji su se svakog trenutka, pri najmanjem dodiru, mogli strovaliti i zdrobiti ih. Mračni hodnik, kroz koji su mjestimično prolazili puzeći, završavao je nakon nekoliko zavoja grobnom komorom, koja je odozgor do dolje bila ispisana hijeroglifima.

Heinrich je pokazao na kartuš: »To je Piops«, rekao je tiho, kao da ne želi omesti grobnu tišinu faraona, »kralj 6. dinastije, potkraj starog carstva.«

»Važan faraon?« — htio je znati Emil.

Njegov brat pokazao je na natpise: »Kad ih dešifriramo, znat ćemo više.«

Na jednoj strani komore stajao je crvenkasti granitni sarkofag, poklopac kojega je bio gurnut u stranu. Pokraj njega na podu ležala je mumija.

»To je Piops!« — rekao je Brugsch s ganućem. Obojica su klekla na pod i gledala u lice kralja koji je umro kao mladić.

Pljačkaši grobova uklonili su mu povoje s tijela i opljačkali sve ukrasne predmete, nakit i amajlije. Sama mumija bila je neoštećena.

»Volio bih da je Mariette s nama, da doživi taj trenutak«, rekao je Brugsch žalosno.

»Zašto ne ponesemo mumiju sa sobom?« — sjetio se Emil. »Donijet ćemo mu je do bolesničkog kreveta.«

Heinrich je oklijevao. »Zašto ne«, rekao je konačno, »sigurno će se razveseliti.«

Braća su donijela jednostavan drveni sarkofag, već napola propao, pronađen pri iskapanju na drugom kraju. U njega su položili mumiju kralja Piopsa i gurali je kroz labirint prema izlazu. Tada je Emil skočio na magarca, položivši kraljevski sarkofag preko krila.

Šef stanice smatrao je da prtljaga spada u teretni vagon pa nije popuštao ni nakon što su braća najavila da žele kupiti karte za prvi

razred. Da bi izbjegli navalu ljudi na pustinjском kolodvoru, uzeli su konačno treći razred, a kako se nisu htjeli odvojiti od faraona, popeli su se u teretni vagon.

Vlak je truskao prema Kairu po užarenoj popodnevnjоj vrućini. Međutim, pola sata prije zadnje stanice, začulo se škripanje kočnica, lupa kotača preko pragova i metalni lom i zveket. Lokomotiva je iskočila iz tračnica, što nije bilo neobično na ovoj pruzi. Kondukteri, ložači i vlakovođa jurili su uzrujano, ostavljajući dojam da slijedeća 24 sata nema ni govora o nastavku puta. Stoga su braća Brugsch uhvatila svoj sarkofag — jedan sprijeda, drugi straga — i krenula na put prema Kairu. Sunce se nagnulo, a od željezničkog nasipa reflektiralo se poput žara roštilja. Kralj Piops postajao je iz minute u minutu sve teži, i to ne zbog težine mumije, nego zbog drvenog sarkofaga, koji je činio najveći dio težine. Muškarci su spustili težak, nezgrapan teret, obrisali znoj sa čela i odlučili da mumiju izvade iz kovčega te da je bez teškog sanduka prenesu do Kaira. Heinrich je zgrabio faraona kod glave, Emil kod nogu, pa su krenuli dalje.

»Heinrich!« — viknuo je Emil, koji je išao iza brata. »Heinrich, stani!« Ali bilo je prekasno. Mumija je pukla po sredini, uskovitlavši bijeli oblak prašine.

Stajali su tako, svaki s pola faraona u ruci, buljeći prestrašeno jedan u drugog. Nisu znali da li da plaču, ili da se smiju. Samo da ih nitko ne vidi! Zato je svaki uzeo svoju polovicu faraona, pa su se zaputili ubrzanim korakom prema kolodvoru na periferiji Kaira. Ondje su se popeli u kočiju.

Carinski službenik na željeznom mostu Kasr en-Nil raspitivao se, nepovjerljivo pogledavajući na polovice mumije, što putnici imaju prijaviti.

»Baš ništa«, rekao je Heinrich, »mafiš!«

»A ovo ovdje?« — pitao je carinik.

»Nasoljeno meso«, rekao je Heinrich Brugsch, utisnuvši cariniku novčanicu u ruku.

Službenik je položio ruku na kapu: »Jallah, prolazite!«

Marietteovo stanje rapidno se pogoršavalo. Govorio je tihim, hrapavim glasom dok su braća Brugsch izvještavala o uspješnom otkriću u Sakkari.

»Dakle, ipak postoje piramide s natpisima«, rekao je Mariette slabo.

»Henri, ja vjerujem da ima još mnogo toga što valja otkriti.«

Prijatelj je kimnuo, a zatim je, u neprilici, počeo objašnjavati da su mu spremili iznenađenje. Nisu, naime, našli samo faraonov grob nego i mumiju.

Sa zadnjom snagom koju je mogao prikupiti, uspravio se Mariette pogledavši ih upitno.

»Nismo htjeli ostaviti mumiju bez nadzora«, rekao je Henri ispričavajući se, »pa smo je donijeli sa sobom. Hoćeš li je vidjeti?« Ne dočekavši odgovor, braća su izašla. Vratila su se, ponosno noseći svaki svoju polovicu faraona. Mariette je razrogačio oči, borio se za zrak, a zatim je bez svijesti pao među jastuke. Dva dana kasnije Auguste Mariette bio je mrtav. Bilo je to 17. siječnja 1880.

X

Glasovi iz drugog tisućljeća

Kako se i očekivalo, Gaston Maspero naslijedio je Augustea Mariettea. To nasljeđe nije bilo lako, jer su sredstva bila oskudna, a u zemlji su vladale pobune. Ah njegov mladenački optimizam nije mu dopuštao da zdvaja.

Njegov pomoćnik, Emil Brugsch, prišao je dvojici muškaraca i najavio im da se nalaze nekoliko milja od Luxora, gdje će pristati za jedan sat. Maspero nije baš volio Nijemce, konačno, oni su njegovim zemljacima kod Se-dana priredili veliku sramotu, i upravo su u Versaillesu proglasili Wilhelma I njemačkim carem. Pod tim okolnostima, trebao je baš biti upućen na Nijemca da bi ga mogao cijeliti. Tako je i bilo. Emil Brugsch, čiji se brat Heinrich, siva eminencija egiptologije, nakon Marietteove smrti uvrijeđeno povukao u Berlin, slovio je, u međuvremenu, kao iskusan istraživač starina. Pomoćni kurator kairskog muzeja, uživao je ugled u arheologa, koji su bili pod njegovom kontrolom, i u nekih trgovaca na crno, kojima je znao progledati kroz prste kad se baš nije radilo o kapitalnim nalazima. I sam je ponekad poboljšavao svoj budžet prodajom muzejskih izložaka.

»Mi nećemo napuštati brod«, rekao je Maspero, okrenut Wilbouru, »ljudi ne smiju posumnjati. Brugsch će to izvesti sasvim sam.« Nijemac je kimnuo.

»Kako već dugo traje to sa zagonetnim nalazima?« — upitao je Wilbour, na što mu je Maspero odgovorio da to ni on ne može točno reći. Sigurno je samo to da jc njemu neki engleski general, još prije više godina, pokazao papirus iz 21. dinastije, što ga je nabavio za sto funti.

Godinu dana kasnije pojavio se drugi svitak, dok je Mariette uz pomoć posrednika kupio dva daljnja kraljevska papirusa. Pri tom do sada nije otkriven ni jedan faraonski grob iz toga doba.

»A kako kanite otkriti tu tajnu, mister Brugsch?« — upitao je Charles Wilbour sumnjičavo.

»Brugsch je jedini koji mi može pomoći«, rekao je Maspero. »On mora saznati tko stoji iza te prodaje starina na crno.«

Felah mu je rekao da bi mogao imati sve, čak i kompletnu mumiju — naravno, uz odgovarajuću cijenu. Brugsch je htio znati je li on šef i koliko je ljudi upućeno u stvar. Arapin je odmahnuo, uvjeravajući ga da — što se toga tiče — ne treba brinuti, jer je on, Ahmed, šef pothvata, a samo još tri čovjeka znaju za nalaz. Emil Brugsch bio je na pravom tragu.

»Ovu zemlju«, rekao je Gaston Maspero, koji je stajao na ogradi broda dok je pokraj njega promicao krajolik Gornjeg Egipta, »možeš samo voljeti, ili mrziti. Sredine nema!«

Stari parobrod na točak tutnjao je Nilom, dok su nad njim, poput lampiona, visjeli ibisi. Čovjek desno od njega, koji je rukom štitio oči od bliještanja nagnutog sunca, odvratio je pitanjem: »Mislite zbog političkih odnosa? Inače, ne vidim ni jedan razlog zbog kojeg bi se ova zemlja mogla mrziti.« Maspero je šutio.

Dvojica muškaraca nisu samo vanjštinom bila potpuno različita: Gaston Maspero, nizak ali snažan, neugledan, mladenačkog izgleda; na tom 34-godišnjem bra-donji nije se primjećivalo da je profesor egiptologije. Drugi, Charles Edwin Wilbour, Amerikanac, nekoliko godina stariji, gora od čovjeka, bujne brade, napadna, smiona pojava. Njih dvojica poznavala su se već sedam godina. Wilbour, premda stariji od Maspera, studirao je kod njega u Parizu. Međutim, Wilbour je već tada imao iza sebe karijeru novinara i poslovnog čovjeka, kad je — sa znatnim imetkom iza sebe — odlučio da započne nov život. Njegov poslovni uspon od malog sudskog reportera do izdavača doveden je u vezu s njujorškim podzemljem, premda istina nikada nije otkrivena. »Valjda ne mislite da i ja imam neke veze s tim«, odvratio je Nijemac braneći se.

»Mali Brugsch«, kako su ga zvali da bi ga razlikovali od njegova brata Heinricha, zaista nije bio umiješan u taj slučaj. Međutim, to mu nimalo

nije olakšavalo zadaću. Čak se pomalo i ljutio što i sam nije zaradio u tom poslu.

Emil Brugsch uvijek je ostajao u pozadini kad se radilo o utajivanju antikviteta. To se sad pokazalo prednošću, jer kad je stigao u Luxor i smjestio se u istoimenom hotelu, nije trebao čak niti promijeniti ime, jer ga ovdje nitko nije poznao.

Hotel, stari dvorac u stilu morbidnog lažnog baroka 19. stoljeća, slovio je kao otmjeno konačište plemstva, pustolova, dobrostojećih lopova i situiranih svjetskih putnika. Ipak, nije trebalo očekivati da će malom Brugschu odmah ponuditi na prodaju čitav faraonski grob. Prva dva tjedna nije se događalo baš ništa. Brugsch je, dakle, trebao preuzeti inicijativu.

Obilazio je kavane bazara, pio čaj s domaćim stanovništvom, pri čemu je uvijek, namjerno, plaćao krupnim novčanicama. Povremeno bi napomenuo da se zanima za starine. Međutim, nalaze koje su mu ponudili vraćao je nakon pomnog promatranja, uz smiješak: »Ne, hvala!«

Odmah je prepoznao imitacije, koje su — u ono vrijeme, kao i danas — spretno izrađivali stanovnici Luxo-ra. To je, naravno, ostavilo dojam, pa se okolo pričalo o strančevoj neobičnoj stručnosti.

Jednog dana, na bazaru, netko je malog Brugscha povukao za rukav: »Look, mister!« Stari felah, bijedna izgleda, držao je u ruci malu figuricu. Takve figurice, takozvane figure slugu, stavljale su se u stotinama s faraonom u grob, jer su ga na drugom svijetu trebale služiti. Brugsch je sa zanimanjem promotrio nalaz, no nije htio pokazati bilo kakvu reakciju. Bez sumnje, komad je bio pravi, i potjecao je iz kraljevskog groba. Brugsch ga je upitao što traži za komad.

»Pet funti«, odgovorio je starac.

»Dat ću ti dvije«, odgovorio je Brugsch.

Drugi je odmahnuo glavom. Mora najprije pitati nalogodavca. Brugsch je htio znati ima li takvih komada više.

Stari je kimnuo.

Brugsch je izvukao iz džepa nekoliko novčanica i mahao njima pred felahovim licem. Napomenuo je da je spreman platiti i više, ako je riječ o vrijednim komadima. Dogovorili su sastanak navečer, na istom mjestu.

Metoda mladog Brugscha pokazala se uspješnom. Kad se u dogovoreno vrijeme pojavio na bazaru, opet mu je netko dodirnuo

rame. Nikad nije vidio čovjeka koji mu se smješкао i natučao na engleskom da može pribaviti što god stranac želi. Kao dokaz, izvukao je iz odijela više malih predmeta, figurica, amajlija i posudica. Od onoga što je vidio, Brugsch je ostao bez riječi. Predmeti koje je Egipćanin iščeprkao iz džepova vrijedili su čitavo bogatstvo. Još je uzbudljivije bilo to što je svaka stvar nosila kartuš drugog faraona, što je upućivalo na to da nije riječ samo o jednom kraljevskom grobu, nego o čitavoj galeriji.

Arapin je upitao Brugscha želi li još, na što se ovaj trudio da ostane ravnodušan.

Felah mu je reako da bi mogao imati sve, čak i kompletnu mumiju — naravno, uz odgovarajuću cijenu. Brugsch je htio znati je li on šef i koliko je ljudi upućeno u stvar. Arapin je odmahnuo, uvjeravajući ga, da — što se toga tiče — ne treba brinuti, jer je on, Anmed, šef pothvata, a samo još tri čovjeka znaju za nalaz.

Emil Brugsch bio je na pravom tragu.

Nije se usuđivao dalje ispitivati felaha, nego je obećao da će se pojaviti sutradan, u isto vrijeme na istom mjestu. Do tada se Ahmed trebao izjasniti koliko stoji kraljevska mumija, pa će onda nastaviti trgovanje. Tako je postavljena zamka. Kad se, dan kasnije, Emil Brugsch sastao s Ahmedom, pojavila su se odjednom dva policajca i uhapsila felaha. Ovaj se, doduše, kleo životima triju svojih najdebljih žena da ne zna ništa o porijeklu nalaza, te da mu ih je ponudio neki neznanac za jeftine pare i da svatko u el-Gurni može posvjedočiti da govori istinu. Premda nije bilo nikakvih dokaza, priveden je Ahmed Abd er-Rasul u istražni zavor. Brugsch je za to vrijeme otpočeo istragu u selu pljačkaša grobova. Ali, vrana vrani oči ne kopa. Svi ispitani dali su najbolji iskaz o Ahmedu: da je pošten, bogobojazan čovjek, i iznad svega iskren. Ispitivanja su iznijela na svjetlo dana jedno drugo ime: Mustafa-aga Ajat. Taj je već više puta nudio osobite nalaze za basnoslovne svote. Naravno, aga je odbio optužbe. On, častan čovjek, pa preprodavač starina? Budući da je kao konzul uživao diplomatski imunitet, nije ga se moglo pozvati na odgovornost. Ahmed nije odao tajnu čak ni pod batinama, nakon dvomjesečnog zatvora.

Konačno je pred provincijskim sudom u Keni došlo do sudskog postupka protiv Ahmed er-Rasula iz el-Gurne.

Sudac, Daud-paša, koji je saslušanja povremeno obavljao u kadi za kupanje, pozvao je niz svjedoka, koji su — umjesto da optuženika

terete — svi odreda hvalili njegove vrline. Ahmed je oslobođen zbog nedostatka dokaza.

Brugsch je bio razočaran, no nije odustajao. Uporno je pratio braću Abd er-Rasule da bi ih uzdrmao. I zaista, braća su se uskoro osjećala nesigurnima.

Kad su potrošili posljednje uštedevine, došlo je do otvorene svade. Ahmed je smatrao da moraju izdržati, jer ih Uprava za starine ne može slijediti do kraja života. Muhamed se zauzimao za to da dragovoljno odaju tajnu, što bi, kako je obećao sudac Daud, ublažilo kaznu.

Četiri tjedna nakon okončanja procesa dotrčao je Soliman Abd er-Rasul k sucu Daudu: »Mudire, ja sve priznajem!« Tek je sada sucu postalo jasno o čemu je riječ. S mnogo strpljenja pokušao je Daud-paša izvući iz Solimana što se zapravo zbilo, jer je ovaj u uzbuđenju nabacivao samo dijelove rečenica: »Prije deset godina, Ahmed ... grob ... ali ne samo jedna kraljevska mumija, odmah čitavo tuce... konzul Mustafa-aga Ajat sve je prodao ... već deset godina ...«

Sudac Daud, čije su se nepodmitljivosti bojali u cijeloj provinciji, smijuljio se prilikom ispovijedi mladog Solimana; nije baš vjerovao u veličinu otkrića. Činilo mu se da mladi Abd er-Rasul vjerojatno, u uzbuđenju, pretjeruje. Konačno je dao pozvati Emila Brugscha, koji se još zadržavao u Luxoru. Doveden je i Ahmed, koji je sad i sam priznao. Da, već ravno deset godina, uvijek kad je nestajalo novaca, spuštao se on u jamu i donosio skupocjenosti, koje je predavao agi Ajatu da ih on proda. Samo su aga i tri brata bili upućeni u stvar.

Brugsch je jedva prikrivao uzbuđenje. Muzejski je konzervator istodobno i sumnjao u priču, jer bi takav nalaz bio jedinstven.

Dne 5. srpnja 1881. godine, deset godina nakon svog vehkog otkrića, vodio je Ahmed Abd er-Rasul malog Brugscha na litice Deir el-Bahrija, do izbočine stijene, gdje je zjapila rupa.

Prvo se po užetu spustio Ahmed, a za njim Brugsch. Kad su stigli dolje, Ahmed je upalio svijeću i upuzao u nizak hodnik, a iza njega Brugsch. Zrak je bio da se čovjek uguši. Nijemca je spopao strah. U jezovitoj tišini čuo je iznenadni šum. Osjetio je udarac u lice. Svijeća se ugasila. »Šišmiš, mister«, šapnuo je Ahmed i ponovno zapalio svijeću.

Hodniku nije bilo kraja. Brugsch se spoticao o kamenje i šljunak koji su pali sa stropa. Odjednom su se iz tame stali pomaljati obrisi i sjene.

Mumije su bile naslonjene na zid, iza njih sarkofazi s otvorenim poklopcima, sve kraljevi novog carstva. Tu su bih: Ahmose, osnivač

18. dinastije, Amenofis I, Tutmosis III, veliki osvajač, Ramzes II, moćni. Ukupno 40 mumija, prepariranih leševa, moćnih vladara starog Egipta.

Brugsch je zateturao, podupro se o stijenu, noge su mu klecale i borio se za zrak. Sjeo je u centimetar duboku prašinu, položio ruke na lice, stresao se, kao da se želi osloboditi m5re. Trajalo je više minuta dok opet nije vladao sobom. Tresući se cijelim tijelom, krenuo je s Ahmedom prema usponu.

Međutim, Emil Brugsch ne bi bio mali Brugsch da se nije brzo pribrao. Već slijedećeg jutra navalio je s grupom od 16 ljudi i počeo vaditi mumije. Zahtijevao je brod iz Kaira.

No dogodilo se nešto neočekivano. Kad je brod s mrtvim kraljevima pristao u Luxoru, žene na obali počele su vikati, dok su muškarci ispaljivali pozdravne hice iz pušaka. Vijest o otkriću proširila se poput požara, a Ahmed Abd er-Rasul slavljen je kao junak. Pljačkaši grobova el-Gurne imali su svog neokrunjenog kralja. Ahmed Abd er-Rasul nije izveden pred sud. Naprotiv, u znak priznanja za njegove zasluge oko otkrivanja spilje mumija, postavio ga je Gaston Maspero za nadglednika grada mrtvih. Direktor Uprave za starine smatrao je da je takvog čovjeka bolje zaposliti za sebe. Tako je Ahmed ubuduće zarađivao za život time što je priječio pljačke grobova u Dolini kraljeva. Tako je bar mislio Maspero.

»Sest pijastara gospodine!« — zahtijevao je maleni gonič magaraca u aleksandrijskoj luci.

Debeli malteški trgovac sišao je nespretno sa sivonje kojeg je jahao, kopao po džepu tražeći novac, dobacio dječaku 5 pijastara, a zatim se okrenuo i htio otići.

»No, no, sir!« — potrčao je gonič za Maltežaninom. »Sest pijastara!« — pokazao je palcem desne i prstima lijeve ruke: »Sest!«

»Pasji sine!« — zaurloao je debeli na dječaka. »Nestani, dok te nisam prebio!«

Dječak nije popuštao, nije se micao od čovjeka, vukući za sobom svog magarca. »Šest pijastara!«

Debeli je trgovac ubrzao korak, a mah ga je gonič pratio u stopu. »Šest pijastara, sir!«

Maltežanin je pokušao umaći dječaku s magarcem, koji je galamio i time skretao pažnju prolaznika na rivi. Gonič magaraca uhvatio je stranca za rub odjeće. U tom trenutku razjareni se Maltežanin iznenada

okrenuo, a u desnici mu je blistao nož. Opčinjen strahom, koji ga je onemogućavao da pusti čovjeka i pobjegne, zurio je dječak u oružje. Čovjek je udario. Kratak, prestrašen krik, i gonič se srušio na pod. S mjesta gdje je ležao navrla je svijetla krv. U prašini ulice pojavila se crvena lokva.

Sa svih strana dojurili su ljudi, načinivši krug oko umiruće šačice jada. Izgledalo je kao da čekaju smrt. Neki mladi Arapin sagnuo se k dječaku, podmetnuo mu ruku pod glavu, dok mu je drugom uklanjao raščupanu kosu sa čela. Glava malog goniča klonula je na drugu stranu — bio je mrtav.

Vika, krici, divlje mahanje u smjeru kamo je nestala kršćanska hulja. Odjednom su svi imah u ruci poneko oružje — nož, kijaču, poluge, metalni alat. »Tamo je otrčao!« — »Kako je izgledao?« — »Debeo« — »Ne, mršav!«

— »U svakom slučaju, Evropljanin!« — »Evropljanin!«

— »Smrt Evropljaninu!« — »Smrt svim Evropljanima!« Puku što je bezglavo jurio ulicama priključivale su

se stalno nove grupe mržnjom ispunjenih Egipćana. Razbijali su prozore, pljačkali dućane, tukli ljude, ubijali. Bila je već večer kad su intervenirale snage reda. Kad se na Aleksandriju spustila noć, zavladao je sablastan mir, mir koji je zavaravao. Tinjao je fitilj na bačvi baruta. Nemiri 11. lipnja 1882. bili su samo predigra tmurnom poglavlju nove egipatske povijesti. S tim je tijesno povezano i ime Ahmeda Arabija, seljačkog sina, podrijetlom iz Zagaziga u istočnoj delti Nila. Oficir egipatske vojske postao je vođa nacionalnog pokreta i, konačno, moćan ministar rata. Visok ah nezgrapan, polaganih kretnji, uznapredovao je Ahmed Arabi do paše. Najavio je rat turskoj vlasti, kao i anglo-francuskom starateljstvu nad Egiptom. »Mi nismo robovi!« — polemizirao je sa svakim stranim utjecajem. »Ne želimo da se s nama tako postupa!«

Evropske sile, u brizi za svoja financijska ulaganja, promatrale su s nepovjerenjem postupke Arabi-paše. Ali vođa nacionalista je znao spretno mobilizirati svoje pristaše. Situacija se zaoštavala. Gotovo nije bilo dana bez ispada. Britanski konzul u Aleksandriji povrijeđen je u uličnim borbama. Francuska se povukla iz sukoba, dok su Britanci postavili Arabi-paši ultimatum: ako se u roku od 24 sata ne povuče iz tvrđave, oni će otvoriti vatru.

S napetošću, rastao je i strah stanovništva. Ako Ara-bi-paša popusti, razbit će se nacionalni pokret prije no što je išta postigao za Egipat. Ultimatum je ignoriran. Brodovi su napustili luku. Nakon sablasno tihe noći, svi-talo je jutro kad je grad potresla grmljavina. Britanska flota, topova uperenih u Aleksandriju, nalazila se u maglici pred obalom. Jedan top za drugim ispaljivao je na grad svoj smrtonosni naboj. U zidovima su ostajale rupe visine čovjeka. Neka visoka zgrada odmah je planula, a vatra se proširila na druge građevine. Isušene palme na lučkom šetalištu planule su poput divovskih baklji. Posvuda ljudi koji su vrištali i bježali, teško natovarena kolica, osamljeni pucnjevi. Egipatska vojska borila se ogorčeno i očajnički. Na kraju prvog dana rata bilo je 2000 poginulih Egipćana, a sve su utvrde pretvorene u prah i pepeo. Arabi se sa svojom vojskom povukao u pustinju kod Kafs el-Dawara, gdje je u kedivovu šatoru smjestio vrhovnu komandu. Naredni britanski napad uspješno je odbio.

Vojni savjetnici nagovarali su Arabi-pašu da blokira Sueski kanal, jer se očekivalo da će Englezi napasti s mora. Međutim, Ferdinand de Lesseps uvjerio je vođu da je Društvo za kanal neutralno, te da će takvo i ostati. Arabi-paša mu je vjerovao.

Dne 13. rujna, noću, engleski general Wolseley ipak je prodro sa svojom flotom kroz Sueski kanal, prešao neprimjetno na kopno i udario na egipatsku vojsku kod Teli el-Kebira. Bitka je trajala 35 minuta, a zatim su se vojnici Arabi-paše razbježah na sve strane. On sam je uhapšen i poslan u progonstvo na Cejlon, dok su Egipat okupirale britanske trupe. Službeno, Egipat je postao britansko-egipatski kondominij.

Tefik-paša je ostao, doduše, i dalje egipatski vicekralj, a kabinet je zadržao svoju funkciju. Međutim, stvarni vladar u Egiptu bio je britanski generalni konzul, lord Cromer. On je, istina, reorganizirao beznadno zamršeno činovništvo i uveo djelotvornu upravu, ali je način na koji je zastupao britanske interese ostao nejasan. Dok su do tada Francuzi i Nijemci smatrali svojim područjem istraživanje starog Egipta, sad su dolazila nova vremena, u kojima se u dolini Nila govorilo engleski i američki.

Zimski posjet Egiptu postao je društvena obaveza engleskog lorda. Moda je nalagala da se odsjeda u Shepard'su na šetalištu uz Nil, mješavini arhitekture hotela s Ažurne obale i faraonske palače, da čovjek bude viđen na terasi hotela o popodnevnom čaju u 5, a da se

zadovolje potrebe za obrazovanjem, dostajalo je ukrcati se na parobrod kompanije Cook i sinovi, kojim se, uz zvuke brodske kapele, plovilo uzvodno Nilom na razgledanje Doline kraljeva. Ondje je uvijek bilo uzbudljivih otkrića.

London. Dugi hodnici Britanskog muzeja djelovali su noću još neobičnije nego pri danjem svjetlu. Pod svjetlom svjetiljki, što su bacale duge nemirne sjene, činilo se da divovski Ramzesov kip, koji je u Englesku jednom donio Belzoni, živi, da otvara nasmiješena usta i da govori. Figure reljefa odvajale su se od kamene podloge i počinjale su šetati. Samo mumije, poredane uokolo bez pijeteta, nijemo su i ravnodušno zurile preda se.

U ovim dvoranama, obavijenim velom tajne, sastala se jedne prohladne ožujске večeri skupina uvažene gospode i jedna, otprilike 50-godišnjakinja, dama. Bila je to Amelia Edwards, za čije su se rukopise izdavači otimali. Nosila je strogo začešljanu plavu kosu, povezanu na zatiljku. Njezin kožnati ogrtač sa širokim krznenim okovratnikom bio je zadnji modni krik. Liječnici, bankari, egiptolozi, koji su činili muški dio društva, obraćali su joj se s vidnim poštovanjem.

Oblaci dima cigara širili su se difuzno osvjetljenom konferencijskom dvoranom, u kojoj je nastao mir kad je Amelia Edwards energično započela: »Moja gospodo! Cilj je našeg sastanka poznat, pa mislim da nije potrebno mnogo pričati. Kultura starog Egipta previše je značajna za sve nas a da bismo je prepustili pljačkašima, diletantima i uništenju!«

Muškarci u društvu, među njima svi glasoviti engleski istraživači starina, kimnuli su odobravajući. Jedan od židovskih bankara izrazio je bojazan da bi mogli doći u sukob s Upravom za starine, koju su držali Francuzi, ako se sad odjednom Englezi počnu brinuti za umjetnine. »Nije nam namjera oduzeti bilo što monsieuru Mas peru i njegovoj Upravi za starine, kao ni Egiptu!« — ubacio je sir Erasmus Wilson. »Masperova sredstva krajnje su ograničena, pa će mu potpora engleske fondacije vrlo dobro doći.«

Erasmus je bio prominentan kirurg i sveučilišni profesor. Lani se prvi put oženio, i to u dobi od 72 godine. Sva strast njegove po/ne dobi pripadala je njegovoj mladoj ženi i starom Egiptu. Tako je dao, za ondašnje pojmove, golemu svotu od 10 000 funti da bi dopremio u London neki egipatski obelisk. Za fondaciju obećao je još veću svotu.

Spremnost su pokazali i židovski bankari, koji su plaćanje uvjetovali istraživanjem biblijskih mjesta u Egiptu. Reginald Stuard Poee, arheolog i ravnatelj odjela za kovani novac u Britanskom muzeju, vidio je u tome dobrodošlu priliku da se konačno znanstveno istraži delta Nila. U tom muhama zaraženom području poduzeto je samo nekoliko iskapanja pod vodstvom Mariettea i Lepsiususa.

Wallis Budge, asistent, javio se dobrovoljno, ali je odbijen, jer mu je bila namijenjena zadaća u Mezopotamiji. I Flinders Petrie, mladi istraživač, spontano je izrazio spremnost da u delti kopa za biblijskim gradom Ramzesom. Budući da je bio neoženjen, mogao je — ako treba — već sutradan krenuti na put. Stara gospoda pohvalila su poduzetnost 29-godišnjeg istraživača, no imala su u vidu drugog čovjeka — bibliologa i egiptologa Edouarda Navillea. On je zapravo bio Švicarac, porijeklom iz Zeneve, ali je studirao kod Lepsiususa u Berlinu, a zatim se proslavio na King's Collegeu, prije svega dešifriranjem starih tekstova. Konačno su se složili da pošalju Petriea i Navillea, koji će kopati na različitim mjestima delte.

Sada je organizacija trebala još samo ime, što se lako našlo: Egypt Exploration Fund — Fondacija za istraživanje Egipta. Sir Erasmus Wilson preuzeo je predsjedništvo, a tajnici su bili Amelia Edwards i Reginald Pool.

»Ubuduće«, rekao je Pool obraćajući se Miss Edwards dok je kočija tandrkala noćnim Londonom, »ubuduće će se velika otkrića stalno vezivati uz Englesku!«

Miss Edwards se nasmijala: »Dragi moj Reginalde, radije ne pretjerujte. Za sada je Engleska na području egiptologije još zaostala zemlja. Sveučilišta našeg carstva nemaju čak ni katedru za taj predmet!«

Pool je kimnuo. »To je, na žalost, istina.«

Amelia Edwards rukom je obrisala zamagljena stakla: »No mislim da imam nekoga u izgledu...«

Popodne, oko 17 sati, kad je stizao vlak iz Gornjeg Egipta, kolodvor u Kairu nalikovao je na vještčin kotao. Nosači, goniči magaraca, prodavači plodova i novina svađali su se sa šareno uniformiranim željezničkim službenicima i zakrivenim ženama za jedno od prednjih mjesta na peronu. Kad se konačno pojavio dim lokomotive, ništa više nije moglo zadržati gomilu, koja je pojurila prema vatrenom gorostasu da bi posljednjih stotinjak metara pratila vlak koji je kočio i dahtao.

Premda se taj događaj ponavljao svakodnevno, uvijek je imao osobit čar.

Čim se vlak zaustavio, navalili su oni što su čekali prema vagonima prvog razreda, odmah iza lokomotive, iz kojih su izlazili svečano obučeni ljudi, dame sa šeširima širokih oboda, gospoda u kaputima, poslovni ljudi i strani turisti. Oni su u grad donosili novac. Onaj tko je silazio iz stražnjih vagona, trećeg ili četvrtog razreda nije pobuđivao ni najmanju pažnju. Tako ni čovjek s crvenim fesom na glavi, u bijeloj galabiji, koji je žurio k izlazu, nije zapadao za oko; običan felah iz provincije.

Međutim, kad je bio na kraju perona u visini lokomotive, sudario se s nekim nosačem, koji se jako žurio. Felah se spotakao, ponovno se ispravio, ali je iz nabora njegova širokog runa iskliznuo poput crijepa velik glineni predmet i razbio se na crno-bijelim pločicama kolodvorske hale.

Odmah se okupio krug znatiželjnika oko felaha, koji je prestrašeno gledao i, u neprilici, piljio u krhotine do svojih nogu. Najveći od slomljenih dijelova nosio je jedva primjetne znakove pisma. Odjednom je neki glas iz gomile uskliknuo: »Kadim! To je antikno!«

Provincijalac je bio zatečen, stjeran u rog, pa je pobjegao, srušivši u bijegu nekog starca. Dva čuvara reda za-gradila su mjesto, zaplijenila krhotine i sastavila zapisnik. Lavina se pokrenula.

Malen, debeljkast, s lukavim očicama iza uskih niklovanih naočala, sjedio je u dvorani hotela »Luxor«, kritički odmjeravao svakog prolaznika, ljubezno se smješkao damama i s užitkom otpuhivao dim svoje cigare. Wallis Budge bio je najomiljeniji istraživač u cijelom Egiptu, barem kod jednostavnih ljudi. Međutim, poglavarstva su ga držala sumnjivim, pa su carinici redovito signalizirali alarm čim bi se asistent iz londonskog muzeja iskrcao u Aleksandriji. Istraživača iz Cornwalla to je vrlo zabavljalo.

Razlog Budgeove omiljenosti kod Egipćana potjecao je odatle što nikada nije postavljao pitanja kad su mu nudili bilo kakve nalaze, a uz to je i dobro plaćao. To se pročulo.

Ovaj put je mudri Englez odmah primijetio da nešto nije u redu. Hineći ravnodušnost, promatrao je goste u uskomešanoj dvorani, koja nije služila samo kao recepcija nego i kao putnička agencija za inozemne turiste.

Dva muškarca nisu se uklapala u ambijent ovog hotela, dva Egipćanina u evropskoj odjeći koja su se napola skrivala iza stupova. Jedan se zaklanjao nekim engleskim novinama, dok je drugi uporno motrio jedna vrata sa zrcalima, ne ispuštajući Budgea s oka. Wallis Budge je razmišljao: da ga nisu promatrali noćas dok je čamcem prelazio Nil i zatim jahao na magarcu u Dolinu kraljeva? To je bilo nemoguće.

Budge je noću od nekog neznanca kupio papirus, dug dvadeset metara. Koliko je mogao razaznati u spiljskom skrovištu, pod svjetlom svijeća, papirus je sadržavao molitve i upute za put na drugi svijet za nekog kraljevskog pisara po imenu Ani, tzv. knjigu mrtvih.

Kotlar! Budge je promrsio. Kod nekog kotlara na bazaru naručio je limenu kutiju, koju je unaprijed platio. Je li kotlar razmišljao što on to kani transportirati u tako velikoj kutiji?

Ustao je i počeo nervozno šetati gore-dolje po hotelskom predvorju. Tada ga je gurnuo neki Arapin u crnoj galabiji: »Mister!« — rekao je, okrećući se u stranu. »Kuća bega Muhameda je pod prismotrom, pa on ne može kroz stražnji ulaz.« Arapin je nestao bez pozdrava, a Englez se povukao u svoju sobu.

Pogled s prozora uvjerio je Wallisa Budgea da se nije prevario: dva muškarca, koja su ranije napadno nezainteresirano čekala u hotelskom predvorju, promatrala su njegov osvjetljeni prozor. Budge je postavio fitilj svjetiljke osobito visoko, zatim se išuljao niz stepenice i napustio hotel »Luxor« kroz stražnji izlaz.

Muhamed Muhasib pozdravio je Engleza kao što se pozdravlja dugogodišnji prijatelj, premda su se njih dvojica prvi put sreli. Muhamed, nekadašnji kućni sluga lady Duff Gordon, slovio je za najboljeg tajnog preprodavača starina. Njegov konkurent, aga Ajat, bio je već star i slab, narušena zdravlja.

Domaćin je pljesnuo rukama, na što je sluga donio melokhiju, egipatsko nacionalno jelo. Muhamed je, sa zadovoljstvom, glasno srkao juhu, dok ga Wallis nije u tome prekinuo, zanimajući se za razloge neobično oštrih stražarskih mjera.

Muhamed se nasmiješio: »Ako mislite da je sve to samo zbog vas, onda vas, na žalost, moram razočarati, sire. Uprava za starine gotovo svaki tjedan poduzima ponegdje raciju na sumnjive preprodavače antikviteta, hapsi ljude, koje većinom sutradan mora osloboditi, u nedostatku dokaza. Ovaj smo tjedan, eto, mi na radu. Neka vas to ne smeta.«

Muhamed se činio još ravnodušnijim od njega. Budge je baš uživao u guščetini s rižom i melokhijom, kad je u sobu nenajavljeno ušao neki slabašni felah. Razmijenio je s Muhamedom nekoliko rečenica na arapskom, nakon čega je domaćin objasnio Wallisu da je felah došao s nalazima, koje bi rado dao pregledati, a eventualno bi ih i prodao.

»Ali kako je on uopće ušao?« — upitao je Englez začuđeno.

Muhamedovo široko lice razvuklo se u široki osmijeh. Rekao je, raširivši ruke: »Alah je raelokhiju stvorio ne samo za tebe i mene nego za sve. Čuvari upravo jedu u kuhinji.« Budge se naglo prestao smijati kad mu je felah stavio pod nos glinenu pločicu.

»Kadim?« — pitao je felah. »Je li to antikno? Ili jadid — novo?«

Britanski učenjak, koji je prekinuo put u Mezopotamiju samo zbog posjeta Egiptu, odmah je prepoznao babilonsko klinasto pismo. Izgled, oblik, boja i struktura potpuno su odgovarali već poznatim komadima. Ono što je govorilo protiv bila je zapravo jedino činjenica da su se nalazili na obali Nila, a ne negdje između Eufrata i Tigrisa.

Kimajući glavom, pokušao je čitati klinaste znakove pisma, kad mu je posjetilac pokazao i drugu, pa treću pločicu — i, konačno, njih ukupno šest. Budge se čudio. Dakle, vijest što mu je dojavljena prilikom njegova proputovanja kroz Aleksandriju bila je istinita. Napuštajući brod, neki mu je dječak utisnuo u ruku pismo, koje ga je na lošem engleskom pozivalo u Luxor, gdje će ga čekati značajno otkriće. Wallis Budge, muzejski službenik iz Londona, bio je vrlo prijemljiv na tajanstvene poruke. Na taj način pribavio je već više puta prvorazredne nalaze za svoj muzej.

Sto je duže okretao pločice u ruci, uspoređivao ih i promatrao, čvršće je vjerovao da pred sobom ima tri tisuće godina stare dokumente na klinastom pismu; gradio se što ravnodušnijim i opuštenijim.

»Tvrdiš li, možda, da si ih iskopao u Dolini kraljeva?« Budge je zglobom desnog kažiprsta pokucao po jednoj pločici.

Nepoznati posjetilac odmahnuo je glavom.

»Potječu iz El Hagg-Ouandila«, upleo se Muhamed u razgovor, »iz sela na pola puta između Luxora i Kaira.«

Budge je šutio, očekujući strančevo dodatno objašnjenje. Međutim, i ovaj je mislio na isto, čekajući još uvijek odgovor.

»Ti, naravno, znaš da to nisu hijeroglifi«, rekao je Budge, ne dižući pogleda. Stranac je kimnuo i objasnio da je zato i došao što je Englez stručnjak za pismo.

Kad je Budge shvatio da tako neće napredovati, učinio je nešto na što se dosad nikada nije dao navesti. Postavio je pitanje: »Odakle ti stvar?« Felah se nije spremao odgovoriti. Tek kad ga je Muhamed ohrabrio s nekoliko riječi na arapskom, ispričao je: neka žena, seljanka iz El Hagg-Ouandila, kopala je tražeći sebah, plodonosno gnojivo kojeg oko sela ima u izobilju. Pri tom je naišla na skrovište s više od 3000 takvih pločica. Pomislila je da je riječ o velikom otkriću, dok joj nisu objasnili da to nije egipatsko pismo. Zatim ih je dala nekom seljaku za deset pijastara, čime je mogla kupiti dva hljeba. Ta varalica, neka je alah milostiv njegovoj zloj duši, prodao ih je za deset egipatskih funti nekom trgovcu starina, koji je tuda prolazio. Međutim, trgovcu je daljnja prodaja predstavljala teškoću, nakon što je neki istraživač starina tvrdio da se radi o znacima klinastog pisma, a bilješke na klinastom pismu još nikada nisu nađene u Egiptu. Stoga je on preprodao pločice za sitniš. »Sve?«

Stranac je kimnuo. On sam ima još samo ovih šest. Ali njegov prijatelj Hasan posjeduje daljnjih 77, zapravo sada 76. Najveća pločica iskliznula je tom glupanu iz Galabije te se razbila na kairskom kolodvoru. Otada je za njim izdana potjernica po cijelom Egiptu. »To je dokaz da su ploče vrijedne!« — uskliknuo je felah.

»To ovisi o tome«, rastumačio je Wallis Budge, »jesu li prave!« Htio je znati gdje je njegov prijatelj Hasan.

»Dolje, u kuhinji, taj proždrljivac! Jede s policajcima.«

Muhamed je pošao k vratima, viknuo je nešto nerazumljivo, nakon čega se pojavio Hasan s dva zamotuljka ispod ruke. Postavio ih je na pod pred Engleza, a zatim je zbunjeno obrisao usta rukom.

Budge je rastvorio jedan od krpenih zamotuljaka i razvezao pažljivo zavezane glinene pločice.

Dok je tako jednu po jednu pažljivo uzimao u ruke i promatrao je, rekao je hineći mirnoću: »Jesu li prave ili ne, teško je reći. Da se to utvrdi, može potrajati tjednima, a vjerojatnost da se u Egiptu nađe original klinastog pisma govori, zapravo, protiv toga nalaza...« Budge je prekinuo vlastiti govor. Već prva pločica iz jednog zavežljaja što ga je donio Hasan nosila je jasno prepoznatljive pismene znakove: »A-na Ni-ib-mu-a-ri-ja«, an Nib-muarija. Tako je bio taj Nibmuarija? I dalje: »Ihar matu Mi-is-n«, kralj egipatske zemlje.

Odjednom je Budge shvatio smisao. Ove neugledne glinene pločice bile su pisma nekom egipatskom kralju pa time od najvećeg povijesnog značenja.

»Ma kakav bio rezultat ispitivanja«, rekao je Englez, »ja ću vam otkupiti pločice uz poštnu cijenu.«

Dva Egipćana pogledala su se sumnjičavo.

»Ili ste, možda, već negdje čuli nešto drugo?« — pitao je Budge. »U tom slučaju uzmite si svoje pločice, razbijte ih u sebah da vam polja bolje rode.« S tim riječima položio je pločice natrag na hrpu.

Ali ne! Felasi su otklonili Englezove pretpostavke. Imali su u njega zaista puno, neograničeno povjerenje; može zadržati pločice i ispitati njihovu originalnost.

»Efendija! Efendija!« Muhamedov je sluga uletio bez daha u sobu.

»Policija je opkolila kuću s blagom i zapečatila joj ulaz!«

»Kuću s blagom?« Muhamed se zabrinuo. Usred sela, iza hotela

»Luxor«, bila je stara, napola propala staja, za koju nitko nije znao što se u njoj čuva i kome uopće pripada. U tom trošnom zdanju, koje nije imalo prozora, nego samo metar debele zidove, čuvali su tajni preprodavači starina svoje blago, svaki za sebe. Odatle nije mogao nestati ni jedan jedini biser, jer je to bilo pitanje časti!

»Mora da nas je netko otkucao!« — rekao je Muhamed bijesno. »No zašto su zapečatili vrata?«

»Policija ima nalog da čeka dolazak parobroda Uprave za starine«, objasnio je sluga.

Sad se i Budge uznemirio. U spremištu, punom blaga iz mnogobrojnih pljački, čuvao je i on svoje najnovije kupovine — svitke papirusa, sanduke s manjim dragocjenostima, tisuće godina stare lubanje, koje je kupio za nekog engleskog profesora anatomije, i jednu mumiju sa sarkofagom.

Muhamed je naredio sluzi da s bocom konjaka ode do kuće s blagom i pozove policiju na čašicu. No sluga se vratio neobavljena posla, ispričavši da su mu stražari zaprijetili batinama, a konjak nisu niti dotakli. Budući da je situacija bila ozbiljna, zahtijevala je veći ulog. Budge je na stražnji ulaz napustio Muhamedovu kuću, pa je požurio u hotel, gdje se ponovno poslužio stražnjim prilazom. Direktor hotelu ispričao je svoj problem, kao i problem trgovaca na crno, a zatim ga je uputio u svoje namjere. Moralo se raditi brzo.

Pred hotelom »Luxor« nastupala je neka bučna folklorna trupa. Prekrasne trbušne plesačice izvijale su svoje široke bokove, svirači flauta izvlačili su iz svojih instrumenata prodorne tonove, dok su bubnjari svojim udaranjem probudili i posljednje goste hotela, koji su požurili na ulicu da se pridruže pljeskanju.

Istodobno, kopao je u hotelskom parku iza kuće s blagom dobro uigran tim pljačkaša grobova. Dok su glazbenici i plesačice išli gore-dolje po cesti, ljudi u tami vadili su kamen po kamen zgrade, bez riječi, navikli na to u mnogim pljačkama.

Skupocjene predmete vadili su kroz usku rupu u zidu i odnosili ih nekamo u tamu. Wallis Budge naslagao je svoje blago u ormar hotelske sobe. Sarkofag s mumijom morao je ostaviti, jer je bilo bolje da neki sitniji plijen padne u ruke Uprave za starine, nego da počnu tražiti dalje. Osim toga, krijumčari su mu obećali da će mu nabaviti novu, bolju mumiju.

Budge je za pločice platio 100 funti, i felah je time bio zadovoljan. Engleski istraživač zatvorio se u svoju sobu, gdje je pokušavao dešifrirati tisuće godina stare dokumente. Što se više udubljavao u pisma i uspijevaio tu i tamo odgonetnuti neko ime, broj, pojam, to mu se nalaz činio značajnijim.

Tu su se kraljevi i žene pogađali oko miraza, tražili su prijateljstva, prijetili ratovima. Samo, tko je kome pisao, ostalo je Budgeu skriveno. Međutim, jedno je bilo očito: ovi neugledni odbačeni glasovi iz drugog tisućljeća ispunit će, u ne tako dalekoj budućnosti, velike praznine u povijesti Egipta.

Britanac se bacio u potragu za preostalim glinenim pločicama. U Kairu je teškom mukom saznao za tri trgovca i doživio veliko razočaranje.

Prvi je trgovac prodao tucce pločica nekom privatnom sakupljaču.

Drugi je svojih sedamnaest dao muzeju na procjenu, gdje su mu odmah zaplijenjene. Treći, Ali Abd el-Haj, prodao je više od sto pločica nekom bečkom trgovcu sagovima.

Ovaj, ne baš zadovoljan kupovinom, dao je blago — razumije se, uz naknadu — nekom dobavljaču staroegipatskog muzeja iz Berlina.

Ondje je, u međuvremenu, stasala nova generacija istraživača starina.

Lepsius je bio mrtav, Adolf Eman je — kao direktor muzeja — preuzeo njegovo nasljeđe. Nijemci nisu bili voljni da Englezima i Francuzima prepuste egipatsku prošlost.

XI

Tajna Teli el-Amarne

»Aha, već ste mislili da je stari Brugsch odbacio lopatu«, rekao je Berlinčanin vragoljasto. »Ne, ne, a da još jednom, posljednji put, ne obiđem svoju drugu domovinu. Živio sam ovdje četvrt stoljeća, u najrazličitijim životnim situacijama, a to se ne može tek tako zaboraviti...«

Pustinjska ravnica Teli el-Amarne, 250 km južno od Kaira, bila je uvijek tako kamenita, prašna i odbojna te neprikladna za stanovanje, da su je čak i istraživači starina zaobilazili u širokom luku. Čak i usprkos činjenici da su pećinski grobovi i nalazi upućivah na slavnu prošlost. Međutim, grobovi su bili opljačkani još prije više stoljeća, a skarabeji i kipići mogli su se naći i na drugim, manje odbojnim, mjestima, bliže civilizaciji.

Ipak, jednoga dana zbilo se za stanovnike grada Deir Mauasa nešto nemoguće: vlak iz Kaira zaustavio se na malom propalom kolodvoru, a iz njega su Englezi istovarili metalne kovčege, putne sanduke, alat i namirnice. Zatim su unajmili brod za istočnu obalu Nila. Tražili su i radnu snagu među felasima, koji su se otimali za posao, jer je vođa Flinders Petrie plaćao deset pijastara na dan, a većina njih radila bi i za dva.

Petrie, koji je obavio svoj prvi istraživački zadatak u delti Nila, stigao je po nalogu Egypt Exploration Funda s dva pomoćnika u Teli el-Amarnu da istraži tajne toga brežuljka. Točnije rečeno, on je za to mogao zahvaliti Wall isu Budgeu. Ovaj je svoje 82 glinene pločice ponio sa sobom u Mezopotamiju, odakle ih je u prtljazi nekog indijskog kneza prokrijumčario na engleski brod i, konačno, dobro sačuvane prenio u Englesku, gdje su pridonijele ugledu Britanskog muzeja.

U Berlinu, kamo je dospjelo čak 200 ploča, učenjaci su u međuvremenu već dešifrirali klinasto pismo i došli do zanimljiva otkrića. Radilo se o vanjskopolitičkoj korespondenciji faraona s kraljevima Prednje Azije. Pustinjska nizina, gdje je felahinja iskopala pločice, postala je odjednom područje iskapanja koja su mnogo obećavala.

Prve dane proveli su Petrie i njegovi kopači u skupljanju kamenja i cigli, iz kojih su izgradili primitivne kolibe, pokrivene trstikom iz Nila.

»Efendija! Efendija, look!« Predradnik je Petrieu pokazao mrtvačku masku izlivenu iz gipsa. »Dizao sam glinene opeke«, izvještavao je ovaj ponosno, »a ona je ležala tu u pijesku.«

Flinders Petrie promotrio je nalaz sa svih strana. Lice mu se činilo poznatim. Nije li to onaj zagonetni faraon Ehnaton, koji je ostavio traga posvuda u Egiptu i za čiji se opljačkani grob vjeruje da je nađen na rubnom gorju, a o kojem se zna tako malo, gotovo ništa?

»Gdje si to našao? Pokaži mi mjesto!« — rekao je Petrie. Predradnik je odveo istraživača do dugačkog zida, bez sumnje granice nekog kompleksa s palačom. Nedaleko odavde pronađene su i pločice s klinastim pismom.

»Ovdje počinjemo!« — rekao je Petrie i stavio nogu posjednički na zidić. »Ali pažljivo, to su sve nepečene opeke iz nilskog blata, koje neće izdržati pijuk.«

Uspješan početak pokazao se narednih dana ipak kao obmana. Petrie je prodikovao radnicima da moraju podići svaku krhotinu i svaku sitnicu te ih skupiti u košare. Felasi su to činili preko volje, jer u tome nisu vidjeli smisao.

Petrie je bio prvi koji je tako postupao. Ni Francuzi, ni Nijemci nisu dosad prilikom iskapanja pridavali važnost glinenim krhotinama. Natpisi i odlomljeni komadi skulptura — da, ali glinene krhotine — ne. Toga je na obalama Nila bilo ionako previše. Petrie je došao do toga da su krhotine, zapravo, ostaci neke kulturne epohe, te da se često na jednom istom mjestu nalazi više slojeva kultura. Krhotine, koje su nosile neke svoje osobitosti materijala i stola, davale su često prilikom sortiranja zanimljive smjernice. Čak i količine različitih glinenih krhotina navodile su na zaključke: veći broj krhotina upućivao je na duže razdoblje, dok je manji broj upućivao vjerojatno na kraće.

Udubljen u rad, začuo je Flinders Petrie glas nekog Engleza iza sebe: »Oprostite, sire!«

Kad se Petrie okrenuo, ugledao je pred sobom visokog mladog čovjeka, koji je u lijevoj ruci nosio svežanj s osobnim stvarima, a u desnoj nekoliko crtačkih blokova.

»Dolazim po preporuci lorda Tyssen-Ahmersta, i volio bih sudjelovati u iskapanju Egypt Exploration Funda.«

Petrie je očistio ruke od prašine i rekao: »Kao prvo, dobro došli u Amarnu. Ja sam Flinders Petrie.«

«Howard Carter!« — promućao je mladić i pokušao se nevjesto nakloniti.

»A tako, šalje te Tyssen-Amherst, velik unapređivač naše umjetnosti. Ti ga poznaješ?«

»Površno«, odgovorio je Howard. »To što sam ovdje mogu zapravo zahvaliti njegovoj ženi. Lady Amherst sreo sam u Didlingtonu, gdje sam slikao. Ona je bila mišljenja da bih mogao biti koristan u precrtavanju znakova i reljefa.«

Petrie je promrsio nešto o neshvaćanju i glupom ženskom naklapanju. Mladić se požurio da doda kako ga je lord opskrbio pristojnom apanažom, pa im neće pasti na teret.

»A uvjeti?« — pitao je Petrie. »Njegovo lordstvo zacijelo od toga nešto očekuje.«

Carter je kimnuo i nastavio oklijevajući: »Moram kopati za njega.« »A tako je to!« — primijetio je Petrie, ne baš previše oduševljeno. »Pa dobro, osjećaj se kao kod kuće.« Pokazao je rukom na dvije kuće u kojima su stanovali kopači. Bio je srdit što mu je lord poslao konkurenta, pa je Čarteru kao prvi zadatak dodijelio područje vanjskog zida, gdje je već prekopao zemlju, bez osobitog uspjeha.

Mladi Howard Carter bio je suzdržan i plah, a govorio je samo kad je bio upitan. Potpuno sam, kopao je na mjestu koje mu je dodijeljeno. Petrie se stidio pred svojim pomoćnicima Haworthom i Kennardom, koji su prozreli nepoštenu igru.

Njegova nada da će pronaći i druge pločice s klinastim pismom nije se ostvarivala, jer su stanovnici El Hagg-Quandila već odavno pretražili cijeli prostor. Nije bilo drugih pločica. Međutim, Petrie je prekopao prostor palače i otkrio raskošan pod. Na izgladenom gipsu, boja živih kao prvog dana, bile su naslikane vodene ptice što su lepršale kroz nilsku trsku i gizdavo hodale među egzotičnim cvijećem. »Kennard«, rekao je Petrie zadovoljno, prekrživši ruke na prsima, »dovedite mi mladog Čartera!«

Kad je stigao, pružio je Carter istraživaču malu plastiku. Primijetivši majstorov upitan pogled, mladić je pokazao zid palače i objasnio je da ju je našao ni pola metra ispod površine.

»Neka kraljica«, mrmljao je Petrie, lupkajući po kraljevskoj kapi ženske figure. »Ne nalazimo ništa ni ti ni ja, a onda, odjednom, kraljevska statua.«

»Ima toga još«, rekao je Howard, »ali sve sami dijelovi, na žalost razbijeni.«

Te večeri dok su sjedili za grubo izrađenim stolom u kolibi, pokopao je Petrie osobnu netrpeljivost, jer je shvatio da je u Howardu našao nadarena, a prije svega uporna, arheologa. Carter se svom učitelju bezrezervno divio.

Kopali su zajedno čitavu jednu zimsku sezonu. Petrie se prije svega usredotočio na arhitekturu mjesta. Budući da je za konkretna iskapanja prostor bio jednostavno prevelik, ograničio se na to da ustanovi opseg i veličinu pojedinih građevina. Carter je crtao obrise i premjeravao kraj, pa je često prešao i 50 km na dan. Nakon višetjednog rada, pokazao je Howard Carter, pun ponosa, prvi plan Teli el-Amarna, koja se prije tri tisuće godina zvala Ahetaton.

»Fantastično!« — uskliknuo je Petrie. »To ti služi na čast. Trebao bi planove poslati Upravi za starine u Kairu.«

Glasnik je odnio mapu na poštu u Deir Mauas. Međutim, Carter je uzalud čekao pismeno priznanje. Tada je stiglo pismo iz Londona, u kojem su Petrie i njegova ekipa opozvani od Egypt Exploration Funda. Hitno su pozvani u Luxor, jer se u Dolini kraljeva nešto dogodilo. Arheolog je bjesnio zbog besmislene naredbe, smišljene za nekim pisaćim stolom u Londonu. Carter je bespomoćno pogledao Flindersa, na što ga je ovaj potapšao po ramenu: »Howarde, ti ideš s nama. Pa ti pripadaš nama.«

Na putu prema kolibama Petrie je rekao: »Ne boj se, vratit ćemo se mi ovamo. Ne odustajem, dok ne otkrijem tajnu ovog mjesta.«

»Tajnu?« — upitao je Carter radoznalo.

»Da, ovo mjesto skriva neku tajnu, ja to osjećam. Gledajući iskopine i nalaze posljednjih tjedana, imam osjećaj da je pred nama sasvim samostalna kultura, koja se uopće ne uklapa u sliku starog Egipta. U svakom slučaju, ne vjerujem da je četvrti faraon, po imenu Amenofis, vladao samo pet godina te da ga je onda istisnuo taj Ehnaton.«

»Ali te smo podatke dobili s krhotina!«

Petrie je uzdahnuo: »Očito. Ali zar je nemoguće da su Amenofis i Ehnaton jedna te ista osoba? Zar ne postoji mogućnost da je taj faraon iz nekog razloga promijenio ime?« »A kakav je razlog mogao imati za to?«

»Možda iz religioznih razloga. I rimski pape, kad su izabrani, dobivaju novo ime.« Carter je kimnuo, a Petrie nastavio: »Amenofis znači nešto

kao: 'Amon je milostiv', dok se Ehnaton može prevesti otprilike kao: 'onaj koji se sviđa Atonu'. Međutim, ta se dva božanstva međusobno isključuju. Amon je bio poglavar neba s mnogo bogova, dok je Aton slavljen kao jedini bog ...«

»Vi smatrate«, prekinuo ga je Howard, »da je taj faraon ostavio jednu vjeru da bi se priklonio drugoj?«

Petrie je slegnuo ramenima: »To je za sada moja teorija, no nauka o starinama ionako živi od teorija, barem za sada.«

Na obali Nila u Luxoru gurali su se brodovi, otmjene jahte s palubama za sunčanje i kabinama za kupanje te slikovite dahabije, nilski brodovi šiljastih trokutastih jedara, što ih je iznajmljivala britanska putnička agencija Thomas Cook za 60 do 100 funti mjesečno. Onaj tko je to sebi na bilo koji način mogao priuštiti — istraživač ili milijunaš koji voli putovanja — kupio bi takav nilski brodić pa ga preuredio u udoban smještaj što je plutao u blizini mjesta iskapanja ili rasonode.

Najljepši brod-kuća, bijeli s visokim prozorima, pripadao je Henryju Sayceu. U ostakljenom stražnjem dijelu nalazila se stručna biblioteka s 2000 svezaka. I Charles Wilbour, potaknut primjerom svog britanskog kolege, postao je vlasnik broda. Jacques Jean de Morgan raspolagao je brzim parobrodom s prostorijom za konferencije i radnom sobom.

Kapetan Canaque mogao je novog šefa za starine u tri dana prevesti iz Gornjeg u Donji Egipat.

Ostale dahabije pripadale su bez iznimke Amerikancima. Činilo se da je Amerika otkrila Egipat. Poticaj je dao niz predavanja koje je upriličila neumorna Amelia Edwards po Sjedinjenim Američkim Državama. Lady je tom prilikom osnovala američku sekciju Egypt Exploration Funda, s nekoliko utjecajnih i bogatih članova.

Poštanski parobrod dahtao je prigušeno te se s naporom usidriti na prekrcanom pristaništu, gdje je već čekao Morgan. Zbunjeni tolikom strkom i gužvom ogledali su se Flinders Petrie i njegovi pratoci za pomoći.

Petrie je šefu predstavio svoja dva pomoćnika, Hawortha i Kennarda, i na kraju Howarda Cartera. »Nadaren mladić«, napomenuo je Petrie, »nacrtao je planove Amarne. Nadam se da ste ih primili.«

Morgan je zanijekao, nije imao pojma o planovima Amarne. U svakom slučaju, ti planovi nisu stigli u Kairo.

Petrie je pogledao Čartera: »Ili imaš neprijatelje koji ti zavide na uspjesima, ili su nam razbojnici na tragu. Ako planovi padnu u ruke razbojnicima, grad četvrtog Amenofisa za nas je izgubljen.«

»Izgubljen? Kako to izgubljen?« — čudio se Jacques de Morgan.

»Monsieur«, objasnio je Petrie s podrugljivim prizvukom u glasu,

»mister Carter je vrlo savjestan mladi čovjek. On Ahetaton nije samo precizno izmjerio nego je u svoje planove ucrtao sve dijelove zgrada koje smo dosad locirali, kao i sva nalazišta.«

Morgan je trenutak promislio, a zatim rekao: »Imate pravo, Petrie, nestanak planova nije slučajan. Odmah ću telegrafirati u Miniju da u Amarnu treba poslati policijsku izvidnicu. Tim razbojnicima treba zapapriti!« Odlazeći, doviknuo je jednom od svojih pratilaca: »Pobrini se za gospodu Engleze! Vidjet ćemo se danas svi na brodu.«

Brodovi privezani na obali bili su šareno osvijetljeni, a Nil je svečano blistao od njihovih svjetala. Sparina večeri ustuknula je pred prohladnim povjetarcem. Kapetan Canaque, koji je sam sebe rado nazivao komandantom broda, pozdravio je goste i odveo ih u prostoriju za konferencije s drvenim stolom, koji je bio svečano prostrt za više od dvadeset osoba. Iz otvorenih rupa na brodskoj kuhinji dolazio je trpki miris snažno začinjenih ovčjih kotleta. Sayce, Wilbour i Budge doveli su sa sobom i žene, jer nikada nisu putovali bez njih. Opću pozornost privukla je Marguerite, mlada žena Edouarda Navillea. Kći grofa de Pourtalesa, nije bila samo iznimno dražesna nego je mnogo znala o nauci, pa je konverzirala mudro i znalački. Nasuprot tome, konverzacija madame Budge privlačila je pažnju jedino glasnoćom. Flinders Petrie i Victor Loret, najmađi arheolozi u društvu, bili su još neoženjeni, pa su došli u društvu svojih pomoćnika. Posljednji, na donjem dijelu stola, sjedio je Howard Carter. Kao slučajno, stolac nadesno od Morgana ostao je prazan.

»Tu će možda još netko doći!« — rekao je Wallis Budge, na svoj uobičajeno suhoparan način, na što je Morgan spremno odgovorio:

»Kad pogledam ovo uvaženo društvo, vidim da nedostaje najveći!«

Morgan je ustao, pošao k vratima i rastvorio ih. Na vratima je stajao Heinrich Brugsch, sijed, ostario, sa sjetnim osmijehom u opuštenim kutovima usana. Šezdeset pet godina naporna života ostavilo je vidljiv trag na licu toga čovjeka.

»Paša Brugsch!« Usklik iznenađenja izvio se kao iz jednih usta.

»Aha, već ste mislili da je stari Brugsch odbacio lopatu«, rekao je Berlinčanin vragoljasto. »Ne, ne, a da još jednom, posljednji put, ne obiđem svoju drugu domovinu. Živio sam ovdje četvrt stoljeća, u najrazličitijim životnim situacijama, a to se ne može tek tako zaboraviti. Čovjek je vezan uz domovinu, pa bila mu ona i druga.«

Iznenadjenje je uspjelo. Velikog čovjeka egiptologije, kojem je vicekralj dodijelio počasni naslov paše, okružili su mladi kolege, stiskajući mu s divljenjem ruku i tapšući ga po ramenu. Zatim su ga otpratili do njegova mjesta za stolom, a sluga ga je upitao što bi želio popiti.

»Crveni burgundac«, odgovorio je Heinrich Brugsch bez razmišljanja i dodao smijuljeći se: »Znam da svi francuski arheolozi u svojoj prtljazi imaju burgundac.« Tada je ispričao o svom prvom susretu s Manetteom te kako su večerali u golemom bikovom sarkofagu i pili crveni burgundac. »Ovako dobro«, nastavio je prešavši pogledom preko društva za stolom, »tada nismo živjeli. Prostrt stol i drvom obloženu konferencijsku dvoranu često nismo vidjeli po pola godine.«

Brugsch je pogledao svakog pojedinca za stolom. Onome koga je poznao uputio je nekoliko ljubeznih riječi. Nije mogao odoljeti a da ne kaže Wallisu Budgeu da u Berlinu imaju više pločica s klinastim pismom nego u Londonu. Budge je na to odvratio da se još nikada nije služio ilegalnim metodama nabave umjetnina, čime je izazvao opći smijeh prisutnih.

S rukom pred ustima, kao da želi spriječiti da to čuje Morgan, Brugsch je rekao: »Možda možemo sklopiti i posao. Ja, naime, ne putujem samo za svoje zadovoljstvo. Berlinski kraljevski muzeji platili su mi putovanje da im nabavim nekoliko povoljnih komada. Stari visokoškolski profesor, poput mene, ne može si više priuštiti skupa putovanja.«

Prisutni su u nevjerici odmahivali glavama. Svaka kulturna zemlja bila bi sretna da za njezinu slavu radi Heinrich Brugsch.

»O, jada«, kikotao je Brugsch, »sa slavom nacije stvari stoje ovako: najmilija je ona slava koja je besplatna. I tako ja obilazim njemačku domovinu, kao neka vrst putopisnog propovjednika...«

»Vi držite predavanja?«

»Ja vrlo dobro znam da se mnogi učenjaci ne slažu s mojom odlukom da otkrivam staroegipatske tajne pred profanim očima. Dobro plaćeni svećenici znanja ironično se osvrću na moje pohode. Za mene ni jedna

znanstvena spoznaja nije tako uzvišena, a da je, u jednostavnom obliku, bez naučnog okvira, ne bi mogli razumjeti i neupućeni. Ova prošlost«, Brugsch je rukom udario po stolu, »prošlost je svih nas: prošlost Engleza, Francuza, Nijemaca, i svatko ima pravo da je sazna.«

»Bravo!« — uskliknuo je Morgan, dok je nekolicina pljeskala, a ostali su ganuti gledali preda se.

»Ali«, nastavio je Brugsch, »sve je to brbljanje jednog starca. Sad želim čuti od vas mladih što nam je novo dala zemlja i što radi moja voljena Dolina?«

Dok su sluge iznosile mirisan obrok, izvještavao je Jacques de Morgan o iskapanjima u Dolini kraljeva. Naville i Loret kopali su na različitim mjestima, no, za sada, bez rezultata.

Stari Brugsch je zatresao glavom: »Nije li to groteskno? Za najveća otkrića ne zahvaljujemo naučnom radu, nego slučaju.«

»Ne zaboravimo pljačkaše grobova!« — ubacio je Wilbour. Na to je Naville ispričao da mu je neki, njemu osobito drag, radnik natuknuo da stanovnici iz el-Gurne imaju nov, pažnje vrijedan nalaz. Više od toga nije od njega mogao saznati, jer drugo ni sam nije znao. Budge je potvrdio da je i on već čuo za taj nalaz, koji je tako velik da ga je teško ponuditi na crnoj burzi.

»Možda bih vam ja tu mogao pomoći«, ponudio se Brugsch, »jer dobro poznajem ljude iz el-Gurne. Ta živio sam među njima godinama!«

Direktor je rado prihvatio ponudu, pa su dogovorili sastanak za sutra ujutro, prije nego što vrućina onemogućí takav pothvat.

Slijedećeg jutra čekao je Ahmed Abd er-Rasul, čuvar Doline, Morgana i Brugscha u podnožju Memnonovih kolosa. Nakon što su se srdačno pozdravili, krenuli su zajedno uzbrdo po kamenitom puteljku prema Deir el-Medini. Bilo je mnogo toga za pripovijedanje. Pun ponosa, pokazao je Ahmed prijeko prema Shek Abd el-Gum i. gdje se isticala novosagrađena bijela kuća.

»To je moja kuća«, rekao je Ahmed, najljepša u el-Gurni.«

»Da, zaista«, složio se Morgan, pohvalivši usput ču-varevu marljivost. Brugsch je odmjerio kuću, a zatim je s podrugljivim osmijehom pristupio sasvim blizu Ahmedu. »Izgradio si zaista lijepu kuću, Ahmede, ali mjesto na nizbrdici jedno je od najgonih u cijeloj el-Gurni.« Ahmed je u neprilici slegnuo ramenima, dok je Brugsch čačkao dalje: »Ni jedan fclah ne gradi kuću na nizbrdici, ukoliko ima

slobodnog mjesta u ravnici. Ta tko još rado vuče vodu uzbrdo!« Ahmed je šutio.

»Osim, ukoliko«, nastavio je Nijemac, »mjesto ne pruža neke druge pogodnosti.«

»Lijep je pogled«, rekao je Ahmed srčano.

Na to se Brugsch nasmijao: »Razlog da se takva kuća sagradi na tom mjestu mogao bi biti i taj da je postojala već gotova podrumaska etaža, na primjer kakav umjetnički izrađen grob ...«

Ahmed je digao ruke k nebu: »Alah mi je svjedok da sam tek prilikom gradnje primijetio da se pod kućom nalazi grob, a kad sam ga otvorio, bio je prazan. Alaha mi!«

»U tom slučaju, malo ćemo pogledati taj grob«, rekao je Brugsch.

Međutim, Ahmed je pred njim pao ničice, preklinjući da mu oprostite tu sramotu, koju ne bi preživio, pa bi njegove tri žene i dvanaestero djece ostali bez hranitelja. Zatim se kleo desnom rukom da mu je to bio zadnji pothvat, te da nikad više neće zatajiti neko otkriće. Odvest će ih i na mjesto gdje su prije četiri tjedna naišli na čudesno otkriće, u kojem sudjeluje cijela Gurna. Samo neka ga ne optuže.

Jacques de Morgan i Heinrich Brugsch pogledali su se bez riječi, a zatim je Francuz upitao: »Kakav je to nalaz o kojem svi pričaju?« Nadglednik Ahmed Abd er-Rasul je priznao: »Monsieur, možete me tući, ali u pitanju je još jedan grob ...«

Direktor je uzdahnuo: »Je li to faraonski grob?«

»Ne«, odgovorio je Ahmed, »mislim da je riječ o skrovištu mumija plemića ili činovnika, a možda i svećenika. Ali grob je prevelik, naprosto ima previše mumija, nikada ga ne bismo uspjeli isprazniti.«

»Gdje?« — pitao je Brugsch.

Abd er-Rasul pokazao je na maleni crni šator, kakav su razapinjali pastiri koza da se zaštite od sunca. Stajao je postrani, na izbočini stijene Deir el-Bahrija, i nije posebno zapadao za oko, jer je bilo mnogo takvih šatora u okolici. Kad su stigli gore, prerezao je Ahmed užu, preko kojeg je bilo razapeto platno. Šator se srušio i otvorio pogled na zazidani podzemni prilaz. Nadglednik je krenuo naprijed, a za njim dvojica istraživača. Unutra je zapalio svijeću. Visok, uzak hodnik otvorio se najedanput u veliku prostoriju.

Brugsch je u svojih 65 godina vidio štošta, ali pri pogledu na ovaj prizor zastale su mu riječi u grlu. Tu su ležale mumije 153 svećenika, poredane kao u nekoj klinici, neke u raskošnim sarkofazima, a druge u

grubo istesanim drvenim kovčezima, većina njih samo u odjeći mumija. Profesoru je ponestalo zraka.

Kad su se vratili na danje svjetlo, obratio se Brugsch Morganu: »Nema sumnje, ovo je naknadno izgrađeno skrovište za mumije. Mrtvi svećenici doneseni su ovamo i sahranjeni po drugi put, da bi bili sigurni pred pljačkašima grobova. Ne bi me začudilo kad bi i preostale faraone, koji nedostaju, pronašli u jednom takvom skrovištu.«

»Dobro, monsieur«, rekao je Jacques de Morgan, »dajem dozvolu da u Dolini kraljeva tragate za drugim skrovištem faraona. Stavljam vam na raspolaganje i ekipu za kopanje. Ako želite, možete početi već sutra ...« Brugsch nije mogao izustiti ni riječi, oči su mu se ovlažile, pa je pogledao prema vrhovima Deir el-Bahrija, iza kojih se otvarala Dolina kraljeva. Ne pogledavši Francuza, tiho je rekao: »Ne, ne, pustite to, gospodine direktore. Moj je životni san bio da kopam u Dolini i da otkrijem nedirnut grob nekog faraona. Međutim, nije mi bilo suđeno. Za tako nešto valja biti mlad. Znae, samim otkrićem nije učinjeno ništa, isto je toliko važna i znanstvena obradba, koja može potrajati cijeli život.

»Vi ste vrlo savjesni«, rekao je Morgan, »kao arheolog možda i presavjesni.«

»Znam«, odgovorio je Brugsch, »uvijek sam se tome divio kod Mariettea. On nije imao skrupula, za njega je u prvom planu bilo otkriće, a ne iskorištenje. U usporedbi s njim, ja sam bio uvijek samo mali kancelarijski učenjak.«

»Velik učenjak!« — ispravio ga je Morgan. »Jedan od najvećih učenjaka starina uopće!«

»Ma, ostavite to, monsieur!« — smješkao se Brugsch. »Bit će dobro ako se za sto godina netko još uopće sjeti starog Brugscha.«

Dok su tako razgovarali, došli su do pećinskog hrama kraljice Hatšepsut, gdje je kopao Naville.

»No«, primijetio je Brugsch, »nije li tamo mladi Carter, kojeg je doveo Petrie?«

Naville im je pošao u susret, a zatim im je Nijemac ispričao kako je on tu već kopao s Marietteom, samo što im tada još nisu stajale na raspolaganju tračnice, koje je Loret upotrebljavao za prijevoz zemlje i pijeska, što je uvelike olakšavalo posao i istodobno značilo uštedu radne snage.

»A gdje je Flinders Petrie?« — upitao je Brugsch.

Naville je pogledao de Morgana, koji se zbunio: »Jučer smo se nešto porječkali. Izjavio je kako ne želi da mu bilo tko zapovijeda — ni Uprava za starine, ni Egypt Exploration Fund. Želi kopati ondje gdje on smatra potrebnim, a to je trenutačno Amarna. Nakon što sam mu objasnio da su direkcije u Kairu i Londonu odlučile da forsiraju iskapanja u Tebi, odgovorio mi je da se u tom slučaju i direkcije trebaju prihvatiti lopate. Danas ujutro Petrie je otputovao s oba pomoćnika, dok je mladog Čartera ostavio ovdje.«

Brugsch-paša je kimnuo: »Petrie ima pravo. Spisi i pisači stolovi znače kraj svakoj znanosti o starinama...« Međutim, kad je primijetio tužno Morganovo lice, dodao je: »Ipak, nije zato odmah trebao pobjeći.«

Bilo je to posljednje egipatsko putovanje Heinricha Brugscha. Ljeto je proveo sa svojom ženom u Harzu, u lovačkoj kući nekog prijatelja iz mladosti. Predosjećao je da mu se bliži kraj, pa je govorio o smrti i o sjaju predvečernjeg sunca, koje ga miri sa svim teškim što je u životu morao podnijeti. Smatrao je da mu sunce ponovno daje izgublenu hrabrost da svoju slomljenu snagu opet stavi u službu istine. Do posljednjeg časa radio je kao opsjednut, prevodio je stare natpise i pisao o rezultatima svojih istraživanja. Njegov leksikon hijcroglifa i demotskog pisma dosegao je 3146 stranica, dok je zbirka natpisa s astronomskim, geografskim i mitološkim tekstovima brojila 1578 stranica, a geografski udžbenik starog Egipta 1420. Tu su samo tri djela, od mnogobrojnih.

Profesor Heinrich Brugsch-paša umro je 9. rujna 1894. u Berlinu. U Parizu se održavala prva međunarodna automobilska utrka, u New Yorku su žene sudjelovale u šestodnevnoj utrci, u Petrogradu je umro car Aleksandar III, a u Berlinu je knez Hohenlohe izabran za državnog kancelara, pa je Brugschova smrt bila popraćena tek malom novinskom bilješkom.

S Heinrichom Brugschom izgubila je egiptologija jednog od svojih velikana. Premda nije otkrio ni jedan hram, niti je iskopao faraonski grob, ni jednom papirusu nije dao svoje ime, učinio je mnogo za svoju nauku. Brugsch je i sam bio dio egiptologije, čovjek njezina početka, posljednji u pokoljenu pionira.

U dolini Nila život je tekao dalje. Novi kediv, Abas II Hilmi, nije više imao nikakav politički utjecaj uz britanskog generalnog konzula, lorda Cromera, i novog zapovjednika egipatske vojske, lorda Kitchenera. Luksorski hram, na kojem su još nekoliko godina ranije stajale kuće,

iskopan je iz golemih količina šute, i sad oduševljava turiste. Iz Londona se vratio Flinders Petrie, koji se bacio na iskapanje Ramzesova hrama mrtvih u podnožju el-Gurne. Kairski muzej, oštećen poplavom Nila, premješten je iz predgrađa Bulak u kedivov dvorac kod Gize. U dvorani obloženoj drvetom, gdje su nekada lijepe haremske dame tetošile Ismail-pašu, ležale su sada mumije najpoznatijih faraona starog Egipta.

Marietteov leš, pokopan prvotno na protestantskom groblju u Kairu, ekshumiran je i smješten u granitni sarkofag te položen pred glavni ulaz u muzej. Pruski paša Heinrich Brugsch sahranjen je skromno na groblju u Charlottenburgu. Na neki način, već za života dijelili su ih svjetovi.

XII

Tragovi u Dolini kraljeva

Crvene i zelene rakete pištale su u nebo. uranjajući na nekoliko sekundi noćnu Dolinu u orijentalni čar svjetala. Zažarile su se oštre litice, da bi se već slijedećeg trenutka okamenile u svom blijedom zelenilu.

Istraživači starina iz cijelog svijeta ispraćali su stoljeće u Dolini kraljeva.

Domaći i turisti, felasi sa svojim magarcima, zakrivene majke s malom djecom na rukama, psi i kola s mnogo kotača, zapregnuta mulama — svi su oni jurili prašnim putem što vodi do brežuljka Dira Abu el-Naga prema jugozapadu u Dolinu kraljeva. Stotine užurbanih, bučnih ljudi, koji su se gurali i gazili one koji su posrnuli, jer svatko je želio biti prvi. Neki pastirčić dotrčao je bez daha u Luxor s viješću: »Loret je našao faraona!«

Glasine su se obistinile, pričalo se o zlatnom blagu pod zemljom, o brdu zlata. Kakav momak, taj Victor Loret!

Kad su ugledali bučnu gomilu, naoružani čuvari formirali su obruč oko ulaza. Ulaz se nalazio točno nasuprot onoj pokrajnjoj dolini u kojoj je prije 80 godina Belzoni otkrio Setijev grob. Jedan od čuvara opalio je u zrak, nakon čega je isti tren prestala histerična vika uzbuđene gomile i zavladao tišina, u kojoj su ušutkani ljudi piljili i istezali vratove: faraon!

Iz gomile se izdvojio lik. Većina ga je znala; bio je to Flinders Petrie. Popeo se strmim usponom, a čuvari su ga pustih da prođe. Stao je na rubu velikog šljunčanog lijevka, na dnu kojega je zijevala rupa. Petrie

je kliznuo niz lijevak i zaustavio se na istrošenim stepenicama u podnožju. Zatim se, pažljivo pipajući, spustio. Nakon nekoliko koraka nestalo je dnevne svjetlosti, pa je stao i osluškivao. Kao iz beskrajne dubine, doprla mu je do uha nejasna zbrka glasova.

»Loret!« — viknuo je Englez iz sve snage. »Loret! Ja sam, Petrie!« Nije bilo odgovora. Krenuo je dalje, opipavajući rukama zidove. Pod prstima je osjetio reljefe i hijeroglifske znakove. Spopao ga je strah da bi mogao dodirnuti nešto opasno. Zamor glasova postajao je glasniji.

»Loret!« — viknuo je. Ništa. Išao je dalje. Odjednom, nestalo je zida, Petrie je pipao u prazno, osjetio je vrtoglavicu, izgubio je orijentaciju.

»Loret!« — vikao je, bespomoćno osluškujući. Tada je čuo približavanje koraka. »Loret!« — ponavljao je Petrie. Čuli su ga.

Odnekale je zaigralo svjetlo, a iza njega sjena. »Za boga miloga, stanite!« Bio je to Loretov glas. »Ostanite na mjestu!«

Tek sad, u difuznom sjaju svjetiljke, Petrie je vidio da stoji na rubu ponora dubokog 10 do 12 metara. Loret je na drugu stranu podupro ljestve. Druge ljestve ležale su prijeko u lijevom kutu i vodile su do rupe visine čovjeka u lijevom zidu ponora. Francuz je oprezno prešao preko provizornog mosta i pružio Petrieu ruku.

Kroz uzak hodnik stigli su do jedne dvorane s četiri pilona. Loret je podigao svjetiljku, ali nije rekao ni riječi. S tamnoplavog stropa blještale su žute zvijezde. Na pilonima je stajao faraon pred bogom mrtvih. Otraga, pokraj sarkofaga iz pješčanika, ležalo je devet mumija. Loret je i dalje šutio. Je li mu glas zakočio ponos zbog otkrića, ili uzbuđenje trenutka?

Petrie je uzeo svjetiljku iz Loretove ruke i osvijetlio blijede mumije do svojih nogu. Amajlije i umjetnički hijeroglifi ukrašavali su ovoje, pod kojima su se nazirali ljudski oblici. Petrie je promotrio svaku mumiju, a zatim je krenuo iz početka, i sve to ponovio još jednom. Tada je prešao svjetlom od jedne mumije do druge i rekao s ganućem: »Tutmosis, Amenofis, Merenptah, Siptah i Seti.«

Sada je Loret uzeo Englezu svjetiljku, osvijetlio sarkofag iz pješčanika i rekao: »A ovdje je Amenofis II!« Pokazao je na procijep, širok poput dlana, i odgurnuo poklopac polugom. »Mumija je netaknuta, sa svim nakitom i svim dodacima.«

Flinders Petrie je osjetio kako mu se tresu ruke. Pružio je Loretu desnicu i nije se stidio vlastitog ganuća. »Čestitam, Loret!« — rekao je tiho. »Želim vam sve najbolje u povodu jednog od najvećih otkrića

starina.« Pri tom se sjetio riječi staroga Brugscha, koji je uvijek govorio o još jednom skrovištu faraona.

Otkriće skrovišta mumija 1898. godine dogodilo se baš u trenutku kad su još jednom trebali biti obustavljeni radovi u Dolini kraljeva. Erman, vodeći njemački arheolog, bučno je najavio da je kraj otkrićima. Victor Loret, uvjeren u mogućnost daljnjih nalaza na tom području, kopao je mjesecima bez uspjeha. Oblasti i znanstvena društva zamjerila su Francuzu što se bavi tako besmislenim i skupim iskapanjima. Lani je Loret nastupio na mjesto direktora starina; bio je četvrti u kratkom roku. Međutim, činilo se da on nije prikladna osoba za tu službu, jer nije bio kabinetski tip, a svojom svojeglavošću postao je neprijatelj egipatskih službenika i evropskih arheologa. Ovo otkriće bila je voda na njegov mlin. Loret, sin orguljaša iz Panza, koji se povremeno više zanimao za glazbu i botaniku, nije bio najznačajniji arheolog onoga vremena. Međutim, to otkriće učinilo ga je preko noći najpoznatijim istraživačem na prijelazu stoljeća.

Devet mumija iz Amenofisova groba dopremio je Loret u Kairo. Sam Amenofis, ostao je, po želji Victora Loreta, koji je držao da se faraona koji je netaknut pronađen u svom posljednjem počivalištu, ne smije dovesti u muzej. To bi bio zločin.

Ispred ulaza u grob, koji je postao najzanimljiviji cilj turista, postavljena je željezna ograda, vrata koje su danonoćno čuvali naoružani stražari.

Loret je imenovao 24-godišnjeg Hovvarda Čartera, savjesnog istraživača i traženog crtača, odgovornim nadzornikom gornjoegipatskih starina.

Nitko nije baš volio toga Howards Čartera, koji je zapovijedao naoružanoj trupi čuvara, a ni sam nije nikamo išao bez oružja. Nije ni čudo; felasi su sad bili pod strogim nadzorom, a stariji istraživači osjećali su se isprovocirani tako mladim nadzornikom. Jer, Carter se pojavljivao u svako doba dana i noći, na nekom mjestu, potpuno neočekivano. Načinio bi pri tom nekoliko bilježaka i opet nestao. Stanovao je u primitivnoj kolibi između Dira Abu el-Nage i El-Tarifa, i ništa mu nije promicalo.

Dne 3. listopada 1899. godine, u suton, izjahao je Howard Carter na svom magarcu put Karnaka. Kompleks hrama pred Luxorom bio je posljednjih godina ponešto zanemaren. Spektakularnih otkrića nije

bilo, a iskapanje otkrivenog trajalo je već sto godina i predstavljalo opsežan zadatak.

Carter je privezao magarca, uzeo oružje i ušao kroz prvi pilon u veliki Amonov hram. U prolazu, bacio je pogled na natpise francuskih istraživača iz Napoleonove vojske, koji su prije sto godina počeli oslobađati najveći egipatski hram. Još uvijek nije bilo izgleda da se posao dovrši. Pozlačeno nebo prostiralo se nad velikim dvorištem s alejama sfingi s obiju strana, koje kao da su se odmarale od dnevne vrućine. Iznad drugog pilona odlučno je koračao Ramzes. Svaki put kad je Carter prolazio kroz taj pilon, ulazeći u veliku dvoranu sa stupovima, podilazila ga je jeza od te neshvatljive veličine. Sto trideset četiri stupa, svaki visok 10 metara.

Carter se trgnuo. Pažnju mu je privukla daleka, neobjašnjiva grmljavina. Dok je osluškivao u noć, učinilo mu se da osjeća podrhtavanja i vibriranje pod nogama. Nesigurno je piljio u divovsku šumu stupova. Odjednom, uhvatio se za čelo, pomislio je da sanja, da mu se privida: pred njegovim očima, sasvim polako nagnuo se u stranu jedan od divovskih stupova. Kamene krhotine frcale su iz postolja stupa, koji se u roku od nekoliko sekundi slomio pod svojom golemom težinom. Slomljeni stup naslonio se uz prasak na susjedni dio stupa, koji se za-tresao, i dok se u nebo dizao oblak prašine, zanjihao se, savio i srušio na stup do njega. Uz paklenu grmljavinu i tresak, došlo je do lančane reakcije, od koje je stradalo ukupno jedanaest masivnih kolosa. Od prašine Carteru je ponestalo zraka, kašljao je, oči su mu suzile, pa je pokušao pobjeći iz hrama, premda se potres smirio isto tako brzo kao što je počeo. Trčeći van, Carter je udario o zid, no brzo je ustao i pojurio kroz prvi pilon k svom magarcu, koji je ispuštao jezive zvukove. Sjeo je na otkinuti dio stupa, a zatim je rukom prešao preko lica, kao da želi odagnati moru. Potrajalo je neko vrijeme dok mu nije doprlo do svijesti da to nije bio san, te da nije potres pogodio dolinu Nila, nego da je krhko kameno postolje nekog stupa izazvalo ovu lančanu reakciju. Na trenutak, učinilo mu se da je ovaj prirodni događaj pobuna prošlosti, kojoj sadašnjost ne želi ostaviti ni jednu tajnu. Poplava Nila izostala je već tri godine. U jesen, kad se Nil obično prelijevao preko obala i prevlačio dolinu plodnim muljem, bio je vodostaj jedva nešto viši nego tokom godine. Ponestalo je namirnica, a vlada je skovala plan da na Nilu, iznad Asuana, izgradi branu, koja bi omogućila ravnomjerno natapanje polja.

Sredstva, potrebna za najveću branu na svijetu, koja je trebala biti široka dva kilometra, dovela su do otvorenog sukoba između Engleske, koja se smatrala odgovornom za egipatsku privredu, i Francuske, u čijim je rukama ležala kulturna prevlast. Uprava za starine prosvjedovala je protiv tih planova, cijena kojih je bila uništenje nilskog otoka File s nenadomjestivim hramovima iz ptolemejskog i rimskog razdoblja. Svijet je protestirao protiv projekta.

Podržavni sekretar, sir William Garstin, zamolio je konačno engleske, francuske i njemačke inženjere i arheologe da dođu u Asuan te da na samom mjestu razmotre sve mogućnosti. Neočekivano, gradnju brane odobrili su i istraživači starina, i francuski generalni konzul, ali su postavili tri uvjeta: svi hramovi na Fili moraju se renovirati. Štitit će ih brana oko otoka, a vlada mora obećati da nikada neće povisiti nasip. Među inženjerima nalazio se i mladi mjernik iz Berlina, koji je svoja prva iskustva stekao pri gradnji seoskih cesta i staja u istočnoj Pruskoj. Međutim, strast Ludwiga Borchardta pripadala je starom istoku, pa je, kad god je to bilo moguće, pomagao u egipatskom odjelu berlinskog muzeja. Čak je i ponovno studirao i istraživao povijest gradnje piramida, pa je postao stručnjak za staroegipatsku arhitekturu. Akademija znanosti u Berlinu smatrala je Borchardta idealnim čovjekom za spašavanje otoka File.

Ali Borchardt nije bio samo teoretičar nego se pokazao i kao dobar arheolog, praktičar, prilikom iskapanja u Abu Gorabu. Južno od Kaira iskopao je božanstvo sunca Neuser-Re, iz 5. dinastije. Prema postojećim ostacima zidova, načinio je vrlo priznatu rekonstrukciju. Njegov spektakularni nalaz — reljefi sa scenama nekog kraljevskog jubileja — podijeljeni su, prema dogovoru, te smješteni u muzeje Kaira i Berlina.

Zapravo, Ludwig Borchardt bio je skroz-naskroz netipičan njemački istraživač starina. Francuzi i Englezi rugali su se u to vrijeme njemačkoj školi, koja se uglavnom sastojala u radu za pisaćim stolom, čime se razlikovala od francuske škole. Nijemci su tragali po antičkim predajama, analizirali nalaze, na temelju čega su zatim poduzimali iskapanja. Francuzi su postupali drukčije: oni su odmah kopali, ne baš bez plana, ali svakako bez znanstvene podloge. Rezultat: posljednji su imali spektakularna otkrića, a prvi ostvarili vredniji naučni rad. Već su Mariette i Brugsch bili predstavnici različitih shvaćanja istraživačkog rada.

Godine 1899. vratio se Ludwig Borchardt u Berlin, premda nije namjeravao ostati u prijestolnici carstva, jer je njegovo srce pripadalo zemlji faraona. I dok su u muzejima i oblasnim krugovima razmišljali kako da najbolje upotrijebe poduzetnog istraživača, Borchardt je provodio noći u arhivu, slažući i prevodeći papiruse iz nalaza kod Kahuna. Radilo se o zbirci spisa uprave nekog hrama.

Bila je već skoro ponoć kad je Borchardt dobio gosta. Kurt Sethe, mlađi kolega, pokušavao ga je nagovoriti da odu na frikadele u jednu od brojnih obližnjih krčmi.

»Pusti me na miru«, mrmljao je Borchardt, »želim ovo konačno završiti.«

»Ali za to ima dovoljno vremena sutra!« — odvratio je mladi Sethe.

»Nitko ti neće oteti posao!«

Borchardt se nasmijao: »To je istina. Zaista nije neko zadovoljstvo brojiti krave i bikove, polja i vrtove hramskog posjeda.«

»Dakle, ipak frikadele?«

»Sto se mene tiče, da!« Borchardt je ustao. Odgurnuo je u stranu dio papirusa ispred sebe. Ispod jednog pojavio se neki neugledni istrošeni komad, koji je do tada izmakao njegovoj pažnji. »Ali što je tu?«

Borchardt je pogledom preletio preko znakova pisma, zastao, pročitao ih još jednom, ovaj put polaganije. Zatim je pogledao Sethea i upitao neposredno: »Kako su se često kod starih Egipćana poklapale astronomska i građanska Nova godina?« Sethe, kojeg su u to doba znatno više zanimale frikadele i čašica bijeloga, odgovorio je razdraženo: »Mogao bi me pitati nešto lakše ...«

Borchardt nije odustajao: »Za Egipćane, Nova godina je počinjala s poplavom Nila. Nastupala je dosta pravilno, svakih 365 dana, a isto je toliko trajala i jedna godina. Međutim, tada su došli astronomi, koji su računali ...,«

»... i primijetili da se astronomska sunčana godina pomiče svake četvrte godine za jedan dan, jer je svake četiri godine zvijezda Sotis, naš Sirius, izlazila jedan dan kasnije.«

»Tako je«, potvrdio je Borchardt i načrčkao nekoliko redaka na papir.

»Ali to znači da je svaka 1460. Soti-sova i nilska Nova godina imala isti novogodišnji dan.«

»Jasno, 4 puta 365 je 1460. No, i?«

Borchardt je stavio Setheu pod nos istrošeni komad papirusa: »Tu. Tu stoji da je toga dana izašla zvijezda Sotis i da je počela nilska godina. Tune imamo prvi put u egipatskoj povijesti apsolutan broj godine.« Nekoliko dana kasnije upitao je Borchardt nekog astronoma za savjet. Pomoću neugledne kalendarske bilješke moglo se izračunati apsolutan broj godine, koji je bio čvrsto uporište od kojeg su se mogle izračunati druge godine. Pokazalo se da su arheolozi zabunom pomakli egipatsku povijest za više od tisuću godina unatrag.

Crvene i zelene rakete pištale su u nebo, uranjajući na nekoliko sekundi noćnu Dolinu u orijentalni čar svjetala. Zažarile su se oštre litice, da bi se već slijedećeg trenutka skamenile u svom blijedom zelenilu.

Istraživači starina iz cijelog svijeta ispraćali su stoljeće u Dolini kraljeva. Inspektor Carter dao je u Dolinu uvesti električnu struju, što je bilo neprocjenjivo olakšanje za rad pod zemljom. Ah te noći struja je šareno osvjetljavala Setijev grob; u dvorani s pilastrima bili su postavljeni bijelo prekriveni stolovi. Ovdje se bog sunca vozio kroz noć svijeta mrtvih, a kralj Seti je stajao smrtno blijed pred Ozirisom i Hatorom. Crvenozeleni reljefi prikazivali su Horusa i četiri tada poznate ljudske rase: Egipćane, Azijate, crnce i Libijce.

Gosti na ispraćaju 1899. godine bili su mnogo uvaženiji, a stigli su iz zemalja i kontinenata o kojima Egipćani u Setijevo vrijeme nisu imali pojma: iz Amerike Charles Wilbour, kojeg su domaći zbog bujne brade prozvali Abu Dign, Otac brade, i imućni bankovni magnat Theodore M. Davis, koji je egiptologiju volio poput omiljene igračke. Iz Francuske stari i novi direktor Uprave za starine Gaston Maspero, iz Švicarske Edouard Naville, iz Engleske Flinders Petrie, Henry Sayce i inspektor Howard Carter, iz Njemačke Emil Brugsch, Masperova desna ruka. Jedino on i Howard Carter došli su bez dama. Plahi Carter bio je samac iz uvjerenja, a Brugsch je ispričao svoju tužnu sudbinu, koja ga je u pola godine lišila žene i imetka.

»Pravo vam i budi«, smatrao je Maspero. »Otmica kedicove haremske dame ne može proći nekažnjeno. No da se njome još želite oženiti, to graniči s glupošću, monsieur!«

»Ah, njezine crne oči!« jadicovao je mladi Brugsch. »Jeste li ikada vidjeli njezine nedokučive crne oči?«

»Ni najljepše oči svijeta ne zaslužuju da se rasipa posjed na ženu kojoj pripadaju«, rekao je Maspero, a zatim je prisutnima ispričao kako je haremska dama pristala na udaju, pod uvjetom da joj Brugsch prepíše

svoju kuću u Kairu, a kad je sve to bilo zakonski uređeno, ostavila ga je pred vratima. Brugsch je potvrdio da se sve upravo tako odigralo, te da je štedio dvadeset godina kako bi si mogao kupiti tu kuću. Sada opet nema ništa. Dobro je što to Heinrich nije doživio.

Petrie je stisnuo ruku svoje mlade žene Hilde, kao da želi reći: »Od tebe, ja to ne bih mogao doživjeti.« Napokon, bih su tek nedavno oženjeni.

Abu Dign upitao je Petrieja za napredak iskapanja u Abidu te gdje namjerava raditi dogodne. Englez je odgovorio da ga ni deset konja ne bi odvuklo iz Abida, jer želi dovršiti to iskapanje, a ne da ga neki kabinetski ljudi opet šalju na početak.

Davis, koji je u Luxor stigao zajedno sa Savceom na njegovoj dahabiji »Ištar«, živo je razgovarao s Howardom Čarterom. Govorio mu je o svom snu da kopa u Dolini kraljeva, u što bi bio spreman mnogo uložiti.

»To bi bio bačen novac!« — prekinuo ga je Maspero. »U Dolini nema kamena koji nije već triput okrenut. Ima mnogo plodonosnijih dijelova zemlje.«

»Ali gospodin Carter je..«, primijetio je Davis.

»Gospodin Carter je mlad i vrlo nadaren«, rekao je Maspero s pretjerivanjem, »ah mislim da mu ipak nedostaje iskustvo. Dolina je istražena do zadnje rupe, vjerujte mi!«

Činilo se da se Carter razljutio: »Oprostite, isto su tvrdili Belzoni i Erman, a što se sve otada dogodilo?

Ako usporedimo liste faraona iz Abida i Karnaka, nedostaje još najmanje pola tuceta kraljeva.«

»Dobro, dobro, mister Čarter«, smješкао se Maspero, »imate li bilo kakvih argumenata?«

To je bilo besramno, jer je Maspero, naravno, znao da Carter nema nikakvih nagovještaja nekog novog skrovišta. Carter je bio bijesan te se odužio tvrdnjom da ni Loret nije imao ni jedan jedini trag, a ipak je otkrio skrovište deset faraona.

To je bio pun pogodak. Maspero nije volio da mu se spominje njegov učenik Loret, koji je kao direktor za starine bio nesposoban, ali je postao uspješan arheolog. Zato mu nije nimalo odgovaralo kad je Howard Carter predložio da on sam s Davisom otpočne nova iskapanja u Dolini.

U međuvremenu, ostali gosti su pažljivo pratili raspravu. Savce i Wilbour pritisli su Francuza da izda konce siju, jer čak ni neuspjeh ne bi značio gubitak; Davis, naime, pokriva troškove iz vlastita džepa.

»Efendija, efendija!« Felah koji je u svitanje dojurio na Carterova vrata bio je uzrujan. Još pospan, Carter je odmaknuo zasun i ugledao Jusufa, jednog od svojih čuvara groba.

»Prepad, prepad!« — vikao je Jusuf. »Dođite brzo!«

Howard Carter je uskočio u odjeću i odjurio za čuvarom puteljkom prema Dolini. Putem, Jusuf mu je ispričao što se dogodilo. Usred noći, napali su ih naoružani razbojnici i opljačkali Amenofisov grob, što je sramota.

Carter se prepao kad je zajedno s Jusufom stupio u provaljeni grob. Teški poklopac sarkofaga bio je odmaknut, a kraljeva mumija nasilno izvučena. Poderani povoji odavali su da je leš pretražen na onim dijelovima tijela na koje su stari Egipćani običavali stavljati amajlije. Je li Amenofisova mumija imala takvih ukrasa, to Carter nije mogao znati, jer su je arheolozi nakon otkrića groba ostavili nedirnutu u sarkofagu.

»Koliko je bilo razbojnika?« — raspitivao se Carter. »Ne znam«, uvjeravao ga je Jusuf, »možda četiri ili pet, sve se odigralo tako brzo!«

»A gdje je tvoj prijatelj, drugi stražar?« »Kod kuće, pretučen!«

»Dođi!« Carter je zgrabio Jusufa za rukav i povukao ga za sobom.

»Ovdje se više nema što čuvati.«

»Kamo idemo?« — pitao je Jusuf dok su išli strmim putem prema Shek Abd el-Gurni. Carter je odgovorio da želi ispitati drugog čuvara što je on vidio.

»On je vidio još manje od mene«, kleo se Jusuf, »ne trebaš ga ispitivati, efendija.«

U svitanje, dolazio im je u susret drugi čuvar.

»O, kakve h nesreće za cijelu zemlju. Opljačkan je mrtvi kralj, kakva nesreća!«

»Jesi li ozlijeđen?« — htio je znati Carter.

»Nisam, alahu hvala. Mogao sam pobjeći.«

»Dakle, uopće te nisu pretukli?«

Jusuf je uvjeravao da je vidio kako tuku njegova kolegu, koji je tek onda pobjegao.

»Jesu li vas razbojnici svezali?«

»Ne«, odgovorio je Jusuf, »mogli smo pobjeći.«

Kad je Carter primijetio da se čuvari upetljavaju u suprotne tvrdnje, poslao ih je kući, a zatim se vratio k provaljenom ulazu u grob. Pod kosim zrakama jutarnjeg sunca jasno je prepoznao tragove nogu, koji ni u kojem slučaju nisu odavali tučnjavu. Činilo se, dapače, da je jedan jedini provalnik razvalio lokot i u potpunom miru izveo pljačku. Gdje su bili čuvari te noći?

U Luxoru je živio prastari pronalazač tragova, koji je svoje umijeće prodavao lovcima. Carter ga je pozvao da mu nacрта i izmjeri otiske nogu te da ih zatim slijedi. Tragač se zaustavio pred bijelom kućom u el-Gurni. Bila je to kuća Abd er-Rasula.

XIII

Muškarci, sanjari i suparnici

Kasno nakon ponoći sjedio je Borchardt, trezveni planer i arhitekt, u svojoj sobi pri svjetlu svijeće, a pred njim kip kraljice, živa izgleda, bespriječna plemenitog profila. Činilo mu se kao da se njezine usne pomiču, kao da oblikuju pitanje: »Zašto me nisi ostavio na miru, tamo gdje sam ležala, među tisućljetnim ruševinama?« A Borchardt, između sna i jave, odgovorio je gotovo pobožno: »Jer nas usrećuje tragati za počecima. Ovaj naš život možemo shvatiti samo ako poznajemo naše početke. A ovdje, na ovom tlu, nalaze se počeci naše kulture.«

Bio je nizak, nabit i žilav, a imao je nervozne pokrete čovjeka koji pali cigaretu za cigaretom. Međutim, bio je pun energije, i ono što si je zabio u glavu, to je i proveo. Ovaj put zabio si je u glavu da kopa u Dolini kraljeva, pa ako treba, i do dubine od 10 metara. Theodore Davis govorio je samosvjesno: »Ili ću ući u povijest kao smiješna budala, ili će me slaviti kao velikog istraživača!«

Davis, bistar poslovni čovjek, koji ništa u životu nije prepuštao slučaju, isplanirao je, naravno do najsitnijih detalja, i taj pothvat. Sve mogućnosti raspravio je s poznatim istraživačima i došao do uvjerenja da Dolina skriva još poneku senzaciju, samo se mora raditi s velikim ulaganjima. Moralo bi se kopati tri puta dublje nego što su to činili svi ostali arheolozi i poći na mjesta koja su drugi zaobilazili zbog tehničkih teškoća.

Davis je kod Maspera isposlovaio ekskluzivnu dozvolu za Dolinu. Markiz od Northamptona i britanski industrijalac, sir Robert Mond, koji su, svaki za sebe, već godinama provodili vlastita iskapanja, ometah su malog Amerikanca u njegovu naumu. Ovaj je zaposlio

nekoliko stotina radnika i tri stručnjaka: 23-godišnjeg Arthura Weigalla, njegovog nešto mlađeg kolegu Edwarda Ayrtona i inspektora Hovvarda Čartera, sve Engleze.

Od misterioznog napada na grob Amenofisa II Carterov položaj nije bio lak. Inspektor je čvrsto vjerovao da iza urote stoje Abd er-Rasuli; međutim, sve što je doznao, nestalo je u pijesku el-Gurne. Od toga događaja izbjegavali su ga stanovnici, dok su djeca za njim bacala kamenje.

Howard Carter bio je pravi čovjek za naoko bezizglednu zadaću, koju si je nametnuo Davis. Ah gdje da počne? Ondje gdje su mnogi prije njega odustali? Ili ondje gdje se drugi nisu usuđivali prići zbog nepristupač-nosti prostora?

Svoje glavi Englez odlučio se za strmi, jugoistočni nagib Doline, na nezadovoljstvo njegova financijera, koji je držao da bi nešto niže manje blatili cipele. Ali Davis nije prigovarao stručnjaku. Odmah ispod puta, koji preko brda vodi prema Deir el Bahriju — svatko je prošao sto puta njime — naišao je Carter, već nakon tri dana, na zazidan ulaz. Davis je bio oduševljen, mislio je da je naišao na najveći nalaz u povijesti, pa je u Ameriku poslao pozive za otvorenje »njegova groba«. Međutim, Carter nije pao pod njegov utjecaj, nego je nakon tjedan dana otvorio grob, s obrazloženjem da istraživanje starina nije kazališna predstava. Carter je odmah ustanovio da je grob opljačkan još u davno doba. Oprema i veličina groba upućivali su na to da je pripadao nekom manje značajnom kralju, koji je vladao kratko, dok su natpisi govorili da bi to mogao biti Tutmosis IV, koji je osam godina vladao carstvom na Nilu, a bio je oženjen sestrom mitanskog kralja Sutarne. Pljačkaši nisu u grobu ostavili ništa, osim jednih kola i nekoliko komada sitnog pokućstva. Theodore Davis nije mogao sakriti razočaranje, pa je pokušao motivirati arheologe novčanim nagradama. Carter se, naprotiv, ponosio svojim prvim otkrićem, pa je tješio Amerikanca da je sve to ipak tek početak.

»A gdje sad namjeravate dalje kopati?« — htio je znati 66-godišnjak. Carter je pokazao rupu u zemlji, udaljenu nekoliko koraka.

«Želim konačno znati kuda vodi ovaj hodnik.»

Ayrton i Weigall podigli su ruke, opominjući inspektora da ne započinje taj projekt. Već sto godina okušavaju se arheolozi u tom zatrpanom rovu u stijeni. Napoleon je odustao nakon 26 metara, Lepsius nakon 46, i jedina spoznaja koju su obojica stekla na tom

ubitačnom poslu jest činjenica da naoko beskrajan hodnik skreće udesno u smjeru kazaljke na satu.

»Ni Napoleon, ni Lepsius nisu mogli posegnuti za električnom rasvjetom«, branio je Carter svoj plan, »a najveći problem s tim grobom upravo je osvjetljenje. Zaista me zanima kako su graditelji groba obavljali svoj posao, kad se nisu mogli služiti sunčanim ogledalima, a baklje su im gutale zrak.«

Ayrton je pitao zašto baš taj grob nema ravan, nego zavinut prilaz. Carter je na to odmahnuo rukom, objasnivši da to postaje jasno kad se izbliza promotri kamenje. Već nakon prvih deset metara primijetio je kamenorezac da je krhka stijena nepogodna za oslikavanje i obradbu, pa su pod zemljom promijenili smjer u potrazi za boljim kamenom.

»Ja za to, naravno, nemam dokaza«, rekao je Carter, »ali mislim da bi se, u slučaju da se radilo o nekom beznačajnom faraonu, nakon 40 metara načinila grobna komora i faraon sahranio. No u ovom slučaju čini mi se da se nije štedio ni trud, ni novac, a to upućuje na značajniju osobu.«

»Carter ima pravo«, složio se Theodore Davis, koji je raspravu pratio s očitim zanimanjem. »Ako je od rova odustao čak i Napoleon, to znači da je veća i vjerojatnost da ni pljačkaši grobova nisu prodrli u unutrašnjost.«

Weigall se uznemirio: »A koji bi to faraon mogao biti, mister Carter?« »Odbijam takve spekulacije«, odbrusio je Carter. »Kao što smo vidjeli, već nekoliko faraona nađeno je u grobovima svojih predaka ili potomaka, a. osim toga, nailazimo na nove kraljeve, koji iz nekih nepoznatih razloga nisu navedeni u kraljevskim popisima. Sjetite se samo zagonetnog kralja Ehnatona ili Tutankamona, o kojima je riječ u luksorskom hramu.«

Amerikancu se projekt sve više sviđao. Predodžba da bi on, Theodore Monroe Davis iz Newporta. Rhode Island, mogao naći kraljevski grob, pred kojim je kapitulirao čak i Napoleon, dala mu je osjećaj veličine.

»Idemo na to!« — rekao je Davis odlučno. Bilo je to 28. veljače 1903. Postavljanje električne rasvjete pokazalo se kompliciranijim nego što se očekivalo, pa su, u međuvremenu, mukotrpan posao obavljali danju, uz svjetlo svijeća. Već prvog dana postalo je jasno zašto su svi arheolozi prije njih odustajali: nije bilo jednostavno prokopati taj rov, jer je u nj kroz trulo kamenje ulazila voda od kiša, pa je šuta, koja je

sadržavala vapnenac, tokom tisućljeća postala tvrda poput žbuke, tako da su je Carter i njegovi ljudi morali razbijati.

Nakon pedeset metara pojavila se komora, ali u njoj su zidovi bili bez ukrasa. U tom trenutku arheolozi su bili oko 10 metara pod zemljom.

Davis je u rov silazio tek svaki drugi dan jer je imao teškoća s disanjem.

»Ne, to nije mogla biti grobna komora«, uvjeravao je Carter, »bez bilo kakvih zidnih ukrasa i natpisa!«

»Ali kuda dalje?« — dahtao je Davis. »Nigdje se na zidu ne primjećuje neka pukotina.«

»Ovdje«, rekao je Carter udarivši nogom o pod, »mislim da vodi dolje.«

»Na kojoj ćete strani početi?«

Carter je slegnuo ramenima. Davis je iz džepa izvukao novčić od deset pijastara. »Orao znači lijevo, a glava desno!«

Bacio je novčić, podigao ga i pokazao arheolozima. »Glava!« Carter je kopao u desnom kutu, prema dolje, i naišao na drugi kosi hodnik, kojim je skrenuo stotinjak metara u stijenu. Zraka je bilo sve manje, svijeće su se topile od vrućine, radnici su štrajkali, a još uvijek nije bilo električne rasvjete. Dne 15. travnja Howard Carter je prekinuo radove. Rekao je da njegovi ljudi više ne žele niti dotaknuti lopatu dok se ne riješi pitanje osvjetljenja. Za ljetne pauze konačno su položeni vodovi. Luk-sorski vatrogasci doveli su u rov cijevi, kroz koje se mogao puštati zrak. Dne 15. listopada Carter je nastavio radove. Prvi dani protekli su u očekivanju uspjeha, ali tada se situacija dramatično zaoštrila.

»Sire, nema nade«, rekao je Carter svom financijeru. »Djeca koja izvlače šutu ruše se jedno za drugim.«

»Uzmite odrasle muškarce. Platite im dvostruko!«

»I radnici su na kraju snaga. Prašina im začepљуje nos i usta. Ne mogu više disati!«

»Dat ću vam trostruko ljudi. Rasporedite smjene po 15 minuta. To se može izdržati!« Opsjednuti magnat ostao je neumoljiv. Kad se činilo da je i Carter na kraju snaga, naišao je na drugu komoru, također bez ukrasa, udaljenu od prve 60 m. Siguran u uspjeh, raskopao je na desnoj strani pod i naišao na dvije kamene stepenice. Odavde je rov skretao udesno i koso na dolje.

Umjesto da postane čvršći, kamen stijene bivao je sve krhkiji. Sa stropa su se odronjavali čitavi tovari šute i zatrpavali radnike, tako da su ih morali izbavljati ekipe za spašavanje.

Davis je davao posebne nagrade. Tada, 26. siječnja otkrivena je i treća komora, također dupkom ispunjena šutom. Je li to bila grobna komora? Sad su bili oko 200 metara u stijeni. Ovom rovu ipak negdje mora biti kraj!

Carter je prokopao jarak dijagonalno kroz komoru i na desnoj strani ponovno naišao na stepenice. Na kraju stepenica bio je zid. Činilo se da je probijen. Ipak, ne — Carter se uhvatio za glavu: u zidu je bila rupa, velika poput kotača kola.

»Recite da nije istina!« — vikao je neprestano stari Davis, nakon što ga je Carter odveo u dubinu. »Recite mi da nije istina!« »Istina je!« — promucao je Englez bespomoćno. A on, jadnik iz Kensingtona, koji je Amerikanca u godinu dana stajao čitav imetak, stidio se svog neuspjeha. Jer, u grobnoj komori, ruševni svod koji su podupirala tri stupa, stajao je prazan sarkofag s uklonjenim poklopcem, a pokraj njega drugi sarkofag, prazan kao i prvi. Inače, tu je bila samo šuta, prašina, prljava, odvratna, beskorisna šuta. Carteru su navrle suze na oči, suze bijesa, suze bespomoćnosti. Hijeroglifi na sarkofagu izobličili su se u bezlične slike, i potrajalo je neko vrijeme dok ih opet nije jasno vidio. Dešifriranje hijeroglifa nije za njega bio lak zadatak. Bio je samouk.

Davis je navaljivao: »No, tko je to?«

»Mislite, tko je *bio*?* — odgovorio je Carter gorko. Tada je prstom pokazao kartuš i pročitao, zapinjući: »Hatšepsut Knemetamun.«

»Tutmosis«, rekao je Carter tiho. »Otac i kći.«

Nakon toga popeli su se gore, teško dišući.

»Ali kamo su Tutmosis i Hatšepsut mogli dospjeti?« — glasno je razmišljao Theodore Davis kad su stigli gore i iscrpljeni sjeli pod suncobran.

»Gdje su danas?«

Davis je nijemo kimnuo.

»U Kairu«, rekao je Carter suho, »točnije, u Gizi.^ Amerikanac je pogledao svoga arheologa, ne shvaćajući.

»Da«, objasnio je Carter. »Tutmosis je bio među kraljevskim mumijama koje je onomad našao stari Abd er -Rasul. Jedan drveni

kovčeg nosio je i ime Hatšepsut, ali su unutra, na žalost, ležale dvije mumije. Jedna od njih bila je, vjerojatno, Hatšepsut.«

Za Thcodorea Davisa, kojeg je uzbuđenje oko Hatšepsutina groba stajalo živaca, okončalo se jedno poglavlje povijesti iskapanja. Weigall i Aviton počeli su sondiranje na drugom mjestu, dok se Carter, još tjednima, potpuno sam šuljao u dubok rov, pokušavajući raskopati pod grobne komore. Nitko nije znao za taj tajni pothvat, nitko nije slutio da često duboko u noć do iznemoglosti udara pijukom po podu i odmiče brda kamenja. On jednostavno nije želio vjerovati da su grobni razbojnici prevalili 213 metara duboko u stijenu i da ništa nisu previdjeli.

Potkraj ožujka odustao je — bez uspjeha.

Kuća sa širokim portalom na nilskom otoku Geziri slovila je, već dugo, za jednu od najboljih adresa u Kairu. Tu su se rado okupljali političari, diplomati, umjetnici, a prije svega arheolozi iz čitavog svijeta.

Domaćin, Ludwig Borchardt, zauzimao je, službeno, neobičan položaj atašea za znanost na njemačkom konzulatu u Kairu. Neobičan zato što je to mjesto stvoreno, zapravo, jedino zbog njega.

»I kako se osjećate kod nas u Kairu, monsieur Borchardt?« — pitao je Gaston Maspero.

Borchardt je prešao pogledom po društvu glasovitih istraživača, smiješeći se: »Molim vas, monsieur, ovdje se čovjek zaista može osjećati kao kod kuće. Priznajem, Kairo nije Berlin, ali Kairo nije ni selendra. Prošli tjedan vidio sam ovdje prvi automobil. Naravno, neki ljudi Englez, odjeven poput kralja Eduarda.«

Flinders Petrie nakašljao se u neprilici: »Njegovo veličanstvo Eduard VII predstavlja svuda u svijetu modni i sportski uzor, što se za vašeg Wilhelma baš ne bi moglo reći.«

»Ali, moja gospodo«, upleo se Maspero, »nećemo se, valjda, svađati oko mode naših careva i kraljeva!«

»Mi s vama, ionako, ne možemo držati korak«, smijao se Amerikanac Theodore Davis. »Zamislite Roosevelta da prati modu — ha, ha, ha!« Kao i obično, Kurt Sethe je nepomično gledao preda se, a lice mu je bilo mrko. Kao ispriku, Borchardt je naveo da njegov prijatelj ima neprilika sa svojim susjedom.

Susjedom? Svi su upitno pogledali Borchardta.

»On jednostavno ne može smisliti toga Navillea. Mrze jedan drugoga kao kugu. A pri tom kopaju jedan pokraj drugoga u Deir el Bahriju.

Vrlo su različiti. Vjerujem da međusobno još nisu izmijenili ni riječi.«

»S tim gospodinom općim samo pismeno!« — rekao je Sethe s rukama na leđima i pogledao kroz prozor na Nil. »A ako danas on bude ovdje, morat ćete se odreći moje prisutnosti.«

»To traje već nekoliko godina«, objasnio je Borchardt. »i to samo zato što se ne mogu složiti oko nekoliko pojedinosti iz života kraljice Hatšepsut. To je ludo, mogu samo to reći, ludo. Ni jedan ne propušta priliku da ponizi drugoga nekom publikacijom. Poput male djece.« Sethe je uvrijeđeno rekao: »Mogu odmah spakirati kofere, ako želite ...«

»Ma o tome nema ni govora«, pokušao je Maspero skrenuti razgovor, »početak ovog stoljeća toliko obećaje, da trebamo svakog čovjeka.«

Zatim se Borchardt zanimao za najnovije rezultate, na što mu je Maspero, s očitim ponosom, ispričao kako je Talijan Ernesto Sciapirelli pronašao grob kraljice Nefertari, žene velikog Ramzesa. Grob je, doduše, već bio opljačkan, ali zato ima raskošne, dobro sačuvane zidne slikarije.

»A vi, mister Petrie«, htio je znati Borchardt, »namjeravate li i dalje kopati u Amarni?«

Englez je pokušao izbjeći odgovor, objasnivši da ga jako zaokuplja delta Nila, premda bi, kasnije, možda, ipak, još jednom ...

»Naime, stvar je u tome«, prekinuo ga je Borchardt. »što bismo mi Nijemci rado kopali u Amarni. Dosad oslobođene kuće i obrisi palača naveli su me na pomisao da se uhvatim ukoštac s arhitekturom toga mjesta. Sto vi mislite o tome, monsieur Maspero?«

Ovaj je upitno pogledao Petrieja, pa kad Englez nije reagirao, odgovorio je: »Nemam ništa protiv, namjera je pohvalna.«

»Njemačko društvo za Istok, iza kojeg stoje velikodušne mecene, preuzelo bi troškove.«

»Ako budete imali toliko uspjeha kao u spašavanju File, onda vam se može čestitati, monsieur. Mnogi kažu da je otok, nakon izgradnje brane, ljepši nego prije.«

»Sastavit ću dobru ekipu, razmišljam o stotinjak radnika.«

»Sto radnika? To je golem trošak! A kakvi su vaši uvjeti?«

»Nikakvi.«

»Poznato vam je da prvorazredni nalazi više ne smiju izaći iz zemlje!«

»Ne namjeravamo tražiti blago, nego ćemo proučavati egipatsku arhitekturu. Ako pri tom nađemo na neku sitnicu koju bismo mogli pokloniti našem financijeru ...«

»U redu, Borchardt, dobit ćete koncesiju, ali svi prvorazredni nalazi pripadaju muzeju u Gizi. Za drugorazredne nalaze slijedi podjela prema dogovoru.«

»Dogovoreno!« — uzviknuo je Ludwig Borchardt, a Maspero je digao čašu: »Za dobar ishod!«

Viseći na užetu, kuckao je Edouard Naville po strmoj litici Deir el-Bahrija. Zvonki udarci čekića odjekivali su cijelom dolinom. Svrha opasnog pothvata bila je da se u kamenim liticama otkriju tragovi umjetne obradbe. Debeli Naville udario je oruđem po svakoj pukotini, dok su otkrhnuti komadi stijena frkali i kotrljali se u dubinu.

»Hej, ovamo!« — viknuo je Naville, dajući znak radnicima, zaposlenima u hramu, da se maknu na drugu stranu.

Velika izbočina stijene izazvala je istraživačevu osobitu pozornost. Kamen je bio nalik velikom dječaku, koji kao da je čučao na nekom otvoru. Naville je vrhom čekića udario u bočnu pukotinu, a zatim, kad je htio izvući alat, nije ga mogao niti pomaknuti.

Njišući se na užetu, upro se nogama o stijenu i pokušavao je svom snagom izvući čekić. Trzaj, i čekić mu je bio u ruci. Međutim, u isti mah, otkinula se izbočina stijene, veličine mlinskog kamena, kliznula uz njegov bok i survala se, uz štopot, u dubinu. Udarivši o neku izbočinu, kameni se kolos počeo okretati, skočio je i poletio preko prve galerije hrama upravo na drvenu kolibu, koju je Naville izgradio za sebe i svoju ženu iznad nekog groba, što im je jamčilo svježinu.

Naville je vidio kako se primiče nesreća, ali nije ispustio ni glasa.

Vikanje bi bilo besmisleno, jer sve je trajalo samo nekoliko sekundi.

Kad je teški komad stijene probio limeni krov kolibe i uz prasak nestao među gredama i daskama što su se lomile. Naville je, na trenutak, sklopio oči. Kad ih je ponovno otvorio, vidio je u dolini samo prljav oblak prašine.

Pustio je da mu uže klizi kroz ruke, tako da je zasmrdjela koža dlanova. Stigavši dolje, pojurio je, odgurujući radnike, k srušenoj kolibi.

»Marguerite! Marguerite!« — vikao je očajnički.

Prašina mu je zastrla vidik, posrtao je preko ruševina, dizao se. Tu, pred njim, stajala je neka mala pojava s Margueritom na rukama: Sethe.

»Ništa se nije dogodilo«, kaši jao je Sethe, »možete biti mirni!«

Uzrujan, Naville je potpuno zaboravio Alija, domaćeg kuhara. »Moj bože«, viknuo je odjednom, »gdje je Ah?«

Otrčao je k ruševinama kolibe. »Ali!« — vikao je. »Čuješ li me?«

Učinilo mu se kao da je čuo odgovor. »Ali!« — ponovno je viknuo Naville. Pritrčalo je nekoliko radnika i pomoglo da se uklone grede i ruševine. Tu se čuo Alijev glas. »Dolje u podrumu!« — rekao je Naville. Ljudi su oprezno uklonili grede sa stepenica, koje su vodile u grob. Stijena je probila strop i povukla Alija u dubinu, sa svim njegovim kuharskim priborom. Sjedio je u grobu, smiješeći se, s malom ogrebotinom iznad lijevog oka.

Kad je Marguerite shvatila razmjere katastrofe, počela je divljati. Naville i Sethe odveli su je Nijemčevoj kući.

»Želim kući«, vikala je Marguerite u jednom dahu. »meni je moj život miliji od tog prokletog Hatšepsutinog hrama!«

Naville je pokušavao umiriti svoju ženu. Jedva ju je uvjerio da se dogodila nesreća, te da im se to može dogoditi bilo gdje, kad ga je Marguerite upitala: »A gdje ćemo stanovati?«

Sethe je progutao slinu. Bilo je očito da želi nešto reći, nešto značajno. Konačno je izustio: »Možete ostati ovdje, ako želite. U kući ima dovoljno mjesta. Samo pod jednim uvjetom: da nikada ne govorimo o Hatšepsut!«

Naville je uzeo Setheovu ruku i nijemo je stisnuo.

Theodore Davis opet je kopao u Dolini kraljeva, ali bez Howarda Čartera. Ovaj je svojim naoružanim stražarskim odredom navukao sebi na vrat toliko neprijatelja da više nije mogao pribaviti radnike. »S Čarterom? No«, govorili su felasi.

Sto je drugo preostalo Masperu, nego da ga premjesti u Donji Egipat?! Sada je Carter bdio nad podzemnim Serapisovim hramom u Sakkari. James Quibell zauzeo je njegovo mjesto u Luxoru i kopao dalje s Weigallom. Quibell je imao sreću. Neposredno na ulazu u Dolinu otkrio je kamene stepenice, pouzdan znak za prilaz nekom grobu. Na nekoliko metara dubine put im je zatvorio zid. Međutim, bilo je to veliko razočaranje: u zidu je zjapila rupa.

Odlučili su da najmlađeg nosača uhvate za noge i da ga spuste u otvor, kako bi vidjeli što se skriva iza zida. Momak je strahovito vikao, bojao se, ali kad ga je Weigall izvukao, u rukama je držao umjetnički ukrašen prut, skarabej i par sandala. Rekao je da tamo ima toga još, ali je odbio da još jednom ponovi akciju.

Stanje je bilo neuobičajeno. Dosad su pronađeni uglavnom opljačkani grobovi, ali naoko zatvoreni. Ovdje se, već izvana, vidjela provala, ali su se u unutrašnjosti još skrivala blaga.

»To izgleda tako«, rekao je Maspero kad je sutradan s Davisom jahao na magarcu u Dolinu, »kao da je razbojnik netko omeo u njihovoj namjeri.«

»Ne vjerujem da su baš mnogo ostavili za sobom«, odgovorio je Davis, »inače bi se, zacijelo, vratili.«

Maspero se nasmijao: »Tko zna?«

Nakon razgledanja zida, Davis i Maspero spustili su se u rov. Nakon nekoliko metara prešli su bez teškoća drugi zid, a tada je postalo očito: pljačkaši groba nisu mogli potpuno isprazniti grob, pa su stoga ostavili nezgrapan namještaj i posuđe.

S natpisa po zidovima pljačkaši su znali tko leži u grobu — Juja i Tuja, svekar i svekrva Amenofisa III. Davis je pokazao na dva drvena sanduka. Maspero je kimnuo. Misli su im bile zajedničke. Maspero je oprezno otvorio poklopac prvog sanduka. Pred njima je zablistao zlatni sarkofag. Kad je i njega otvorio, ugledao je Maspero dostojanstveno starčevo lice. Tanka bijela kosa okruživala je visoko čelo, oči su bile zatvorene, kao pri svečanoj molitvi. Maspero još nikada nije vidio tako živo, nezakriveno lice mumije. Isto je bilo i u drugom kovčegu, u kojem je ležala Tuja, žena pepeljastobljede duge kose i sićušnog lica. Nakon opširnih dogovora, Davis i Maspero složili su se da obje mumije, zajedno s grobnom opremom, prenesu u muzej u Gizi. Ostaviti ih u njihovom grobu bilo je, kako se pokazalo, preopasno.

Pripreme i pakiranje trajali su tri tjedna. Dan prije transporta zadržao se Quibell sam u grobu, kad je izvana čuo glasove. Govorili su francuski. Koliko je Quibell mogao razabrati, neki muškarac oslovljavao je neku damu s »visosti«. Odjednom se pred njim pojavila dostojanstvena 80-godišnja dama sa štapom i njezin sluga.

»Madame!« — rekao je Quibell uljudno. »Ovaj je grob tek otkriven i nije još otvoren za javnost.«

»Znam, znam«, odgovorila je odlučno stara dama i, pogledavši umjetnički izrađen stolac što ga je Quibell držao u rukama s namjerom da ga zapakira, dodala je: »Vrlo ljubezno od vas, monsieur!« Zatim je uzela skupocjeni komad i sjela na njega, otpuhujući, prije no što je Englez mogao bilo što reći.

Dok je otmjena dama, poduprta objema rukama o svoj štap, pogledom kružila po prostoriji, zagledao se Ouibell u nenadomjestivu stolicu i grčevito razmišljao kako da navede damu da ustane.

»Zadnji put bila sam ovdje u Dolini nakon otvorenja Sueskog kanala«, započela je dama. »ali vi tada. vjerojatno, još niste bili na ovom svijetu, a ja sam imala nekoliko bora manje i nekoliko obožavatelja više. O. taj kediv Ismail!« — zahihotala je za sebe. »Tada sam imala najljepšu jahtu na Sredozemlju, a danas moram biti sretna ako dobijem kartu za redovnu liniju. Jeste li poznavali Mariettea i Brugscha? Izvrсни momci!«

Ouibell je odmahnuo glavom. Razmišljao je. Odjednom mu je sinulo: pred njim je sjedila Eugenija. Bivša francuska carica. Nakon poraza kod Sedana i hapšenja njezina muža Napoleona III, pobjegla je u Veliku Britaniju, gdje je otada živjela kao grofica od Pierrefondsa.

»Niste ih niti mogli poznavati«, nastavila je bivša carica, »ali ja sam ih poznavala, obojicu. Izvrсни momci, kažem vam!«

Grofica je ustala, pozdravila decentnim naklonom i nestala. Dok se penjala stepenicama, Quibell je još čuo njezino mumljanje: »Izvrсни momci, ta dvojica.«

Maspero je udario rukama po stolu: »Ali zašto, za ime svijeta, zašto ste tako kruti! Ispričajte se francuskom konzulu, i svi će biti zadovoljni.« Howard Carter pogledao ga je ozbiljno. »Ne bih znao za što da se ispričam. Činio sam svoju dužnost, to je sve.«

»Čarter«, rekao je Maspero značajno, »vi ste jedan od naših najsposobnijih ljudi. Vi to znate isto tako dobro kao i ja. U ovoj zemlji čeka vas velika budućnost. Ali ako se ne ispričate konzulu, imat ću velikih problema. Tada nemam druge mogućnosti nego da vas otpustim.«

Prije nekoliko dana skupina pijanih turista — svi do jednoga Francuzi — pokušala je na silu, bez karata, ući u Serapisov hram. Došlo je do svađe s čuvarima, koji su pozvali u pomoć nadzornika Čartera, a on im je naložio da se brane. U sukobu, koji je uslijedio, pretučen je neki Francuz. Kad su se otrijeznili, turisti su se žalili generalnom konzulu zbog nedoličnog postupka. Konzul je zahtijevao ispriku.

»Gospode bože«, psovao je Maspero, »tada nemam izbora. Smijenjeni ste s položaja. Pismeni otkaz slijedi.«

Carter je slegnuo ramenima, okrenuo se i izašao bez pozdrava. Nije bio čak ni osobito tužan, jer Donji Egipat nije volio. Volio je samo Dolinu.

Ludwig Borchardt stigao je s velikim očekivanjima. Sa sobom je doveo arheologa Hermanna Rankca, dva berlinska vladina građevinara, vladinog voditelja gradnje, mjernika, kuhara, kvalificiranog predradnika i sto pomoćnih radnika.

Pred kućom, koju je Borchardt dao izgraditi još godinu dana ranije, lepršala je crno-bijelo-crvena zastava. Teli el-Amarna bila je čvrsto u njemačkim rukama.

Premda od Flindersa Petrieja ni jedan arheolog nije više zalutao u Teli el-Amarnu, istraživanje nije mirovalo. Natpisi na okolnim stijenama, koji su govorili o povijesti ovoga grada, doveli su do spoznaje da je Ahetaton, kako se grad nekada zvao, bio nekadašnja prijestolnica, glavni grad Egipta. Ehnaton je, u povodu vjerske reforme, izgradio grad usred pustinje, koji je bio glavni grad za jednu generaciju, a zatim su ga nakon vladareve smrti napustili stanovnici, pa je propao u roku od nekoliko godina.

Već prvih dana prilikom iskapanja istraživačkih rovova naišli su Borchardtovi kopači na neobičnu skulpturu iz vapnenca. Činila se gruba i nedovršena, pa su se upitali msu li, možda, dospjeli u atelje nekog kipara, jer je neki mali poklopac od slonove kosti nosio natpis »Glavni kipar Tutmosis«.

»Hajde da malo bolje promotrimo kuću toga glavnog kipara!« — rekao je Borchardt i naredio da prokopaju još nekoliko rovova na tom području. Za nekoliko dana izronili su iz pijeska temelji, po kojima su se mogle odrediti prostorije za stanovanje, spavanje i rad. A kako su nailazili na sve više krhotina posuda, alata i portretnih maski, a tlo se pokazalo neobično plodnim, Borchardt je naredio da se kopa dublje no što je bilo potrebno da se dobiju obrisi kuće. Mala izbica, ne mnogo veća od 10 četvornih metara, činila se najzanimljivijom prostorijom u cijeloj kući. Tu su se našle male gipsane biste modela, ruke kralja Ehnatona i njegove žene Nofretete. Sasvim očito, to je bila soba modela u umjetnikovu ateljeu.

Malo iza 13 sati, dok se Borchardt odmarao, dotrčao je neki dječak i predao mu cedulju na kojoj je pisalo: »Hitno! Prirodno velika, obojena bista u P 47! Ranke.«

Istraživači su podijelili plan Teli el-Amarne u kvadrate, označene slijeva nadesno slovima, a odozgor nadolje brojevima. U P 47 nalazio se atelje glavnog kipara Tutmosisa. Borchardt je krenuo. Profesor

Ranke dočeka ga je bez riječi, pokazavši na lijevak u tlu. Na metar dubine virio je iz šute vitki vrat neke žene.

Borchardt je kliznuo u lijevak i pokušao izvući nalaz. Uzalud. Tada je golim rukama oprezno uklonio šutu. Izronila je uska brada, usta, lice, ah bista se još uvijek nije mogla pokrenuti. Nije ni čudo, kad je glava bila u velikoj kapi, tipičnoj za egipatske kraljice. Prolazile su minute tjeskobe, sve dok nije oslobođena i kapa. Tada je Ludwig Borchardt iz pijeska podigao skupocjeni komad. Bez sumnje, bila je to ona, kraljica Ahetatona, Nofretete.

Bez mnogo buke, prenijeli su Nofretete u arheologovu kuću. Kasno nakon ponoći sjedio je Borchardt, trezveni planer i arhitekt, u svojoj sobi pri svjetlu svijeće, a pred njim kip kraljice, živa izgleda, bespriječna plemenitog profila. Činilo mu se kao da se njezine usne pomiču, kao da oblikuju pitanje: »Zašto me nisi ostavio na miru, tamo gdje sam ležala, među tisućljetnim ruševinama?«

A Borchardt, između sna i jave, odgovorio je gotovo pobožno: »Jer nas usrećuje tragati za počecima. Ovaj naš život možemo shvatiti samo ako poznamo naše početke. A ovdje, na ovom tlu, nalaze se počeci naše kulture.«

»Sto je kultura?«

»Kultura je njega, poboljšanje i oplemenjivanje naših tjelesnih, duševnih i duhovnih sposobnosti i vrijednosti.« »I to vas usrećuje?«

»To je život.«

Borchardt je upravo sam htio oblikovati pitanje, kad se prenuo iz sna i postao svjestan stvarnosti. Sinulo mu je da će to značajno otkriće Morgan sutradan morati prijaviti Upravi za starine u Kairu. Po nju će doći glasnici, i Nofretete, njegova Nofretete, bit će za nj izgubljena. Tada je istraživač uzeo bistu i odnio je pažljivo, poput ljubavnice, u susjednu sobu, u spremište. Umotao ju je u komad tkanine, otvorio drveni sanduk i položio u njega. Preko smotuljka posuo je krhotine i odlomljene komade drugih nalaza, do vrha. Na poklopcu škrinje napisao je crvenom kredom: »Kraljevski muzeji, Berlin. Krhotine.« Zatim je legao na počinak; ali te noći Borchardt više nije mogao usnuti. U Dolini, Davis je jurio od uspjeha do uspjeha. Sa svojim arheologom Edwardom Ayrtonom otkrio je grobove Tutmosisa IV i kralja Siptaha. »Pogledajte!« — rekao je Ayrton, koji je upravo ispu-zao iz lijevka u zemlji i pokazao gore prema stijenama.

Tamo, sa sigurne udaljenosti, promatrao je Carter događaje u Dolini. »Jadnik«, promrmljao je Davis, ugasivši nogom cigaretu. »Od čega, zapravo, živi?«

Ayrton je slegnuo ramenima: »Živi dosta bijedno. Ljudi pričaju da živi u grobu u kojem je nekada živio stari Brugsch te da radi akvarele Doline i prodaje ih turistima.«

Davis je mahao rukama, dajući Carteru znak da siđe. Ovaj je shvatio.

»Baš ne ohrabruje«, rekao je Ayrton, pokazujući zemljani lijevak.

»Nalazimo jedan grob za drugim, ali svaki je već opljačkan. Ne vjerujem da nam je suđeno da nađemo nedirnut faraonski grob.«

»A taj faraon Haremheb?« — Davis je pokazao rupu u zemlji — »je li on bio značajan kralj?«

»Ne, sasvim sigurno ne«, odgovorio je Ayrton, »premda bi se to moglo zaključiti po veličini groba.«

Dok se Carter približavao, Ayrton se pripremao da nestane u novootkrivenom grobu, u koji je prodro već 50 metara koso prema dolje. Zadržao ga je okomit rov, dubok 10 metara. Htio ga je svladati pomoću ljestava, koje je vukao za sobom u niski hodnik. Ali tamo dolje, u zagušljivom zraku, nije se moglo izdržati dulje od 10 minuta.

»Mister Carter!« Theodore Davis prijateljski je pozdravio bivšeg voditelja iskapanja. »Kako provodite dane?«

Ovaj je nevoljko odmahnuo rukom i rekao: »Više loše, nego dobro. Ali ne predajem se. Sjetio sam se svog starog zvanja, pa slikam šarene sličice za turiste.«

»I, kako ide posao?«

Carter je razvukao kutove usana: »Da budem iskren, vuče se.« »Biste li htjeli slikati i za mene? Za mene privatno, nekoliko panorama Doline kraljeva. Nitko za to ne treba znati!«

Howard Carter je shvatio. Stari Davis činio je to iz smilovanja, ali nije želio probleme s Masperom. Najradije bi odbio ponudu, ali se sjetio da će kad-tad morati opet nešto pojesti, pa je obećao da će za nekoliko dana podastrijeti izbor crteža.

»Ali ne bih želio da vas vidi Maspero!« — napomenuo je Theodore Davis. Carter je kimnuo i nestao.

Ayrton je teško dišući, izašao iz rupe, a Davis ga je upitno pogledao, na što je ovaj odmahnuo glavom. Ni u grobu Haremheba nije se više imalo što otkriti.

Nedaleko odatle, najprije skriven grubim šljunkom, pojavio se rov. Zimske kiše ispunile su ga tokom stoljeća muljem. Kako Davis i njegovi ljudi nisu ostavljali ništa neistraženo, očistili su lopatama tu jamu, radeći mukotrpno. Na 8 metara dubine naišli su na razbijeni ormarić, koji je ipak sadržao tanke zlatne pločice na kojima su bili ugravirani hijeroglifi.

Ayrton je znakove dešifrirao kao imena Tutankamona i njegove žene Ankesenamom. Zavladała je opća bespomoćnost. Rov je završavao na obraštenoj stijeni. Dakle, nije mogao posrijedi biti grob. Dva dana kasnije arheolozi su se približili rješenju. Druga jama udaljena nekoliko koraka, skrivala je jednostavno posuđe, glinene vrčeve, osušene vijence i vrećice s natronom. sve što se upotrebljavalo pri mumificiranju. Komad platna, koji je ležao na jednom od vrčeva, nosio je natpis: »Godina 6. Tutankamona«.

»Smije li se čestitati?«

Davis se okrenuo. Na rubu lijevka stajao je Carter. »Naslikao sam vam nekoliko slika«, rekao je u neprilici kad je ugledao skroman plijen iz groba.

»Čestitati, na čemu?« — rekao je Davis, mrgodno. »Slučajno smo naišli na grob toga zaboravljenog faraona, kako mu je ono ime?«

»Tutankamon.«

»Ova rupa ovdje?« Carter se zaprepastio.

Davis je slegnuo ramenima. »Ionako nije bio značajan faraon, u kraljevskim popisima nije mu navedeno čak ni ime.«

»Ali ovo ovdje«, rekao je Carter, »to nikada ne bi mogao biti kraljevski grob.«

»A što je onda?« — odvratio je Ayrton. »Vrčevi, vijenci, natron, sve tipična oprema groba!«

»Bojim se«, rekao je Theodore Davis, »da je tunc Dolina kraljeva potpuno istražena.«

Ayrton se prepao. »Trebali li to značiti da odustajete?«

»Što znači odustati? Otkrili smo sve što se moglo otkriti. Šesnaest grobova u šest godina, a čak sedam grobova s natpisima. Vjerujete li da Dolina skriva još neku tajnu?«

Carter je pogledao oko sebe. Strme litice, bezbrojni šljunčani humci, zagušljiv zrak, ustreptala vrućina — sve mu je to postalo domovinom. Znao je da se cijelog života neće osloboditi toga mjesta.

Sadržaj

I

Počelo je s barutom

//

Jedan čovjek i 5000 godina povijesti 32

///

Gospoda krtice 57

IV

Čudo sadašnjosti, čudo prošlosti 91

V

Smrt koja se prikrada 112

VI

Svjetska izložba u Parizu 135

VII

Ahmed, kralj pljačkaša grobova 155

VIII

Sueski kanal 168

IX

Marietteova smrt 178

X

Glasovi iz drugog tisućljeća 202

XI

Tajna Teli el-Amarne 221

XII

Tragovi u Dolini kraljeva 235

XIII

Muškarci, sanjari i suparnici 246